

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий журнал

2018

Спеціальний випуск № 1 (91)

**«ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ»**

*Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 9 від 31 травня 2018 р.)*

Дніпро
2018

Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. – 2018. – Спеціальний випуск № 1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». – 220 с.

Наукове видання • Засновник та видавець – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ • Свідоцтво про державну реєстрацію – КВ 20781-10581ПР від 08.05.2014 • Виходить чотири рази на рік • Тираж – 100 прим. • Адреса редакції: 49005, м. Дніпро, проспект Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59

**Збірник включено до переліку
наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук (юридичні науки)
(додаток 11 до наказу МОН України від 07.10.2015 № 1021)**

Вміщено наукові статті вчених, викладачів і здобувачів університету, навчальних закладів системи МВС та інших центральних органів виконавчої влади, працівників правоохоронних органів України та зарубіжних країн. Розглянуто питання протидії злочинам, пов'язаним з незаконним обігом наркотичних засобів.

Призначено для науковців, юристів-практиків, працівників правоохоронних органів та всіх, хто цікавиться питаннями науки і права.

Редакційна колегія:

к.ю.н. **А.Є. Фоменко** (голова); д.ю.н., доц. **В.О. Боняк**; д.т.н., проф. **В.Б. Вишня**; д.б.н., проф. **В.Г. Грибан**; д.ю.н., доц. **О.В. Кириченко**; д.ю.н., проф. **В.В. Костицький**; д.філос.н., проф. **В.В. Кузьменко**; д.ю.н., проф. **М.В. Лошицький**; д.філос.н. **О.В. Марченко**; д.ю.н., проф. **Р.В. Миронюк**; д.ю.н., проф. **Л.Р. Наливайко** (заст. голови); д.ю.н., доц. **І.В. Пиріг**; д.філол.н., проф. **А.М. Поповський**; д.ю.н., доц. **В.М. Савіщенко**; д.ю.н., проф. **А.О. Собакарь**; д.ю.н., проф. **О.Л. Соколенко**; д.ю.н., проф. **К.О. Чаплинський** (заст. голови); д.ю.н., доц. **В.В. Шаблистий**; д.ю.н., доц. **О.С. Юнін**; к.ю.н. **В.А. Глуховець**; к.ю.н., доц. **Е.В. Рижков**; д-р права **Ш. Белекчиу** (Молдова); доц. **М. Біліус** (Литва); д-р права **Р. Фурфаро** (Аргентина).

З М І С Т

<i>Вступне слово ректора Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ А.Є. Фоменка</i>	6
<i>Вступне слово ректора Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академіка НАН України В.Я. Тація</i>	8
<i>Вступне слово президента Національної академії правових наук України О.В. Петришина</i>	12
<i>Вступне слово начальника Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України А.О. Кіхтенка</i>	13
Бабенко А.М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання	16
Батиргарєєва В.С. Вплив наркоманії на злочинність та замісна терапія як захід обмеження подальшого поширення наркоманії	27
Бідняк Г.С., Вергун Т.І. Дослідження канабіноїдів у виробах з шоколаду	35
Буковський Ю. Д., Бобій А. В. Стан оперативно-службової діяльності органів та підрозділів Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності за 2017 рік	41
Данилевська Ю.О. Звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів	46
Кириченко О.В., Міщанинець О.М. Кримінально-правові засоби протидії незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованими групами та злочинними організаціями	52
Коцюба С.А., Чаплинський К.О. Особливості використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях	57
Кузьменко А.С. Наукові підходи до визначення криміналістичної характеристики квартирних крадіжок, учинених раніше засудженими особами	62
Лігун О.О. Особливості проведення невідкладних розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків	67
Луценко Ю.В., Полторацький О.Б., Тарасюк А.В. Суб'єкт контрабанди наркотичних засобів у теорії кримінального права України ...	73

Марчук В.В. Практика прокурорського надзора относительно кваліфікації преступлень, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ их прекурсоров и аналогов	82
Мрочко Р.М., Чаплинський К.О. Проблемні питання примусового освідування підозрюваного, потерпілого та свідка	94
Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в сфері оборота наркотиків в секторі безпеки: типологія і ознаки	98
Пиріг І.В. Особливості виявлення наркотиків на залізничному транспорті та початку досудового розслідування	104
Птушкін Д.А., Чаплинський К.О. Особливості пред'явлення для впізнання підозрюваного у кримінальному провадженні	110
Телійчук В.Г. Оперативно-розшукова протидія наркозлочинності в мережі Інтернет як стратегія протидії наркозлочинності в Україні	115
Ткаченко В.І., Ханькевич А.М. Аналіз впливу окремих факторів на оперативно-розшукову протидію контрабанді наркотиків	122
Тозова Р. Незаконний обіг наркотиків	129
Трофименко Р.В. Щодо перспективної побудови загальнодержавної системи протидії оргзлочинності	139
Фальченко С.Л., Шептуховський С.С. Проблеми законодавчої регламентації правового механізму виявлення активів, одержаних внаслідок незаконного обігу наркотиків	145
Філіппов С.О. Протидія контрабанді наркотиків у США	152
Фоменко А.Є. Чинники, які сприяють наркозлочинності, та деякі напрями превентивної діяльності правоохоронних органів	159
Христов О.Л. Особливості використання допомоги громадськості під час виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків	163
Цибенко О.С., Чаплинський К.О. Сучасний стан тактичного забезпечення досудового розслідування	170
Чихладзе К., Свіанадзе Г. Наркозлочинність у Грузії	175

Чіпець О.І., Мельниченко С.П.

Криміналістичне забезпечення проведення допиту
підозрюваних у кримінальних провадженнях 177

Шевчук О.М.

Види та класифікація державного контролю за законним обігом
наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів 184

Шинкаренко І.Р.

Проблеми наукового забезпечення державної політики у сфері протидії
незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів 190

Шуміло О.О., Ярошенко М.І.

Проблеми запобігання наркотичній злочинності в місцях позбавлення волі
за умов реформування національної пенітенціарної системи 199

Юнацький О.В.

Особливості підготовки до проведення судової експертизи наркотичних засобів,
психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів 204

Ярема Т.І.

Історичний досвід протидії цілеспрямованому схилянню
неповнолітніх до вживання токсикоманічних речовин
у контексті сучасного кримінального законодавства 210

Довідка про авторів 216

ВСТУПНЕ СЛОВО

*ректора Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидата юридичних наук,
полковника поліції*
Андрія Євгеновича Фоменка

Проблема організації ефективної протидії незаконному виробництву, виготовленню, придбанню, зберіганню, перевезенню чи пересиланню з метою збуту, а також незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів посідає одне з визначальних місць у процесі стабілізації криміногенної ситуації в нашій державі.

На сьогодні в Україні злочини, пов'язані зі збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів, набули ознак організованої злочинної діяльності та є різновидом спільної злочинної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками такої організації.

Поширення незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів в організованих формах є однією з реальних і потенційних загроз національній безпеці України та стабільності в суспільстві. Значне поширення зловживання наркотиків серед молоді, привабливість високої дохідності від зайняття наркобізнесом належать до глобальних проблем сучасності. Цим явищем притаманний високий ступінь спільної небезпечності, зумовлений тяжкими наслідками не лише для здоров'я конкретної особи, а й для здоров'я населення, економіки, для кожної окремої сім'ї та суспільства в цілому.

Статистичні дані щодо зареєстрованих фактів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів не відображають реального стану поширення цього явища. У зв'язку з високою латентністю цих злочинів, стан незаконного обігу зазначених заборонених засобів та речовин в Україні прямо залежить від стану протидії правоохоронними органами цим злочинам. У зв'язку із наведеним цілком обґрунтовано постає питання про підвищення ефективності протидії цим проявам із застосуванням всієї сукупності засобів впливу.

Успішне вирішення зазначених проблем можливе лише у разі поєднання зусиль представників практичних підрозділів правоохоронних органів та науковців. У вирішенні цих проблем ключова роль відводиться юридичній науці, без творчого інтелектуального внеску якої неможливо домогтися реального вдосконалення законодавства й підвищення професійного рівня юридичних кадрів.

Тому Дніпропетровським державним університетом внутрішніх справ спільно з Регіональним офісом у Східній Європі Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків та злочинності, Національною академією прокуратури України та Українською національною групою Міжнародної асоціації кримінального права проводиться Міжнародна науково-практична конференція «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення».

До участі у конференції запрошено представників міжнародних організа-

цій, закладів вищої освіти, наукових установ, правоохоронних органів, недержавних установ України та іноземних держав, які на міждисциплінарному рівні обговорюватимуть проблеми щодо побудови міжнародного співробітництва стосовно протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Метою конференції є об'єднання зусиль працівників правоохоронних органів України та іноземних держав, європейських та світових експертів, інших осіб, заінтересованих у розв'язанні проблем протидії наркозлочинності, дослідження досвіду у цій сфері в глобальній, регіональній та місцевій перспективі.

Робота конференції планується за такими напрямками:

- теоретико-правові та концептуальні підходи протидії наркозлочинності у світі;
- міжнародний досвід діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн щодо протидії наркозлочинності;
- стратегія протидії наркозлочинності в Україні;
- діяльність правоохоронних органів України у сфері протидії наркозлочинності та міжнародне співробітництво за цим напрямом;
- протидія кримінально-правовими засобами злочинам, пов'язаним із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів,;
- виявлення, запобігання та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- контроль у сфері легального обігу наркотичних засобів в Україні та у світі.

Сподіваюся на те, що проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, обговорені на цій науково-практичній конференції, будуть ураховані законодавцем при подальшому удосконаленні антинаркотичного законодавства України та сприятиме діяльності правоохоронних органів.

ВСТУПНЕ СЛОВО

ректора Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
академіка НАН України,
доктора юридичних наук, професора
Василя Яковича Тація

Проведення цього наукового заходу зумовлено необхідністю обговорення важливої, хоча й досі нерозв'язаної проблеми загальносуспільного значення – проблеми боротьби з наркоманією та нарощування потужностей дієвих напрямів реалізації державної політики у сфері контролю за наркотиками на сучасному етапі розвитку нашої країни. Гострота та актуальність цієї проблеми надзвичайно підсилюється складною криміногенною ситуацією як у цілому в державі, так і у сфері протидії незаконному обігу наркотиків. Разом із тим звернення до цієї проблеми викликається занепокоєнням світової спільноти щодо здатності України ефективно протистояти одній із загроз ХХІ століття – наркоманії і наркозлочинності. Сьогодні ні для кого не секрет, що наркоманія в Україні – це загроза національній безпеці країни, хоча ще кілька десятиліть тому так звана наркотична злочинність не розглядалася як окрема проблема, що вимагала б серйозного дослідження й вирішення. Отже, вживання наркотиків набуло масштабів своєрідної епідемії, яка загрожує усьому населенню.

За результатами експертних оцінок міжнародних організацій, Україна посідає перше місце в Європі і Центральній Азії за темпами поширення ВІЛ-інфекції, входить до переліку країн з надвисоким рівнем немедичного споживання наркотиків¹. У 2017 р. в Україні на обліку перебувало близько 150 тис. наркозалежних осіб², однак ця статистика відображає лише вершину айсберга наркоманії в Україні. За підрахунками ВООЗ, чисельність таких осіб принаймні у 5 разів більше. Щорічні збитки держави від незаконного обігу наркотиків сягають понад 3 млрд. доларів¹. За добу в країні помирає 330 наркоманів, а за рік це число складає 120 (!) тис. осіб². За останні роки в Україні відбулося збільшення випадків отруєнь саме наркотичними засобами та психотропними речовинами. У загальній кількості отруєнь подібні випадки посідають друге місце після отруєнь алкоголем та його сурогатами.

Наркоманія в Україні змусила народ боротися за своє майбутнє. Наприклад, роками в Україні тривала так звана трамадолна наркоманія. І лише під тиском численних акцій громадських організацій трамадол було офіційно ви-

¹ Тимошук О. Узаконений наркотик, або Українські реалії метадонової програми. *Юрид. вісн. України*. 2011. № 49 (858).

² В Україні кількість наркозалежних, які перебувають на обліку, перевищує 150 тис. осіб. URL: <https://press.unian.ua/press/970196-v-ukrajini-kilkist-narkozalezjnih-yaki-perebuvaють-na-obliku-perevischue-150-tis-osib.html>.

¹ Тимошук О. Узаконений наркотик, або Українські реалії метадонової програми. *Юрид. вісн. України*. 2011. № 49 (858).

² Кількість наркоманів в Україні зростає шаленими темпами. ТСН. Україна. 5 жовт. 2013. 17:45. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/kilkist-narkomaniv-v-ukrajini-zrostaye-shalenimi-tempami-314381.html>.

звано наркотиком. Квоти виробництва були зменшені, але тонни трамадолу все одно не знищені. Не важко здогадатися, що ці залишки «знайшли» своїх споживачів.

Поширення наркоманії в Україні супроводжується зростанням наркозлочинності. За 27 років незалежності число зареєстрованих наркозлочинів наблизилося до 1 млн. Сьогодні серед усіх облікованих злочинів наркозлочини посідають третє за поширеністю місце (після злочинних діянь проти власності і насильницьких злочинів). При цьому питома вага засуджених за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, за останні роки у загальній масі всіх засуджених осіб складає приблизно 16–21 %³. До цього різновиду злочинності «примикають» й ті протиправні діяння, що вчиняються під впливом хронічної наркоманії, при якій рушійною силою вчинків особи стає потреба в наркотиках (наприклад, корисливі злочини, вчинені з метою отримання коштів на придбання цих речовин), а також злочинні діяння, вчинені у стані наркотичного сп'яніння. Серед останніх чимало злочинів проти життя та здоров'я особи.

Інтенсивність злочинності у сфері обігу наркотичних засобів на 100 тис. населення, що зафіксована у регіонах України у 2017 році²

Дослідження фахівців останніх років наочно показують, що загальнодержавні середні показники у сфері незаконного обігу наркотиків, на яких ґрунтується сучасна кримінологічна теорія та практика, не повною мірою відбивають регіональні особливості відповідного виду злочинності. Як відомо, одні території (переважно великі та особливо великі міста) характеризуються високою й дуже високою інтенсивністю наркозлочинності, інші території (найчастіше сільськогосподарські) відрізняються більш низькими показниками. Тому й організація протидії цій злочинності, заснована лише на загальнодержавних показниках, призводить до односторонності у сприйнятті інформації, ігнорування її негативних

³ Докладніше див.: Звіти про склад засуджених за 2012–2017 рр. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka.

² Бабенко А.Н., Горбанев И.Н. Как защитить своих родных и близких от наркотиков. Прямой эфир 7 телеканала г. Одессы от 04.04.2018 г. URL: <http://7kanal.com.ua/2018/04/kak-zashhitit-svoih-rodnyih-i-blizkih-ot-narkotikov>.

тенденцій на окремих територіях та неможливості суспільства ефективно реагувати на загрозливий виклик наркозлочинності. Внаслідок цього правоохоронні органи не працюють на випередження злочинності, навпаки, втрачають ініціативу, своєчасно не локалізують осередки спалаху злочинних проявів на відповідних територіях, перенасичених злочинністю. Отже, відбувається суттєве зниження ефективності заходів, спрямованих на запобігання злочинності у країні¹.

Отже, перед державою постає завдання *терміново провести ревізію тих заходів, що традиційно здійснювалися у країні до теперішнього часу, перекоректувавши їх на дієву антинаркотичну політику сучасного зразка.*

Загальновідомо, у світі існує дві основні стратегії протидії наркоманії і наркозлочинності – так звані ліберальна і каральна¹. Україна віддала перевагу каральному підходу і пішла шляхом широкої криміналізації діянь у сфері обігу наркотиків. Негативними наслідками реалізації такої політики стали: широкомасштабне кримінальне переслідування наркозалежних громадян; зростання рецидиву злочинів наркозалежних осіб; збільшення пропозиції наркотичних засобів за рахунок їх нелегального виробництва у хімічній і фармацевтичній галузях з одночасним розширенням ринків збуту у громадських місцях, навчальних закладах і пенітенціарних установах; стрімкий розвиток організованого наркобізнесу і наркокорупції; збільшення смертності хворих на наркоманію тощо.

Неефективність сучасної антинаркотичної політики держави диктує потребу переглянути її концептуальні положення та шляхи реалізації, привівши все це у відповідність із рекомендаціями Конвенцій ООН у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (1961, 1971, 1988 рр.) та визнаними світовими стандартами запобігання.

Доктринальне оновлення антинаркотичної політики полягає у запровадженні так званого людиноцентристського підходу і зміні стратегічного курсу цієї політики від репресивних засобів впливу на запобіжні. Боротися із наркозлочинністю без протидії наркоманії – завідомо безперспективна справа². Держава і суспільство мають змінити ставлення до наркозалежних громадян, які вчинили незначні правопорушення і потребують у першу чергу кваліфікованої медичної допомоги, а не кримінального покарання й фізичної ізоляції.

Разом із тим, визначаючи важливість протидії наркотичній злочинності, слід зупинитися на стратегічних напрямках сучасної політики держави в галузі обмеження цього лиха. Уявляється, що *істотно покращити наркоситуацію в державі* можна шляхом: 1) запобіжного впливу на причини й умови, що сприяють незаконному обігу наркотиків, у тому числі з урахуванням регіональних особливостей наркотичної злочинності; 2) активної протидії наркобізнесу і наркокорупції; 3) зменшення незаконного попиту на наркотики і скорочення їх незаконної пропозиції в Україні; 4) налагодження взаємодії наукових установ відповідного профілю із практикою, що дозволить науковцям своєчасно дізнаватися про існуючі на практиці проблеми, опрацьовувати відповідні рекомендації та здійснювати обмін напрацюваннями у цій сфері; 5) спільної участі науковців і практиків у висвітленні проблеми наркоманії та наркозлочинності за допомогою численних засобів мас-медіа; 6) перегляд вітчизняної практики установа

¹ Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. С. 7.

¹ Докладніше, наприклад, див.: Сердюк О. О., Белоусов Ю. Л. Соціальна робота з особами з наркотичною та алкогольною залежністю. Соціальна робота в органах внутрішніх справ України: навч. посіб. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2006. С. 303–324; Батиргарєєва В.С., Золотарьов О.І. Значення замісної терапії у запобіганні наркоманії та наркотичній злочинності. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2012. Вип. 24. С. 82–94.

² Докладніше див.: Головкін Б. М. Антинаркотична політика держави: напрями вдосконалення. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ.* 2012. № 4. С. 151–158.

граничних обсягів деяких наркотичних засобів, за протиправні дії з якими настає кримінальна відповідальність, оскільки на теперішній час в Україні існує невідповідність вимогам міжнародних стандартів припустимості наявності в окремої особи нарковміщуючих речовин. Це яскраво ілюструє наведена таблиця¹:

Наркотик	10 defined daily doses (DDD), g (by INCB) (десять визначених добових доз у гр по МККН)	Наказ МОЗ України № 188/2000 від 1 серпня 2000 р. (в ред. наказу МОЗ України № 253 від 11 квітня 2012 р.)
Героїн	0,3	0,005
Опій	1	0,1
Декстропропаксифен	2	0,6
Кодеїн	2	0,2
Метадон	0,25	0,02
Фентаніл	0,006	0,0004
Морфін	1	0,03
Пентазоцин	0,2	2,0
Піритрамід	0,45	0,03

Успішне досягнення цієї мети можливе за умов спрямованості заходів запобіжного впливу проти джерел поширення наркотичних засобів і психотропних речовин, зокрема, проти їх контрабанди, вирощування нарковмісної сировини, діяльності підпільних нарколабораторій, масового самовиготовлення наркотиків, а також проти розширення мереж збуту і корупційних схем забезпечення наркобізнесу. Окрім цього, слід активізувати зусилля держави і громадськості в таких напрямках: 1) перешкоджання втягненню молоді у немедичне вживання наркотичних засобів; 2) створення належних умов для реабілітації наркозалежних осіб; 3) покращення координації суб'єктів запобіжної діяльності; 4) розширення міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин; 5) дослідження можливостей замісної підтримувальної терапії тощо.

І на завершення хочу зазначити, що, яку б досконалу антинаркотичну політику не запроваджували сьогодні у державі, позитивні зрушення у подоланні наркоманії і наркозлочинності можливі лише за умови консолідації зусиль влади і громадянського суспільства у напрямку неухильного втілення положень цієї політики у повсякденне життя.

* * *

¹ Таблиця побудована на основі наказу МОЗ України № 188 від 1 серпня 2000 р. зі змінами і доповненнями, внесеними наказом МОЗ України № 253 від 11 квітня 2012 р., та десятьма «визначеними добовими дозами» (defined daily doses), установленними Міжнародним комітетом з контролю за наркотиками (INCB).

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
президента Національної академії
правових наук України,
доктора юридичних наук, професора,
академіка НАПрН України
Олександра Віталійовича Петришина

Шановні учасники, гості та організатори!

Від імені Національної академії правових наук України щирою вітаю всіх учасників міжнародної науково-практичної конференції «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення», яка проводиться Дніпропетровським державним університетом внутрішніх справ, який сьогодні є провідним вищим навчальним закладом Придніпров'я, одним з лідерів з надання юридичної освіти, в якому навчаються майбутні юристи, захисники правопорядку, юрисконсульти, нотаріуси, судді, адвокати та інші представники юридичних професій, а також здійснюється професійна підготовка фахівців для підрозділів Національної поліції України.

Протидія наркозлочинності є однією з найгостріших соціальних і правових проблем України кінця ХХ – початку ХХІ ст. На даний час ситуація з масовим розповсюдженням наркотиків в Україні викликає серйозні побоювання як учених, так і експертів-спеціалістів та правоохоронців. Адже з кожним роком кількість виготовлених, проданих, а також поява все нових різновидів наркотиків тільки зростає. Тому боротьба з наркобізнесом є проблемою назрілою та реальною, яку потрібно прискікти та попередити спільними зусиллями, на всіх рівнях, як на державному, так і на регіональному шляхом втілення, розроблення, вдосконалення дієвих заходів боротьби з цим негативним явищем.

Отже, головна мета цього заходу – об'єднати зусилля працівників правоохоронних органів України та іноземних держав, європейських та світових експертів, інших осіб, заінтересованих у розв'язанні проблем протидії наркозлочинності, дослідження досвіду в цій сфері в глобальній, регіональній та місцевій перспективі.

Бажаю всім учасникам конструктивного діалогу і плідної праці, всебічного обговорення проблем, які турбують не лише практичних працівників, а й науковців, пошуку шляхів їх вирішення. Переконалий, що дискусії будуть надзвичайно цікавими, а підсумковим документом роботи стануть відповіді на питання, які заплановано розглянути.

ВСТУПНЕ СЛОВО

начальника Департаменту протидії наркозлочинності
 Національної поліції України
Андрія Олександровича Кіхтенка

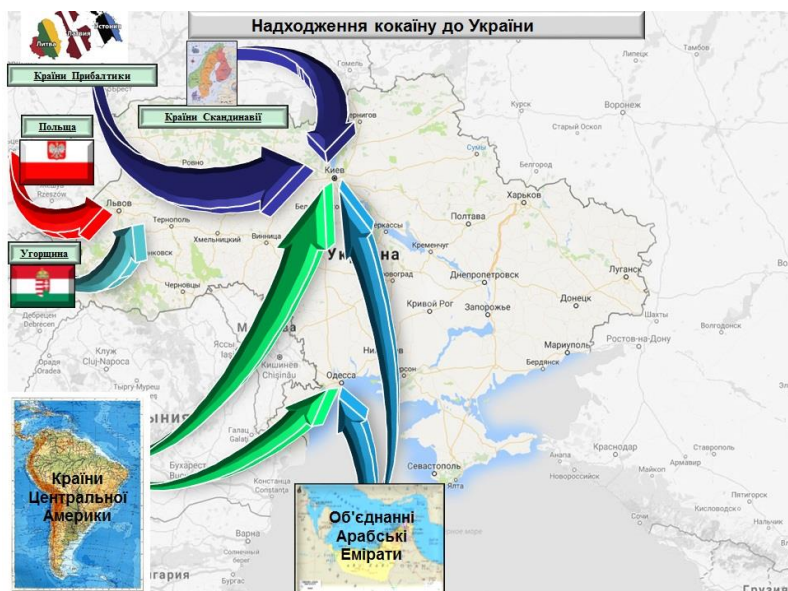
Глобальна проблема збільшення масштабів незаконного обігу наркотиків викликає занепокоєння у більшості цивілізованих держав світу. Не є винятком і наша країна. Проте найбільшою загрозою є збільшення латентної контрабанди наркотиків і зростання ролі України як транзитної території для їх переміщення.

Основною причиною предметної уваги території нашої держави з боку міжнародних злочинних угруповань наркобізнесу є вигідне географічне розташування (спільний кордон з ЄС, вихід до Чорного і Азовського морів), розвинута інфраструктура морських та повітряних портів.

Територію України використовують переважно як транзитну зону для контрабанди кокаїну з країн Латинської Америки та Європи, героїну – з країн Азії, психоактивних сполук – з Китаю, метадону – з Білорусії та Росії та ін.

Основні канали постачань наркотичних засобів і психотропних речовин на територію України (в тому числі транзитні)			
Вид наркотичного засобу	Країна постачальник	Вид транспорту	Основні способи доставки
Кокаїн	Латинська Америка	Авіаційний транспорт	Кур'єри (багаж, порожнини тіла людини)
		Морський транспорт	Контейнери (вантаж, схованки)
	Країни Євросоюзу (Нідерланди, Польща, Німеччина і т.д.)	Авіаційний транспорт, автотранспорт	Кур'єри (багаж, порожнини тіла, схованки)
Героїн	Афганістан, Іран, Пакистан, Туреччина	Вантажний автотранспорт (транзит)	Вантаж, схованки
		Морський транспорт (транзит)	Контейнери, вантаж (схованки)
		Авіаційний транспорт	Кур'єри (багаж, порожнини тіла людини)
Нові психоактивні речовини	Китайська Народна Республіка	Поштові відправлення	Без укріплення від митного контролю
Метадон	РФ, Білорусь	Авіаційний транспорт, автотранспорт	Кур'єри (багаж, порожнини тіла, схованки)

За наявною інформацією, до європейських країн поставляється кокаїн, виготовлений переважно у Болівії та Перу. Аналіз негативних тенденцій свідчить, що латиноамериканські злочинні угруповання активно використовують чорноморські порти для налагодження постачань наркотичних засобів за допомогою морських контейнерних перевезень. Також до контрабандного перевезення кокаїну залучаються кур'єри, що користуються повітряним транспортом.

Додатковим фактором, що впливає на доступність та попит на кокаїн, є поява нових ринків, у тому числі в Україні. Крім того, трафік кокаїну через країни Західної Африки спричинив побічний ефект у вигляді суттєвого збільшення споживання даного виду наркотику.

Так, протягом лютого – березня 2016 року ліквідовано міжнародне наркоугруповання, члени якого налагодили контрабандне постачання кокаїну в особливо великих розмірах до України та інших країн світу. У членів угруповання було вилучено понад 18,7 кг кокаїну. А у червні 2016 року викрито організоване злочинне угруповання, члени якого налагодили канал постачання кокаїну та екстазі з Голландії в Україну в особливо великих розмірах.

У зв'язку із збільшенням обсягів культивування опійного маку в цих країнах зберігається тенденція зростання наркозагрози з Афганістану та Пакистану. Хоча значні партії героїну продовжують переміщуватися «Балканським шляхом» (Афганістан, Іран, Турція), міжнародні наркоугруповання надзвичайно швидко змінюють та гнучко адаптують нові альтернативні маршрути.

Останнім часом усе виразніше спостерігається тенденція зсуву «Балканського маршруту» через активізацію турецьких вантажних перевезень територією України, Молдови, Росії та Румунії. Частина потоків наркотиків з Ірану та Туреччини залишається стратегічним напрямком «Балканського наркотрафіка» до Західної Європи з використанням автомобільного транспорту, переважно через територію України.

Для перевезення використовуються особливості конструкції вантажних транспортних засобів (тягачів), а також спеціально обладнані сховища в багажних відсіках автомобіля, причепах та кабінах водія.

Слід зазначити, що неконтрольованість з об'єктивних причин частини державного кордону на Донбасі спричинила сприятливі умови для незаконного постачання героїну з використанням території України. За наявною інформацією, ватажки так званих ДНР, ЛНР особисто контролюють усі маршрути надходження наркотиків. Тому нестабільна ситуація на Донбасі може бути підставою

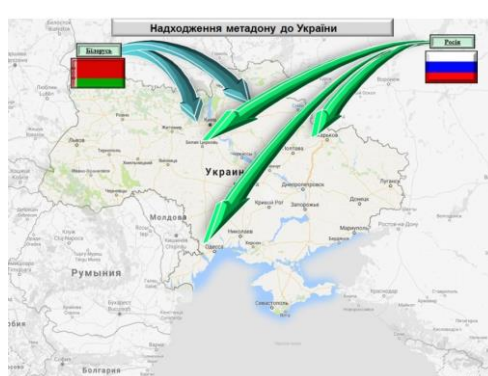
збільшення обсягів незаконного обігу наркотиків, транспортованих через Україну до країн ЄС.

Особливої популярності серед наркоспоживачів набули такі психоактивні сполуки, як курильні суміші, солі для ванн, психоактивні гриби тощо. Поступають ці наркотики на ринок України переважно з Китаю з використанням міжнародних поштових та експрес-відправлень.

Синтетичні наркотичні засоби, зокрема метадон, продовжують надходити з території Росії та Білорусі. Традиційно продовжується експортна контрабанда на територію України: 1) метамфетаміну, МДМА (екстазі) та ЛСД з країн Західної Європи; 2) ефедрину і сильнодіючих лікарських препаратів з Румунії, Молдови та Болгарії.

Крім цього, одним із проблемних питань є розповсюдження забороненого сильнодіючого препарату Субутекс, який використовують на території Західної Європи (Великобританія, Франція, Італія) для лікування наркозалежних осіб, які проходять лікування, аналогічне до програми замісної підтримувальної терапії в Україні (ЗПТ). Діючою речовиною зазначеного наркотичного засобу є бупренорфін. Основними виробниками зазначеного препарату є Великобританія, Франція та Італія і його ціна в країнах ЄС коливається від 5 до 15 Євро. Потрапляє на територію України цей препарат за допомогою маршрутних перевезень, а також поштових відправлень з-за кордону.

Наприкінці слід зазначити, що у 2017 році було перекрито 51 міжнародний канал надходження наркотичних засобів та психотропних речовин до України, що більш ніж вдесятеро перевищує показник 2016 року (5 каналів).

УДК 343.575

Бабенко А.М.
доктор юридичних наук, доцент
(Одеський державний
університет внутрішніх справ)

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ, ВБИВСТВ ТА САМОГУБСТВ У МІСТАХ І СІЛЬСЬКИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТА ЗАПОБІГАННЯ

Викладено результати аналізу сучасного стану і тенденцій наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах та сільських районах різних регіонів України. Виявлено кореляційні залежності між наркозлочинністю та крадіжками, вбивствами і самогубствами. За методом Пірсона доведено вплив наркозлочинності на інтенсивність крадіжок, вбивств та самогубств на регіональному рівні. Встановлено територіальні особливості наркозлочинності у розрізі населених пунктів окремих областей – Харківської, Дніпропетровської, Львівської та Одеської. Проведено рейтинговий та порівняльний аналіз наркозлочинності у регіонах різного типу. Виявлено особливості структури та динаміки наркозлочинності на територіях курортного, промислового, аграрного та прикордонного типу. За статистичними даними наркозлочинності запропоновано методику та алгоритм виявлення й окреслення зон підвищених кримінологічних загроз. Проведено диференційований аналіз наркозлочинності в усіх адміністративно-територіальних одиницях Харківської, Дніпропетровської, Львівської та Одеської областей. Виявлено ступінь кореляційних зв'язків між рівнем концентрації злочинності та окремими соціально-демографічними параметрами населених пунктів. Доводиться, що для наркозлочинності у межах населених пунктів одного регіону притаманні такі статистичні закономірності та особливості: нерівномірність розподілу злочинності на території області; диференційованість показників у межах однієї кримінологічної групи; помітна стійкість інтенсивності та структурного розподілу питомої ваги злочинності між населеними пунктами регіону; відносна стабільність груп населених пунктів за рівнем кримінальної враженості; суттєві відмінності у показниках злочинності міських і сільських населених пунктів. Автором обґрунтовується необхідність вдосконалення практики протидії наркозлочинності у регіоні шляхом: посилення контролю за наркозлочинністю шляхом раціонального розподілу сил та засобів з протидії наркозлочинності, належної організації кримінологічної і віктимологічної безпеки; підвищення якості інформаційно-аналітичного і технологічного забезпечення правоохоронної діяльності; прийняття виважених управлінських рішень, заснованих на знаннях територіальних особливостей наркозлочинності; застосування диференційованих заходів із запобігання злочинності на основі науково обґрунтованого розподілу сил та засобів у протидії наркозлочинності.

Ключові слова: наркозлочинність, вбивства, самогубства, географія злочинності, територіальні особливості злочинності, запобігання злочинності.

Постановка проблеми. За даними чисельних кримінологічних досліджень, поширення в Україні наркоманії та пов'язаної із нею злочинності набуває рис масштабного асоціального явища. Воно спричинює руйнування фізичного й морального здоров'я нації, завдає шкоду її генофонду, правопорядку, інтелектуальному та економічному потенціалу суспільства. Сьогодні наркоманія та пов'язана з нею злочинність стали джерелом зла для сучасного людства. За оцінками фахівців, вони перешкоджають прогресу суспільства, охоплюють всі верстви населення, спричиняють шкоду здоров'ю молоді, загрожують якості генофонду України, є криміногенними чинниками, що призводять до учинення інших злочинів. Отже, наведене свідчить про *надзвичайну актуальність* питань, пов'язаних із вивченням та запобіганням злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків та похідним від неї явищам.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням дослідження наркозлочинності приділяли значну увагу такі відомі

вчені, як Ю.В. Баулін та В.І.Борисов [1], В.І. Женунтій [2], А.П. Закалюк [3, с. 424-451], А.А. Музика [4], О.В. Одерій та В.М. Лисенко [5], М.П. Селіванов та М.С. Хруппа [6], Є.В. Фесенко [7; 8], В.П. Філонов [9, с. 105-136] та ін. В основному увага вчених зосереджувалася на дослідженні кримінально-правових, криміналістичних та кримінологічних аспектів у контексті загальнодержавної боротьби із цим видом злочинності. Довгі роки поза увагою українських учених залишався такий важливий напрям у кримінології, як дослідження територіальних особливостей розподілу наркозлочинності та побудова системи протидії цьому виду злочинності з урахуванням її регіональних особливостей.

Отже, **мета нашої статті** полягає у вивченні регіональних особливостей розподілу наркозлочинності та похідних від неї явищ на території України, виділенні зон із найбільшою кримінальною враженістю, наданні обґрунтованих рекомендацій правоохоронним органам з удосконалення протидії наркозлочинності і похідним від неї явищам, що базувалися б на урахуванні їх територіально-просторових та часових особливостей.

Виклад основного матеріалу. Станом на 1 січня 2017 р. в Україні під наглядом перебуває 694 928 осіб із розладами психіки та поведінки через уживання наркотиків і психоактивних речовин, або 1 631,6 на 100 тис. населення. Тільки продовж 2016 р. зареєстровано 115 170 осіб, яким вперше в житті поставлено діагноз психічних та поведінкових розладів, пов'язаних з уживанням психоактивних речовин, що на 1,3 % більше, ніж у 2015 р. [21, с. 91]. За оцінками експертів, реальна цифра наркозалежних може сягати понад 2 млн. осіб, що складає 5,5 % населення країни. Якщо врахувати той факт, що, за твердженням фахівців, у суспільстві починаються незворотні процеси деградації нації, коли кількість споживачів наркотиків перевищує бар'єр у 7,5 %, то Україна знаходиться на межі допустимого порогу враженості населення наркоманією. Разом із цим офіційна статистика свідчить про безпрецедентне покращення ситуації у сфері протидії незаконному наркообігу (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та питома вага злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у 2011-2017 рр.²

Параметри	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість злочинів	53 206	45 322	33 180	30 045	25 325	22 217	27 912
Коефіцієнт злочинної інтенсивності	116	99	72	70	59	52	68
Питома вага (%)	10,3 %	10,2 %	5,9 %	5,7 %	4,5 %	3,8 %	5,3 %

Із представлених даних видно, що якщо у 2011 р. в Україні зафіксовано 53 206 злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, то з 2013 по 2017 рр. їх виявлення та реєстрація зменшилися майже удвічі. Інтенсивність злочинів цієї категорії демонструвала схожі тенденції. Так само і питома вага цих злочинів знизилася з 10 % протягом 2011-2012 рр. до 3,8-5,3 % упродовж 2015-2017 рр. [13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20]. Така статистика не витримує жодної критики, оскільки на цьому фоні спостерігається загострення проблеми наркоманії у суспільстві, збільшення кількості наркозалежних осіб та злочинів, які вчиняються на ґрунті наркоманії, на що вказують чисельні повідомлення медичних працівників і засобів

² Примітка. Узагальнено за даними МВС та Генеральної прокуратури України за 2011-2017 рр.

масової інформації. Така ситуація пов'язана не з покращенням криміногенної обстановки, а навпаки – з погіршенням роботи правоохоронних органів у цьому напрямі, що зумовлено: по-перше, прорахунками у реформуванні правоохоронних органів, зокрема у сфері кадрової політики (звільнення досвідчених працівників, ліквідація територіальних підрозділів БНОН, недоліки у підготовці кадрів для правоохоронних органів тощо); по-друге, освоєнням наркозлочинцями нових форм і видів протиправної діяльності (наприклад, перенесення більшої частини наркозлочинності у віртуальну сферу (Інтернет-простір), що виключає безпосередній контакт продавця із покупцем наркотиків); по-третє, використанням новітніх прийомів реклами та поширення наркотичних і психотропних засобів; по-четверте, застосуванням прийомів приховування протиправної діяльності та уникнення відповідальності за вчинений злочини та ін. Закономірними наслідками цього стали: 1) активізація наркозлочинців, розширення сфер впливу, збільшення ринку і розширення пропозиції асортименту наркотиків, втягування у незаконний обіг нових верств населення; 2) несвоєчасне (запізнена реакція) зниження активності правоохоронних органів щодо протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Важливим фактором зниження ефективності роботи є: відсутність науково обґрунтованого підходу правоохоронних органів до розподілу сил та засобів у протидії наркозлочинності з урахуванням її територіальних особливостей; неврахування специфіки структурної перебудови та особливостей інтенсивності злочинності у розрізі окремих населених пунктів (територіально-просторових, адміністративно-територіальних одиниць) і т.д.

Параметром, що характеризує внутрішню будову того або іншого явища, є показники структури злочинності.

Таблиця 2

Питома вага наркозлочинів у структурі злочинності регіону у 2017 р.

Регіон	Україна	Дніпропетровська обл.	Харківська обл.	Одеська обл.	Львівська обл.
Параметри					
Загальна кількість злочинів	523 911	44 343	34 986	32 576	27 526
Кількість наркозлочинів	29 010	3 832	1 647	1 379	732
Питома вага у регіоні (%)	5,5	9	5	4	2,7

Так, за результатами нашого дослідження зафіксовано суттєві відмінності у питомій вазі наркозлочинності у загальній структурі регіональної злочинності. При загальнодержавній середній питомій вазі наркозлочинності у 5,5% у Львівській області частка наркозлочинності становить 2,7%; в Одеській – 5%; у Харківській – 5%, тоді як у Дніпропетровській – 9%, що дає підстави дійти висновку про неоднозначний тиск конкретних злочинів на загально регіональну криміногенну обстановку. Наприклад, у Дніпропетровській області частка наркозлочинів у структурі злочинності утричі вища за Львівську. Що стосується внутрішньої регіональної будови наркозлочинності, то тут також нами зафіксовано істотні регіональні особливості (табл. 2-3).

Таблиця 3

Стан та структура наркозлочинності в Одеській та деяких інших областях України у 2017 р.

Регіон Вид злочину	Україна	Одеська обл.	Харківська обл.	Чернігівська обл.	Закарпатська обл.	Волинська обл.
Всього	29 010	1 379	1 647	654	396	386
Ст. 305	251 (0,86%)	14 (1%)	54 (3,3%)	35 (5,35%)	19 (5%)	25 (7%)
Ст. 307	5029 (17,3%)	226 (16,4%)	338 (20,5%)	161 (24,6%)	117 (30%)	157 (40%)
Ст. 309	20071 (69,2%)	958 (69,4%)	1092 (66,3%)	385 (58,9%)	194 (48%)	141 (36%)
Ст. 310	2017 (6,9)	92 (6,67%)	64 (3,9%)	55 (8,5%)	51 (13%)	33 (9%)

Що стосується цих регіональних параметрів, то з представленої у таблиці інформації ми отримуємо дані щодо видів наркозлочинів, які чинять найбільший тиск на соціально-кримінологічну ситуацію у країні та її регіонах. Так, на загальнодержавному рівні найвищу питому вагу у структурі наркозлочинності складають злочини, пов'язані зі зберігання, перевезенням тощо наркотичних засобів, психотропних речовин тощо без мети збуту (ст. 309 КК). По Україні цей показник сягає 69 %; на другому за кількістю наркозлочинів місці знаходяться дії, пов'язані зі збутом наркотичних засобів (ст. 307 КК), – 17,3%; третє місце обіймають незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК) – 6,9%. (Табл. 3) [14]. У той же час в інших регіонах спостерігаються суттєві територіально-просторові відмінності у досліджуваному виді злочинності. І хоча за рейтингом злочинів у структурі злочинності ми простежуємо приблизно однакову кримінологічну картину, абсолютна кількість наркозлочинів тих чи інших видів і їх питома вага у структурі є різними. Наприклад, поширеність збуту наркотичних злочинів у західних регіонах є вищою за східні та південні: Волинська область – 40 %; Закарпатська – 30 %, тоді як для Одещини цей показник складає 16 %, а для Харківської області – 20 % (Табл. 2). Показовими даними є питома вага ст. 309 КК у структурі наркозлочинності: для Одещини – 69 %; Харківщини – 66 %; Закарпаття – 48 %; Волині – 36 %. У контрабанді та незаконному культивуванні наркосировини також простежується яскраво виражені відмінності, а саме: значно вищі параметри спостерігаються у західних прикордонних областях і помітно нижчі – у південних та східних регіонах (табл. 2). Отримана інформація дає підстави стверджувати про особливості функціонування незаконного обігу наркотиків в Україні, тобто західні регіони орієнтовані на вирощування та експортування наркотиків до інших територій, у той час як східні – на імпортування та споживання наркотиків.

Цікавою виявилася інформація за результатами вивчення географії внутрішньої регіональної інтенсивності наркозлочинності на 100 тис. населення та проведеного рейтингового аналізу інтенсивності злочинності у розрізі окремих населених пунктів кількох регіонів (табл. 4).

Таблиця 4

Рейтинг інтенсивності наркозлочинності у містах і сільських районах Дніпропетровської та Харківської областей на 100 тис. населення у 2017 р.³

Параметри	Населений пункт	Коефіцієнт інтенсивності злочинів на 100 тис.	Населений пункт	Коефіцієнт інтенсивності злочинів на 100 тис.
Ранг	Дніпропетровська обл.	119	Харківська обл.	61
1	м. Тернівка	261	Печенізький р-н	122
2	Широківський р-н	171	Дергачівський р-н	93
3	м. Нікополь	166	Красноградський р-н	84
4	м. Кривий Ріг	162	Барвінківський р-н	76
5	м. Марганець	143	м. Харків	74
6	м. Жовті Води	132	Близнюківський р-н	70
7	м. Кам'янське	128	м. Лозова	66
8	м. Дніпро	128	Зміївський р-н	59
9	м. Синельникове	117	Дворічанський р-н	58
10	м. Покров	104	Краснокутський р-н	54
По Україні		68		

Отримані дані засвідчили діаметрально різні показники за насиченістю наркозлочинністю територій у розрізі особливо великих регіонів різного кримінологічного типу (промислового, курортного, аграрноорієнтованого тощо).

Таблиця 5

Рейтинг інтенсивності наркозлочинності у містах та сільських районах Одеської та Львівської областей на 100 тис. населення у 2017 р.⁴

Параметри	Населений пункт	Коефіцієнт інтенсивності злочинів на 100 тис.	Населений пункт	Коефіцієнт інтенсивності злочинів на 100 тис.
Ранг	Одеська	57	Львівська	29
1	м. Ізмаїл	152	Бузький р-н	101
2	м. Білгород-Дністр-й	82	Мостський р-н	83
3	м. Одеса	72	м. Стрий	80
4	Біляєвський р-н	66	Кам'янка-Бузький р-н	56
5	м. Южне	66	Жовківський р-н	43
6	Балтський р-н	64	Дрогобицький р-н	43
7	м. Чорноморськ	60	м. Львів	43
8	Татарбунарський р-н	54	м. Червоноград	40
9	Тарутинський р-н	53	Радехівський р-н	38
10	Березівський р-н	50	м. Моршин	34
По Україні		68		

Наведені показники вказують на надзвичайно складну ситуацію у сфері незаконного обігу наркотиків у Дніпропетровській області, значна частина територій якої знаходиться у негативній кримінологічній групі, тоді як Львівська область характеризується домінуванням на її території відносно благополучних

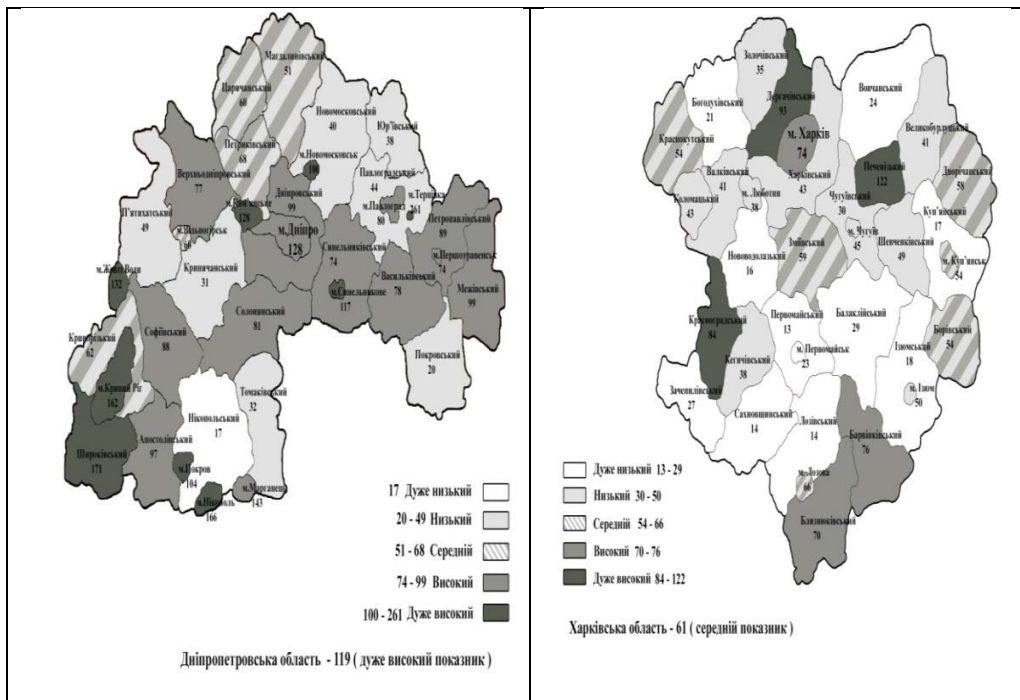
³ Примітка. Розраховано нами за даними Генеральної прокуратури України, її регіональних підрозділів та за даними Державної служби статистики України.

⁴ Примітка. Розраховано нами за даними Генеральної прокуратури України, її регіональних підрозділів та за даними Державної служби статистики України.

населених пунктів із точки зору враженості наркозлочинністю. Крім цього, у десятиці найскладніших населених пунктів Дніпропетровської, Харківської, Одеської та Львівської областей спостерігається домінування населених пунктів, що тяжіють до загально регіонального середнього показника, а території із найвищими параметрами враженості наркозлочинністю Львівської, Харківської та Одеської областей є схожими з найнижчими показниками Дніпропетровської області. Разом із тим найвищі показники інтенсивності наркозлочинності Дніпропетровської області у кілька разів перевищують аналогічні дані в інших трьох обраних для порівняння областях.

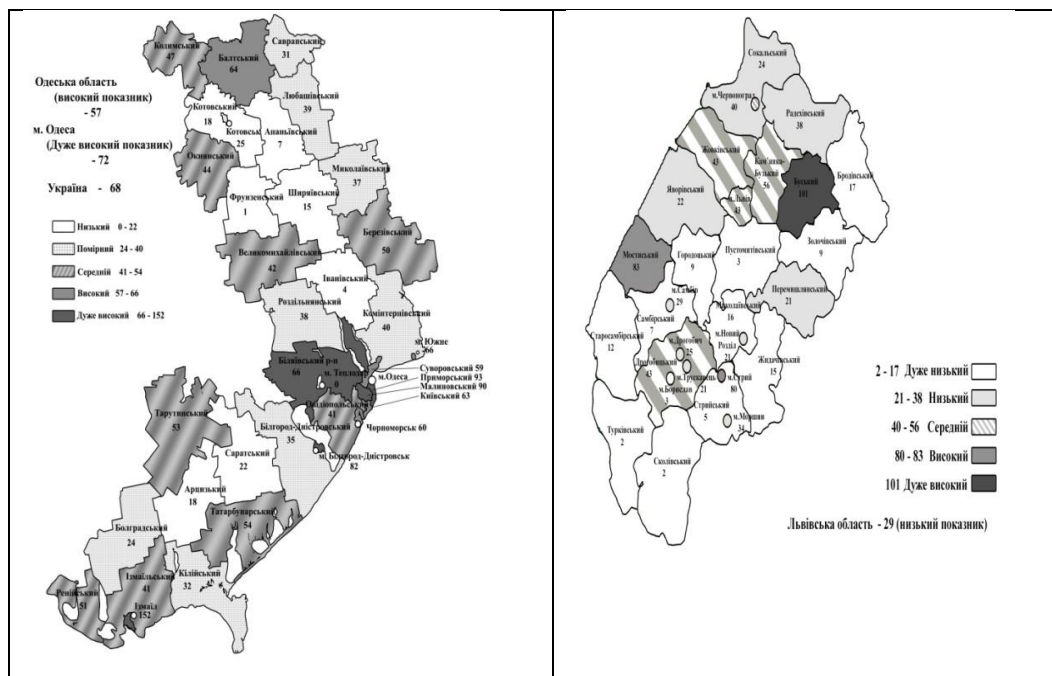
Картограма 1

Географія інтенсивності наркозлочинності на 100 тис. населення у містах та сільських районах Дніпропетровської та Харківської областей України у 2017 р.

Картограма 2

Географія інтенсивності наркозлочинності на 100 тис. населення
 у містах та сільських районах
 Одеської та Львівської областей України у 2017 р.

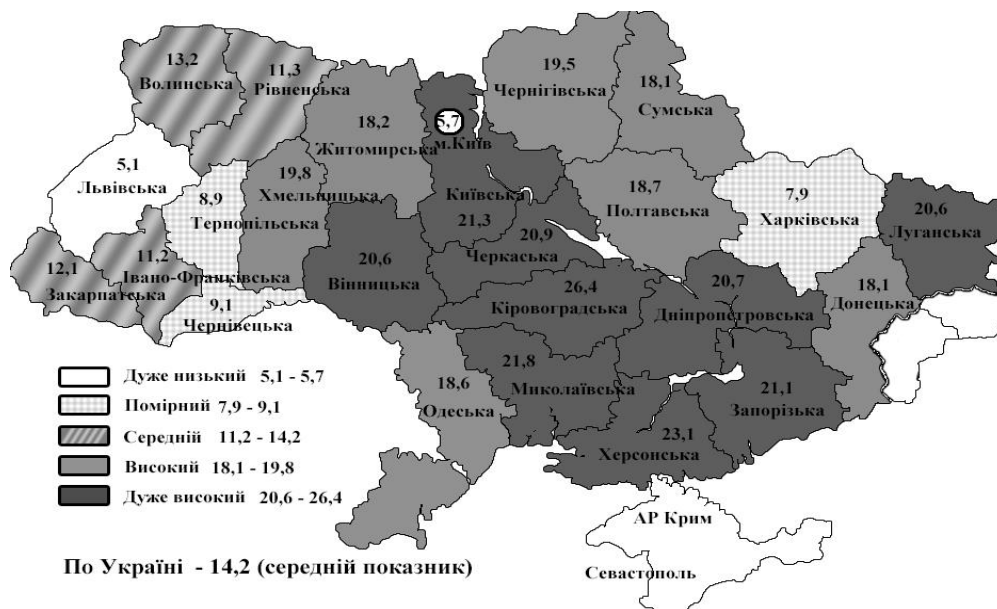
Розрахунок інтенсивності наркозлочинності, вбивств та самогубств за всіма регіонами України станом на 2017 р. дав можливість провести аналіз кореляційних залежностей між наркозлочинністю й іншими кримінологічними явищами [11; 12]⁵. Для зручності у проведенні інформаційно-аналітичної діяльності та орієнтації профілактичної діяльності на запобігання певним видам злочинності та асоціальним явищами нами складено відповідні картограми (картограма № 3 і № 4). У ході проведеного нами за методом Пірсона⁶ дослідження встановлено сильний кореляційний вплив насиченості регіону наркозлочинністю на інтенсивність таких видів злочинності та асоціальних явищ, як крадіжка, вбивства та самогубства.

⁵ *Примітка.* Розрахунки проводилися за власною методикою із використанням формули виявлення коефіцієнтів кореляції за Пірсоном.

⁶ *Примітка.* Лінійний кореляційний аналіз дозволяє встановити прямі зв'язки між перемінними величинами за їх абсолютними значеннями. Формула розрахунку коефіцієнтів кореляції побудована таким чином, що якщо між ознаками існує лінійний характер, то коефіцієнт Пірсона точно встановлює тісноту такого зв'язку.

Картограма 3

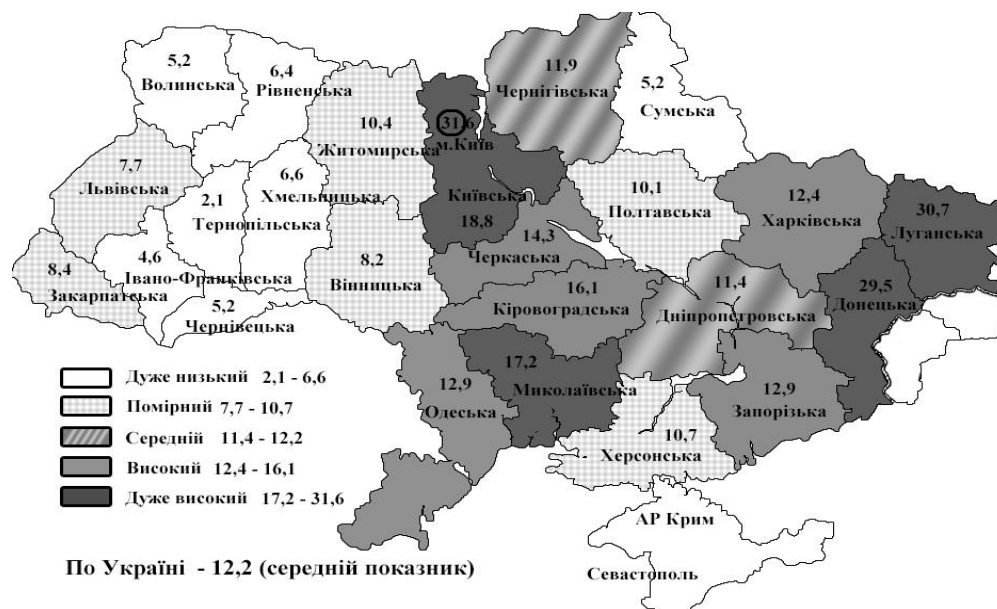
Географія інтенсивності самогубств на 100 тис. населення
 у регіонах України у 2017 р.

Так, за результатами відбору відповідних показників, розрахунків інтенсивності необхідних соціальних та економічних параметрів, розрахунку лінійних залежностей нами встановлено, що коефіцієнт кореляції Пірсона між інтенсивністю наркозлочинності та крадіжок у регіоні становить у середньому +0,5; між наркозлочинністю та самогубствами +0,52; аналогічні параметри між наркозлочинністю та умисними убивствами у регіоні виявлено на рівні +0,73⁷.

⁷ Примітка. За нашими даними, статистична залежність між урбанізацією, щільністю населення та концентрацією загальної злочинності у регіонах коливається у межах коефіцієнта кореляції від +0,80 до +0,89; між концентрацією злочинності та «маятниковою» міграцією розраховано залежність на рівні від +0,70 до +0,79; між кількістю населення та інтенсивністю злочинності у населених пунктах області існує сильна пряма кореляційна залежність з коефіцієнтом кореляції +0,72; ступінь тісноти взаємозв'язку між злочинністю, кількістю населення та кримінальним оточенням злочинців у кофіцієнтах становить +0,76; між ненаданням матеріальної допомоги батьком дитині та злочинністю неповнолітніх виявлено залежність, що дорівнює +0,76; між народженням та вихованням потенційного злочинця поза браком – +0,72; між відрахуванням особи під час навчання та вчиненням злочину виявлено залежність – +0,71; рівень алкоголізації у регіоні впливає на злочинність з інтенсивністю +0,64; залежність між безробіттям, розлученням, вихованням злочинця у неповній сім'ї та негативним впливом родини фіксується на істотному статистично значимому рівні від +0,50 до +0,54.

Географія інтенсивності вбивств на 100 тис. населення
 у регіонах України у 2017 р.⁸

Отримані дані свідчать про сильну та дуже сильну кореляційну залежність між відповідними явищами. Тобто високий рівень насиченості регіону наркозлочинністю безпосередньо зумовлює високі показники крадіжок, самогубств та вбивств у регіоні і, навпаки, на територіях, де вдається досягти успіху у протидії наркозлочинності, автоматично підвищується ймовірність зменшення кількості та інтенсивності крадіжок, убивств та самогубств.

Висновок. Результати нашого дослідження дають підстави стверджувати про існування суттєвих системних недоліків в організації запобігання наркоманії та наркозлочинності, вагомий її вплив на інші види злочинності і соціальні явища (крадіжки, вбивства та самогубства), про доступність наркотичних засобів та сприятливі умови в окремих регіонах України для наркотизації населення і незаконного обігу наркотичних засобів. У цілому в Україні існує сприятливе середовище для подальшого загострення наркоситуації у країні. Регіональні програми з протидії злочинності здебільшого мають декларативний характер, а реакція правоохоронних органів на наркозлочинність та пов'язані з нею явища не відповідає реальному стану криміналізації суспільства. Вони не ґрунтуються на реальній криміногенній ситуації та прогнозі її розвитку. Так само не враховуються тенденції наркозлочинності та пов'язаних із нею явищ і процесів, особливості її детермінації та сучасних форм прояву і можливостей поширення наркотиків, у тому числі через Інтернет і мережі комерційних аптек. Під час планування, програмування та організації протидії наркозлочинності, вбивствам, самогубствам тощо не використовуються інноваційні підходи з протидії злочинності, рідко вдаються до можливостей ЗМІ та Інтернету у формуванні антинаркотичної ідеології; не застосовуються інформаційно-аналітичні можливості геотехнологій та сучасного кримінологічного аналізу.

⁸ Примітка. Розраховано нами за даними Генеральної прокуратури України, її регіональних підрозділів та за даними Державної служби статистики України.

У контексті вдосконалення запобіжної діяльності хотілося б звернути увагу державних і правоохоронних органів на необхідність проведення політики протидії наркозлочинності та пов'язаним із нею злочинам і фоновим явищам (крадіжкам, грабежам, убивствам, розбоям, самогубствам тощо) з урахуванням територіальних особливостей злочинності, закономірностей її регіонального розподілу, тенденцій та специфіки територіальної детермінації. Діяльність правоохоронних органів має бути спрямованою не на притягнення до відповідальності рядових споживачів наркотиків, а на викорінення сфери пропозиції та обмеження сфери попиту наркотиків. Такі заходи є важливими для зниження злочинів корисливої та насильницької спрямованості. Вкрай важливим тут є використання можливостей засобів масової інформації, у тому числі Інтернету, для створення у суспільстві атмосфери негативного ставлення до незаконного обігу наркотичних засобів, виявлення місць поширення наркотичних засобів та осіб, що займаються такою діяльністю. Ефективною новелою тут може виявитися запровадження практики щоквартального звіту перед населенням керівників правоохоронних органів у прямому ефірі радіо або телебачення про стан протидії як загальній злочинності, так і незаконному обігу наркотиків з одночасним отриманням інформації від населення про місця збуту наркотиків та осіб, що займаються такою діяльністю, чи потерпілих від неї.

Бібліографічні посилання

1. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Баулін Ю.В., Борисов В.І., Дорош Л.Д. та ін.; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. Харків: Право, 2005. 256 с.
2. Женунтій В.І., Бабенко А.М. Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти, запобігання: монографія. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 224 с.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Вид. Дім „Ін Юре”, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 2007. 712 с.
4. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ: Логос, 1998. 324 с.
5. Одерій О.В., Лисенко В.М. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: наук.-практ. посіб. Харків: Золоті сторінки, 2004. 164 с.
6. Селіванов М.П., Хруппа М.С. Антинаркотичне законодавство України. Теорія. Історія: коментар. Київ: Юрінком, 1997. 352 с.
7. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони: монографія. Київ: Атіка, 2004. 280 с.
8. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення: коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2001. 192 с.
9. Филонов В.П. Актуальные проблемы современной криминологии: монография. Донецьк: Донеччина, 1997. 288 с.
10. Лунеев В.В. Эпоха глобализации и преступность. Москва: Норма, 2007. 272 с.
11. Бабенко А.М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісн. Асоц. кримінал. права України*. 2017. № 2 (9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf (дата звернення: 28.05.2018).
12. Бабенко А.М. Самогубства, доведення до самогубства, вбивства: кримінологічний вимір та соціальні наслідки. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квітня 2018 р., м. Харків). Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоц. України. 2018. С. 13-18.
13. Стан та структура злочинності в Україні (2010-2011 рр.) 2017. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134> (дата звернення: 28.05.2018).
14. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 р. / Генеральна Прокуратура України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/sts2011.html?dir_100820 (дата звернення: 28.05.2018).
15. Стан та структура злочинності в Україні за 2007 по 20.11.2012 рр.: статистика МВС // Офіц. сайт МВС України. URL: <http://mvs.gov.ua> (дата звернення 25.03.2018).
16. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013-2017 рр.: статистична інформа-

ція // Офіц. сайт Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua> (дата звернення 25.03.2018).

17. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. ком. статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Август Трейд, 2011. 559 с.

18. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держ. служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Держаналітінформ, 2013. 532 с.

19. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Держ. служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Держаналітінформ, 2014. 534 с.

20. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Держ. служба статистики України; за ред. І.С. Вернера. Київ: Держаналітінформ, 2017. 611 с.

21. Національний звіт за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2016 року) / Державна установа «Український моніторинговий центр з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я». Київ, 2017. 228 с.

Надійшла до редакції 23.05.2018

Babenko A.M. Current state and trends of drug-related crime, homicides and suicides in urban and rural areas of Ukraine: criminological measurement and prevention. The article presents the results of the analysis of the current state and trends of drug-related crime, homicides and suicides in urban and rural areas in different regions of Ukraine. The revealed correlation between drug-related crime and thefts, murders and suicides. According to the method of Pearson proved the impact of drug crime on the intensity of thefts, murders and suicides at the regional level. Established territorial characteristics of drug-related crime in the context of settlements of individual regions – Kharkiv, Dnipropetrovsk, Lviv and Odessa. The rating and their comparative analysis drug-related crime in the regions. The peculiarities of the structure and dynamics of drug-related crime in the territories resort, industrial, agricultural and border type. According to the statistics of drug-related crimes proposed the methodology and algorithm of identifying and determining areas of increased criminal threats. Conducted a differentiated analysis of drug-related crime in all administrative-territorial units of Kharkiv, Dnipropetrovsk, Lviv and Odessa regions. Investigation of the degree of correlation between the level of concentration of crime and certain socio-demographic parameters of settlements. It is proved that for a drug crime within the settlements of one region has the following statistical regularities: the uneven distribution of crime in the region; the differentiation in the indicators within a criminological group; remarkably strong intensity and structural distribution of the proportion of crime between the settlements of the region; the relative stability of groups of settlements according to the level of criminal severity; significant differences in crime rates of urban and rural settlements. The author substantiates the necessity to improve the practice of combating drug-related crime in the region by: strengthening control over drug trafficking through the rational distribution of forces and means for combating drug-related crime, the proper organization of the criminological and activage security; the improvement of information-analytical and technological support of law enforcement; making informed management decisions based on knowledge of the specific features of drug-related crime; the application of differential measures in crime prevention based on scientifically sound distribution of forces and means combat drug-related crime.

Keywords: *drug trafficking, murder, suicide, geography of crime, territorial peculiarities of the criminality, crime prevention.*

УДК 343.976

Батиргарєєва В.С.

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України)

ВПЛИВ НАРКОМАНІЇ НА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЗАМІСНА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАХІД ОБМЕЖЕННЯ ПОДАЛЬШОГО ПОШИРЕННЯ НАРКОМАНІЇ

Здійснено аналіз впливу наркоманії на стан злочинності в Україні, розглянуто сучасний прогресивний досвід обмеження подальшого поширення наркоманії та пошуку раціональної моделі запобігання наркотичній злочинності із використанням можливостей замісної підтримувальної терапії.

Ключові слова: наркотична злочинність, наркоманія, замісна підтримувальна терапія, метадон, бупренорфін.

Постановка проблеми. Ще деякий час тому (принаймні кілька десятиліть) наркоманія й так звана наркотична злочинність в Україні не розглядалися як проблема, що вимагає серйозної уваги. Проте за останні 20-25 років характер структури злочинності у державі зазнавав кардинальних змін. Це відбувалося за рахунок переважання в ній протягом багатьох років (до 2014 р.) наркотичної злочинності над злочинами насильницької спрямованості, які за історію радянської доби перевищували будь-які інші, поступаючись лише злочинам проти власності і хуліганству. Питома вага засуджених за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, до 2014 р. у загальній масі всіх засуджених осіб складала приблизно 16-21 %. В останні три роки відсоток таких осіб дещо знизився (до 12-14 %), але це сталося за рахунок зменшення територій, на які поширюється юрисдикція України та які традиційно «надавали» левову частину наркотичних правопорушень. До цього різновиду злочинності «примикають» й ті протиправні діяння, що вчиняються під впливом хронічної наркоманії, при якій рушійною силою поступків особи стає потреба в наркотиках (наприклад, корисливі та корисливо-насильницькі злочини, вчинені з метою отримання коштів на придбання цих речовин), а також злочинні діяння, вчинені у стані наркотичного сп'яніння. Серед останніх чимало злочинів проти життя та здоров'я особи.

Гострота й актуальність цієї проблеми полягає і в тому, що значна кількість злочинців-рецидивістів, злочинна «кар'єра» яких нараховує кілька засуджень, вмирає, врешті-решт, від зловживання наркотиками або хвороб, які розвиваються внаслідок вживання цих речовин або які є супутніми наркоманії. Взагалі серед злочинців хворі на наркоманію становлять особливий різновид. Їх упертість у продовженні злочинної діяльності багато в чому зумовлюється саме хворобливими змінами в організмі: сенс їх існування – у добуванні наркотиків і намаганні отримати задоволення від їх вживання. Поведінка цих злочинців дуже важко піддається корекції. Наслідком такого кардинального зміщення акцентів у житті людини нерідко стає ігнорування нею будь-яких суспільних вимог. Тому

відмовитися від учинення злочинів, пов'язаних як із незаконним обігом наркотичних засобів, так і з добуванням коштів на їх придбання, навряд чи така особа зможе самостійно без серйозної запобіжної роботи з ними. Сама по собі наркотична залежність пов'язана з високою криміногенністю, оскільки встановлено, що будь-який споживач наркотичних речовин здійснює щорічно у середньому 275 (!) незаконних діянь [1, с. 8].

Але повертаючись до визначення масштабів проблеми, з якою необхідно боротися, зазначимо, що від початку 90-х років число наркозалежних в Україні щорічно збільшується на 10-12% (!); із цього числа на дорослих припадає лише 27 %, тоді як на підлітків – 60 %, а на дітей у віці від 11 до 14 років – 13 % [2]. Невипадково експертами Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я ще кілька років тому зазначалося, що вживання наркотичних засобів в Україні набуло масштабів своєрідної епідемії, яка загрожує усьому населенню. Сьогодні в Україні налічується близько 332,5 тис. осіб, що вживають наркотики ін'єкційно [3, с. 77]. За підрахунками спеціалістів, майже половина осіб (48,7 %), що перебували у 2015-2016 рр. у місцях позбавлення волі в Україні, хоча б одного разу у своєму житті вживали наркотичну речовину ін'єкційно [4, с. 5]. У цьому зв'язку, напевно, можна приєднатися до думки відомого кримінолога Я. І. Гілінського, що сумним підсумком цього є два фундаментальні процеси, що відбуваються у суспільстві, – депопуляція населення (за рахунок перевищення смертності над народжуваністю) та «виключення» (exclusion) маси населення з активного суспільного життя. Саме «виключення» складає основну соціальну базу злочинності, наркотизму, алкоголізму, суїциду [5, с. 4].

Актуальність подолання наркотичної залежності і запобігання крайньому виразу цієї деструкції людської поведінки – злочинним проявам та іншим правопорушенням – є настільки очевидною як для фахівців відповідних галузей знань, так і для будь-якого пересічного громадянина, що необхідність розв'язання цієї проблеми розглядається як аксіома подальшого прогресу сучасного соціуму. Вочевидь, кожен представник суспільства інтуїтивно розуміє небезпечність свого знаходження поряд із наркотично залежною людиною або принаймні усвідомлює небезпечність існування таких фактів у житті та ризик бути втягнутим у немедичне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Отже, проблема наркоманії сьогодні є не лише медичною, а й серйозною соціально-правовою проблемою українського загалу, яку зусиллями медиків або правознавців не подолати. Тому у протидії подальшому поширенню наркоманії в Україні має застосовуватися принцип комплексного підходу до формування й реалізації ефективної державної політики. Саме такий підхід у боротьбі із цим лихом все частіше пропонується світовим співтовариством, хоча до розуміння такої стратегії суспільство підійшло не одразу.

У теперішній час значні надії у вирішенні проблеми наркоманії в Україні покладаються на методіку замісної підтримувальної терапії. Зокрема, на можливості її широкого запровадження наголошувалося ще у розробленому свого часу колишньою Державною службою України з контролю за наркотиками проєкті Національної стратегії боротьби з наркотиками на період до 2020 року.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Означена проблема набагато загострюється, коли йдеться про запобігання наркотичній злочинності та подальшому поширенню наркоманії за допомогою замісної підтримувальної терапії. Останнім часом у спеціальній літературі з медицини, психології, права тощо чимало уваги приділяється питанням запровадження замісної терапії та її наслідкам не лише у громадській системі охорони

здоров'я, а й навіть у місцях несвободи. Цією проблемою займаються як зарубіжні, так і вітчизняні науковці та практики (І.В. Лінський, Н.О. Овчаренко, І.П. П'ятницька, М. Рейзингер, Ю.П. Сиволап, Л. Сомані, У. Філібек, Є. Стернієрі, Є. де Якобс та ін.). Системно почали досліджувати цю проблему у своїх роботах і представники галузей кримінального та кримінально-виконавчого права. Серед них слід вказати на результати досліджень В.А. Тимошенка, К.А. Автухова, А.В. Байлова, О.Г. Колба, А.Х. Степанюка, І.С. Яковець та ін. Проте розглядуване питання у нових реаліях часу, особливо з огляду на значну кількість противників запровадження цієї терапії, потребує все нового й нового обговорення.

Метою статті є, по-перше, розгляд історії запровадження замісної підтримувальної терапії та можливостей її подальшого поширення в Україні, по-друге, аналіз міжнародного та чинного в Україні законодавства, що створює підстави для застосування зазначеної терапії, по-третє, викладення сильних і слабких сторін такого способу лікування від наркотичної залежності.

Виклад основного матеріалу. Вживання замісної терапії, на наш погляд, слід розглянути крізь призму права особи на охорону здоров'я. Відповідно до Конституції України (ст. 49) кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Природно, що це право є й в осіб із наркотичною залежністю, оскільки вони користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України. І в цьому аспекті замісну підтримувальну терапію слід розглядати як конкретну реалізацію особою свого права на медичну допомогу. Відповідно, суспільство таку допомогу зобов'язується надати. Крім того, застосування препаратів замісної терапії як лікарських засобів для лікування наркотичної залежності дозволяється й міжнародним законодавством із контролю за наркотиками. Так, положення п. «в» ст. 4 та ст. 30 Єдиної конвенції ООН про наркотичні засоби 1961 р., що була ратифікована Україною 27 вересня 2001 р., фактично дозволяють зберігання та використання засобів замісної підтримувальної терапії в медичних цілях. Міжнародний комітет з контролю за наркотиками ще у 2003 р. визнав, що замісна підтримувальна терапія не є якимось порушенням положень Конвенції, незалежно від того, яка речовина може застосовуватися в такому лікуванні [6, с. 176]. Крім того, застосування відповідних препаратів не суперечить положенням Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 р., Конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. та Декларації про боротьбу з незаконним обігом наркотиків і зловживанням наркотичними засобами 1984 р.

Аналіз міжнародних документів дозволяє виділити два основних напрями політики запобігання поширенню наркотиків і їх немедичному вживанню, а саме: 1) рішучу боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та їх нелегальним ринком (наприклад, систематичне нарощування міжнародних зусиль із контролю за наркотрафіком, розробка і запровадження різних розвідувальних та охоронних систем на всіх видах транспорту, проведення оперативно-пошукових заходів тощо); 2) гуманізацію ставлення до осіб, які страждають на наркотичну залежність (різні види заміни кримінального переслідування наркозалежних осіб їх лікуванням, розробка та вживання реабілітаційних і профілактичних заходів щодо наркозалежних) [7, с. 4].

Примітно, що характерною рисою законодавчого регулювання питань, пов'язаних із легальним обігом наркотичних речовин в Україні, є те, що ціла низка законодавчих положень нібито розпорошена у нормативно-правових актах різних галузей права. Це призводило до того, що на практиці виникало неоднозначне тлумачення засад застосування замісної терапії в нашій країні. Принаймні можна було стверджувати, що в жодному нормативному акті не зазначалося про пряму заборону її застосування. Ще у 1998 р. згідно з Переліком наркотич-

них засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що підлягають спеціальному контролю відповідно до законодавства України, у лікарській практиці, а отже, і для цілей замісної терапії, використовувалися такі наркотичні речовини, зокрема опіати, як кодеїн, морфін, бупренорфін і метадон. У цьому ж році сполучення «замісна підтримувальна терапія» за наказом МОЗ України від 27 липня 1998 р. № 226 увійшло до Тимчасових галузевих уніфікованих стандартів медичних технологій діагностично-лікувального процесу стаціонарної допомоги дорослому населенню в лікувально-профілактичних закладах України. У цьому наказі передбачалося призначення замісної терапії особам, залежним від опіатів, за індивідуальною схемою; причому препарат-замінник ще не уточнювався [8, с. 3].

Далі, протягом 2000-х років приймається низка різноманітних нормативних актів, присвячених питанням замісної підтримувальної терапії. Питання про започаткування введення такої терапії та її реалізацію в Україні обговорюється навіть на рівні державних програм (зокрема, Національна програма профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2001-2003 роки, затверджена наказом Кабінету Міністрів України від 11 липня 2001 р. № 790; Національна програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, допомоги та лікування ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2004-2008 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2004 р. № 264; Програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 рр., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2003 р. № 877; Загальнодержавна програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013, затверджена Законом України від 19 лютого 2009 р. № 1026-VI; Загальнодержавна цільова соціальна програма протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки, затверджена Законом України від 20 жовтня 2014 р. № 1708-VII).

Згодом в Україні було опрацьовано практику проведення замісної підтримувальної терапії. Так, наказом МОЗ України від 10 листопада 2008 р. № 645 затверджено Методичні рекомендації із замісної терапії в лікуванні хворих із синдромом залежності від опіоїдів. Крім того, в Україні діє Порядок проведення замісної підтримувальної терапії хворих з опіоїдною залежністю, затверджений наказом МОЗ України від 27 березня 2012 р. № 200. Зовсім нещодавно наказом МОЗ України від 29 вересня 2016 р. № 1 011 затверджено Методику розрахунку потреби у препаратах замісної підтримувальної терапії для лікування осіб, хворих на психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання опіоїдів.

Що прийнято розуміти під замісною підтримувальною терапією? Під такою терапією розуміється довгострокове (6 місяців і більше) застосування постійних доз замісних препаратів у комплексному лікуванні залежності від опіоїдів із метою стабілізації психічного стану хворого, зменшення медичних і соціальних наслідків вживання незаконних наркотиків, створення передумов для реабілітації та лікування інших хвороб (СНІД, гепатит В і С, ТБС, септичні стани тощо) [9]. Насамперед це лікування проводиться серед споживачів ін'єкційних наркотиків [8, с. 3]. Хоча існує й більш категорична позиція, що застосування метадону в терапії наркоманії – це зовсім не панацея від наркотизації суспільства, а скоріше є заміною одного сильнодіючого препарату іншим, більш дешевим, а головне – законним [10].

Перш ніж проаналізувати основні «за» і «проти» замісної терапії, доцільно сказати, як на практиці здійснюється лікування від наркотичної залежності. Сьогодні немає єдиного метода лікування, ефективного для всіх пацієнтів [9]. Можна говорити лише про певну послідовність лікувального впливу на хворих на наркоманію. Цей вплив зводиться до низки послідовних етапів: зняття інток-

сикації; купірування абстиненції (синдрому відміни); відновлення порушених соматичних функцій, ліквідація виснаження та ін.; корекція поведінкових порушень; нормалізація психічного стану; виявлення основного синдромокомплексу психічної залежності (його психопатологічне оформлення, частота виникнення, особливості проявів) і призначення цілеспрямованої терапії; визначення умов попередніх рецидивів (ситуаційне загострення потягу, спонтанне та ін.) і визначення протирецидивного лікування, тобто підтримуючої терапії [11, с. 70-81]. Всі ці заходи тривають не менше 3-4 місяців, а то й більше. Як бачимо, позбавлення від наркотичної залежності є процесом тривалим й надто складним і, що найсумніше, нерідко безрезультатним. Адже понад 30 % наркозалежних взагалі не бажають зупинитися у прагненні жити у постійній ейфорії. Разом із тим переважна більшість хворих прагнуть позбутися залежності від наркотиків, але це у них не виходить. Для такої групи осіб й була впроваджена замісна підтримувальна терапія за допомогою препаратів метадону та бупренорфіну.

Трохи історії. По суті, у світі лікарі вже давно стали використовувати замісні препарати для лікування опіїдної залежності. До речі, в СРСР особи, що страждали на опіатну залежність, до 1959 року мали можливість отримувати морфін для власних потреб в аптечних установах за рецептами лікарів (так звані «наркопайки») [9]. Проте згодом з'ясувалося, що призначення опіатів так званої короткої дії (зокрема, морфіну) як замісних препаратів не може стабілізувати стан пацієнтів внаслідок швидкого звикання та розвитку толерантності організму до них. Отже, пошуки у цьому напрямі продовжилися. Нарешті, американські вчені Vincent P. Dole та Marie E. Nyswande у середині 1960-х років досягли відчутних успіхів у стабілізації стану споживачів опіатів шляхом заміни морфіну на синтетичний препарат, що отримав назву метадон (справедливості заради зазначимо, що цей препарат був синтезований ще у 1937 р. німецькими дослідниками М. Бокмюлем і Г. Ерхартом). До речі, у медичній практиці за аналогією застосовується лікування алкогольного делірію при синдромі відміни введенням етилового спирту до моменту відновлення шляхів природного обміну речовин у головному мозку людини, але ця заміна короткотривала і не продовжується після відновлення якісно порушеної свідомості [12, с. 91].

Знов «відкритий» для лікування залежності від наркотиків препарат мав істотні переваги, адже його можна вживати перорально, тому відпала необхідність робити ін'єкції. Крім того, він має тривалу дію – від 24 до 72 годин. Результати дослідження виявилися приголомшливими: стан понад 80 % пацієнтів, залучених до дослідницьких програм, було стабілізовано постійними дозами метадону; пацієнти припинили вживання нелегальних наркотиків, покращилося їх соціальне становище і загальний стан здоров'я [9].

Відтак, із кінця 1960-х років замісна підтримувальна терапія стає дуже популярним методом лікування опіїдної залежності. У 70-ті роки ця терапія набуває великої популярності у світі, чимало країн запровадили її для лікування наркоманії. Відтоді актуальність замісної терапії ніколи не знижувалася, але особливо вона зросла починаючи із 1987 року, коли Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно визнала, що у світі набула поширення епідемія ВІЛ-інфекції/СНІДу. Ось з того часу вживання наркозалежними особами метадону й стало альтернативою ін'єкційному шляху вживання опіатів, який пов'язаний із ризиком поширення зазначеної інфекції, а також смертельно небезпечних гепатитів В і С.

У 1990-х роках замісну підтримувальну терапію почали запроваджувати у країнах Східної Європи і державах колишнього Союзу РСР. Так, сьогодні відомо про її застосування в Азербайджані, Білорусії, Грузії, Киргизії Молдові, Узбекистані та Україні. Із 2006 р. препарати для замісної підтримувальної терапії, а са-

ме метадон, віднесені ВООЗ до препаратів першої життєвої необхідності (!).

Напевно, через неоднозначне ставлення суспільства до призначення наркозалежним особам наркотичних препаратів жоден із методів лікування настільки ретельно не вивчався. Отже, проведено безліч досліджень лікування за найрізноманітнішими методиками, порівнювалася ефективність замісної терапії з іншими методами лікування і різних варіантів самих програм цієї терапії [7, с. 2]. Серед аргументів прихильників замісної терапії слід зазначити про такі: 1) стабілізація стану пацієнтів; 2) скорочення споживання наркотиків поза одержуваної терапії, «на стороні»; 3) більша можливість для психосоціальної інтеграції, трудової діяльності; 4) зменшення захворюваності парентеральними вірусними гепатитами «В» і «С» та ВІЛ-інфекцією; 5) скорочення злочинності; 6) створення бази для подальшої відміни наркотику [13]. До цього можна додати й відмову від ін'єкційного введення наркотиків «вуличними» наркоманами, що небезпечно ВІЛ-інфікуванням, інфекційними гепатитами та іншими захворюваннями, які передаються через кров; зменшення кримінальної активності хворих на наркоманію, оскільки метадон, що легально призначається, відносно дешевий або навіть безоплатний для хворих, отже задля добування грошей на покупку наркотику не треба вчиняти злочин [14]. Вартість метадону на річний курс лікування одного пацієнта становить приблизно 60-80 дол. на рік. Причому, повторимося, легально призначена терапія може надаватися й безоплатно.

Разом із тим слід відверто сказати й про недоліки та потенційні криміногенні ризики, що закладені у зазначеній терапії. Один із таких недоліків полягає в тому, що замісна терапія має свої обмеження. Перш за все, ця методика лікування сьогодні є придатною тільки для споживачів опіатів та виявляється неефективною у випадку залежності від інших наркотиків, наприклад кокаїну, амфетамінів, галюциногенів, барбітуратів та ін. Разом із тим вона не позбавляє пацієнта від синдрому опіоїдної залежності, а лише видозмінює зазначений синдром у такий спосіб, що більшість негативних наслідків нелегального вживання наркотичних засобів може бути зведена до мінімуму. Причому будь-якої ейфорії, подібної до тієї, що буває від вживання наркотиків, пацієнт не отримує.

Як зазначається у компетентних медичних джерелах, згідно із протоколами призначення замісної терапії має здійснюватися обов'язковий і постійний контроль за споживанням пацієнтом наркотичних речовин шляхом постійного і регулярного (один-два рази на тиждень протягом всього періоду проведення терапії) моніторингу вмісту цих речовин у біологічних рідинах організму людини [15]. Такий моніторинг, у свою чергу, викликає необхідність створення й функціонування обладнаних сучасною технікою лабораторій із залученням ІТ-технологій для проведення відповідних досліджень та направлення отриманих результатів аналізів до єдиної бази обліку наркозалежних осіб. Без розв'язання проблем організаційного, матеріального, кадрового забезпечення проводити цю відповідальну та складну роботу неможливо.

Ще один аспект такого лікування, який можна розглядати як негативний, полягає в тому, що замісна терапія передбачає тривале (роками) призначення синтетичних опіоїдів. Причому така терапія може виявитися безуспішною. Причина цього, з точки зору лікарів, криється в тому, що метадон як «яскравий» представник замісної терапії, що найчастіше використовується у світі, є саме синтетичним опіоїдом, який має пролонговану дію та більш пролонгований синдром відміни в порівнянні з іншими опіоїдами [15, с. 517]. До того ж він викликає більш сильнішу хімічну залежність організму, ніж від героїну. Тут доречно згадати відомий факт лікування від наркотичної залежності Дж. Ленона, який у серцях зазначив своєму доктору: «Ми відійшли від героїнової ломки за три дні, а тепер вже п'ять місяців не можемо позбавитися метадону!» [12, с. 91].

Один із криміногенних ризиків, пов'язаних із запровадженням так званих нових методологічних засад і підходів, зумовлених цивілізаційними змінами, полягає в тому, що знання загалом про існування програм замісної терапії може мимоволі знизити у людини відчуття загрози від починання вживання наркотиків, оскільки «нічого страшного немає у вживанні наркотичних засобів, завжди можна перейти на замісну терапію та у такий спосіб вилікуватися» [16, с. 517].

У запровадженні замісної підтримувальної терапії є й перешкоди ідеологічного характеру. Адже велика кількість представників громадянського сектору, включаючи представників громадських та релігійних організацій, а також державних інституцій, негативно ставляться до ідеї запровадження терапії, про яку йдеться. Заперечення щодо доцільності запровадження замісної підтримувальної терапії базуються на тому, що це може негативно вплинути на моральний стан суспільства та його безпеку.

Перешкодою на шляху до запровадження замісної підтримувальної терапії є чинники етичного характеру. Так, вважається, що запровадження цієї терапії без суворого контролю та боротьби з корупцією у медичних закладах, що надають таку терапію, може бути використано у негативний спосіб. У громадській свідомості панує думка, що там, де йдеться про обіг наркотичних засобів, навіть легальний, завжди можуть бути зловживання з боку медичних працівників, що призводитиме до дискредитації самої ідеї подальшого поширення програм замісної підтримувальної терапії у середовищі наркозалежних як методу лікування наркотичної залежності.

Висновок. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в цій публікації ми не даємо готових рецептів щодо доцільності й корисності широкого запровадження замісної підтримувальної терапії, адже ця проблема потребує серйозного опрацювання, включаючи проведення комплексних медико-психологічних досліджень, вивчення передового зарубіжного досвіду у цьому питанні, організацію тривалих спостережень за станом осіб, які отримують замісну терапію, удосконалення необхідної нормативної бази, якою сьогодні регулюються підстави та порядок надання цієї терапії, підготовку фахівців відповідного профілю, а також проведення широкого громадського обговорення із залученням представників наукової спільноти, практичних працівників у галузі права й медицини, духовництва та самих реципієнтів замісної підтримувальної терапії.

Бібліографічні посилання

1. Овчаренко Н.А., Сосин И.К., Пинский Л.Л., Мишиев В.Д. Медико-социальные проблемы опиоидной зависимости: монография / под ред. Овчаренко Н.А. Луганск: Промпечать, 2013. 286 с.
2. Наркомания в Україні. URL: profilaktyka-narkom.narod.ru/nar_ua.html. (дата звернення: 29.05.2018).
3. Права людини в галузі охорони здоров'я – 2015-2016 (перша половина): Доповідь правозахисних організацій / упоряд. А.О. Роханський. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. 107 с.
4. Azbel L., Wickersham J.A., Grishaev Y., Dvoryak S., Altice F.L. Burden of infectious diseases, substance use disorders, and mental illness among Ukrainian prisoners transitioning to the community. PloS One. 2013. Vol. 8. Issue 3. P. 5. L: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23527238>. (Дата звернення: 29.05.2018).
5. Гишинский Я.И. Преступность в современной России: ситуация; тенденции; перспективы: конспект лекции. СПб.: Санкт-Петербург. юрид. ин-т Ген. прокуратуры РФ, 2005. 44 с.
6. Автухов К.А., Байлов А.В. Замісна підтримуюча терапія в місцях несвободи: міжнародний досвід. Вісн. Кримінолог. асоц. України. 2016. № 2 (13). С. 173-183.
7. Замісна терапія: аналітичний огляд. 2-ге вид. Київ: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2005. 20 с.
8. Посібник для учасників тренінгу «Практичні аспекти проведення медіа компаній у сфері адвокації проєктів зменшення шкоди». Київ: Міжнар. фонд «Відродження», 2008. 76 с.
9. Замісна підтримувальна терапія в лікуванні хворих із синдромом залежності від опіої-

дів: Методичні рекомендації: затв. наказом МОЗ України від 10 листопада 2008 р. № 645. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http> (дата звернення: 29.05.2018).

10. Метадоновая терапия как способ избавления от героиновой зависимости. URL: <http://gidmed.com/narkologiya/narkomaniya/metadonovaja-terapija.html> (дата звернення: 29.05.2018).

11. Кузнецов М.И., Ананьев О.Г. Социальная работа с осужденными в ИУ: учеб. пособ. Рязань: Акад. ФСИН России, 2006. 120 с.

12. Батиргареева В.С., Золотарьев О.И. Значения заместительной терапии у запобіганні наркоманії на наркотичній злочинності. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / В.І. Борисов (голова редкол.) та ін. Харків: Право, 2012. Вип. 24. С. 82-92.

13. Надеждин А. В. К вопросу о «заместительной терапии» у больных героиновой наркоманией. URL: http://www.narkotiki.ru/5_3069.htm (дата звернення: 29.05.2018).

14. Линский И. В. О заместительной терапии наркоманов метадонном и не только о ней. Новости украинской психиатрии. Харьков, 2005. URL: <http://www.psychiatry.ua/articles/paper152.htm> (дата звернення: 29.05.2018)

15. Филибек У., Стерниери Е., Е. де Якобс. Методическое руководство по профилактике и фармакологическому лечению героиновой зависимости / Мин-во здравоохранения Италии, 1995. URL: <http://psycho.chat.ru/Method.txt> (дата звернення 30.05.2018).

16. Золотарьев О.И. Переваги та недоліки замінної терапії як засобу запобігання наркоманії та наркотичній злочинності в Україні. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 11-12 жовтня 2012 р. Харків: Право, 2012. С. 516-519.

Надійшла до редакції 04.06.2018

Batyrgareyeva V.S. Impact of drug addiction on crime and substitution therapy as a measure to limit the further spread of drug addiction. The analysis of the influence of drug addiction on the state of crime in Ukraine is considered, modern advanced experience of restricting the further spread of drug addiction and the search for a rational model of prevention of narcotic crime with the use of substitution maintenance therapy are considered.

In this publication the author does not provide ready-made recipes on the expediency and usefulness of the wide implementation of substitution maintenance therapy, because this problem requires serious work, including the implementation of comprehensive medical-psychological studies, the study of advanced occupational experience in this matter, the organization of long-term observations of the condition persons receiving substitution therapy, improvement of the necessary regulatory framework, which today regulates the grounds and procedure for the provision of this therapy, training of specialists of the appropriate pr as well as conducting a wide public discussion involving the representatives of the scientific community, practitioners in the field of law and medicine, clergy and the recipients of substitution maintenance therapy themselves.

Keywords: *narcotic crime, drug addiction, substitution maintenance therapy, methadone, buprenorphine.*

УДК 343.98

Бідняк Г.С.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

Вергун Т.І.

(Дніпропетровський
НДЕКЦ МВС України)

ДОСЛІДЖЕННЯ КАНАБІНОЇДІВ У ВИРОБАХ З ШОКОЛАДУ

Розглянуто питання дослідження окремих об'єктів, що містять канабіноїди, а саме шоколадних виробів. Окреслено основні методи дослідження, що використовуються при проведенні експертизи наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Ключові слова: *судова експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; канабіс; екстракт канабісу; конопля; гашиш; дослідження канабіноїдів; шоколадні вироби.*

Постановка проблеми. На території України серед об'єктів, наданих на дослідження за напрямком експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, значну кількість складають наркотичні засоби з рослин конопель. Об'єктами дослідження найчастіше є канабіс та продукти його переробки (смола канабісу, екстракт канабісу). Основним критерієм віднесення об'єктів дослідження до вищевказаних наркотичних засобів є наявність в їх складі психоактивної речовини – тетрагідроанабінолу.

Згідно із Постановою Кабінету Міністрів України тетрагідроканабінол (ТГК) – особливо небезпечна психотропна речовина, обіг якої заборонено. Водночас канабінол, канабідіол не відносяться до наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [1].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у вивчення проблематики судових експертиз зробили: Т.В. Аверьянова, Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д.Берназ, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, А.В. Іщенко,

© Бідняк Г.С., 2018

© Вергун Т.І., 2018

Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, Ю.Г. Корухов, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, О.Р. Росинська, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, І.Я. Фрідман, В.Ю. Шепітько, О.Р. Шляхов, М.Г. Щербаковський та інші. Останнім часом питання дослідження наркотичних засобів висвітлювалися В.В. Вартузовим, О.П. Замошець, Ф.М. Кахановським, В.Т. Машкіним, І.В. Семеновою, О.О. Посільським, С.І. Стельмаховичем, С.О. Шимановським. Водночас детальнішого висвітлення потребують питання щодо окремих об'єктів. Це пояснюється змінами в законодавстві та сучасними потребами практики, оскільки відсутні будь-які дані про проведення досліджень канабіноїдів у різноманітних виробках, зокрема у шоколадних.

Метою даної роботи є визначення оптимальної пробопідготовки та умов проведення дослідження шоколадних виробів методом газової хроматографії.

Останнім часом збільшилися випадки досліджень виробів, які містили канабінол, тетрагідроканабінол, канабідіол. Так, у Дніпропетровському НДЕКЦ МВС України за 2017 р проведено експертизи 5536 наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (досліджено 38459 об'єктів). Кількість експертиз, об'єктами дослідження яких були канабіс, гашиш та екстракт канабіс, складає 38,3 % від загальної кількості (19,6 % від загальної кількості об'єктів дослідження).

Складними є випадки об'єктів, які не можливо повною мірою дослідити за алгоритмом, зазначеним у наявних методиках, зокрема виробу з шоколаду.

Серед науковців це питання теж є дискусійним. Так, М.Д. Мигаль, І.Л. Кмець та І.М. Лайко у своїй науковій статті теж звертають увагу на недосконалість методів дослідження та доводять, що для оцінки рослин метод використання окремо дрібних листочків суцвіття взагалі неприйнятний, бо він виявляє значно знижені показники вмісту канабіноїдів [7].

На базі Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України в секторі дослідження наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів були проведені експериментальні дослідження, результати яких наведемо у таких прикладах. Об'єктами дослідження були вироби з речовини коричневого кольору у вигляді усіченої піраміди, на верхній частині яких мався відбиток у вигляді квадрату, середньою масою 9,000 г, максимальні розміри нижньої частини – 22×22мм, максимальні розміри верхньої частини – 19×19мм, висота – 17 мм) (рис. 2).

Рис. 2 Зовнішній вигляд об'єктів дослідження

З метою встановлення складу об'єктів проводилось дослідження методом ІЧ-спектроскопії за таких умов: прилад – Nicolet iN10 FX з макроприсставкою iZ10; детектор – DTGS; діапазон реєстрації спектра – 4000 – 500 cm^{-1} ; роздільна здатність 4 cm^{-1} ; кількість сканів – 32; програмне забезпечення – Omnic.

У результаті дослідження методом ІЧ-спектроскопії встановлено, що молекулярні спектри об'єктів містять смуги поглинання, що за кількістю, положенням та відносною інтенсивністю смуг є характерними для речовин, які можуть входити до складу шоколадів (рис. 3).

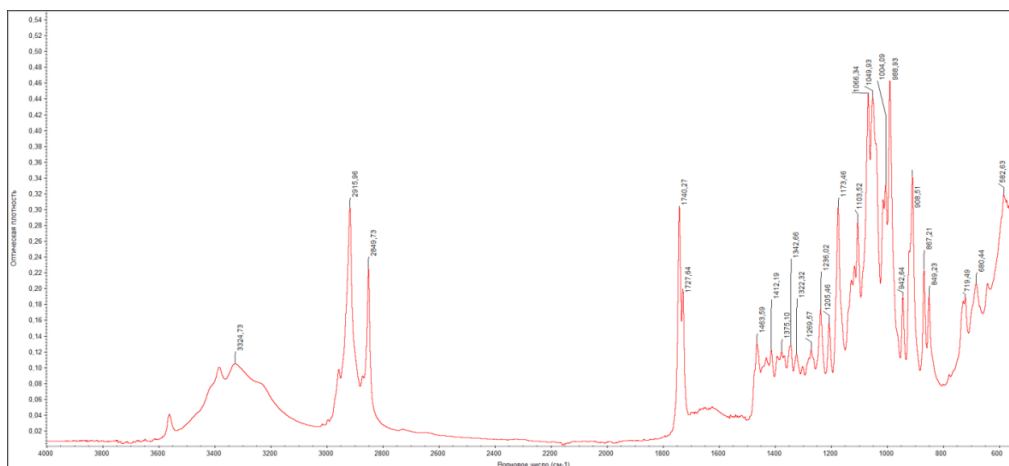

Рис. 3 Молекулярний спектр об'єкта дослідження

Подальше дослідження об'єктів проводилося із застосуванням методу хромато-мас-спектрометрії. З речовинами проводилася така прободготовка:

- від об'єктів дослідження відбирали наважки середньою масою 0,3000 г, додавали 0,1н розчин гідроксиду натрію (значення рН для отриманих розчинів становило 10-11 (вимірювалось за допомогою універсального лакмусового паперу)), екстрагували по 1,0 мл гексану. Отримані гексанові екстракти відокремлювали від водного шару;

- від об'єктів дослідження відбирали наважки середньою масою 0,3000 г, додавали 0,1н розчин хлористоводневої кислоти (значення рН для отриманих розчинів становило 3 (вимірювалось за допомогою універсального лакмусового паперу)), екстрагували 1,0 мл гексану. Отриманий гексановий екстракт відокремлювали від водного шару [2-4].

Отримані екстракти аналізували за допомогою хроматомас-спектрометра за таких умов:

1) прилад – GC/MS Agilent Technologies 6890N/5975; капілярна колонка Agilent 19091S-433 HP-5MS, довжина – 30 м, діаметр – 0,25 мм, фаза – 0,25 мкм, постійний потік – 1,2 мл/хв, газ-носіє – гелій; інжектор – автоінжектор 7683, Split 20:1, температура випарника $T=280^{\circ}\text{C}$; піч – $T_{\text{поч}}=100^{\circ}\text{C}$, тримати 1 хв. нагрівання - $25^{\circ}\text{C}/\text{хв}$, $T_{\text{кінц}}=300^{\circ}\text{C}$, тримати 5 хв; детектор – мас-селективний, температура інтерфейса $T=280^{\circ}\text{C}$, іонізація – електронним ударом, енергія іонізації – 70 еВ, температура іонного джерела $T=230^{\circ}\text{C}$; температура квадруполя $T=150^{\circ}\text{C}$; проба – 1 мкл;

2) прилад – GC/MS Agilent Technologies 6890N/5975; капілярна колонка – Agilent 19091S-433 HP-5MS, довжина – 30 м, діаметр – 0,25 мм, фаза – 0,25 мкм, постійний потік – 1,5 мл/хв, газ-носіє – гелій; інжектор – автоінжектор 7683, Split 20:1, температура випарника $T=250^{\circ}\text{C}$; піч – $T_{\text{поч}}=100^{\circ}\text{C}$, тримати 2 хв. нагрівання - $25^{\circ}\text{C}/\text{хв}$, $T_{\text{кінц}}=300^{\circ}\text{C}$, тримати 20 хв; детектор – мас-селективний, температура інтерфейса $T=280^{\circ}\text{C}$, іонізація – електронним ударом, енергія іонізації – 70 еВ, температура іонного джерела $T=230^{\circ}\text{C}$; температура квадруполя $T=150^{\circ}\text{C}$; проба – 1 мкл.

Отримані хроматограми аналізували з використанням програми обробки

даних Chemstation, шляхом якісної ідентифікації виявлених компонентів, із використанням мас-спектральних баз даних NIST 2005, Sauman, SWDRUG, EKBDRUGS. Ідентифікація сполук здійснювалась за часом утримання та їх мас-спектрами.

В результаті газохроматографічного дослідження встановлено, що надані об'єкти містять канабінол, тетрагідроканабінол, канабідіол (рис. 4-6).

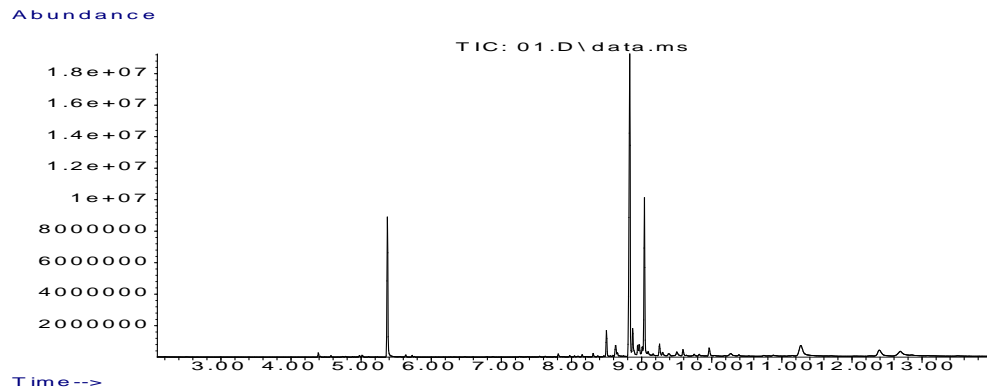

Рис. 4 Хроматограма об'єкта дослідження (лужна екстракція) (умови дослідження 1)

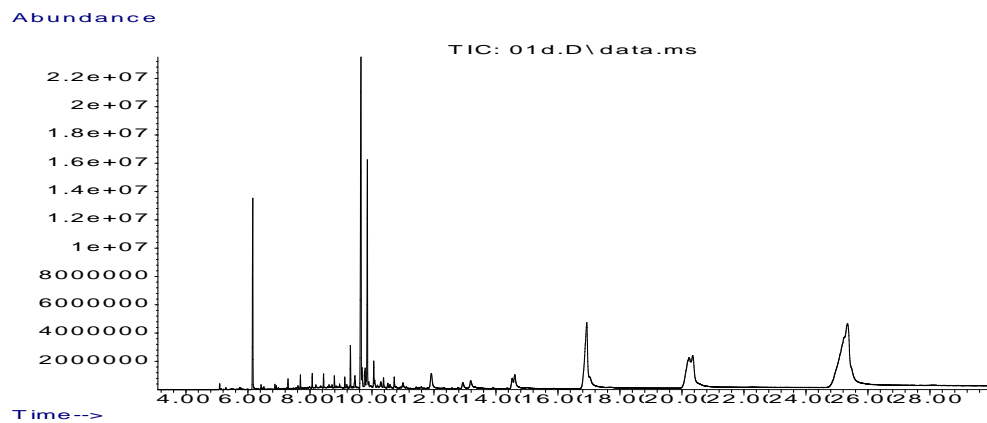

Рис. 5 Хроматограма об'єкта дослідження (лужна екстракція) (умови дослідження 2)

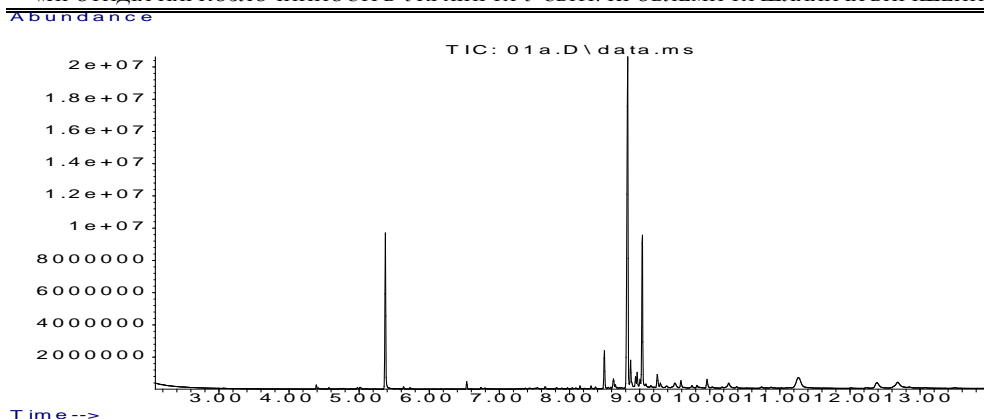

Рис. 6 Хроматограма об'єкта дослідження (кислотна екстракція) (умови дослідження 2)

На хроматограмах досліджених об'єктів було виявлено речовину, яка має масспектрометричні характеристики, характерні для трилауріну. Вищевказана речовина утримується у капілярній колонці. З метою запобігання забрудненню трилаурином наступних зразків необхідно проводили багаторазову промивку колонки розчинниками або проводити її підрізання.

В результаті обробки та аналізу отриманих даних було встановлено, що середній вміст тетрагідроканабінолу в обох видах екстрактів об'єктів дослідження складає 0,44 мас%.

У процесі дослідження методом газорідинної хроматографії можливі певні зміни кількісного вмісту канабіноїдів за рахунок збільшення концентрації ТПК внаслідок декарбоксілювання тетрагідроканабінолової кислоти [3, 4]. З метою виявлення тетрагідроканабіолової кислоти проводилася дериватизація. Від об'єкта відбирали наважку масою 0,3164 г, додавали дистильовану воду та екстрагували 1,0 мл етилацетату. Отриманий органічний екстракт відокремлювали від водного шару. 0,6 мл отриманого розчину висушували при температурі 60°C, додавали 2,0 мл етилацетату, додавали 1,0 мл сілліюючої суміші (ацетонітріл:ГМДС:ТМХС (9:3:1)) та витримували 40 хвилин за температурою 70°C. Отриманий екстракт аналізували за допомогою хроматомас-спектрометра за умовами: прилад - GC/MS Agilent Technologies 6890N/5975; капілярна колонка – Agilent 19091S-433 HP-5MS, довжина – 30 м, діаметр – 0,25 мм, фаза – 0,25 мкм, постійний потік – 1,5 мл/хв, газ-носіє – гелій; інжектор – автоінжектор 7683, Split 20:1, температура випарника T=250°C; Піч – Tпоч=100°C, тримати 2 хв. нагрівання - 25°C/хв, Tкінц=300°C, тримати 20 хв; детектор – мас-селективний, температура інтерфейса T=280°C, іонізація – електронним ударом, енергія іонізації – 70 eV, температура іонного джерела T=230 °C; температура квадруполя T=150 °C; проба – 1 мкл.

Вивченням отриманих в результаті дослідження хроматограм триметилсілільного похідного тетрагідроканабінолової кислоти виявлено не було (рис. 7).

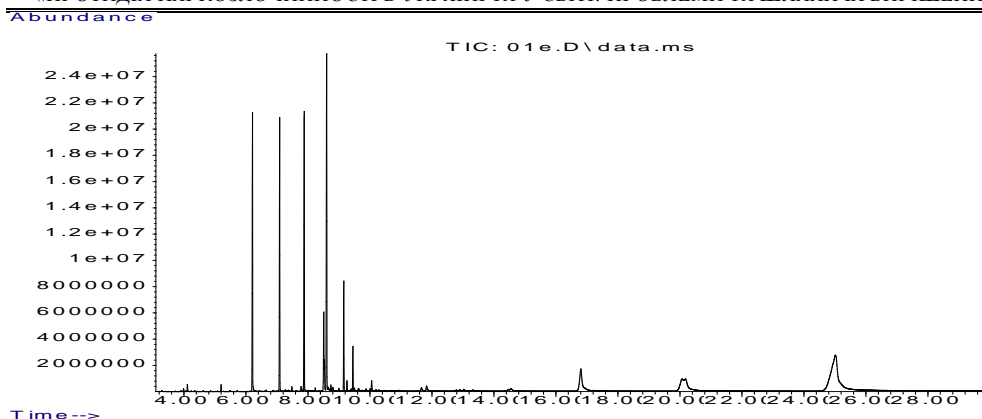

Рис. 7. Хроматограма об'єкта дослідження

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків: кількісний вміст тетрагідроканабінолу в екстрактах, отриманих шляхом лужної та кислотної екстракції, співпадає між собою.

Висновок. Дослідження окремих об'єктів, що містять канабіноїди, а саме шоколадних виробів, має певні особливості та потребує комплексного підходу з використанням різноманітних методів дослідження наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, тобто прийняття окремої методики дослідження.

Бібліографічні посилання

1. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770.
2. Шимановський С.О., Машкін В.Т., Замошець О.П., Семенова І.В. Дослідження наркотиків, поширених на території України: метод. рекомендації. Київ: МВС України, 1997.
3. Міжвідомча методика дослідження наркотичних засобів з рослин конопель та маку снотворного: методичний посібник / П.П. Давидюк, В.В. Вартузов, О.О. Посільський, О.П. Замошець, Ф.М. Кахановський, С.І. Стельмахович, Р.А. Мелешко. К., 2009.
4. Рекомендуемые методы идентификации и анализа каннабиса и продуктов каннабиса: руководство для национальных лабораторий экспертизы наркотиков. Нью-Йорк: ООН, 2010.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків: Одиссей, 2012. 360 с.
6. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 28, зі змінами, внесеними згідно із Законами № 4652-VI від 13.04.2012; ВВР, 2013, № 21, ст.208 N 4711-VI від 17.05.2012, ВВР, 2013, № 14, ст. 89. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
7. Мигаль М.Д., Кмець І.Л., Лайко І.М. До методики визначення вмісту канабіноїдів у рослинах конопель. URL: http://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://ibc-uas.at.ua/TEMP/ZBIRNIK/Zbirmik_3.

Надійшла до редакції 10.05.2018

Bidnyak A. S., Vergun T.I. Research of cannabinoids in chocolate products. In Ukraine, among the objects provided for research in the direction of the examination of narcotics, psychotropic substances, their analogues and precursors, drugs from cannabis plants constitute a significant amount. The objects of research are most often cannabis and products of its processing (cannabis resin, cannabis extract). The principal criterion for assigning the research objects to the above-mentioned narcotic drugs is the presence in their composition the psychoactive substance - tetrahydrocannabinol.

An important contribution to the study of this problem was made by eminent scientists. At the same time, an issue regarding the features of the study of individual objects requires a more detailed coverage.

This is due to changes in legislation and current practice requirements, as there are no data on conducting research, in particular in chocolate.

The purpose of this work is to determine the optimal sample preparation and conditions for conducting a study of cannabinoids in chocolate products by gas chromatography.

Keywords: forensic examination of drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors; cannabis; cannabis extract; hemp; hashish; study of cannabinoids; chocolate products.

УДК 343.98

Буковський Ю.Д., Бобій А.В.

(Департамент протидії наркозлочинності
Національної поліції України)

СТАН ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ ЗА 2017 РІК

Надано результати аналізу стану оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності за 2017 рік. Зазначено, що систематичний аналіз стану оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності тільки сприяє розробці пропозицій із вдосконалення діяльності Національної поліції та визначення пріоритетних напрямів протидії наркозлочинності. Результати цих досліджень можуть також слугувати підставою для внесення пропозицій із вдосконалення нормативно-правового регулювання правоохоронної діяльності та використання під час підготовки персоналу, правового виховання населення тощо.

Ключові слова: стан, оперативно-службова діяльність, Національна поліція, наркозлочинність, організована група, злочинна організація.

Постановка проблеми. Проблема протидії поширенню наркоманії і пов'язаної з нею злочинності, передусім наркобізнесу та «відмивання» наркоприбутків, набула глобального світового масштабу і давно є винятково актуальною й для України. Таке становище вимагає з боку держави перш за все ретельного вивчення стану поширення наркозлочинності в країні і стану протидії їй з боку правоохоронних органів та подальшої розробки й здійснення заходів, спрямованих на протидію цьому вкрай негативному соціальному явищу сучасності.

Аналіз результатів роботи органів та підрозділів Національної поліції України у напрямку протидії наркозлочинності за 2017 рік дає можливість зазначити поступову позитивну динаміку протягом усього цього періоду та значне збільшення кількісних показників за основними критеріями оцінювання у порівнянні з минулим роком.

Проте, незважаючи на наявні досягнення, ефективність заходів у сфері протидії наркозлочинності та якість документування окремих кримінальних правопорушень потребує суттєвого покращення.

Реєстрація наркозлочинців та встановлення за ними осіб

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, у тому числі кримінологічними та оперативно-розшуковими засобами, досліджували М.М. Андреев, О.М. Бандурка, В.А. Бублейник, В.В. Василевич, М.Г. Вербенський, О.П. Горох, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, Є.М. Карпенко, О.В. Кириченко, А. А. Музика, Д. Й. Никифор-

чук, Ю.Г. Пономаренко, М.Л. Прохорова, В.Г. Пшеничний, Л.В. Раєцька, Е.В. Расюк, М.О. Сергатий, О.М. Стрільців, В.А. Тимошенко, М.С. Хруппа, В.В. Черней та ін. Разом з тим на сьогодні відсутні дослідження щодо вивчення стану оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності за останні роки.

Метою статті є вивчення стану оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності за 2017 рік та визначення тенденцій розповсюдження цього суспільно негативного явища в країні.

Виклад основного матеріалу. Здійснення протидії наркозлочинності у першу чергу повинно бути спрямовано на зниження наркотизації населення. Водночас слід констатувати про загальну тенденцію поширення в державі кількості вчинених наркозлочинів і споживачів наркотичних засобів.

Злочинність, у тому числі й наркозлочинність як її різновид, характеризується кількісними (стан, рівень, динаміка) та якісними (структура, характер) показниками. Стан злочинів визначається із кількості злочинів, вчинених на тій чи іншій території за певний період часу; рівень злочинів – із кількості злочинів, вчинених на тій чи іншій території за певний період часу на задану кількість мешканців. Географія злочинів означає розподіл учинених злочинів стосовно даної категорії осіб за видами розселення людей за різними регіонами й типами населених пунктів [1, с. 14].

Перед тим як розглянути стан оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності, слід зазначити, що в юридичній літературі пропонується різна класифікація наркозлочинів. Наприклад, Ю.В. Баулін виділяє такі групи злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: 1) злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів; 2) злочини, пов'язані з незаконним заволодінням наркотичними засобами; 3) злочини, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних засобів [2, с. 315-322].

С.О. Книженко та Т.В. Деменко виділяють чотири групи цих злочинів: 1) злочини, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст.ст. 314-317 КК України); 2) злочини, пов'язані з розкраданням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів, обладнання, призначеного для їх виготовлення (ст.ст. 308, 312, 313 КК України); 3) злочини, пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, пересиланням, контрабандою, збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів (ст.ст. 305, 307, 309-311, 320 КК України); 4) злочини, пов'язані із забезпеченням незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (ст.ст. 306, 318, 319 КК України) [3, с. 473].

На сьогодні існують й інші думки щодо класифікації наркозлочинів [4, с. 3-4; 5, с. 8].

Протягом січня – грудня 2017 року органами та підрозділами Національної поліції України було зареєстровано (без урахування закритих) 27,8 тис. кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, що на 25 % більше відповідного показника 2016 року (22,2 тис.).

У ході досудового розслідування зареєстрованих у 2017 році наркозлочинів за вчинення 21 тис. кримінальних правопорушень особам повідомлено про підозру, що на 55 % більше, ніж торік (13,4 тис.).

Із усіх кримінальних проваджень, за якими здійснювалося досудове розслідування, до кримінальної відповідальності притягнуто 17,8 тис. осіб, що на 41

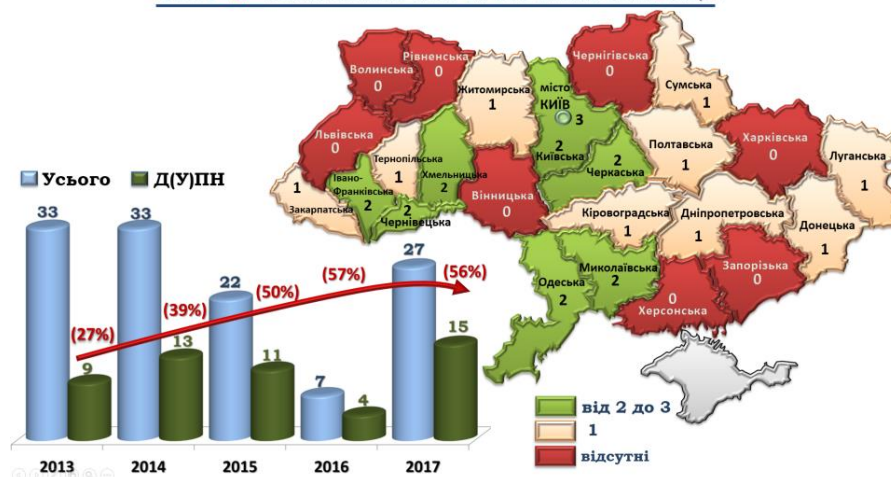
% більше, ніж у 2016 році (12,5 тис.). Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовано до 1532 осіб, що більше ніж вдвічі перевищує аналогічний показник минулого року (668).

Одним із основних завдань поліції є ліквідація організованих груп та злочинних організацій. Протягом 2017 року за цим напрямом спостерігаються значні зрушення та, як наслідок, посилення контролю за фінансовими оборудками осіб, причетних до наркобізнесу. Так, у 2017 році питома вага ліквідованих підрозділами протидії наркозлочинності організованих груп і злочинних організацій наркоділків перевищила результати останніх п'яти років і становила 15 ОЗГ (56 %), при тому що кількість оперативного складу служби порівняно з 2013 роком скоротилася в чотири рази (з 2037 до 477).

На стан протидії цим злочинам впливає ефективна взаємодія Департаменту протидії наркозлочинності та територіальних органів Національної поліції. Прикладом цьому є ліквідація у грудні 2017 року стійкого організованого злочинного угруповання наркоділків, сформованого на етнічній основі, яке відбулося завдяки узгодженій співпраці ДПН та ГУНП в Київській і Черкаській областях. Члени організованої групи налагодили мережу збуту небезпечних наркотичних засобів – метадону та опію ацетильованого – на території Черкаської, Київської областей та м. Києва. У фігурантів вилучено значну кількість метадону та опію ацетильованого на загальну суму 2,5 млн. грн., а також майже 400 тис. грн., здобутих від реалізації наркотиків, та півкілограма виробів із золота.

У цілому ж по державі рівень направлення до суду з обвинувальним актом матеріалів стосовно ОЗГ у сфері незаконного обігу наркотиків у поточному році зріс майже в 4 рази та становить 27 організованих груп, причетних до скоєння 270 наркозлочинів. При цьому викрито 52 активних членів таких організованих наркогруп.

Усього 27 організованих груп та злочинних організацій

Іншим важливим критерієм оцінки роботи підрозділів Національної поліції у напрямку протидії наркозлочинності є документування фактів збуту наркосубстанцій. Так, за 2017 рік було зареєстровано 4,4 тис. злочинів, пов'язаних зі збутом наркотиків, що більш ніж вдвічі перевищує відповідний показник 2016 року (1,9 тис.). Питома вага кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом, від усіх наркозлочинів становить 16 %. Разом з тим у Донецькій області цей показник становить лише 6 %, у Київській 7 %, у м. Києві 9 %, в Сумській, Вінницькій та Луганській областях по 11 %, у Житомирській області 14 %.

Із усіх зареєстрованих випадків збуту (4,4 тис.) у ході досудового розслідування по 2,9 тис. з них особам повідомлено про підозру (67 %), що у 4,5 разів

більше відповідного показника 2016 року (655). При цьому незадовільний стан встановлення злочинців по виявлених випадках наркозбуту у Дніпропетровській з 719 по 279 (39 %), Чернівецькій з 121 по 69 (57 %), Донецькій з 153 по 98 (64 %) та Львівській з 116 по 76 (66 %).

На сьогодні усе частіше використовується «безконтактний» спосіб передачі наркотиків, зокрема за допомогою всесвітньої мережі Інтернет. Протягом 2017 року було задокументовано 143 факти розповсюдження наркотиків з використанням мережі Інтернет. Наприклад, у 2014 році було зареєстровано 67 випадків збуту через мережу Інтернет, 2015 – 77, 2016 – 22.

У 2017 році було зареєстровано 38 фактів використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, що більш ніж у 6 разів у 2016 році (7). У ході досудового розслідування по 33 злочинах встановлено осіб. До кримінальної відповідальності притягнуто 37 злочинців, 27 з яких арештовано.

У ході досудового розслідування було накладено арешт на майно, кошти та цінності наркозлочинців на суму 24,2 млн. грн. (у 2016 році – 7 млн. грн.) та вилучено такого майна на суму 6,2 млн. грн. (у 2016 році – 0,5 млн. грн.). Слід також зазначити, що за результатами розслідування тяжких та особливо тяжких наркозлочинів (досудове розслідування за якими закінчено, без урахування закритих), лише по 177 злочинах (із майже 4 тис., або 4,4 %) накладався арешт на майно наркозлочинців.

У 2017 році було перекрито 51 міжнародний канал надходження наркотиків до України (у 2016 році – 5). Постачалися наркотики та психотропні речовини до України з Польщі, Нідерландів, Латвії, Молдови, Болгарії, Марокко, КНР та Росії.

Не менш актуальним є такий напрям оперативно-службової діяльності, як ліквідація підпільних нарколабораторій та утримання наркопритонів. Так, протягом 12 місяців 2017 року було ліквідовано 115 підпільних нарколабораторій, що на 21 % більше, ніж у 2016 році (95). У ході досудового розслідування по 99 злочинах було встановлено осіб, а до кримінальної відповідальності притягнуто 123 злочинця, 49 з яких заарештовано. Усі злочини цього виду є, передусім, результатом затримання осіб у ході проведення санкціонованих обшуків, де вилучалося лабораторне обладнання, необхідне для синтезу психотропних речовин, переважно амфетаміну та метамфетаміну: холодильники, колби, трубки, відводи, мензурки, випарювачі, газоаналізатори, генератори «водню» та інші хімічні реактиви. Крім того, у 2017 році було відкрито 588 кримінальних проваджень щодо утримання наркопритонів (у 2016 році 449). У ході досудового розслідування по 494 таких злочинах осіб встановлено (84 %).

Також було викрито 41 факт схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що вдвічі більше показника у 2016 році (20). У ході досудового розслідування по 37 злочинах особам повідомлено про підозру.

Із усіх фактів схиляння до вживання наркотиків зареєстровано 8 фактів схиляння неповнолітніх (Дніпропетровська, Миколаївська, Одеська, Сумська та Хмельницька області). В інших областях такі факти не документувалися.

У 2017 році було зареєстровано 19,8 тис. кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зберіганням наркотиків без мети збуту, що на 14 % більше, ніж у 2016 році (17,3 тис.). У ході досудового розслідування по 14,7 тис. кримінальних правопорушень особам повідомлено про підозру (74 %). Із усієї кількості злочинів цієї категорії, що знаходились у провадженні, до кримінальної відповідальності притягнуто 14,9 тис. осіб. Слід зазначити, що у м. Києві 86 % усіх викритих наркозлочинів пов'язані зі зберіганням наркотиків (2,5 тис. із 2,9 тис.), у Київській області 85 % (1,6 тис. із 1,9 тис.) у Донецькій області 84 % (2,1 тис. із 2,5 тис.).

Актуальною проблемою сьогодення є протидія кримінальним правопорушенням у сфері легального обігу. Так, за 12 місяців 2017 року було задокументовано лише 96 фактів порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України), що на 25 % менше показника 2016 року (128 фактів), та всього по 46 злочинах особам повідомлялося про підозру, що на 8 % менше результату 2016 року (50). Крім того, було зареєстровано 157 кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом сильнодіючих чи отруйних лікарських засобів (ст. 321 КК України), у ході досудового розслідування по 107 злочинах особам вручено повідомлення про підозру.

Взагалі із незаконного обігу було вилучено 4033 кг наркотичних засобів та психотропних речовин (за кримінальними провадженнями, за якими досудове розслідування закінчено). У розрізі видів найбільшу кількість становлять: канабіс 3617 кг, макова солома 373 кг, опій 11,3 кг, метадон 3 кг, амфетамін 16,8 кг та ін.

Висновок. Систематичний аналіз стану оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності тільки сприяє розробці пропозицій із вдосконалення діяльності Національної поліції та визначення пріоритетних напрямів протидії наркозлочинності. Результати цих досліджень можуть також слугувати підставою для внесення пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання правоохоронної діяльності та використання під час підготовки персоналу, правового виховання населення тощо.

Бібліографічні посилання

1. Бузало П.М., Денисов С.Ф., Кириченко О.В. Криминологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ., 2007. 192 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. За заг. ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ; Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. 494 с.
3. Книженко С.О., Деменко Т.В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. *Форум права*. 2012. № 4. С. 470-474.
4. Баулін Ю. В., Борисов В.І., Дорош Л.В. та ін. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності). За заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. Харків: Право, 2005. 256 с.
5. Прохорова М.Л. Наркотизм: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 287 с.

Надійшла до редакції 30.05.2018

Bukovskyy Yu.D., Bobiy A.V. The state of operational-service activities of bodies and units of the National police of Ukraine in the field of drug crimes for 2017. The results of the analysis of the operational and service activities of the bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine in the field of counteracting drug crimes for 2017 are given. It was noted that the systematic analysis of the operational and official activities of the bodies and units of the National Police of Ukraine in the field of counteracting drug crimes only contributes to the development of proposals for improving the activities of the National Police and the identification of priority areas for counteracting drug crimes.

The results of these studies may also serve as the basis for making proposals to improve the regulatory legal regulation of law enforcement activities and use during training of personnel, legal education of the population, etc.

Keywords: state, operative-service activity, national police, narcosis-guilty, organized group, criminal organization.

УДК 343.575

Данилевська Ю.О.
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Донецький юридичний
інститут МВС України)

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Розглянуто спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів, передбачений ч. 4 ст. 321-1 КК України. На підставі проведеного дослідження зроблено висновки про необхідність удосконалення на законодавчому рівні підстав звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів.

Ключові слова: фальсифікація, лікарські засоби, здоров'я населення, звільнення від кримінальної відповідальності.

Постановка проблеми. Однією з глобальних соціально-економічних загроз, поряд із незаконним обігом наркотиків, є обіг фальсифікованих лікарських засобів. Крім шкоди легальним виробникам фармацевтичної продукції, обіг цих речовин загрожує життю та здоров'ю людини. З урахуванням суспільної небезпеки, притаманній цьому явищу, питання протидії обігу фальсифікованих лікарських засобів знайшли своє відображення в міжнародно-правових документах. Так, у Конвенції Ради Європи «Про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я» (MEDICRIME), прийнятій 28 жовтня 2011 року, підкреслюється, що для ефективної боротьби з глобальною загрозою, яку може нести підробка медичної продукції, необхідно забезпечити криміналізацію діянь у цій сфері [1].

В Україні, з огляду на суспільну небезпеку фальсифікації лікарських засобів, на момент ратифікації цієї конвенції вже було криміналізовано виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1 КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів»). Указана кримінально-правова норма має кілька особливостей, порівняно з іншими нормами, включеними до розділу XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення». По-перше, за фальсифікацію лікарських засобів (ч. 1 та ч. 2 ст. 321-1 КК України), якщо вона спричинила смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинена в особливо великих розмірах (ч. 3 ст. 321-1 КК України), передбачено покарання, у тому числі, у виді довічного позбавлення волі. По-друге, не дивлячись на найсуворіше покарання за фальсифікацію лікарських засобів за наявності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, законодавець передбачив можливість звільнення від кримінальної відповідальності за їх відсутності (ч. 4 ст. 321-1 КК України). Таким чином, у ст. 321-1 КК України передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів присвятили свої роботи такі науковці, як: Ю.В. Баулін, І.А. Вартилецька, Д.В. Каменський, І.А. Коваленко, В.М. Мельничук, І.І. Митрофанов, А.А. Музи-

ка, А.М. Притула, Є.Л. Стрельцов, Я.В. Ступник, Є.В. Фесенко та інші. Втім, не дивлячись на ґрунтовний аналіз складу злочину, передбаченого ст. 321-1 КК України, як на рівні науково-практичних коментарів кримінального законодавства, так і в дисертаційних роботах, питання звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину майже не висвітлювалися.

З огляду на викладене **метою** статті є дослідження передумов та підстав звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів, передбачених ч. 4 ст. 321-1 КК України.

Виклад основного матеріалу. У кримінально-правовій нормі, описаній у ст. 321-1 КК України, закріплено такі передумови звільнення від кримінальної відповідальності: придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію (частина перша цієї статті), якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей).

Якщо порівняти перелік злочинних дій з фальсифікованими лікарськими засобами, за вчинення яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, з аналогічними діями, за вчинення яких можливе звільнення від кримінальної відповідальності, але щодо наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 4 ст. 307 КК) прекурсорів (ч. 4 ст. 311 КК Ук) або отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ч. 5 ст. 321 КК), то можна дійти таких висновків.

По-перше, лише частина незаконних дій з переліченими речовинами, за вчинення яких особу можна звільнити від кримінальної відповідальності, співпадає, а саме: незаконне придбання, зберігання, перевезення, пересилання як з метою збуту (ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 321 КК України), так і без мети збуту (ч. 4 ст. 309 КК України).

По-друге, у всіх аналізованих кримінально-правових нормах, крім описаної у ч. 4 ст. 321-1 КК України, передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності за виготовлення або виробництво з метою збуту (ч. 4 ст. 307 КК України, ч. 4 ст. 321 КК України), з метою подальшого використання (ч. 4 ст. 311 КК України). Такий крок видається цілком прийнятним, адже не дивлячись на те, що особа виготовила чи, навіть, займалася виробництвом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою збуту або прекурсорів з метою подальшого використання, фактично вказані речовини не були передані (збуті) іншим особам. Відтак, й шкода для здоров'я осіб фактично не настала, можна говорити лише про загрозу заподіяння шкоди здоров'ю осіб від перелічених дій.

По-третє, у всіх розглядуваних кримінально-правових нормах, крім описаної у ч. 4 ст. 321-1 КК України, унеможливлено звільнення від кримінальної відповідальності саме за збут відповідних речовин, вільний обіг яких обмежено чи заборонено. Підтримуючи таке законодавче рішення, вважаємо, що вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 307, ч. 2 ст. 311, ч. 1 ст. 321 КК України, у формі збуту відповідних речовин є найбільш небезпечним видом вказаних злочинних діянь, які завдають шкоду здоров'ю осіб. Тому казати про можливість звільнення злочинця від кримінальної відповідальності за певних підстав, визначених ч. 4 відповідних статей КК України, за збут вищенаведених речовин, урахувавши суспільну небезпечність таких дій, є неприйнятним.

На нашу думку, недоцільним є досягнення мети кримінально-правової протидії наркозлочинам таким специфічним методом кримінально-правового заохочення, як звільнення від кримінальної відповідальності саме за збут нарко-

тичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів або прекурсорів, оскільки з незаконного обігу перелічені засоби не виводяться, кількість осіб, які їх вживають, не зменшується і шкода здоров'ю таких осіб вже не може бути відвернена. Крім цього, цілком логічним є унеможливлення звільнення від кримінальної відповідальності за збут вказаних речовин, тому що підставою звільнення від кримінальної відповідальності є їхня добровільна здача. Очевидним є той факт, що після збуту вказаних речовин здавати нічого, отже добровільне усунення загрози здоров'ю осіб шляхом передачі небезпечних для цього об'єкта предметів під контроль правоохоронних органів чи органів влади є неможливим.

З огляду на викладене неоднозначною видається пропозиція законодавця, закріплена у ч. 4 ст. 321-1 КК України, звільняти від кримінальної відповідальності особу за збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів за умови добровільної здачі фальсифікованих лікарських засобів та одночасно з цим або вказівки на джерело їх придбання, або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом. На нашу думку, наведене свідчить про відсутність уніфікованого підходу законодавця до визначення передумов для звільнення від кримінальної відповідальності за аналогічні злочинні дії з небезпечними речовинами.

По-четверте, лише у ч. 4 ст. 321-1 КК України передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності за такі діяння як ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію певних речовин (в даному випадку – фальсифікованих лікарських засобів). Цікавим видається, що законодавець далі вказав на те, що ці діяння закріплені у ч. 1 цієї статті. Звернення до тексту якої свідчить, що в ньому відсутня вказівка на кримінальну відповідальність за ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію фальсифікованих лікарських засобів. У ч. 1 ст. 321-1 КК України передбачено відповідальність за виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів.

Серед усіх перелічених діянь найбільш близьке за замістом до ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію може бути лише діяння у формі перевезення.

У науково-практичних коментарях до КК України автори тлумачать перевезення фальсифікованих лікарських засобів як одну з дій, що утворюють об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321-1 КК України, за аналогією з перевезенням наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ч. 1 ст. 307, ч. 1 ст. 309 КК України) – як умисне переміщення їх будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством [2, с. 672; 3, с. 731, 704]. Підтримують таке визначення перевезення фальсифікованих лікарських засобів й науковці, які досліджували кримінальну відповідальність за злочин, передбачений ст. 321-1 КК України, на дисертаційному рівні [4, с. 110; 5, с. 104-106].

Доктринальне тлумачення перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відповідає його нормативному визначенню. Порядок перевезення наркотичних засобів або психотропних речовин врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2008 року № 366 «Про затвердження Порядку перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України та оформлення необхідних документів». Як бачимо, безпосередньо з назви нормативно-правового акту випливає, що йдеться про правила перевезення територією України. Переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів через державний кордон України

регламентовано Постановою Кабінету Міністрів України від 3 лютого 1997 року № 146 «Про затвердження Порядку видачі дозволів на право ввезення на територію України, вивезення з території України або транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів».

Що ж стосується порядку перевезення лікарських засобів територією України, то для його тлумачення слід звертатися до нормативно-правових актів, якими врегульовані відносини з обігу лікарських засобів. Так, у Законі України від 4 квітня 1996 року № 123 «Про лікарські засоби» врегульовані питання ввезення в Україну та вивезення з України лікарських засобів (ст. 17-18), тобто порядок перевезення лікарських засобів в межах території України цим законом не врегульовано. Указане питання врегульоване Постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 року № 929 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів)». У пп. 133-139 зазначених Ліцензійних умов йдеться про вимоги до транспортування лікарських засобів, де поряд із терміном «транспортування» вживається термін «перевезення».

З огляду на вищенаведені положення нормативно-правових актів можна дійти висновку, що регулююче законодавство не містить однозначного визначення «перевезення» лікарських засобів або фальсифікованих лікарських засобів. Утім, оскільки ми погоджуємося з доктринальним визначенням «перевезення фальсифікованих лікарських засобів», то вважаємо, що цим поняттям не охоплюються дії щодо ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію фальсифікованих лікарських засобів. Тобто маємо парадоксальну ситуацію, коли у кримінально-правовій нормі описано спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, який можна застосовувати за вчинення діянь, що, фактично, відсутні в диспозиції цієї ж кримінально-правової норми. На жаль, дослідниками навіть на рівні дисертаційних досліджень не надано оцінки чи пропозицій розв'язання цього питання, на що звертає увагу й А.А. Музика [6, с. 12].

Оскільки ввезти, вивезти на територію України або здійснити транзит через її територію фальсифікованих лікарських засобів можливо виключно через митний кордон України, який співпадає з державним кордоном, можна дійти висновку, що зазначені дії утворюють контрабанду фальсифікованих лікарських засобів, кримінальна відповідальність за яку передбачена ч. 1 ст. 305 КК України.

Отже, у ч. 4 ст. 321-1 КК України передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності за контрабанду фальсифікованих лікарських засобів, відповідно застосувати цю заохочувальну норму за контрабанду інших предметів злочину, передбаченого ч. 1 ст. 305 КК України, – наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів є неможливим. Через це вважати, що законодавець нарешті прислухався до пропозицій дослідників щодо розширення меж кримінально-правового заохочення в системі заходів протидії наркозлочинам за рахунок закріплення в КК України звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 305 КК України [7, с. 13; 8, с. 17; 9, с. 126], так само не можна.

По-п'яте, лише у ч. 4 ст. 321-1 КК України закріплено обов'язкову передумову звільнення від кримінальної відповідальності за виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів – якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей. При цьому в основному складі злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321-1 КК України, відсутня вказівка на створення загрози для життя чи здоров'я людей. Фактично маємо приклад, коли для кваліфікації дій за ч. 1 ст. 321-1 КК

Україні достатньо встановити факт виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів, а для застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за ці ж дії – додаткового встановлювати відсутність створення загрози для життя чи здоров'я людей від таких дій.

На жаль, нам не вдалося віднайти приклади звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів у судовій практиці для підтвердження або ж спростування наведених вище положень. Так, за даними Єдиних звітів про кримінальні правопорушення, представлених Генеральною прокуратурою України, за період з 2013 до 2018 року кримінальні правопорушення за ст. 321-1 КК України, за якими провадження направлені до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, відсутні.

Дослідивши передумови звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів, передбачені ч. 4 ст. 321-1 КК України, зупинимося на розгляді підстав такого звільнення, закріплених тут само добровільна здача фальсифікованих лікарських засобів та вказівка джерела їх придбання, або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом. Як бачимо, зазначені передумови є традиційними для спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих злочинів, передбачених розділом XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення», що свідчить про єдиний підхід законодавця до визначення підстав звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, які посягають на один і той самий родовий об'єкт.

Висновок. Розглянувши такий засіб кримінально-правового заохочення, як звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів (ч. 4 ст. 321-1 КК України), можна дійти таких висновків. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів є типовими для спеціальних видів звільнення, передбачених для злочинів у сфері обігу наркотиків та інших злочинів проти здоров'я населення. Натомість передумови звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів сформульовані з порушенням правил законодавчої техніки, що при застосуванні може призвести до необґрунтованого звільнення від кримінальної відповідальності або ж – навпаки – унеможливити звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів.

Бібліографічні посилання

1. Про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я: Конвенція ради Європи від 28 жовтня 2011 року. / Офіційний веб-портал «Верховна Рада України». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a91.

2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013. Т. 2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за ред. О.М. Джужи, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтре, 2017. 1104 с.

4. Мельничук В.М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мельничук Василь Миколайович. Київ, 2017. 273 с.

5. Коваленко І.А. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Коваленко Іван Анатолійович. Одеса, 2017. 257 с.

6. Відгук офіційного опонента Музика А.А. на дисертацію Мельничука В.М. «Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю

12.00.08. – 14 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1935/2/vidhuk_muzyka.pdf.

7. Наден О.В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2003. 20 с.

8. Сорока О.О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2010. 22 с.

9. Ступник Я.В. До питання звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / Я.В. Ступник, Й.І. Горінецький. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2015. Випуск 30. Том 2. С. 123-128.

Надійшла до редакції 29.05.2018

Danylevska Y.O. Release from criminal liability for adulteration of medicinal products. The one of the factors that threatens human life and health in current situation of technologies development is adulterated medicinal products. Apart from threat to the human life and health, the illicit traffic of these substances inflicts damage to legitimate pharmaceutical manufacturers. Taking into account the public danger of this phenomenon, the issues of countering the traffic of adulterated medicines are covered even in international legal documents. Thus, the Convention of the Council of Europe “On Counterfeiting of Medical Products and Similar Crimes Involving Threats to Public Health (MEDICRIME)”, which was adopted on the 28 of October 2011, states that in order to counter effectively to such global threat as adulteration of medicinal products, it is necessary to ensure criminalization of actions in this sphere.

Considering the public danger of adulteration of medicinal products, the manufacture, acquisition, transportation, sending, storage for the purpose of sale or sale of deliberately adulterated medicinal products had been already criminalized in Ukraine (the Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine “Adulteration of Medical Products or Trafficking of Adulterated Medicines”) by the time that this convention was ratified.

The peculiarity of the criminal legal norm that is described in the Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine, is the statutory possibility of releasing from criminal liability (the part 4 of this Article) for acquisition, transportation, sending, and storage for the purpose of sale or sale of deliberately adulterated medicinal products, their importation into Ukraine, exportation from Ukraine, the transit through its territory (the part 1 of this Article, if these actions did not threaten to the human life and health). The conditions for the release from criminal responsibility are voluntary delivery of adulterated medicines and pointing out the source of their acquisition or the crime-solving assistance in their illicit traffic.

Admitting the necessity of application of such specific method of criminal legal incentive as release from criminal liability, the author of the paper aims to turn attention to certain issues that may arise on applying the part 4 of the Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *adulteration, medicinal products, public health, release from criminal liability.*

УДК 343.57

Кириченко О.В.

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Міщанинець О.М.

кандидат юридичних наук
(Слідче управління
ГУНП в Дніпропетровській області)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ, ЩО ВЧИНЮЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Досліджено проблеми протидії кримінально-правовими засобами незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованими групами та злочинними організаціями. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення норм Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Ключові слова: протидія, наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги, прекурсори, кримінально-правові засоби, організовані групи, злочинні організації.

Постановка проблеми. Проблема організації ефективної протидії незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованими групами та злочинними організаціями в Україні, закономірно посідає чільне місце в процесі стабілізації криміногенної ситуації в державі. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в країні, і труднощі, які об'єктивно переживає суспільство, вимагають від правоохоронних органів створення надійної системи протидії цим злочинам.

Недостатність превентивної діяльності серед населення, особливо молодіжної його частини, призвело до значного поширення зловживання наркотичними засобами. Цей фактор, а також привабливість високої прибутковості від заняття наркобізнесом, у свою чергу, призводить до зростання злочинних пропозицій наркотичних засобів на внутрішньому ринку та створює безпосередню загрозу національній безпеці держави.

Наркобізнес набув ознак організованої злочинної діяльності та є різновидом організованої злочинності. Статистичні дані щодо зареєстрованих фактів незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, що вчинюється організованими групами та злочинними організаціями, не відображають реального стану поширення цього явища. У зв'язку з високою латентністю злочинів стан незаконного збуту зазначених заборонених засобів та речовин, що вчинюється організованими групами, в Україні прямо залежить від стану протидії цим злочинам правоохоронними органами.

Протидіяти саме цим проявам виключно кримінологічними засобами без застосування всієї сукупності засобів впливу, сьогодні є неможливим. І в першу чергу це стосується засобів кримінально-правової протидії. На жаль, недоліки сучасного кримінального законодавства є одним із тих факторів, які ускладнюють роботу правоохоронних органів щодо протидії злочинам, пов'язаним з незаконним збутом наркотичних засобів, а також суттєво знижують ефективність

проведення державної політики, спрямованої на протидію їх незаконному збуту.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Кримінально-правові аспекти протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів досліджували такі визначні вітчизняні та зарубіжні науковці, як О.М. Бандурка, В.А. Бублейник, В.В. Василевич, О.П. Горох, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, А.А. Музика, Ю.Г. Пономаренко, М.Л. Прохорова, В.Г. Пшеничний, А.В. Савченко, В.М. Смітєнко, Є.В. Фесенко, М.І. Хавронюк та ін. Проблеми протидії незаконному обігу (у тому числі й збуту) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, що вчинюється організованими групами, безпосередньо досліджували Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, М.Г. Вербенський, Л.В. Дорош, Е.В. Расюк, В.А. Тимошенко та ін.

Незважаючи на широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів кримінально-правовими засобами, питання протидії незаконному збуту цих заборонених засобів та речовин, що вчинюється організованими групами, з урахуванням розвитку закону України про кримінальну відповідальність та практики діяльності правоохоронних органів, є недостатньо вивченими.

Метою статті є дослідити кримінально-правові засоби протидії незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованими групами та злочинними організаціями, та визначити основні напрями вдосконалення норм Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за збут цих заборонених предметів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення кримінально-правового захисту здоров'я людей здійснюється в межах, передбачених ст. 305-327 розділу XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» Особливої частини Кримінального кодексу України.

Кримінальну відповідальність за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованими групами, передбачено ст. 307 та 311 КК України [1].

Слід зазначити, що ст. 307 КК України передбачає відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Зокрема, частина 1 цієї статті передбачає відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; а частина 2 – за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст. 308-310, 312, 314, 315, 317 КК України, або із залученням неповнолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місця позбавлення волі, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини. У частині 3 цієї статті кримінально караними діями визначено дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього.

У ст. 311 КК України передбачено відповідальність за незаконне вироб-

ництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів: частина 1 – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин; частина 2 – ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, або з метою збуту, а також незаконний збут прекурсорів; частина 3 – дії, передбачені частиною першою, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах.

У складі злочину, передбаченого ст. 307 та 311 КК України (в частині відповідальності за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованою групою), об'єктивна сторона проявляється лише у своїй активній формі, тобто як дія, а саме збут зазначених заборонених засобів та речовин, тобто будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч антинаркотичному законодавству України, тобто це продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо.

Особливості незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів полягають у такому:

1) обопільне введення ін'єкцій наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогу особами, які їх придбали за спільні кошти, збуту не утворює;

2) якщо особа під виглядом наркотичних засобів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини (не наркотики) з метою заволодіння грошима чи майном, її дії необхідно кваліфікувати як шахрайство, а за наявності до того підстав – і як підбурювання до замаху на незаконне придбання наркотичних засобів тощо, а дії покупця – як замах на вчинення злочинів, не передбачених ст. 307 або 309 чи 311 КК України;

3) на практиці слід розрізняти дії, передбачені ст. 307 (незаконний збут наркотичних засобів) та передбачені ст. 315 КК України (схиляння до вживання наркотичних засобів). Перш за все, необхідно відслідковувати спрямованість умислу. Якщо, наприклад, особа подарувала чи продала сигарети з гашишем, то це буде збут, а якщо без такої мети дала іншій особі покурити, вихваляючи при цьому піднесеність стану, ейфорію тощо, які надає куріння гашишу, то у цьому випадку буде схиляння до вживання наркотиків – ст. 315 КК України;

4) відповідальність за збут наркотичних засобів та психотропних речовин настає незалежно від розміру таких засобів чи речовин, тобто й тоді, коли мав місце збут наркотиків у невеликих розмірах.

Обов'язковою ознакою злочинів, що передбачають відповідальність за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованими групами, є їх учинення саме організованою групою.

Слідча та судова практика [2] йде таким шляхом, що у разі вчинення злочину злочинною організацією її дії слід кваліфікувати за сукупністю ч. 1 ст. 255 КК України та окремою кваліфікацією кожного із злочинів, вчинених злочинною організацією. Таким чином, вчинення злочинною організацією незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 255 та ч. 1 (або ч. 2, 3 за наявності інших кваліфікуючих ознак) ст. 307 КК України.

Як зазначають Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош, О.М. Лемешко та О.І. Перепилиця, з наявністю ст. 255 КК України та особливостей її законодавчого конструювання пов'язана низка проблем кваліфікації злочинів, учинених злочинною організацією. Вони не є специфічними щодо наркозлочинів, а є загальними для всіх злочинів, незалежно від їх місця в системі Особливої частини

КК України. Це зумовлено двома обставинами: а) у жодній статті Кодексу не передбачено такої особливої кваліфікуючої обставини, як учинення злочину злочинною організацією; б) є підстави вважати, що норма ч. 1 ст. 255 КК є спеціальною щодо інших норм, які передбачають відповідальність за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, у разі їх вчинення членами такої організації. Тому автори пропонують такий алгоритм дій щодо кваліфікації дій злочинної організації:

1) якщо учасник злочинної організації вчинив злочин, з який встановлено більш м'яке покарання, ніж покарання, передбачене ч.1 ст. 255 КК, то дії винної особи в цьому разі підпадають під кваліфікацію тільки за цією статтею без додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України;

2) якщо ж покарання за вчинений злочин є більш суворим, то в такому разі діяння, вчинене учасником злочинної організації, підлягає вимушеній кваліфікації за сукупністю злочинів: а) за участь у злочинній організації та б) за вчинений особливо тяжкий злочин. Якщо склад особливо тяжкого злочину передбачає таку кваліфікуючу ознаку, як учинення організованою групою, то дії учасників злочинної організації підлягають кваліфікації саме за цією ознакою [3, с. 59-60]. Таким чином, якщо враховувати зазначені правила кваліфікації, то дії учасника злочинної організації, який вчинив збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, слід кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 307 КК України як учинення злочину організованою групою.

Враховуючи проблеми, що виникають під час кваліфікації дій учасників злочинної організації щодо збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, неоднозначну думку теоретиків з цього приводу, слід наголосити:

1) щодо кваліфікації дій учасників злочинної організації за ч. 1 ст. 255 та ч. 1 ст. 307 КК України. Злочинні організації, діяльність яких спрямована на збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, діють, як правило, з корисливою метою. Між тим санкції за ч. 1 ст. 255 та ч. 1 ст. 307 КК України не відповідають суспільній небезпечності та характеру цього діяння, зокрема санкції зазначених статей не передбачають такий вид покарання, як конфіскацію майна;

2) якщо ж зазначені дії кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 307 КК України, то така кваліфікація не відображає суспільної небезпечності дій злочинної організації та не відображає форму співучасті (вчинення злочину злочинною організацією), що негативно впливає на оцінку криміногенної ситуації в країні.

У зв'язку з удосконаленням чинного кримінального законодавства щодо відповідальності за цей вид злочину, притаманності діяльності злочинних організацій дій, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, поширеністю цих злочинів, вважаємо, що у ст. 307 КК України в окремій частині (ч. 4) необхідно передбачити відповідальність за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, учинений злочинною організацією.

Відповідно, положення щодо умов звільнення особи від кримінальної відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, які закріплені у ч. 4 ст. 307 КК України, викласти у ч. 5 цієї статті.

З метою протидії цим суспільно небезпечним явищам потребує удосконалення й кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за збут прекурсорів.

Аналіз ст. 311 КК України надає підстави стверджувати про відсутність окремої норми щодо відповідальності за збут прекурсорів, що вчинюється організованою групою, оскільки у ч. 2 передбачено відповідальність за незаконний збут прекурсорів, а у ч. 3 – за незаконне виробництво, виготовлення, придбання,

зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, вчинені організованою групою.

У зв'язку з цим пропонуємо у ч. 3 ст. 311 КК України передбачити відповідальність за збут прекурсорів, учинений організованою групою, виклавши зазначену норму у такій редакції: «Дії, передбачені частинами першою та другою, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах».

Висновок. Таким чином, пропонуємо внести такі доповнення до норм Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів:

1) ч. 4 ст. 307 КК України викласти в такій редакції:

«4. Незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинений злочинною організацією, - карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна».

2) ч. 3 ст. 311 КК України викласти в такій редакції:

«3. Дії, передбачені частинами першою та другою, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна».

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст.131 (з наступними змінами та доповненнями).

2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки».

3. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Дорош Л.В. та ін. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності / за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. Харків: Право, 2005. 256 с.

Надійшла до редакції 30.05.2018

Kyrychenko O.V., Mishchanynets O.M. Criminal legal means of counteracting the illegal sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, committed by organized groups and criminal organizations. The problems of counteracting criminal legal means of illegal sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, which are carried out by organized groups and criminal organizations are investigated.

The proposals on improving the norms of the Criminal Code of Ukraine, which provide for liability for the illegal sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, are formulated. In particular, in order to improve the existing criminal law, it is proposed in a separate part (Part 4) Art. 307 of the Criminal Code of Ukraine provide for liability for the illegal sale of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, committed by a criminal organization. In addition, it is proposed in Part 3 of Art. 311 of the Criminal Code of Ukraine stipulate responsibility for the sale of precursors made by an organized group.

Keywords: counteraction, narcotic drugs, psychotropic substances, analogues, precursors, criminal-law means, organized groups, criminal organizations.

УДК 343.98

Коцюба С. А.
військовий прокурор прокуратури
Дніпропетровського гарнізону
Південного регіону
Генеральної прокуратури України,

Чаплинський К. О.
доктор юридичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Досліджено актуальні проблемні питання використання спеціальних знань у процесі досудового розслідування. Розглянуто поняття, види та форми використання спеціальних знань як засобу тактичного забезпечення досудового розслідування.

Ключові слова: спеціальні знання, тактичне забезпечення, тактика, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань кримінального судочинства є повне і швидко розкриття та розслідування злочинів, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину. Вирішення цих завдань не є можливим без застосування слідчими певних знань, умінь та навичок, що одержані під час професійної підготовки та практичної діяльності. Втім, для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань, оскільки сьогодні не можливо уявити сучасне досудове розслідування без використання останніх досягнень науково-технічного прогресу та розроблених на їх основі науково-технічних засобів. Звідси, слідчий за своєю базовою підготовкою повинен володіти спеціальними знаннями у різних галузях права, а також криміналістики, судової медицини і психіатрії. Але розслідування у будь-якій кримінальній справі вимагає від нього також глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зважаючи на це, особливе значення у тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання спеціальних знань.

Під час проведення окремих слідчих дій слідчий може самостійно застосувати будь-які спеціальні знання та науково-технічні засоби, якщо він вважає, що достатньо ними володіє для вирішення конкретних питань. Слідчий залучає експерта чи спеціаліста у випадку, якщо цих знань не достатньо, або коли їх участь на досудовому слідстві відповідно до процесуального закону є обов'язковою.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у розвиток спеціальних знань зробили відомі вчені – криміналісти та процесуалісти, зокрема В.Д. Берназ, В.І. Гончаренко, Г.І. Грамович, А.І. Дворкін, Г.Б. Дергай, Л.М. Ісаєва, А.В. Іщенко, І.П. Красюк, М.В. Костицький, О.А. Кравченко, Є.Д. Лук'янчиков, В.К. Лисиченко, В.М. Махов, І.В. Пиріг, Р.Д. Рахунов, Б.В. Романюк, Н.А. Селіванов, З.М. Соколовський, В.М. Тертишник, В.В. Циркаль, В.І. Шиканов, М.Г. Щербаковський та багато інших.

© Коцюба С. А. , 2018

© Чаплинський К.О., 2018

Однак узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновків, що далеко не всі слідчі застосовують спеціальні знання під час розслідування злочинів. Під час опитування 14 % слідчих вказали, що застосовують власні спеціальні знання при проведенні окремих слідчих дій, 17 % – використовують допомогу фахівців і спеціалістів. У 32 % випадків залучення спеціаліста було необхідністю, але слідчими їх знання не використовувалися.

Отже, **метою** цієї статті є висвітлення тактики використання спеціальних знань як засобу тактичного забезпечення досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теорії кримінального процесу та криміналістики науковцями неодноразово застосовувались спроби конкретизувати поняття «спеціальні знання». Водночас чинне кримінально-процесуальне законодавство України не наводить визначення поняття «спеціальні знання».

В юридичній літературі науковцями одночасно вживаються терміни «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання». На думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, вживаючи ці терміни, вчені вкладають в них однаковий зміст, іноді не пояснюючи цього [1, с. 39].

З філософської та філологічної точки зору дані терміни не є синонімічними, хоча їх зміст частково співпадає. У науковій літературі під «знанням» розуміють сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження; а пізнання походить від слова «пізнавати» – осягати розумом явища об'єктивної дійсності, одержувати істинне уявлення про кого-, що-небудь [2, с. 787]. На думку В.Б. Романюка, пізнання – це здобуття істинних знань та уяви про будь-що, але пізнання, у тому числі події злочину, вимагає також наявності у суб'єкта пізнання певних знань, навичок та досвіду [3, с. 21]. Іншими словами, пізнання та знання відрізняються одне від одного як процес і результат.

Можна погодитися з думкою В.М. Махова, який вважає використання терміна «спеціальні знання» більш точним, ніж термін «спеціальні пізнання» [4, с. 39].

У криміналістичній літературі серед вчених – криміналістів і процесуалістів немає одностайної думки з приводу визначення поняття спеціальних знань.

Так, Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і Є.Р. Россинська спеціальні знання визначають як пізнання, набуті суб'єктом у процесі практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі [5, с. 398].

На думку Б.В. Романюка, спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей спеціального виду, якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла і відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства [3, с. 57].

У свою чергу, В.Д. Юрчишин під спеціальними знаннями розуміє сукупність науково обґрунтованих знань в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи (спеціаліста) в межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять в предмет доказування та вирішення інших завдань кримінального процесу [6, с. 44].

Також В.К. Лисиченко і В.В. Циркаль спеціальні знання визначають як незагальновідомі у судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою у ролі спеціаліста чи експерта з метою сприяння слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи дачі висновку з питань, для вирішення яких пот-

рібне їх застосування [7, с. 22].

Таку позицію займає і А.А. Ейсман, зазначаючи, що спеціальні знання не є загальновідомими, не є загальнодоступними, а це знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів, однак якими не володіє адресат доказування (слідчий, суд, учасники процесу) [8, с. 91].

Узагальнюючи думки вчених, можна наголосити, що при визначенні спеціальних знань автори здебільшого враховують вид професійної діяльності та певну спеціальність.

На думку М.Г. Щербаковського, спеціальні знання – це професійні знання, навички, здобуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях науки і техніки, що використовуються разом з науково-технічними засобами при проведенні експертизи [9, с. 3]. У цьому визначенні автор використання спеціальних знань обмежує тільки проведенням експертизи.

Вказуючи на спосіб отримання спеціальних знань та наголошуючи на відповідності їх сучасному науковому та практичному рівню, надає своє визначення В.Ю. Шепітько. До спеціальних знань він відносить будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівню [10, с. 119].

На думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, спеціальні знання – це сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів [1, с. 15].

Як вказує Є.Р. Россинська, під спеціальними знаннями слід розуміти систему теоретичних знань та практичних навичок в галузі конкретної науки, техніки, мистецтва та ремесла, набутих шляхом проходження, підготовки або придбання професійних навичок та вирішення завдань, що виникають при здійсненні судочинства [11, с. 32]. При цьому до спеціальних не відносять загальновідомі, а також юридичні знання, за винятком знань у галузі криміналістики, які можуть використовуватись при проведенні криміналістичної експертизи [12, с. 76].

Такі визначення поняття «спеціальних знань», на нашу думку, найбільш повно відображають їх природу, походження та напрямки використання.

Загалом, більшість вчених, поділяють усіх науковців, які розробляли проблему визначення спеціальних знань, на п'ять груп: перша група вважає спеціальні знання незагальнодоступними; друга – що спеціальні знання є тільки науковими; третя група розглядає спеціальні знання як такі, що відповідають сучасному рівню розвитку науки і можуть використовуватись у сфері кримінально-процесуальної діяльності; четверта група визначає спеціальні знання, базуючись на роді професійної діяльності за певною спеціальністю; п'ята група стверджує, що спеціальні знання відсутні у суб'єкта доказування.

Як справедливо вказує І.В. Пиріг [13, с. 12], не можна погодитись тільки з вченими, які висловлюють думку про відсутність спеціальних знань у суб'єктів доказування, тобто органу дізнання, слідчого, прокурора, судді.

Отже, узагальнення поглядів вчених дозволяє визначити основні критерії, що використовуються при визначенні поняття спеціальних знань:

- загальна мета використання спеціальних знань спрямована на сприяння вирішенню завдань кримінального судочинства, зокрема на повне і швидке розкриття та розслідування злочинів;
- спеціальні знання ґрунтуються на сучасних досягненнях науки і техніки;
- спеціальні знання становлять сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок;

– за способом отримання спеціальні знання набуваються шляхом спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи.

Спеціальні знання під час проведення досудового розслідування завжди використовуються цілеспрямовано. Розкриття поняття цільового призначення спеціальних знань в кримінальному судочинстві має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Спеціальні знання, що використовуються в межах кримінально-процесуального законодавства, складають наукові основи слідчої і судової діяльності. Чітке визначення мети їх застосування на кожній стадії кримінального процесу важливо для правильного розуміння функцій і повноважень осіб, які використовують ті чи інші види знань в передбачених законом процесуальних формах [13, с. 17].

Базуючись на дослідженнях вчених, можна визначити основні цілі використання спеціальних знань:

- сприяння повному і швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів;
- встановлення істини у кримінальній справі;
- дослідження певних об'єктів та явищ;
- отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильних обґрунтованих рішень у справі;
- сприяння виявленню, фіксації і вилученню доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають при проведенні слідчих дій;
- розробка тактичних і технічних засобів та методів збирання доказів тощо.

Тактика використання спеціальних знань займає важливе місце в системі тактичного забезпечення досудового розслідування. На важливість використання спеціальних знань в розкритті і розслідуванні злочинів вказують як вчені, так і працівники правоохоронних органів. Так, керівництво МВС України проаналізувало якість підготовки фахівців та визначило основні недоліки у підготовці слідчих, такі як:

- невміння кваліфіковано визначитись з наявністю або відсутністю складу злочину при вивченні матеріалів дослідної перевірки;
- невміння застосовувати на практиці здобуті теоретичні знання, що відображається при складанні процесуальних документів та проведенні слідчих дій;
- невміння встановлювати психологічний контакт із допитуваним.

Взагалі усім випускникам спеціалізованих навчальних закладів притаманний недостатній рівень знань тактики проведення слідчих дій та тактики розслідування окремих видів злочинів, як наслідок – невміння надати належну правову оцінку наявним доказам, спланувати подальше розслідування та прийняти законне рішення у справі. Найчастіше молоді слідчі не розуміють кінцеву мету розслідування злочинів, необхідний обсяг доказів для притягнення злочинця до кримінальної відповідальності або закінчення розслідування у справі [14].

Окрім того, за нашими дослідженнями, значна кількість слідчих (16 %) закінчила цивільні вузи. Ця категорія слідчих (14 %) зазначає, що їх обсяг знань для якісного розкриття і розслідування злочинів є недостатнім.

Висновок. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що невикористання спеціальних знань або неправильне їх застосування під час проведення слідчих дій є суттєвим фактором, що знижує якість та ефективність досудового слідства, а інколи веде до тактичних помилок і прорахунків та прийняття необґрунтованих рішень.

Бібліографічні посилання

1. Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. 180 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
3. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.
4. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. М.: Изд-во РУДН, 2000. 296 с.
5. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: учебник для вузов / под ред. Засл. деят. науки РФ, проф. Р.С. Белкина. М.: Изд-во НОРМА, 2000. 990 с.
6. Юрчишин В.Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Юрчишин Віталій Дмитрович / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 227 с.
7. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учеб. пособие. К.: КГУ, 1987. 100 с.
8. Эйсман А.А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). М.: Юрид. лит., 1967. 152 с.
9. Щербаковський М.Г. Тактика проведення судових експертиз: лекція для усіх форм навчання. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2004. 60 с.
10. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 208 с.
11. Россинская Е.Р. Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве // Журнал российского права. 2001. № 5. С. 32-43.
12. Надгорний Г., Сегай М., Ісакович Б. Закон України «Про судову експертизу» // Право України. 1999. № 2. С. 75-78.
13. Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Пиріг Ігор Володимирович / Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2006. 197 с.
14. Лист заступника начальника ГУМВС України в Дніпропетровській області начальника слідчого управління Гризи О.В. від 06.09.2010 № 8/7034.

Надійшла до редакції 31.05.2018

Kotsyuba S.A., Chaplynsky K.O. Features of the use of special knowledge in criminal proceedings. This article deals with consideration of actual problem questions of using of special knowledges as method of tactical supply of pretrial investigation. The authors have concentrated the attention on the meaning of special knowledges in a process of investigation the crime.

It has been concluded that the non-use of special knowledge or its improper use during investigative actions is a significant factor that reduces the quality and effectiveness of pre-trial investigation, and sometimes leads to tactical errors and miscalculations and making unreasonable decisions.

Keywords: special knowledges, tactical supply, tactics, pretrial investigation.

УДК 343.9

Кузьменко А. С.
керівник Дніпропетровської
місцевої прокуратури № 3
Дніпропетровської області

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК, ВЧИНЕНИХ РАНІШЕ ЗАСУДЖЕНИМИ ОСОБАМИ

Досліджено криміналістичну характеристику квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими. Розглядається її сутність та дефініція в розрізі вивчення процесу виявлення, розслідування та попередження зазначених кримінально-караних проявів. Досліджено низку наукових підходів до визначення поняття криміналістичної характеристики злочину.

Ключові слова: криміналістична характеристика, квартирні крадіжки, раніше засуджені, спосіб вчинення злочину, обстановка злочину, особа потерпілого.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку держави потребує удосконалення форм й методів діяльності органів Національної поліції України, особливо у напрямку розкриття та розслідування окремих видів злочинів. Методика розслідування окремого кримінального правопорушення складається з ряду взаємопов'язаних елементів. Перше місце в її системі вже не одне десятиліття займає криміналістична характеристика. Вона є базисом для побудови інших елементів методики, дає широкі розшукові можливості та має чітку інформаційну спрямованість для проведення різних процесуальних дій. Адже на початковому етапі розслідування квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими, важливим моментом є визначення можливих місць знаходження інформації, на подальшому – перевірки отриманих даних. А загалом, визначена наукова категорія надає найбільш повні відомості про конкретне діяння. У зв'язку з цим криміналістична характеристика квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими, в умовах сьогодення потребує детального дослідження й розробки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням дискусійних питань, визначенням змісту та структури криміналістичної характеристики окремих видів злочинів займалися такі відомі вчені, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, Л.Г. Відонов, І.О. Возгрін, І.Ф. Герасимов, В.Ф. Єрмолович, О.Н. Колесніченко, О.В. Лускатов, С.П. Митричев, В.О. Образцов, І.Ф. Пантелеєв, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, Л.О. Сергєєв, В.Г. Танасевич, О.Г. Філіпов, К.О. Чаплинський, М.П. Яблоков та інші. Проте, незважаючи на ґрунтовні наукові розробки, у зазначених працях не враховано сучасні тенденції з розкриття й розслідування злочинів, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України та потреби правоохоронної практики.

Метою даної статті є дослідження сутності та системи криміналістичної характеристики квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими.

Виклад основного матеріалу. Використання даної категорії є найбільш важливим на початковому етапі розслідування злочинів, коли здебільшого існує дефіцит вихідної інформації. Адже за допомогою стійких кореляційних зв'язків між її окремими елементами вона дозволяє глибше аналізувати наявні слідчі та оперативні дані, висувати обґрунтовані версії, будувати інформаційні моделі щодо події злочину, ймовірних злочинців та інших невстановлених обставин. З

публікацією робіт Н.А. Селіванова, який оголосив про встановлення кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики вбивств, розробка проблем криміналістичної характеристики отримала імпульс. У своєму дослідженні автор наводить приклади певних кореляційних зв'язків між різними елементами криміналістичної характеристики та доходить однозначного висновку: «виявлення подібних зв'язків слід здійснювати і стосовно криміналістичних характеристик інших злочинів. Об'єктивні показники закономірних зв'язків покликані ознаменувати якісно вищий рівень у розвитку окремих методик розслідування» [11, с. 57].

Загалом, криміналістичну характеристику злочинів науковці розглядають по-різному. Зокрема, Л.Я. Драпкін визначив її як наукову категорію, в якій з достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки та властивості події, обстановки, способу та механізму вчинення суспільно небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу виникнення та локалізації доказів, типових ознак особистості та поведінки винних, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів посягань [2, с. 17]. Зі свого боку, Є.П. Іщенко зазначає, що, працюючи у конкретній кримінальній справі, слідчий нерідко зустрічається з труднощами в з'ясуванні криміналістичних особливостей того або іншого виду чи групи злочинів, а також у виборі оптимальних підходів до їхнього розкриття і розслідування. Іншими словами, йому необхідна, образно кажучи, криміналістична матриця розслідування, наклавши яку на сформовану (або вихідну) слідчу ситуацію, він міг би чітко зорієнтуватися, що і як йому слід зробити для встановлення і викриття винних осіб і виправдання невинних, якщо вони через обставини, що склалися, виявилися під підозрою [4, с. 120-121].

Також М.П. Яблоков визначав її як динамічну систему відповідних взаємозалежних загальних та індивідуальних ознак злочину, які найяскравіше проявляються у способі та механізмі злочинного діяння, обстановці його вчинення й в окремих рисах особистості – його суб'єкта, дані якої мають важливе значення для розробки методів розслідування [14, с. 68]. Інші науковці наголошують, що дана категорія – це заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки, вид, групу або конкретний злочин, яка має на меті оптимізувати процес розкриття та розслідування злочину [6, с. 255].

У свою чергу, І.О. Возгрін дану категорію однозначно відрізняє як від кримінально-правової, так і від кримінологічної, але зазначає, що вона може включати деякі особливості обох, а також кримінально-процесуальної та психологічної характеристик [1, с. 75]. Як бачимо, важливим у криміналістичному аспекті є саме застосування в практичному розрізі окремих її положень. Тому ми підтримуємо В.В. Радаєва, який основними напрямками цього визначив:

- виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події;
- висунення версії про особу злочинця;
- висунення версії про вчинення злочину групою осіб;
- використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання;
- застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду [9, с. 17-19].

Ми, у свою чергу, підтримуємо позицію О.Н. Колісниченка та В.О. Коновалової, які визначили досліджувану категорію як систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що від-

биває закономірні зв'язки між ними і служить побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування [5, с. 16].

Говорячи про систему криміналістичної характеристики квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими, слід одразу зазначити, що її наповнення вчені також визначали по-різному. З цього приводу Р.Л. Степанюк, досліджуючи структури окремих криміналістичних методик, звертає увагу «...на однотипність будови видових, підвидових та комплексних методик, включаючи до них криміналістичну характеристику відповідно виду, підвиду злочинів або їх комплексу» [12, с. 157].

Більшість авторів, серед яких можна зазначити Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, І.О. Возгріна, О.Г. Філіпова та ін., наводять 4-5 елементів, причому майже всі називають предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, особу злочинця, «слідову картину» та обстановку вчинення злочину. На підставі аналізу структур криміналістичних характеристик М.В. Салтевський дійшов висновку, що «...вони різняться як за кількістю, так і за змістом елементів. А більшість авторів виділяють елементи, які можна звести до чотирьох основних: предмет безпосереднього замаху; спосіб учинення злочину в його широкому розумінні; типова обстановка – «слідова картина» в її широкій інтерпретації; особа злочинця» [10, с. 419].

З приводу інших тверджень щодо наповнення елементами криміналістичної характеристики, то до її системи В.С. Кузьмічов та Г.І. Прокопенко відносять:

- предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження);
- спосіб вчинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, образ дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети);
- типову «слідову картину» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину);
- особу злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, власності та ознаки якої відображуються у матеріальному середовищі);
- особу потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо). [7, с. 253]

А вже О.О. Ексархопуло до неї зараховує:

- спосіб вчинення злочину;
- спосіб приховування злочину;
- механізм злочину;
- обстановку вчинення злочину;
- знаряддя злочину;
- характерні для даного способу сліди;
- особу злочинця; особу потерпілого;
- мотиви поведінки злочинця та жертви [15, с. 271].

Водночас, наприклад, В.Ф. Єрмолович запропонував узагальнену структуру криміналістичної характеристики злочинів, включивши до неї понад 20 елементів. Зокрема, він виділив в ній такі елементи:

- зв'язок злочину з адміністративними правопорушеннями, а також порушеннями фінансової, технологічної, трудової та іншої дисципліни; криміналістична структура злочину;
- способи ухилення від кримінальної відповідальності й покарання обвинуваченого за вчинене;
- діяльність осіб, що об'єктивно сприяла настанню злочинного результа-

ту або ухиленню суб'єкта від кримінальної відповідальності, тощо [3, с. 238].

Зі свого боку, В.Г. Танасевич та В.О. Образцов в системі криміналістичної характеристики окремого виду злочину виділили такі шість елементів:

- спосіб вчинення злочину;
- обстановку вчинення злочину;
- безпосередній об'єкт злочинного посягання;
- умови охорони його від злочинних посягань;
- обставини підготовки до вчинення злочину та приховання слідів, а також характеристику осіб, що його вчинили;
- особу злочинця, його поведінку до і після вчинення злочину [13, с. 97].

Як бачимо, елементи криміналістичної характеристики злочинів виділяються в науковій літературі досить по-різному, але всі вони повинні утворювати єдину систему. Адже саме використання її інформаційного компоненту має найбільше практичне значення. Це пояснюється тим, що працівник поліції, зіставляючи типізовану модель якогось виду суспільно-небезпечного діяння з криміналістично значущими ознаками, може визначити подальші напрямки розслідування та проводити певні дії.

З огляду на те, що нами досліджується конкретний суспільно небезпечний прояв, вважаємо за потрібне розглянути можливість існування окремих елементів в системі криміналістичної характеристики квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими.

До неї нами однозначно віднесений спосіб вчинення. Крім того, при його розгляді будуть досліджуватися дії з підготовки до вчинення злочину, його безпосереднього вчинення та приховування цього суспільно небезпечного діяння. Завдяки цьому буде більш якісно вирішене питання забезпечення розслідування цього виду кримінальних правопорушень, зокрема як дії, спрямовані на протидію розслідуванню цього виду діянь.

Наступним елементом, який, на нашу думку, повинен бути обов'язково дослідженим, є «слідова картина». Саме зі слідами вчиненого діяння на початку кримінального провадження стикаються підрозділи поліції. У зв'язку з цим у процесі практичної діяльності необхідно застосовувати теоретичні положення криміналістичної характеристики квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими.

Більшість авторів як елемент криміналістичної характеристики визначали предмет злочинного посягання. У кримінально-правовому значенні предмет в квартирній крадіжці виявити просто – це конкретне майно, яке таємно викрали. В криміналістичному значенні предмет також має місце, адже під час вчинення цього суспільно небезпечного діяння в більшості випадків має місце взаємодія з матеріальними об'єктами.

Використання відомостей про особу потерпілого є необхідним для попередження квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими. Це пояснюється тим, що в багатьох випадках ознаки потерпілого, його поведінка чи окремі дії можуть викликати негативну реакцію зі сторони злочинця.

Останнім елементом, який ми вважаємо за потрібне досліджувати в наведеній системі, є особа злочинця. Як зазначає В.М. Мешков, стосовно суб'єкта збирається інформація, яка його характеризує: за місцем роботи, навчання, місцем проживання; перевіряються версії щодо його зловживання наркотиками чи алкоголем; наявність судимості; причетність до агресивних релігійних сект. [8, с. 111] Характеристика цього елемента дає можливість проводити певні профілактичні заходи, висувати відповідні версії у розслідуванні.

Отже, в системі криміналістичної характеристики квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими, можна виокремити лише ті елементи, які характе-

ризуються чіткою розшуковою спрямованістю. З огляду на вищезазначене ми визначили її з таких елементів: спосіб вчинення злочину; обстановка вчинення; слідова картина; предмет злочинного посягання; особа потерпілого; особа злочинця.

Висновки. Констатуючи наведене, зазначимо, що сутність та система криміналістичної характеристики квартирних крадіжок, вчинених раніше засудженими, є важливою складовою методики розслідування цього кримінального правопорушення. В системі криміналістичної характеристики досліджуваного різновиду кримінальних правопорушень виділено такі елементи: спосіб вчинення злочину; обстановка вчинення; слідова картина; предмет злочинного посягання; особа потерпілого; особа злочинця. Зазначені елементи були визначені з огляду на їх значення у практичній діяльності працівників поліції для використання в процесі досудового розслідування.

Бібліографічні посилання

1. Возгрин И.А. О структуре методик расследования отдельных видов преступлений // Вопросы теории и практики борьбы с преступностью. Ленинград, 1974. С. 74-85.
2. Драпкин Л.Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений // Межвуз. сб. науч. трудов. Свердловск, 1978. Вып.69. С. 16-19.
3. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Мн., 2001. С. 238-240.
4. Ищенко Е.П. Проблемы криминалистической характеристики преступлений // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина: Матер. межд. науч. конф. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 120-121.
5. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В.Е. Коновалова, А.Н. Колесниченко // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. трудов. М.: Всесоюз. инстит. по изучению причин и разраб мер по предупр. преступности, 1984. С. 16.
6. Криміналістика: навчальний посібник / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
7. Кузьмічов В.С. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка та С.М. Моїсєєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
8. Мешков В.М. Методика расследования преступлений: курс лекций. М.: Юрлитинформ, 2013. 304 с.
9. Радаев В.В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.
10. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
11. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования // Соц. законность. 1977. № 2. С. 57.
12. Степанюк Р.Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // Право і Безпека. 2011. № 4 (41). С. 154-158.
13. Танасевич В.Г. О криминалистической характеристике преступлений / В.Г. Танасевич, В.А. Образцов // ВИ по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. М., 1976. Вып. 25. С. 94-104.
14. Яблоков Н.П. Совершенствование методических основ расследования преступлений // Советское государство и право. 1976. № 2. С. 68.
15. Эксархопуло А.А. Криминалістика в схемах и иллюстрациях: учебное пособие. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 450 с.

Надійшла до редакції 30.05.2018

Kuzmenko A.S. Scientific approaches to definition of forensic description of apartment thefts made by earlier convicted persons. The article deals with some aspects of investigation of apartment thefts made by earlier convicted persons. The features of the interaction of the content and structure of criminalistic characteristics for faster and effective investigation of the crime are devoted too.

The essence and system of forensic characteristics of apartment thefts made by previously convicted persons is an important part of the method of investigation of this criminal offense. In the system of forensic characteristics of the investigated variety of criminal offenses, the following elements are distinguished: the method of committing a crime; situation of commission; "trace picture"; the subject of a criminal offense; victim's person; the offender's person. These elements were determined in view of their significance in the practice of police officers for use in the investigation of apartment thefts committed by previously convicted persons.

Keywords: apartment theft, previously convicted person, criminalistic characteristic, investigation (investigative) actions, organization, tactic.

УДК 343.9:343.575

Літун О.О.
здобувач
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ СТОСОВНО БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ДІТЕЙ, ВТЯГНЕНИХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНУ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ

Визначено особливості проведення невідкладних розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків. У результаті аналізу сучасної специфіки розшукової роботи оперативних підрозділів та думок оперативних працівників визначено, що для своєчасного вжиття заходів з розшуку безвісти зниклих дітей важливим є визначення ознак, що свідчатимуть про можливе втягнення дитини у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, або добровільне (несвідоме) заняття нею такою діяльністю. До таких ознак можна віднести: часте перебування дитини у місцях, де поширено розповсюдження наркотиків; підтримання дружніх стосунків з особами, причетними до незаконного обігу наркотиків або вживання останніх; безпричинна зміна поведінки, настрою, психологічного та фізичного стану; поступова або різка зміна інтересів до навчання, роду занять, кола спілкування; зміна характеру і змісту розмов (часте вживання жаргонів) та ін.; колишнє затримання працівниками поліції, у тому числі з особами, які вживали наркотики, наявність за місцем мешкання сторонніх предметів, лікарських засобів чи речовин (гумові контрацептиви (презервативи); обрізки хірургічних рукавичок; препарати, що знижують кислотність шлунку; скріплюючі таблетки; заспокійливі ліки для зняття болю; фольга; йод; перманганат калію; сірка тощо); перебування на обліку у правоохоронних органах; підвищена зацікавленість дитини до програмних продуктів у мережі Інтернет, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків та ін.

Ключові слова: дитина, зниклий безвісти, кримінальне провадження, незаконний обіг наркотиків, розшуковий захід, розшук.

Постановка проблеми. Недостатній стан матеріального забезпечення сімей, безробіття, недоступність або часткове впровадження державних програм зайнятості молоді та населення, складна криміногенна ситуація в країні стають підґрунтям до поширення побутових конфліктів у родинах, що негативно впливає на світогляд дітей, які в них виховуються.

Оперативно-слідча практика роботи підрозділів ювенальної превенції та кримінальної поліції Національної поліції України свідчить, що найбільш частими причинами безвісного зникнення дітей є побутові конфлікти у родинах, відсутність достатньої уваги батьків, опікунів, піклувальників до виховання.

На цьому ґрунті у дітей до 18 років формується тенденція до вчинення правопорушень та злочинів, у тому числі і тих, які віднесені до категорії тяжких і особливо тяжких.

При цьому частина фактів безвісного зникнення дітей відбувається у зв'язку із втягненням їх у злочинну діяльність, пов'язану з незаконним обігом наркотиків. Фактичною стороною відсутності будь-яких даних про місцезнаходження такої дитини можуть бути як об'єктивні чинники, тобто примусове або насильницьке утримання дитини, втягнутої у злочинну діяльність (здійснення психологічного впливу, використання компрометуючих матеріалів, залякування), аутизм, так і суб'єктивні, що пов'язані із свідомим переховуванням дитини (неповнолітнього) від батьків (опікунів, усиновителів), правоохоронних органів у зв'язку із побоюванням бути притягненим до кримінальної чи адміністратив-

ної відповідальності за вчинення протиправних дій.

У зв'язку з цим здійснення розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, має ряд особливостей в організаційно-тактичному контексті, що обумовлює своєчасність і необхідність дослідження цієї тематики. Останні обставини визначають актуальність теми дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вивчення та узагальнення наукових досягнень вчених стосовно розробки рекомендацій з удосконалення розшукової роботи правоохоронних органів, якими займались С.І. Апухтін, Б.І. Бараненко, О.І. Бастрикін, Р.С. Белкін, С.В. Богданов, Д.В. Бойчук, В.Р. Вагін, Н.В. Гуменна, Я.М. Ковч, Д.О. Компанієць, Є.І. Макаренко, П.П. Михайленко, К.В. Муравйов, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, В.Ф. Новосядло, С.В. Обшалов, П.О. Олейник, В.П. Пилипчук, В.І. Попов, Є.В. Поляков, О.В. Поярков, Е.В. Рижков, М.В. Салтєвський, І.В. Сервецький, В.О. Сілюков, М.В. Терзієв, О.Й. Хомут, Ю.Е. Черкасов, Б.М. Шавер, М.П. Шаламов та ін., дають змогу оцінити тему особливостей проведення невідкладних розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, як недостатньо досліджену.

Метою даної статті є спроба автора визначити особливості проведення невідкладних розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідними кроками до подолання викликів підвищення рівня злочинності та низького рівня ефективності превентивних заходів у сфері протидії злочинності, передбачених Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, є удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з організованою злочинністю і протидії торгівлі людьми, наркозлочинності, кіберзлочинності та ін. [1].

Такі заходи повинні бути органічно поєднані із аналізом криміногенної ситуації. Головна увага повинна приділятися зросту наркозлочинів (злочинів порнографічного характеру та ін.) у середовищі неповнолітніх та дітей, втягнутих у злочинну діяльність, у тому числі представниками транснаціональних і транскордонних організованих груп та злочинних організацій.

Аналіз слідчо-оперативної практики протидії злочинності, пов'язаній із втягненням неповнолітніх, дає змогу засвідчити випадки надання неповнолітніми дівчатами у всесвітній мережі Інтернет по веб-камерам он-лайн послуг порнографічного характеру за грошові кошти. Так, в ході проведення оперативно-розшукових заходів в с. Вільне Криворізького району Дніпропетровської області у 2017 р. було викрито орендований будинок, в якому неповнолітні дівчата у всесвітній мережі Інтернет за допомогою веб-камер надавали онлайн-послуги порнографічного характеру за грошові кошти [2].

При цьому для подолання фізичної втоми неповнолітніх (дітей) втягують у вживання наркотиків з метою надання майже безперервної он-лайн трансляції. Для переборювання світоглядних процесів дитини щодо шкоди вживання наркотиків злочинцями активно використовуються підлітки старшого покоління, які тривалий час зловживають наркотиками і стають негативним прикладом.

Як приклад, зазначимо, що у 2017 році оперативники викрили організацію ТОВ «Експедиція» у числі п'яти осіб, які «завербували» близько сотні громадян України для роботи в Росії (з метою використання їх у наркобізнесі для розташування так званих закладок наркотиків), які у подальшому там відбувають покарання за вчинення наркозлочинів. Завербованим особам на території

нашої держави дають «службові» мобільні телефони, якими люди користуються в приватних розмовах. Усі дзвінки прослуховуються. Коли людина вже збирається повернутися додому і каже це комусь в телефонній розмові, її затримують за вчинення злочину, пов'язаного із незаконним обігом наркотиків [3].

Слід зауважити, що на території нашої держави сьогодні не менш розповсюдженими є випадки поширення наркотиків серед підлітків за допомогою мережі Інтернет. Інтернет-адреси з можливістю придбання наркотичних засобів чи психотропних речовин розповсюджуються у школах, дитячих садках шляхом нанесення кольорових написів на будинках, огорожах, спортивних майданчика, громадських туалетах та ін.

У зв'язку з цим важливою умовою встановлення місцезнаходження дітей, які зникли безвісти через втягнення їх у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, є вірне визначення причини зникнення для організації здійснення пошуку у правильному напрямку та своєчасного проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій (далі – СРД), негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД).

Особливість отримання повідомлення про факт безвісної відсутності дитини полягає в тому, що про подію в більшості випадків повідомляють її рідні і близькі. Ці повідомлення мають яскраво виражене емоційне забарвлення. З огляду на це варто звернути увагу на основні три моменти:

– по-перше, під час спілкування необхідно здійснити спробу отримати максимум інформації, щодо події, про слідові картини залишену у останньому місці знаходженні дитини;

– по-друге, необхідно проінструктувати заявника, що необхідно здійснити аби зберегти залишені у помешканні речі, сліди тощо;

– по третє, необхідно з'ясувати, де саме знаходиться місце пригоди. У разі необхідності домовитись з заявником, де він зустріне машину з членами СОГ.

У зв'язку з цим під час опитування батьків (опікунів, піклувальників, сусідів, знайомих, друзів, вчителів, вихователів та ін.) за фактом безвісного зникнення дитини необхідно встановлювати такі обставини:

- коли, де і хто бачив дитину востаннє та за яких обставин;

- прізвище, ім'я, по батькові, вік, прикмети, у що одягнена дитина та які речі має при собі, особливі прикмети;

- чи знає/може назвати дитина своє прізвище, ім'я, по батькові адресу, номери телефонів батьків чи інших родичів;

- які заходи було вжито для розшуку, кому дзвонили, з ким спілкувалися;

- чи не надходили дзвінки з вимогою викупу;

- чи були раніше випадки, коли дитина зникала. Якщо аналогічна ситуація вже траплялася, з'ясувати, за яких обставин і де вона була знайдена і куди може піти знов;

- до кого з родичів чи знайомих могла піти дитина: адреси, телефони;

- чи не з'явилося останнім часом знайомих, які б цікавилися дитиною;

- в якому стані здоров'я перебувала дитина, чи немає у неї хронічних захворювань;

- який психологічний стан дитини, чи не змінювалася раптово її поведінка останнім часом;

- які має захоплення (можливо мріяла відвідати змагання, концерт, виставу та ін.);

- взаємовідносини в сім'ї (чи проживають батьки разом, які сварки траплялися останнім часом в сім'ї) та ін.

З цією метою важливим є визначення ознак, що свідчитимуть про можливе втягнення дитини, у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом

наркотиків, або добровільне (несвідоме) заняття нею такою діяльністю.

Аналіз оперативно-слідчої практики дає змогу визначити, що до таких ознак можуть відноситися: часте перебування дитини у місцях, де поширене розповсюдження наркотиків; підтримання дружніх стосунків з особами, які причетні до незаконного обігу наркотиків або вживання останніх; безпричинна зміна поведінки, настрою, психологічного та фізичного стану; поступова або різка зміна інтересів до навчання, роду занять, кола спілкування; зміна характеру і змісту розмов (часте вживання жаргонів) тощо; колишнє затримання працівниками поліції, у тому числі з особами, які вживали наркотики; наявність за місцем мешкання сторонніх предметів, лікарських засобів чи речовин (гумові контрацептиви (презервативи); обрізки хірургічних рукавичок; препарати, що знижують кислотність шлунку; скріплюючі таблетки; заспокійливі ліки для зняття болю; фольга; йод; перманганат калію; сірка тощо); перебування на обліку у правоохоронних органах та ін.

Якщо під час досудового розслідування буде встановлено, що до організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів було залучено неповнолітню особу, то крім обставин, передбачених ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, повинні також бути з'ясовані:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [4, с. 24].

У ході проведення огляду останнього місця проживання чи перебування дитини необхідно здійснити пошук і вилучення:

- слідів, ознак, доказів, що можуть свідчити про кримінальний характер події;

- фотографій у різних ракурсах, фотокарток на яких відображені індивідуальні особливості дитини (родимі плями, татуювання, особливі прикмети тощо);

- зразків тканини одягу, в яку була одягнена дитина у момент події, що призвела до її безвісної відсутності;

- волосся дитини, яка зникла безвісти, на щітках, гребінцях, білизні, одязі, головних уборах (раніше відрізаних косах, локонах);

- предметів та одягу, на яких є потожирові виділення дитини;

- відбитків пальців на предметах туалету, меблях, електроприладах тощо;

- предметів одягу, взуття, за якими об'єктивно фіксуються зріст, будова тіла, округлість голови, довжина стопи тощо.

Крім того, потребують негайної перевірки:

- дані дитини за обліками правоохоронних органів;

- місця можливого місцезнаходження дитини (місця проживання друзів, знайомих – найближчі місця вживання наркотиків, «притони» та ін.);

- приймальники-розподільники для дітей, лікарні, морги.

Сьогодні у діяльності слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України для встановлення осіб безвісно відсутніх та злочинів, поєднаних з використанням ІТ-технологій, використовуються програмні продукти. Крите-

ріями результативності пошуку і фіксації електронної інформації можуть бути: своєчасне і точне встановлення IP-адреси; виявлення та відтворення прихованих файлів; встановлення зв'язків осіб у соціальних мережах та ін.

Зазначені можливості доцільно активно використовувати під час розшуку дітей, які зникли безвісти, у тому числі і за фактами втягнення їх у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків.

Одним із способів встановлення особи може виступати пошук інформації за певним ідентифікатором за допомогою різного роду сервісів та ресурсів [5, с. 256].

Знаючи, наприклад, IP-адресу комп'ютера або мережного обладнання особи та розуміючи правила надання доменних імен і закріплення їх за зонами, працівник правоохоронного органу здебільшого має змогу самостійно визначити фізичне місцезнаходження комп'ютера, за яким дана адреса закріплена [6, с. 167], зміст і характер інформації, з якою ознайомлювалася дитина під час відвідування сайтів, у тому числі і протиправного характеру, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків.

Для ефективного використання більшості програмних продуктів у протидії злочинам необхідною є наявність спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. До таких програмних продуктів, що допомагають при визначенні інформації різного виду в мережі Інтернет, належить програма IP-Tools, що містить такі корисні утиліти, як: Ping-Skanner – за діапазоном адрес або за списком адрес; Trase – показує маршрут, яким проходять IP-пакети між комп'ютерами; Whois – одержання реєстраційної інформації про домени з офіційних Whois-серверів; Finger – одержання інформації про користувачів певного хоста; LookUp – визначення IP-адреси хоста або розташування самого сервера за іменем чи навпаки. Також у мережі Інтернет існують інші безкоштовні сервіси, за допомогою яких можна отримати ту чи іншу інформацію щодо ресурсів мережі (сайтів) (наприклад, SmartWhois, Mod IP, City та ін.) [6, с. 168].

У свою чергу, своєчасність залучення відповідних спеціалістів до проведення оперативних заходів або слідчих (розшукових) дій потребує їх достатньої кількості. У цьому контексті особливу увагу слід звернути на підготовку кваліфікованих експертів, брак яких відчувається сьогодні як у вітчизняних, так і закордонних органах правопорядку [7, с. 17], що зумовлює зволікання у проведенні СРД, НСРД, ОРЗ та заходів оперативного пошуку і, як наслідок, втрату моменту несподіваності, наступальності і оперативності застосування.

Між тим слід зазначити, що окремі з названих програмних продуктів, у частині здійснення простих операційних дій під час проведення СРД, НСРД, ОРЗ чи заходів оперативного пошуку, можуть реалізовуватись без залучення спеціаліста з ІТ-технологій, що дозволяє їх використовувати особисто (безпосередньо) оперативному працівнику чи слідчому у розшуковій роботі.

Висновок. Для своєчасного вжиття заходів з розшуку безвісти зниклих дітей важливим є визначення ознак, що свідчатимуть про можливе втягнення дитини у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, або добровільне (несвідоме) заняття нею такою діяльністю. До таких ознак можна віднести: часте перебування дитини у місцях, де поширене розповсюдження наркотиків; підтримання дружніх стосунків з особами, які причетні до незаконного обігу наркотиків або вживання останніх; безпричинна зміна поведінки, настрою, психологічного та фізичного стану; поступова або різка зміна інтересів до навчання, роду занять, кола спілкування; зміна характеру і змісту розмов (часте вживання жаргонів) та ін.; колишнє затримання працівниками поліції, у тому числі з особами, які вживали наркотики; наявність за місцем мешкання сторонніх предметів, лікарських засобів чи речовин (гумові

контрацептиви (презервативи); обрізки хірургічних рукавичок; препарати, що знижують кислотність шлунку; скріплюючі таблетки; заспокійливі ліки для зняття болю; фольга; йод; перманганат калію; сірка тощо); перебування на обліку у правоохоронних органах; підвищена зацікавленість дитини до програмних продуктів у мережі Інтернет, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, та ін.

Бібліографічні посилання

1. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 р.: Розпорядження КМУ від 15.11.2017 № 1023-р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p>.
2. Про стан розшуку безвісно зниклого «Д.», 18.09.2001 р.н., кримінальне провадження № 12016040720002165 від 21.09.2016 за ч. 1 ст. 115 КК України СВ Довгинцівського ВП Криворізького ВП ГУНП в Дніпропетровській області: Довідка УКР ГУНП в Дніпропетровській області від 16.03.2017.
3. Крищенко А. Торгівля людьми – не менш страшний злочин, ніж вбивство / Офіційний сайт МВС України. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/12568_Artem_Krishchenko_Torgivlya_lyudmi_ne_mensh_strashniy_zlochyn_nizh_vbivstvo_FOTO_.htm.
4. Бугайчук К.Л., Савченко О.О., Прибиткова Н.О. Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в умовах нового кримінального процесуального та оперативного-розшукового законодавства: науково-методичні рекомендації / МВС України; ХНУВС. Харків, 2015. 99 с.
5. Манджай О.В., Осетинська І.А. Встановлення та визначення місцезнаходження особи за її мережними ідентифікаторами // Актуальні питання розслідування кіберзлочинів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 груд. 2013 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2013. С. 256.
6. Тулупов В.В. Деякі особливості пошуку та встановлення особи при розслідуванні кіберзлочинів / В.В. Тулупов, В.М. Пересічанський // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми (15 листоп. 2017 р., м. Харків) / МВС України, Харків нац. ун-т внутр. справ; координатор проєктів ОБСЄ в Україні. С. 168-169.
7. Бандурка О. М. Щодо розуміння працівниками правоохоронних органів механізму роботи сучасних комп'ютерних технологій // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми (15 листоп. 2017 р., м. Харків) / МВС України, Харків нац. ун-т внутр. справ; координатор проєктів ОБСЄ в Україні. С. 16-17.

Надійшла до редакції 07.06.2018

Litun O.O. Peculiarities of carrying out urgent investigative measures concerning missing children involved in criminal activities related to illegal drug trafficking. The specifics of conducting urgent search measures with regard to missing children involved in criminal activities related to drug trafficking. As a result of the analysis of the current specifics of the investigative work of the operational units and the thoughts of the operative workers, the author has indicated that, in order to take measures to trace the missing children, it is important to determine the prerequisites that testify to the possible involvement of the child in criminal activities related to illicit drug trafficking, or voluntary (unconscious) occupation of them by such activity.

Such signs include: frequent stay of the child in places where the use of drugs is prevalent; maintaining friendly relations with persons involved in drug trafficking or the use of drugs; causeless change in behavior, mood, psychological and physical condition; gradual or sharp change of interests to training, occupation, circle of communication; change in the nature and content of conversations (frequent use of jargons), etc. ; recent detention by police officers, including those who used drugs; presence of foreign objects, drugs or substances (rubber contraceptives), cutting surgical gloves, drugs that reduce acidity of the stomach, fastening tablets, soothing pain relievers, foil, iodine, potassium permanganate, sulfur, etc.); being on the account in law enforcement bodies; increased interest of the child to software products on the Internet connected with drug trafficking, etc.

Keywords: child, missing person, criminal proceedings, drug trafficking, search measures, search.

УДК 343.57

Луценко Ю.В.

кандидат юридичних наук,

Полторацький О.Б.

кандидат юридичних наук,

Тарасюк А.В.

кандидат юридичних наук

(Служба безпеки України)

СУБ'ЄКТ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Здійснено теоретичний аналіз суб'єкта контрабанди наркотичних засобів у теорії національного кримінального законодавства. За результатами дослідження наводяться обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення КК України.

Ключові слова: контрабанда наркотичних засобів, психотропні речовини, суб'єкт контрабанди, службова особа, використання службового становища.

Постановка проблеми. В умовах зростання рівня злочинності значущість забезпечення захисту суверенітету і безпеки України, прав та свобод громадян залежить від того, наскільки чинне законодавство відповідає сучасним реаліям часу і відображає тенденції судової практики. Це, звичайно, стосується і законодавства, спрямованого на боротьбу з контрабандою наркотичних засобів.

Незаконна торгівля наркотичними засобами вже давно переросла межі більшості держав і проникла на всі континенти. З катастрофічною швидкістю наркотики розповсюджуються по всьому світу та становлять реальну загрозу для національних інтересів різних країн світу, у зв'язку з чим поширюються масштаби криміналізації суспільства в цілому.

Суспільна небезпека контрабанди також полягає в тому, що при протиправному переміщенні через митний кордон України товарів та предметів порушується порядок державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який включає в себе загальний, а у відношенні окремої групи товарів та предметів – спеціальний порядок переміщення їх через кордон. Таким чином, контрабанда заподіює прямі економічні збитки державі, пов'язані з несплатою мита, інших податків (платежів) як під час перетинання митного кордону України, так і у зв'язку з реалізацією контрабандних товарів на території України чи за її межами. Крім того, контрабанда заподіює шкоди встановленому порядку управління, посягає на національну культурну спадщину українського народу, може заподіяти шкоди відносинам України з іншими державами. Також вона сприяє незаконному обігу в Україні і світі наркотичних засобів і може завдавати шкоди здоров'ю людей, а також відносинам співпраці держав у боротьбі з міжнародним наркобізнесом [5, с. 8].

Під наркотичними засобами розуміють речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення в разі зловживання ними, включені у відповідний перелік згідно із законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Найбільше розповсюдження в Україні

© Луценко Ю.В., 2018

© Полторацький О.Б. 2018

© Тарасюк А.В., 2018

має нелегальний обіг наркотиків рослинного походження (маку або макової соломки і різних сортів конопель), із лікарських препаратів і речовин – кодеїн, кокаїн, морфін. Останнім часом почастишали випадки завезення в Україну героїну та інших так званих важких наркотиків [20, с. 10].

Враховуючи геополітичне розташування України на карті світу, розповсюдження наркотиків та надходження їх з-за кордону є гострою та актуальною проблемою як для України, так і для її правоохоронних органів вже досить тривалий час. Частка наркотичних засобів становить реальну загрозу економічним, політичним інтересам держави та зачіпає сферу національної безпеки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У різні часи вагомий внесок у дослідження питання суб'єкта контрабанди наркотичних засобів зробили такі вчені у галузі кримінально-правової науки, як: Л.В. Багрій-Шахматов, О.Ф. Бантишев, І.А. Вартилицька, В.М. Володько, О.П. Горох, М.П. Доронін, А.П. Кіцул, А.В. Козаченко, П.С. Матишевський, Ю.Б. Мельников, А.А. Музика, Д. Й. Никифорчук, А.В. Савченко, М.С. Хруппа та інші. Незважаючи на те, що дане питання було предметом розгляду науковців у різні часи, наукові роботи зазначених вчених залишаються фундаментальними та актуальними й дотепер.

Метою статті є дослідження суб'єкта контрабанди наркотичних засобів у теорії кримінального права України.

Виклад основного матеріалу. Немає жодних сумнівів, що дослідження суб'єкта злочину відіграє важливе значення як для теорії кримінального права, так і для практичної діяльності правоохоронних органів.

У нормах закону про кримінальну відповідальність термін “суб'єкт злочину” не вживається. У багатьох статтях КК України вживаються більш широкі за змістом поняття: “особа, яка вчинила злочин”, “особа, винна у вчиненні злочину”, “особа, яка засуджується”, “особа, яка засуджена” тощо.

У теорії кримінального права поняття і ознаки суб'єкта злочину розкриваються в ряді праць, спеціально присвячених даній проблемі [2; 9; 13 та ін.]. Суб'єкт злочину є невід'ємним елементом складу злочину, без якого не може настати кримінальна відповідальність. Суб'єктом злочину визнається фізична осудна особа, яка досягла віку, встановленого законом про кримінальну відповідальність, винна у вчиненні суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК як злочин [1, с. 42; 24, с. 180; 23, с. 41; 22, с. 97; 21, с. 150].

Виходячи з норм ст. 18 КК України, до ознак суб'єкта злочину законодавець відносить: наявність статусу фізичної особи, досягнення передбаченого КК віку кримінальної відповідальності та осудність.

Таким чином, суб'єкт злочину характеризується такими ознаками:

а) *суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа.* Відповідно до ст. 6-8 КК України передбачено, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, особи без громадянства та іноземці;

б) *суб'єктом злочину може бути лише осудна особа.* Чинний КК України (2001 р.) на відміну від КК УРСР (1960 р.) вперше дає законодавче визначення осудності. Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Злочини, як і всі вчинки людини, визначаються і контролюються її свідомістю і волею. Лише психічно здорова особа може свідомо обирати ті чи інші варіанти поведінки, розуміти характер і наслідки своїх діянь, проявляючи волю, керувати ними. Тобто осудність – це нормальний стан психічно здорової людини. На практиці питання про встановлення осудності виникає лише за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння [27, с. 76];

в) суб'єктом злочину може бути фізична осудна особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці, з якого настає кримінальна відповідальність. Осудність виступає обов'язковою умовою кримінальної відповідальності і є однією із загальних ознак суб'єкта злочину. Осудність – це такий стан психіки, коли людина в момент вчинення злочину може усвідомлювати свої дії і керувати ними. Лише з таким станом психіки і пов'язана здатність особи відповідати за свої дії [17, с. 108].

Водночас будь-яке психічне захворювання особи не дає підстав для визнання її неосудною. Далеко не всі психічні розлади впливають на спроможність особи усвідомлювати свої дії і керувати своїми вчинками. Осудною може бути визнана не тільки психічно здорова людина, а й така, яка страждає на яке-небудь психічне захворювання, але за умови, що в момент вчинення суспільно небезпечного діяння вона усвідомлювала свої дії і могла керувати ними. Отже, осудність є передумовою вини особи, а вина особи у свою чергу є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності та покарання [6, с. 119-120; 27, с. 77]. Частиною 2 ст. 19 КК України передбачено, що неосудна особа не підлягає кримінальній відповідальності, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати своїх дій (бездіяльності) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. На відміну від стану осудності, стан неосудності характеризується нездатністю особи усвідомлювати свої діяння або керувати ними, а отже, і виключає її кримінальну відповідальність за вчинене діяння. Стан неосудності, як і стан осудності, з'ясовується лише в межах вчинення злочину та у зв'язку з ним [27, с. 77-78].

Частиною 1 ст. 20 КК України визначається поняття обмеженої осудності як особливого психічного стану особи, якій повинен враховуватися судом при призначенні покарання. Інститут обмеженої осудності є новелою українського кримінального законодавства. Обмежена осудність – це психопатологічний стан людини, за якого вона під час вчинення злочину через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ними. Обмежена осудність не виключає кримінальної відповідальності, але ця обставина враховується судом при призначенні покарання, що також може бути підставою для застосування до неї примусових заходів медичного характеру [11, с. 72]. Проте стан обмеженої осудності особи може бути і неприйнятний судом до уваги, це залежить від конкретних обставин вчинення злочину [27, с. 79].

Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 305 КК України, підлягає фізична осудна особа, яка до вчинення злочину досягла 16 років, є громадянином України, іноземцем або особою без громадянства (у т.ч. особа, яка користується правом дипломатичного імунітету). Слід звернути увагу, що як теорія кримінального права, так і кримінальне законодавство різних систем права настання кримінальної відповідальності безпосередньо пов'язують із віком суб'єкта злочину.

З дослідження норм чинного кримінального законодавства України можна дійти висновку про відсутність у КК України спеціальної норми, яка визначає вікові межі настання кримінальної відповідальності. Виходячи з положень закону про кримінальну відповідальність, можна дійти висновку, що особа, яка не досягла встановленого законом віку та вчинила протиправне суспільно небезпечне діяння, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності і не являється суб'єктом злочину.

Водночас у законодавстві зарубіжних країн початковий вік кримінальної

відповідальності визначається по-різному. Так, у Єгипті, Лівані, Іраку та окремих країн північної Африки і Близького Сходу гранична межа складає 7 років. У деяких штатах США, Франції, Узбекистані мінімальний вік кримінальної відповідальності встановлений з 13 років. У Болгарії, ФРН, Норвегії, більшості країн пострадянського простору за діяння, які характеризуються підвищеною суспільною небезпекою встановлена кримінальна відповідальність з 14 років. У Данії, Швеції, Фінляндії вік кримінальної відповідальності передбачений з 15 років. Однак у кримінальному законодавстві більшості зарубіжних країн кримінальна відповідальність особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачена з 16 років [26, с. 100-101].

Аналіз практики правоохоронних органів України по боротьбі з контрабандою показує, що в загальній кількості осіб, затриманих за незаконне переміщення наркотичних засобів через митний кордон України, переважають іноземці, які, тим не менш, значно рідше притягуються до кримінальної відповідальності, ніж громадяни України. Серед іноземців контрабанда наркотичних засобів досить часто зустрічається у осіб, які приїжджають в Україну до родичів, у моряків, залізничників та туристів.

У теорії кримінального права особу, яка поряд із загальними ознаками суб'єкта злочину (вік, осудність) володіє додатковими ознаками, вписаними у законі про кримінальну відповідальність, прийнято називати спеціальним суб'єктом.

Відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Тобто, спеціальним суб'єктом вважається особа, яка, крім зазначених трьох загальних ознак, має додаткові спеціальні ознаки, передбачені у статті Особливої частини КК України для суб'єкта конкретного злочину.

Стаття 305 КК України передбачає відповідальність за вчинений злочин лише фізичної особи. Водночас встановлення кримінальної відповідальності за вчинений злочин лише фізичних осіб означає, що суб'єктом злочину не може бути юридична особа (установа, підприємство, організація). За суспільно небезпечні діяння, що мали місце у процесі діяльності юридичної особи, несе відповідальність фізична особа, яка вчинила такі діяння. Такими особами можуть бути особи, які є суб'єктами владних повноважень який використав повноваження юридичної особи і тим самим вчинив злочин [8, с. 93-94].

З прийняттям змін та доповнень до КК України, з метою ефективної боротьби з протиправними посяганнями на охоронювані суспільні інтереси, Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб" № 314-VII від 23.05.2013 року законодавець доповнив КК України розділом XIV-1 (Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб). Водночас, аналізуючи даний розділ, слід відмітити, що підприємства, установи, організації, які є юридичними особами на сьогоднішній день не можуть визнаватися суб'єктами суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 305 КК. У тому разі, коли діяння, яке містить склад злочину, який передбачений ст. 305 КК, вчинить представник юридичної особи, то саме він (представник), а не юридична особа, буде суб'єктом злочинного посягання.

Водночас дедалі частіше у науковій спільноті з кримінального права з'являються дискусійні питання щодо доцільності визнання суб'єктом суспільно небезпечного діяння за злочин, передбачений ст. 305 КК, юридичну особу.

Вказані наукові позиції мають право на існування та у подальшому мо-

жуть сприяти ефективній протидії суспільно небезпечному діянню, передбаченому ст. 305 КК України.

У теорії кримінального права прийнято розрізняти такі поняття, як “суб’єкт злочину” і “особа злочинця”. Суб’єкт злочину – це один з елементів будь-якого складу злочину. Як уже зверталась увага, складовими поняття “суб’єкт злочину” вважаються: фізична особа, її осудність, вік, а в деяких випадках ще й спеціальні ознаки суб’єкта, які можуть стосуватися різних властивостей особи (громадянство, посадове становище тощо). Поняття “особа злочинця” охоплює широке коло соціально значимих властивостей (ознак) особи (соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні), тобто комплекс його ознак: особливі властивості, його зв’язки та стосунки з іншими людьми, його моральний і духовний світ, індивідуальні особливості, його життєві установки. Врахування ознак, властивих злочинцеві, є однією з умов призначення судом вироку та подальшого відбування такою особою справедливого покарання [8, с. 93-94].

Продовжуючи дослідження контрабанди наркотичних засобів, необхідно звернути увагу на спеціального суб’єкта цього суспільно небезпечного діяння.

У науці з кримінального права прийнято вважати, що поняття спеціального суб’єкта охоплює лише ті суттєві ознаки, які характеризують його в рамках складу злочину і є необхідними для правильної кваліфікації вчиненого злочину. Сукупність цих ознак, а точніше їхня єдність, і є основою об’єднання великої кількості суб’єктів в одну групу спеціальних суб’єктів [25, с. 9].

Як зазначає М.І. Бажанов, спеціальним суб’єктом злочину є особа, яка наділена, окрім вказаних загальних, спеціальними, додатковими ознаками, які її характеризують та визначають кваліфікацію скоєного нею суспільно небезпечного діяння [1, с. 43].

На думку М.П. Карпушина, під спеціальним суб’єктом злочину, який вчиняє контрабанду з використанням свого службового становища, можуть бути такі особи, службове становище яких дає їм право провозити вантаж без митного огляду або здійснення митного контролю. Такими особами можуть бути працівники митних органів (наприклад, інспектори, контролери), службові особи прикордонних органів (у більшості випадків – працівники контрольно-пропускних пунктів), посадові особи різноманітних делегацій, диппредставництв тощо [4, с. 166]. У свою чергу, Ю.І. Сучков більш схильний до позиції, яку займав М. П. Карпушин стосовно використання службовою особою свого службового становища, як ознаки контрабанди, якщо ті чи інші особи незаконно перевозять через митний кордон товари, сподіваючись, що працівники митних органів їх не оглядатимуть у зв’язку з службовим становищем, яке займають ці особи [18, с. 24-30].

Більш детально про спеціального суб’єкта зазначає В.В. Устименко, на думку якого спеціальний суб’єкт злочину – це фізична особа, яка поряд з осудністю і віком кримінальної відповідальності наділена ще й іншою додатковою юридичною ознакою (однією чи кількома). Такі ознаки містяться у КК або прямо впливають з цього закону та вказують на обмеження кола осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність [25, с. 23].

Спеціальний суб’єкт злочину можна класифікувати не лише за юридичною природою, але й за кількістю ознак, які стосуються їхньої характеристики. Можлива також і класифікація спеціального суб’єкта залежно від виду складу злочину, де вони зазначені, а також виходячи з методу опису даних ознак у кримінальному законодавстві [25, с. 40-41].

Слід також звернути увагу, що, незважаючи на те, що контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фаль-

сифікованих лікарських засобів може бути вчинена службовою особою з використанням свого службового становища, на превеликий жаль, у диспозиції до ст. 305 КК України така кваліфікаційна ознака відсутня.

Отже, злочинне діяння, передбачене ст. 305 КК України, може вчиняти як загальний суб'єкт – приватна особа, так і спеціальний – службові особи, тобто представники влади, до яких належать працівники митних органів, посадові особи контрольно-пропускних пунктів Прикордонних військ та інші службові особи.

Водночас у п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 № 8 “Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил” роз'яснюється, що вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища потрібно кваліфікувати за відповідною статтею КК України, якою передбачено відповідальність за вчинений службовий злочин [14]. Дану позицію займають і ряд науковців з кримінального права [10, с. 262; 12, с. 474]. Протилежну точку зору відстоює С. А. Гадейбоев, який вважає за необхідне доповнити склад контрабанди наркотиків такою ознакою, як вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів службовою особою з використанням службового становища [3, с. 9]. Автори займають таку ж позицію.

У примітці до ст. 364 КК України чітко визначено поняття “службова особа”, дане поняття є загальним для всіх суспільно небезпечних діянь. Вказане визначення у теорії та практиці кримінального права здебільшого не викликає дискусійних питань та дозволяє у повному обсязі дати характеристику даного спеціального суб'єкта. Водночас у слідчо-оперативній практиці нерідко виникають складності щодо того, яка ж службова особа при використанні службового становища з метою протиправного переміщення наркотичних засобів через митний кордон України зобов'язана нести відповідальність, передбачену ст. 305 КК України.

Порівнюючи визначення поняття службової особи, які містяться в ч. 3 ст. 18 КК України та в примітці до ст. 346 КК України, слід зазначити, що вони є подібними, але разом із цим мають певні відмінності. Так, у ч. 3 ст. 18 КК України зміст поняття службової особи деталізується. Зокрема:

а) міститься вказівка на те, що службовою особою, окрім особи, яка здійснює функції представника влади, є також особа, що здійснює функції представника місцевого самоврядування;

б) зазначається, що службовими особами є також особи, які постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування на підприємствах, установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій;

в) займає службовою особою посада пов'язується із виконанням не організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, а організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій;

г) функції представника влади (як і організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції) можуть виконуватися за спеціальним повноваженням;

д) наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Водночас значно змістовнішою є заміна поняття “обов'язки” поняттям “функції”, оскільки останнє є більш ширшим і охоплює попереднє.

З урахуванням зазначеного можна дійти висновку, що визначення службової особи дещо розширюється, адже виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій включає в себе не лише виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, але й реалізацію певних повноважень. Водночас природа організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків є такою, що вони не можуть виконуватися без певних повноважень, а одні тільки повноваження не делегуються особі без покладання на неї тих чи інших обов'язків. Іншими словами, організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки нерозривно пов'язані із організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими повноваженнями. У свою чергу, сукупність таких обов'язків і повноважень фактично утворює організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Отже, службова особа по суті виконує не одні тільки обов'язки, а організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції загалом. У зв'язку з цим заміна "обов'язків" на "функції" у визначенні поняття службової особи є цілком слушним. Таку позицію займає і Т.І. Слущка [16, с. 10].

Важливою складовою у заходах протидії контрабанді є забезпечення належної взаємодії між суб'єктами державної системи протидії контрабанді. Адже останнім часом злочинні угруповання, що "спеціалізуються" на контрабанді наркотичних засобів, дуже швидко реагують на зміни економічних умов, все частіше активізуються спроби залучення до протиправної діяльності високопосадовців, працівників державних відомств та служб, правоохоронних органів тощо. Найбільш вагомим прибутком від вказаної злочинної діяльності почали отримувати структури з транснаціональними зв'язками. Як свідчить світова практика правоохоронної діяльності, останнім часом майже усі масштабні протиправні акції транснаціональних злочинних структур у сфері контрабанди здійснюються міжнародними об'єднаннями злочинців за сприяння окремих корумпованих чиновників як у правоохоронних, так й інших органах державної влади.

Постійному удосконаленню злочинцями механізмів протиправних дій, їх пристосуванню до змін законодавства українські правоохоронці повинні протиставити активну наступальну позицію, тісну співпрацю, постійний моніторинг ситуації та інформування керівництва держави щодо найбільш актуальних проблем у цій сфері.

За таких умов підвищується роль ефективної взаємодії у протидії організованій контрабандній діяльності наркотичних засобів. Успішна протидія складним контрабандним акціям потребує застосування усього комплексу передбачених чинним законодавством сил і засобів, форм та методів, а також позитивного досвіду роботи, що наявні у державних органах з відповідними повноваженнями у цій сфері. Саме від узгодженості їх дій багато в чому залежатиме можливість досягнення позитивних результатів. Самостійність, відокремленість, неврахування результатів діяльності та можливостей кожного органу, намагання власними силами розв'язати поставлені завдання зводить нанівець усю системність заходів протидії організованій злочинності [15, с. 12].

За нагоди необхідно також звернути увагу, що однією з особливостей досліджуваного посягання є та обставина, що його часто вчиняють особи з іноземним громадянством. Такими особами є: студенти, туристи, працівники зарубіжних установ, які мають уставний капітал у спільних підприємствах на території України тощо, які постійно мають можливість виїзду за межі нашої держави. У зв'язку з цим, як показує слідчо-оперативна практика, контрабандна діяльність вказаних осіб має продовжувальний характер, вчиняється здебільшого досить довгий час і складається з багатьох кримінальних епізодів.

Взагалі у теорії кримінального права спеціальним суб'єктом злочину ви-

знаються суб'єкти, які наділені не лише загальними властивостями всіх суб'єктів суспільно небезпечного діяння, але й характеризуються додатково особливими, лише їм властивими якостями [7, с. 208; 19, с. 138].

Беручи до уваги викладене, службовими особами, які вчиняють контрабанду з використанням службового становища, у теорії кримінального права вважають службових осіб Державної митної служби, якими безпосередньо проводиться митний контроль, а також службових осіб, які проводять контроль за переміщенням предметів (речовин тощо) через митний кордон держави, службових осіб Державної прикордонної служби, які несуть службу безпосередньо на державному кордоні і здійснюють контрольно-пропускний режим, а також службових осіб, які відповідно до МК України та інших нормативно-правових актів України, у тому числі і ратифікованих Україною у встановленому законом порядку, звільняються від окремих форм митного контролю, які користуються цим для вчинення контрабанди.

Висновки. Враховуючи викладене, з метою ефективної протидії органами та підрозділами СБ України такому суспільно небезпечному діянню, як контрабанда наркотичних засобів, вбачаємо за необхідне доповнити диспозицію ч. 2 та 3 ст. 305 КК України такою кваліфікаційною ознакою, як *“вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів за допомогою службової особи з використанням службового становища”*. У зв'язку з цим ч. 2 ст. 305 КК України матиме таку законодавчу конструкцію:

“2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах, – караються...” і далі за текстом.

У свою чергу, ч. 3 ст. 305 КК України пропонується доповнити частиною такого змісту:

“3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою або службовою особою з використанням службового становища, а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах, – караються...” і далі за текстом.

Бібліографічні посилання

1. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск: Пороги, 1992. 167 с.
2. Блага А.Б. Жінки як суб'єкт корупції та контрабанди: кримінологічна характеристика // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників. Міжвідомчий науковий збірник / за ред. А.І. Комарової. Київ, 1999. Том 18. С. 408-413.
3. Гадейбоев С.А. Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения контрабанды наркотиков: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 “Кримінальне право и криминология; криминально-исполнительное право”. К., 2002. 21 с.
4. Дьяков С.В. Ответственность за государственные преступления / Дьяков С.В., Игнатьев А.А., Карпушин М.П.; под общ. ред. Я.И. Баркова. М.: Юрид. лит., 1988. 224 с.
5. Контрабанда: засоби попередження та протидії: навч. посібник / Б.В. Романюк, М.І. Камлик, В.В. Коваленко та ін.; за ред. Я.Ю. Кондратьєва, Б.В. Романюка. К.: МІВВЦ, 2001. 118 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для юрид. вузів і фак. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. / за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків: Право, 1997. 368 с.

7. Курс советского уголовного права. Часть Общая. Т. 2. Л.: Изд-во ЛГУ. 1970. 672 с.
8. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
9. Музика А. Особливості суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних з наркоманією // Право України. 1997. № 9. С. 50-55.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. К. ФОРУМ, 2001. 943 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Кантон, А.С.К., 2002. 1104 с.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Атіка, 2004. 1056 с.
13. Орлов В.С. Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1958. 260 с.
14. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/77AFB7C62719BB4>.
15. Скулиш С.Д. проблемні питання в організації боротьби з контрабандою // Особливості взаємодії спеціальних підрозділів "К" Служби безпеки України з іншими правоохоронними органами у сфері протидії контрабандній діяльності: матеріали наук.-практ. конф., 23 листоп. 2007 р., м. Харків / редкол. С. Кучерина, В. Сапальов. Х.: Оберіг, 2008. 168 с.
16. Слущка Т.І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право". Київ, 2010. 20 с.
17. Смирнова Н.Н. Уголовное право: учеб. СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. 675 с.
18. Сучков Ю.И. Контрабанда и ответственность. Калининград, 1975. 40 с.
19. Сучков Ю.И. Ответственность за контрабанду по Уголовному кодексу Российской Федерации 1996 г. // Юридическая практика: информационный бюллетень Центра права специального юридического факультета СПб. 1996. № 4 (7). С. 71-75.
20. Тимчук В.В. Особливості співвідношення контрабанди та інших суміжних злочинів // Юридична Україна. 2012. № 9. С. 10-13.
21. Уголовное право России: учебник для вузов. В 2-х т. Т. 1. Общая часть. М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА М, 1998. 639 с.
22. Уголовное право УССР. Часть общая. К.: Вища школа. 1984. 383 с.
23. Уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. М.П. Журавлева, А.И. Рарога. М.: Институт международного права и экономики, 1996. 181 с.
24. Уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. В.Н. Петрашева. М.: Издательство ПРИОР, 1999. 544 с.
25. Устищенко В.В. Специальный субъект преступления. Х.: Высшая школа, Изд-во при ХГУ, 1989. 104 с.
26. Фріс П.Л. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. навч. закладів. К.: Атіка, 2004. 488 с.
27. Чернишова Н.В. Кримінальне право України (Загальна частина): навчальний посібник. К.: Атіка, 2003. 288 с.

Надійшла до редакції 11.05.2018

Lutsenko Yu. V., Poltoratsky O. B., Tarasyuk A .V. Subject of drugs smuggling in the theory of criminal law of Ukraine. The article deals with the theoretical analysis of the subject of drug smuggling in the theory of national criminal law. According to the results of the study, substantiated proposals for improving the Criminal Code of Ukraine are presented.

Service persons engaged in smuggling using the official position in the theory of criminal law are the officials of the State Customs Service, which directly carry out customs control, as well as officials who control the movement of objects (substances, etc.) through the customs border of the state, officials State Border Guard Service, which carry the service directly at the state border and carry out a check-point, as well as officials who according to the Criminal Code of Ukraine and other norms vno acts of Ukraine, including Ukraine ratified legally exempt from certain forms of customs control, using this smuggling.

Keywords. drug smuggling; psychotropic substances; subject of smuggling; official; use of official position.

УДК 343.57

Марчук В.В.

кандидат юридических наук, доцент
(Государственное учреждение
«Научно-практический центр проблем
укрепления законности и правопорядка
Генеральной прокуратуры Республики Беларусь»)

ПРАКТИКА ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ОТНОСИТЕЛЬНО КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ПСИХОТРОПНЫХ ВЕ- ЩЕСТВ, ИХ ПРЕКУРСОРОВ И АНАЛОГОВ

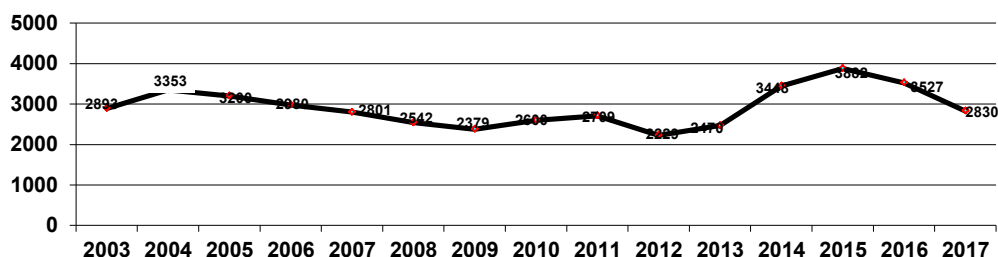
Марчук В.В. Практика прокурорського нагляду за кваліфікацією злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх прекурсорів та аналогів. Незважаючи на те, що за останні два роки в Республіці Білорусь спостерігається зниження кількості фактів засудження за ст. 328 КК, що передбачає відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх прекурсорів та аналогів, серед злочинів проти здоров'я населення даний злочин є найбільш поширеним.

Практика прокурорського нагляду за виконанням законодавчих актів при вивченні та розгляді кримінальних справ, пов'язаних з незаконним обігом психоактивних речовин, показує, що у практичних працівників немає єдності з багатьох питань кваліфікації як самого незаконного обігу психоактивних речовин, так і інших суміжних з незаконним обігом злочинів.

Ключові слова: психоактивні речовини, незаконний обіг, здоров'я населення, прокурорський нагляд, кваліфікація злочинів

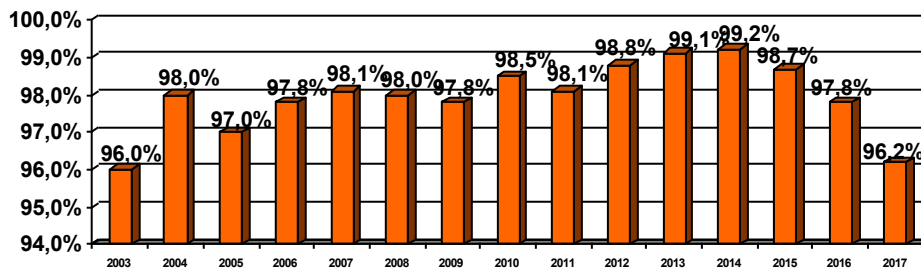
Постановка проблеми. В условиях современной действительности распространение наркотизма создает реальные угрозы демографической безопасности. В Республике Беларусь за последние два года наблюдается снижение количества фактов осуждения по ст. 328 УК, предусматривающей ответственность за незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ их прекурсоров и аналогов (далее – психоактивные вещества).

Динамика осуждения по ст. 328 УК

Вместе с тем среди преступлений против здоровья населения данное преступление является наиболее распространенным.

**Удельный вес лиц, осужденных по ст. 328 УК,
относительно всех преступлений против здоровья населения**

Практика прокурорського надзора по виконанню законодавства при розслідуванні і розгляді кримінальних справ, пов'язаних з незаконним оборотом психоактивних речовин, показує, що у практичних працівників немає єдності по багатьох питаннях кваліфікації як власне самого незаконного обороту психоактивних речовин, так і інших суміжних з незаконним оборотом злочинів.

Цель статті – дослідження основних проблем кваліфікації розглядаваної групи злочинів, з якими в Республіці Беларусь стикається прокурорська практика.

Изложение основного материала. *О кваліфікації посіва, вирощування, висушування і измельчення рослин конопли.* Цей питання виник в зв'язі з тим, що в Республіканському переліку наркотических засобів, психотропних речовин і їх прекурсорів, підлягаючих державному контролю (далі – Республіканський перелік) в Республіці Беларусь немає вказання на коноплю або її складові частини. В списку № 5 цього переліку, в якому перераховані речовини, що містять небезпечні наркотическі засоби, не використовуваних в медичних цілях, вказано на марихуану.

В матеріалах деяких кримінальних справ подібне поведіння органи попереднього розслідування кваліфікували за сукупності злочинів: посів або вирощування заборонених до вирощування рослин або грибів, що містять наркотическі засоби або психотропні речовини (ст. 329 УК) і виготовлення наркотического засобу без мети його продажу (ч. 1 ст. 328 УК). Такого роду кваліфікація пояснюється тим, що оскільки конопля не названа в Республіканському переліку як наркотический засіб, а представляє собою наркотикосодержачее рослина, то посів і наступні вирощування, висушування, измельчення рослин конопли в цілях особистого споживання слід оцінювати додатково.

Однак прокурорські працівники зайняли декілька іншу позицію по цьому питанню: «дії по посіву, вирощуванню, висушуванню, измельченню рослин конопли не можуть розглядатися як виготовлення або переробка марихуани, оскільки ці дії не призводять до отримання нового наркотического засобу і не впливають на якість марихуани, вже готового наркотического засобу» [1, с. 32]. В обґрунтування цієї позиції вказували наступний аргумент: згідно зі списком № 5 Республіканського переліку будь-які частини рослини роду *Cannabis* (в тому числі неизмельченні і невисушенні) вважаються марихуаною. Тому вказані дії повинні кваліфікуватися тільки за ч. 1 ст. 328 УК, а не як виготовлення, а як *незаконне придбання і*

хранение марихуаны. Об изготовлении (либо приготовлении к изготовлению) можно говорить в случаях, когда есть доказательства тому, что из марихуаны был изготовлен гашиш либо марихуана предназначалась для изготовления гашиша).

Представляется, что в рассматриваемой ситуации есть основания для самостоятельной юридической оценки каждого из указанных действий. Посев семян конопли и дальнейшее выращивание конопли должны квалифицироваться по ст. 329 УК (разумеется, при установлении соответствующей цели, указанной в этой статье). В статье 329 УК содержится специальная норма и ее игнорировать нельзя, несмотря на то, что санкция ч. 1 ст. 329 УК значительно мягче санкции ч. 1 ст. 328 УК. Кроме того, в ст. 329 УК идет речь не только о растениях, но и о грибах. Почему за выращивание грибов должна применяться ст. 329 УК, а за выращивание конопли – ст. 328 УК?

Правовая оценка высушивания и (или) измельчения растений конопли должна квалифицироваться в зависимости от цели лица – обладателя марихуаны:

А. Если лицо высушивает и измельчает коноплю в целях личного употребления, то содеянное нужно квалифицировать как *хранение марихуаны без цели сбыта* (ч. 1 ст. 328 УК). Измельчение конопли нет оснований рассматривать в качестве изготовления, поскольку оно осуществляется для удобства потребления.

В. Если высушивание и измельчение конопли осуществляется для того, чтобы сбыть марихуану, то на этом этапе содеянное должно квалифицироваться по ч. 2 ст. 328 УК (хранение с целью сбыта).

О квалификации покупки или иного получения зрелых семян мака при доказанности цели на изготовление экстракционного опия. Согласно Республиканскому перечню маковая солома и экстракционный опий являются наркотическими средствами. Однако из содержания позиции 5.3 списка № 5 вытекает, что зрелые семена мака не относятся к маковой соломе. В списке № 5 отмечено, что к маковой соломе относятся любые части этого растения за исключением зрелых семян.

Поскольку зрелые семена мака исключены из Республиканского перечня, эти семена могут быть предметом законных сделок по приобретению. Однако следственно-прокурорская практика показывает (и это подтверждается соответствующими экспертными заключениями), что зрелые семена мака содержат алкалоиды опия. Более того, практика показывает, что некоторые умельцы могут извлекать опий даже из тех семян мака, которые не содержат алкалоиды опия.

В этой связи некоторые практические работники считают, что поскольку зрелые семена мака не включены в Республиканский перечень, то нет и оснований привлекать к уголовной ответственности за покупку или иное приобретение мака. Однако здесь почему-то забывают про субъективную сторону преступления. Если при приобретении зрелых семян мака лицо руководствовалось целью изготовления из этих семян опия, содеянное следует квалифицировать как *приготовление к изготовлению опия* (ст. 13 и ст. 328 УК).

В такой уголовно-правовой ситуации, разумеется, возникает вопрос и об оценке поведения лица, которое продавало или иным образом отчуждало зрелые семена мака. Если будет доказано, что лицо, осуществляя отчуждение зрелых семян мака, понимало, что они будут использоваться для изготовления опия, то поведение продавца следует квалифицировать как пособничество в приготовлении к изготовлению.

О соотношении понятий «незаконные» «хранение» и «перевозка» при квалификации содеянного по ст. 328 УК. Квалификационно-разграничительная проблема отграничения незаконного хранения от незаконной перевозки соответ-

ствуючого психоактивного речовини обостряється рішенням процесуального питання про спеціальну конфіскацію засобів виконання злочину. Відповідно до УПК Республіки Білорусь визнання транспортного засобу засобом виконання злочину влічє спеціальну конфіскацію. Разом з тим проблема кваліфікаційного характеру зберігається і для випадків, коли при поїздки на громадському транспорті або в таксі при людині знаходилось відповідне психоактивне речовина.

Відповідно до судового трактування, наведеного в п. 10 постановлення Пленума Верховного Суду Республіки Білорусь № 1 від 26 березня 2003 г. «Про судову практику по справах про злочини, пов'язаних з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх прекурсорами і аналогами, сильнодійливими і ядовитими речовинами (ст. 327-334 УК)» (далі – постановлення № 1) перевезення передбачає переміщення відповідних засобів (речовин) з одного місця в друге з використанням «любого виду транспортних засобів».

В практиці застосування ст. 328 УК в переважній більшості випадків вважється два дії: незаконне зберігання (до поїздки і після) і незаконна перевезення. Таким чином, в практиці виходить з того, що знаходження при собі в транспортному засобі (в тому числі в громадському транспорті або таксі) наркотику утворює тільки незаконну перевезення. Вважається, що незаконна перевезення охоплює також незаконне зберігання.

Однак в судовій практиці з'явилися кримінальні справи, по яких кваліфікація злочину була іншою. Так, суд Ленінського району г. Гродно в обвинувальній постанові виключив з обвинувачення С. ознаку незаконної перевезення психотропного речовини, вказав, що сам по собі факт переміщення обвинуваченого на таксі з знаходящимся при ньому психотропним речовиною не свідчить про те, що обвинувачений використовував транспорт для перевезення психотропного речовини. Таким чином, злочин по справі С. був кваліфікований тільки як незаконне зберігання (ч. 1 ст. 328 УК).

Необхідно відзначити, що в кримінально-правовій доктрині подібні ситуації пропонують кваліфікувати в залежності від того, була чи у винного особи мета продажу переміщуваного психоактивного речовини. Якщо переміщення в транспортному засобі здійснювалось з метою продажу наркотику, то слід вважати незаконну перевезення. Але якщо такого роду переміщення здійснювалось для особистого вжиття, то перевезення охоплюється незаконним зберіганням [2, с. 41; 3, с. 229]. Дослідник В.Н. Курченко по цьому питанню справедливо відзначив: «Юридично немає перевезення, коли особа для себе доставляє наркотики. Це зберігання в час поїздки» [3, с. 229].

При оцінці такого роду ситуацій слід враховувати зміст міжнародних конвенцій, рекомендованих встановити кримінальну відповідальність і за незаконну перевезення. Адже криміналізація перевезення психоактивних речовин була направлена проти наркокур'єрів, які переміщують ці речовини в значительних розмірах.

Таким чином, якщо має місце переміщення психоактивного речовини в транспортному засобі з метою продажу, це повинно визнаватися незаконною перевезенням незалежно від використовуваного виду транспорту. В такому випадку переміщення з використанням транспортного засобу набуває самостійного значення, що пояснюється спрямованістю умислу – прагненням до поширенню психоактивного речовини. Але якщо винний особа їде, наприклад, в таксі, і «у нього з собою було» для того, щоб використати по необхідності, то такого роду поведінка слід розглядати як окремий випадок незаконного зберігання.

О квалификации поведения лица, которое приобрело и хранило с целью сбыта психоактивное вещество, договорилось о его сбыте конкретному потребителю, но сбытчик был задержан по пути следования к потребителю с этим веществом. Сложилась разная практика квалификации по этому вопросу. В одних случаях содеянное квалифицировалось как незаконное приобретение и хранение с целью сбыта (ч. 2 ст. 328 УК). В других случаях – по совокупности преступлений: либо незаконное приобретение, хранение с целью сбыта, а также приготовление к сбыту. Кроме того, во втором случае при вменении совокупности преступлений иногда вместо приготовления к сбыту вменяли покушение на сбыт соответствующего психоактивного вещества.

Представляется, что содеянное в таком случае следует квалифицировать только как оконченное преступление при условии, что предметом приобретения, хранения и попытки сбыта было одно и то же психоактивное вещество. В такой ситуации эти действия взаимосвязаны и свидетельствуют о совершении одного (единого) преступления. По этому поводу В.Н. Курченко правильно отмечает, что «при казуистическом описании диспозиции, если одно из рассматриваемых действий (приобретение, хранение, перевозка, пересылка с целью сбыта, сбыт наркотиков) представляет собой оконченное преступление (приобретение наркотиков с целью сбыта), а другое – покушение на его совершение (попытка сбыть наркотики), все содеянное следует квалифицировать как одно оконченное преступление» [3, с. 220-221].

О квалификации действий лиц, если условием предоставления помещения для изготовления и потребления наркотических средств (психотропных веществ) являлась передача их части владельцу помещения. В практике прокурорского надзора относительно оценки подобной ситуации выявлена следующая квалификация преступления: действия лица, выполнившего эти условия, органами предварительного расследования квалифицировались не только по ч. 1 ст. 328 УК, но и по ч. 2 ст. 328 УК как изготовление с целью сбыта и сбыт этих средств (веществ). При этом под сбытом подразумевалась передача части изготовленного владельцу помещения.

Владелец помещения в таком случае привлекался к ответственности по совокупности преступлений: по ч. 1 ст. 328 УК за приобретение указанных средств (веществ) без цели сбыта и по ст. 332 УК за предоставление помещения для их потребления.

При такой квалификации напрочь игнорируется институт соучастия. Если лица действуют совместно, преследуя общую цель – изготовление соответствующего психоактивного вещества, то предоставление помещения для этой цели образует не признаки преступления, предусмотренного ст. 332 УК, а пособничество в изготовлении. При этом факт получения части изготовленного наркотика лицом, предоставившим помещение, не образует сбыта. Сбыта не может быть между соучастниками незаконного оборота наркотических средств.

Таким образом, в таких случаях содеянное охватывается соучастием в преступлении. Предоставивший помещение является пособником в изготовлении без цели сбыта, а лицо, изготовившее наркотик, – исполнитель незаконного изготовления.

О понимании и толковании термина «притон» в процессе квалификации содеянного по ст. 332 УК. Изучение информации по данным прокурорской практики Республики Беларусь о расследовании и рассмотрении дел по фактам организации и содержания притонов, признаков составов преступлений, предусмотренных ст. 332 УК Республики Беларусь, соответствующих норм уголовного законодательства некоторых зарубежных государств, доктринальных толкований по данной теме показывает отсутствие единообразного подхода к вопросу

о понимании сущности понятия «притон».

Следует заметить, что вопреки высказываемым в уголовно-правовой литературе мнениям притон нет оснований относить к средству преступления или к его предмету. С позиции обязательных признаков этого состава преступления притон следует рассматривать в качестве места совершения преступления.

УК Республики Беларусь не раскрывает содержания данного понятия.

Справочно: в уголовном законодательстве многих государств криминализация рассматриваемого поведения не связана с употреблением термина «притон» («наркопритон»). В уголовных кодексах зарубежных государств (за исключением уголовного законодательства некоторых государств – участников СНГ) обычно ограничиваются криминализацией предоставления помещения для употребления в них наркотических средств (Болгария, Грузия, КНР, Эстония, Япония и др.) и (или) для их производства, хранения, сбыта (Великобритания, Индия, Колумбия, Панама и др.).

В уголовно-правовой доктрине термин «притон» многие правоведы ограничивают понятием «помещение», в том числе «жилое помещение». Возможно, на данную позицию оказало влияние семантическое толкование этого термина. В словарях русского языка притон (*устар. вертеп; блатн. хаза*) определяют обычно как «дом, помещение, в котором собираются с преступными, неблагоприятными и т.п. целями» [4, с. 993]. Вместе с тем подобное понимание вытекает и из ряда правовых положений судебной практики. Так, в п. 20 постановления Пленума № 1 незаконные действия, раскрывающие понятия организации и содержания притона, «замкнуты» на помещение.

На смыслообразование понятия «притон» влияет указание в ч. 2 ст. 332 УК функционального предназначения этого места: до 1 января 2015 г. возникновение или содержание притона было обусловлено только целью потребления соответствующих психоактивных веществ, а после 1 января 2015 г. это предназначение расширено. Притон может быть создан не только для потребления психоактивных веществ, но и для их изготовления или переработки.

Возможно, инерция ограничительной интерпретации рассматриваемого термина обусловлена положениями ч. 1 ст. 332 УК, в которой идет речь о предоставлении *помещений*. Вместе с тем, содержание нормы, сформулированной в ч. 2 ст. 332 УК, не дает оснований для ограничительного толкования этого понятия, определять место, предназначенное для регулярного изготовления, переработки и (или) потребления психоактивных веществ только пределами какого-либо помещения.

Несомненно, притон является местом тайных сборищ наркоманов либо токсикоманов и (или) лиц, изготавливающих (перерабатывающих) психоактивные вещества. Разумеется, наиболее эффективно обеспечить скрытое функционирование притона, особенно, предназначенного для изготовления или переработки психоактивных веществ, можно в рамках закрытого пространства, ограниченного стенами соответствующего помещения, имеющего источник водоснабжения, вытяжной вентиляции и другие коммуникации. Вместе с тем скрытность места регулярного потребления психоактивных веществ может обеспечиваться не только в помещениях, но и в иных местах. К примеру, организованное на пустыре место для потребления психоактивных веществ может выглядеть более скрытно, чем жилое помещение в многоквартирном доме (запахи растворителя и иных химических веществ рано или поздно привлекут внимание соседей).

Представляется, что сущности рассматриваемого преступления ближе позиция тех правоведов, которые понятие притона связывают с любым местом, где можно создать условия для изготовления, переработки и (или) потребления психоактивных веществ.

Природа рассматриваемого преступления позволяет утверждать, что притоном должно признаваться укрытие, т.е. место, позволяющее незаметно для других лиц изготавливать или потреблять психоактивные вещества. Роль укрытия могут выполнять места, которые не относятся к классическим представлениям о помещении (подземные сооружения естественного или искусственного происхождения, шалаш в лесном массиве, овраг и т.д.). Притон может быть создан на участке местности, не ограниченном стенами или какими-то искусственными преградами, но в укромном, отдаленном от посторонних глаз месте (например, поляна в чаще леса). В целях конспирации притон может передвигаться в пространстве (микроавтобус, каюта теплохода, купе поезда и т.д.). Главным признаком, характеризующим притон, является наличие возможности на соответствующей территории (месте) скрытно изготавливать и (или) потреблять соответствующие психоактивные вещества.

Как показывает практика, чаще всего в качестве притонов используются квартиры в многоквартирных домах. При осуществлении прокурорского надзора по такого рода уголовным делам следует иметь в виду, что не всегда эпизодическое потребление соответствующими лицами психоактивных веществ может служить основанием для признания жилого помещения притоном. Квартиру или иное жилое помещение можно признавать притоном лишь в том случае, если это помещение приобрело иное функциональное предназначение: когда в жилище либо в его части практически создана и (или) функционирует подпольная лаборатория по производству психоактивных веществ, когда в силу регулярного посещения жилого помещения посторонними лицами, болеющими наркоманией или токсикоманией, оно превратилось в пристанище, прибежище для них.

Таким образом, в контексте применения ч. 2 ст. 332 УК притоном следует признавать любое место, специально созданное либо приспособленное для осуществления незаконной деятельности по изготовлению, переработке и (или) предназначенное для систематического немедицинского потребления психоактивных веществ. Ограничительное толкование понятия «притон», в частности, определением его только признаками помещения, приведет к тому, что соответствующие лица окажутся вне сферы уголовно-правового воздействия.

Об определении момента окончания организации притона. В ряде случаев органы предварительного расследования признавали организацию притона юридически оконченным преступлением с момента совершения любого действия, направленного на создание притона, однако в других случаях данное преступление признавалось оконченным с момента создания притона.

В постановлении Пленума № 1 не определен момент юридического окончания организации притона. Вместе с тем, в абзаце втором пункта 20 этого постановления дан примерный перечень деяний, которые образуют организацию притона – это «активная деятельность по найму или приспособлению помещения для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, по приобретению последних для их потребления, поиск клиентов либо создание иных условий для потребления соответствующих веществ». С учетом данных разъяснений полагаем, что притон считается организованным с момента совершения действий, направленных и достаточных для его создания, независимо от того, начал ли он функционировать. Именно с этого момента организация притона достигает стадии оконченного преступления.

В тех случаях, когда активные действия, направленные на организацию притона, по не зависящим от виновного причинам не были завершены (например, он подыскивал клиентов, но не успел приспособить помещение), они должны в зависимости от конкретных обстоятельств дела квалифицироваться как приготовление или соответственно покушение на организацию притона.

Отличие содержания притона для изготовления, переработки и (или) потребления психоактивных веществ (ч. 2 ст. 332 УК) от предоставления помещений в этих же целях (ч. 1 ст. 332 УК). Одним из действий, характеризующих содержание притона для изготовления, переработки и потребления психоактивных веществ, является предоставление помещения или иного места для реализации указанных целей. В случае, когда имеет место предоставление помещения, состав содержания притона конкурирует с положениями ч. 1 ст. 332 УК.

Предоставление помещения для изготовления, переработки и потребления психоактивных веществ (ч. 1 ст. 332 УК) отличается от аналогичного действия в рамках содержания притона направленностью и содержанием умысла. Факт предоставления помещения в контексте применения ч. 2 ст. 332 УК всегда следует рассматривать в русле уже существующего у виновного лица намерения осуществлять в будущем *деятельность* по предоставлению помещения. При этом виновное лицо осознает, что предоставление помещения осуществляется в рамках функционирующего притона, деятельность которого обеспечивается не только предоставлением помещения, но и иными действиями (оказание услуг посетителям притона по потреблению психоактивных веществ и т.д.).

В этом смысле при применении ч. 2 ст. 332 УК не имеет значения одному или нескольким лицам реально предоставлялось помещение для соответствующих целей, однократным или неоднократно было такое предоставление.

В абзаце первом пункта 20 постановления Пленума № 1 отмечено, что ответственность по ч. 1 ст. 332 УК «наступает как при неоднократном, так и при разовом предоставлении помещений для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или других средств, вызывающих одурманивание». Неоднократность предоставления помещения в аспекте указанного разъяснения следует рассматривать как синоним повторности, имея в виду, что умысел на факт очередного предоставления помещения у виновного лица возник заново.

Вместе с тем в контексте профилактики следует иметь в виду, что простое предоставление помещения для потребления в нем психоактивных веществ может в перспективе привести к возникновению наркопритона и его дальнейшему содержанию.

Исключается квалификация действий владельца помещения по ч. 1 ст. 332 УК в случае изготовления наркотических или психотропных веществ, их последующего хранения и потребления несколькими лицами в помещении одного из соучастников непосредственного изготовления этих средств.

В случае, когда условием предоставления помещения для изготовления или переработки наркотических или психотропных веществ являлась передача их части владельцу помещения, действия лица, изготовившего эти средства, подлежат квалификации как их изготовление с целью сбыта и сбыт.

Владелец помещения в таком случае должен нести ответственность по совокупности преступлений: по ч. 1 ст. 328 УК как приобретение указанных средств (веществ) без цели сбыта и по ст. 332 УК как предоставление помещения для их потребления и изготовления.

В то же время могут квалифицироваться со ссылкой на ч. 6 ст. 16 УК действия лиц, оказавших содействие в незаконном изготовлении или переработке наркотических средств или психотропных веществ, посредством предоставления изготовителям соответствующих веществ посуды, уксуса, растворителя и иных предметов, необходимых для изготовления или переработки наркотических средств или психотропных веществ. Однако при оценке степени общественной опасности подобных деяний не исключается их признание малозначительными (ч. 4 ст. 10 УК).

О квалификации потребления психоактивных веществ в общественном месте либо появления в общественном месте или нахождения на рабочем месте в состоянии, вызванном потреблением психоактивных веществ (ст. 328-2 УК). Стаття 328 була введена в УК Законом Республики Беларусь от 29 января 2015 г. № 245-З «О внесении дополнений и изменений в Уголовный кодекс Республики Беларусь по вопросам противодействия незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ, их прекурсоров или аналогов». Поскольку эта норма является относительно новой, для квалификации преступления важно уяснить сущность уголовной противоправности такого рода поведения.

Уголовная противоправность деяния по ст. 328-2 УК определяется следующими альтернативными вариантами преступного поведения:

– потребление без назначения врача наркотических средств или психотропных веществ в общественном месте;

– потребление аналогов наркотических средств или психотропных веществ в общественном месте;

– появление в общественном месте в состоянии, вызванном потреблением без назначения врача наркотических средств или психотропных веществ либо потреблением их аналогов, токсических или других одурманивающих веществ, оскорбляющем человеческое достоинство и общественную нравственность;

– нахождение на рабочем месте в рабочее время в состоянии, вызванном потреблением без назначения врача наркотических средств или психотропных веществ либо потреблением их аналогов, токсических или других одурманивающих веществ.

Ответственность по ст. 328-2 УК наступает только при наличии признаков административной преюдиции.

За большинство деяний, предусмотренных в ст. 328-2 УК, уголовная ответственность установлена впервые. Однако истории уголовного законодательства Республики Беларусь известна ответственность за потребление без назначения врача наркотических средств. Указом Президиума Верховного Совета БССР от 31 июля 1987 г. в УК 1960 года была введена ст. 219-7, в которой, помимо незаконного приобретения или хранения без цели сбыта наркотических средств в небольших размерах было криминализировано и потребление наркотических средств без назначения врача, совершенное повторно в течение года после наложения административного взыскания за такое же нарушение. Однако спустя три года после вступления этой нормы в действие было принято заключение Комитета Конституционного надзора СССР от 25 октября 1990 г. «О законодательстве по вопросу о принудительном лечении и трудовом перевоспитании лиц, страдающих алкоголизмом и наркоманией», которым было признано, что установление административной и уголовной ответственности за потребление наркотиков без назначения врача не соответствует Конституции СССР. На основании этого заключения в Беларуси 21 июня 1991 г. административная и уголовная ответственность за потребление наркотических средств без назначения врача была упразднена. Основной аргумент об исключении ответственности за такое поведение заключался в том, что в конституциях и в международных договорах не предусмотрена обязанность граждан бережно относиться к своему здоровью и, следовательно, потребление наркотиков не должно рассматриваться административным правонарушением, а тем более преступлением.

Однако жизнь показала, что потребление наркотических средств или психотропных веществ в общественных местах либо появление на рабочем месте в состоянии, вызванном потреблением наркотических средств, и оскорбляющем человеческое достоинство и общественную нравственность, нарушают общественный порядок, подрывают нравственные устои общества, негативно влияют

на процесс воспитания несовершеннолетних. Указанные ценности законодательство должно защищать, в том числе и уголовно-правовыми средствами.

Справочно: ситуація змінюється і на постсоветському просторі. В кримінальному законодавстві Молдови і України введена кримінальна відповідальність за незаконне публічне використання наркотических, психотропних речовин або їх аналогів. При цьому адміністративна преюдиція не являється умовою кримінальної відповідальності за дане правопорушення.

Потребление без назначения врача наркотических средств или психотропных веществ в общественном месте в своем внешнем проявлении выражается в сознательном и добровольном введении любым способом в организм человека этих веществ. При этом прием такого рода средств или веществ осуществляется без предписания врача. Доказывание факта отсутствия разрешения на потребление наркотических средств или психотропных веществ следует подтверждать результатами соответствующих запросов, направленных в медицинские учреждения, исследованиями амбулаторных карт.

Следует иметь в виду, что потребление без назначения врача наркотических средств или психотропных веществ без назначения врача будет и в том случае, если в лечебных целях врачом был назначен соответствующий медицинский препарат, содержащий наркотическое средство или психотропное вещество, но потребляемая доза была лицом сознательно превышена относительно того объема применения препарата, который был определен соответствующим рецептом.

Если при доказывании потребления наркотических средств или психотропных веществ следует обязательно устанавливать факт отсутствия разрешения врача на потребление соответствующей наркотической дозы, то в случае потребления *аналогов* наркотических средств или психотропных веществ этот факт не подлежит доказыванию. Вместе с тем в материалах дела должно быть зафиксировано, какое именно наркотическое средство, психотропное вещество или их аналог было потреблено. Если лицо одновременно или в короткий промежуток времени потребило разные средства или вещества, то каждый из видов использованного вещества подлежит установлению. Не исключаются ситуации, когда лицо потребляло препарат, содержащий наркотическое средство в соответствии с требованиями, установленными лечащим врачом, но, помимо этого, оно потребило еще и иное наркотическое либо психотропное вещество. При определении предмета такого преступления особое значение приобретает качество проведенного освидетельствования.

Факт нахождения лица в состоянии, вызванном потреблением наркотических или психотропных веществ, может подтверждаться не только выводами врача-нарколога, оформленного по результатам освидетельствования, но и иными сведениями, полученными по данному делу (показания свидетелей, выявленные у лица нарушения психических и физических функций и др.).

Обязательным признаком составов потребления наркотических средств или психотропных веществ либо их аналогов является место совершения правонарушения. Действующее законодательство не дает четкого определения понятию «общественное место». В сложившейся практике МВД Республики Беларусь по порядку заполнения регистрационных карточек единой государственной системы регистрации и учета правонарушений к общественному месту относят участки местности, здания, сооружения, маршрутные транспортные средства, находящиеся в пределах населенного пункта, за исключением жилищ и огороженных участков местности, прилегающих к жилищам граждан индивидуальной застройки, а также находящиеся вне пределов населенного пункта маршрутные транспортные средства, здания и сооружения, предназначенные для свободного (за плату) посещения гражданами.

Появление в общественном месте в состоянии, вызванном потреблением без назначения врача психоактивных веществ, оскорбляющем человеческое достоинство и общественную нравственность, предполагает такое состояние внешнего вида лица, которое попирает установившиеся в обществе нормы морали и человеческого общежития (неопрятный, вызывающий брезгливость и отвращение внешний вид, неприличные телодвижения и др.).

Состояние, оскорбляющее человеческое достоинство и общественную нравственность, должно оцениваться с учетом конкретных обстоятельств дела на основе норм морали. Вместе с тем, в случае, если появление в общественном месте такого лица сопровождалось пьяной руганью, оскорбительным приставанием к гражданам и сознательным совершением иных действий, которые нарушают общественный порядок, содеянное может послужить основанием для дополнительного вменения мелкого хулиганства.

В соответствии с положениями ст. 328-2 УК последний вариант преступного поведения – нахождение в состоянии, вызванном потреблением психоактивных веществ, – требует обязательного установления двух признаков объективной стороны преступления: места и времени. Нахождение в подобном состоянии должно быть зафиксировано *на рабочем месте и в рабочее время*. Поэтому при доказывании этого варианта поведения следует на основе положений трудового договора (контракта), правил внутреннего трудового распорядка, должностных инструкций и иных локальных нормативных правовых актов четко определять и фиксировать в соответствующих процессуальных документах режим рабочего времени и пределы рабочего места с учетом специфики выполняемой работы и нормирования продолжительности рабочего времени, установленного нанимателем.

В соответствии со ст. 31 Трудового кодекса Республики Беларусь (далее – ТК) рабочим местом признается «место постоянного или временного пребывания работника в процессе трудовой деятельности». Согласно ст. 110 ТК рабочим признается «время, в течение которого работник в соответствии с трудовым, коллективным договорами, правилами внутреннего трудового распорядка обязан находиться на рабочем месте и выполнять свои трудовые обязанности». Трудовое законодательство относит к рабочему времени и временные периоды, в которых соответствующая работа выполнялась по предложению, распоряжению или с ведома нанимателя сверх установленной продолжительности рабочего времени (сверхурочная работа, работа в государственные праздники, праздничные и выходные дни).

Буквальное толкование ст. 328-2 УК дает основание утверждать, что лицо, появившееся на рабочем месте в состоянии, вызванном потреблением психоактивных веществ, состояло в трудовых правоотношениях с определенным нанимателем, т.е. было работником. Если будет установлено, что на момент совершения этого действия трудовые отношения были прекращены, а виновный появился в состоянии, вызванном потреблением психоактивных веществ, в месте бывшего выполнения трудовых обязанностей по иным причинам (например, решил навестить бывших коллег по работе), состав рассматриваемого правонарушения отсутствует.

Появление на рабочем месте в подобном состоянии вне установленного нанимателем режима рабочего дня, даже в присутствии иных работников или посторонних лиц, не образует состава рассматриваемого правонарушения.

Установление рабочего места требует уяснения специфики трудового правоотношения. При этом могут возникать коллизии в правовом регулировании. Например, ст. 304 ТК, регламентирующая труд работников-надомников, определяет: «Под работой на дому понимается работа, которую работник-надомник выполняет по месту его жительства или в других помещениях по его выбору вне

помещений нанимателя». Нахождение при выполнении работы работником-надомником в своем жилище в состоянии, вызванном потреблением психоактивных веществ, с одной стороны, формально образует признаки правонарушения, учиненного в рабочем месте и в рабочее время, а с другой стороны, конституционный принцип о неприкосновенности жилища предоставляет любому гражданину право на уединение в занимаемом им жилом помещении. Эта коллизия должна решаться на основе указанного конституционного принципа, при условии, если удовлетворение порочной склонности по личному потреблению психоактивных веществ происходило только в рамках жилого помещения.

Статья 328-2 УК не дает оснований для ее применения в случаях, если лицо, выполняя работу на условиях гражданско-правового договора, находилось в месте непосредственного производства работ или оказания услуг в состоянии, вызванном потреблением психоактивных веществ. В равной степени это касается и индивидуальных предпринимателей, выполняющих работы или оказывающих соответствующие услуги населению.

Выводы. Изложенное позволяет сделать вывод о том, что при установлении признаков состава нахождения на рабочем месте и в рабочее время в состоянии, вызванном потреблением психоактивных веществ, необходимо устанавливать признаки специального субъекта преступления. Таким субъектом является работник, т.е. лицо, состоящее на момент совершения рассматриваемого деяния в трудовых отношениях с нанимателем на основании заключенного трудового договора.

Нахождение работника на рабочем месте в рабочее время в состоянии, вызванном потреблением алкогольных напитков, может служить основанием лишь для административного производства.

Нахождение на рабочем месте в рабочее время в состоянии, вызванном одновременным потреблением алкогольных напитков и психоактивных веществ, должно влечь административную ответственность по соответствующим статьям КоАП, а при наличии непогашенного административного взыскания за нахождение на рабочем месте в состоянии, вызванном потреблением психоактивных веществ, – и по ст. 328-2 УК.

Преступление, ответственность за которое предусмотрена ст. 328-2 УК, следует признавать юридически оконченным с момента совершения соответствующего действия, при условии, если оно было совершено в течение года после наложения административного взыскания за такое же нарушение. При осуществлении прокурорского надзора по фактам привлечения к уголовной ответственности по ст. 328-2 УК необходимо проверять законность и обоснованность наложения административных взысканий в рамках административного производства за аналогичные нарушения.

При уголовно-правовой оценке рассматриваемых деяний следует обращать внимание на стадии предварительной преступной деятельности. Важность этого момента заключается в том, что преступление, ответственность за которое предусмотрена ст. 328-2 УК, отнесено законодателем к категории преступлений, не представляющих большой общественной опасности. Правоприменитель должен обращать особое внимание на это обстоятельство, поскольку в соответствии с положением ч. 2 ст. 13 УК приготовление к преступлению данной категории не влечет уголовной ответственности.

Библиографические ссылки

1. Турко В.О юридической оценке действий виновных лиц по посеву, выращиванию, высушиванию и измельчению растений конопли // Законность и правопорядок. 2011. № 1. С. 32.
2. Кипнис Н. Незаконные действия с наркотическими средствами без цели сбыта // Уголовное право. 1998. № 3. С. 40–42.

3. Курченко В.Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно-процессуальные аспекты: монография. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 427 с.

4. Большой толковый словарь русского языка / гл. ред. С.А. Кузнецов. СПб.: Норинт, 2008. 1536 с.

Поступила в редакцію 23.05.2018

Marchuk V.V. Practice of prosecutorial supervision over the qualification of crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their precursors and analogues. Despite the fact that over the past two years in the Republic of Belarus there has been a decrease in the number of convictions under Art. 328 of the Criminal Code, which provides for liability for the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their precursors and analogues, among crimes against the health of the population, this crime is the most widespread.

The practice of the prosecutor's supervision of the implementation of legislative acts in the study and consideration of criminal cases related to the illicit trafficking of psychoactive substances shows that practitioners have no unity on many issues of qualification as the most illicit trafficking of psychoactive substances and other related illicit trafficking crimes.

Keywords: *prone substances, illicit trafficking, population health, prosecutorial supervision, crime qualification.*

УДК 343.98

Мрочко Р.М.

заступник військового прокурора
Одеського регіону
Генеральної прокуратури України

Чаплинський К.О.

доктор юридичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИМУСОВОГО ОСВІДУВАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ПОТЕРПІЛОГО ТА СВИДКА

Висвітлено актуальні проблеми проведення освідування. Проаналізовано наявні у юридичній літературі точки зору щодо застосування примусових заходів під час освідування підозрюваних, свідків та потерпілих.

Ключові слова: *освідування, тактичне забезпечення, тактика, тактичні прийоми, примус.*

Постановка проблеми. Особливе місце серед усіх процесуальних дій, що спрямовані на збирання інформації зі слідів-відображень, займає освідування. Освідування є досить поширеною слідчою дією, яка дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрямки розслідування. Від своєчасності проведення освідування у багатьох випадках залежить успіх в розслідуванні кримінальних правопорушень. Анкетування працівників слідчих підрозділів свідчить, що 32 % з них вказують на необхідність удосконалення тактики освідування, 87 % – на уточнення і законодавче закріплення окремих його положень.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення освідування зробили

відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, Г.І. Грамович, С.П. Єфімичев, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Н.І. Кулагін, Є.Д. Лук'янчиков, В.І. Попов, М.В. Салтевський, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, Ю.Г. Торбін, Ю.Д. Федоров, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков і інші. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча дія достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання застосування примусу під час проведення освідування із урахуванням сучасних умов сьогодення.

Отже, **метою** цієї статті є висвітлення проблемних питань застосування примусу під час проведення освідування із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освідування є особливим різновидом огляду. У ході його проведення можуть бути виявлені різноманітні сліди кримінального правопорушення, які можуть мати вирішальне значення у справі. У КПК України зазначено: у разі необхідності виявити або засвідчити наявність у підозрюваного, потерпілого чи свідка сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети слідчий (прокурор) здійснює освідування, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди кримінального правопорушення, виявлення яких має значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Юридичною – постанова прокурора.

Отже, на нашу думку, під освідуванням слід розуміти самостійну слідчу дію, яка проводиться на підставі постанови прокурора і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів кримінального правопорушення та інших ознак й властивостей, що мають значення для кримінального провадження.

На відміну від інших видів слідчого огляду, освідування порушує право на недоторканість та особисту свободу громадян, пов'язане з можливістю розголошення інтимних обставин їх життя. Зважаючи на це, законодавець виділив освідування у самостійну слідчу дію і визначив спеціальні правила його проведення.

Загалом, до об'єктів освідування можна віднести:

– підозрюваного, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, татування, родимки, родимі плями, рубці, шрами), сліди боротьби, залишені потерпілим, поранення та інші ознаки;

– потерпілого, на тілі якого можуть бути різноманітні поранення, тілесні ушкодження і сліди злочину – крові, сперми та інших виділень людини;

– свідка, на тілі якого можуть бути сліди, які мають відношення до злочинної події.

Нині однією з найбільш гострих проблем, пов'язаних з освідуванням, є проблема допустимості застосування примусу, і в першу чергу – у формі фізичного впливу, його меж і підстав до учасників процесу, які відмовляються від його проведення. Незважаючи на актуальність цієї проблеми, рівень її розробленості не можна визнати достатнім. Одні автори припускають таку можливість [1, с. 32; 2, с. 25], другі її виключають [3, с. 184], інші визнають її як дискусійну [4, с. 160].

На нашу думку, не вирішеним є питання щодо можливості застосування заходів фізичного впливу для забезпечення освідування у вказаних учасників процесу, особливо потерпілих і свідків. Зважаючи на це, питання щодо допус-

тимості фізичного або психічного впливу з метою подолання опору свідка і потерпілого для реалізації будь-якого законного припису, вираженого в постанові про проведення відповідної слідчої дії, потребує теоретичного і законодавчого вирішення.

Так, В. Маринів вказує на можливість примусового освідчування підозрюваних, якщо на їх тілі можна виявити сліди злочину або особливі прикмети. Автор зазначає, що зібраними у справі доказами підозрюваний певною мірою викривається у скоєнні злочину і виявляє зрозумілу зацікавленість у приховуванні слідів злочину, які знаходяться на тілі. Окрім того, позбавити слідчого можливості виявляти ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості обвинуваченого, означає зробити неможливим встановлення істини у багатьох кримінальних справах [5, с. 72].

Так, О.А. Борідько, К.В. Парасочкіна і Г.О. Пономаренко вказують, що оскільки для встановлення особливих прикмет або слідів злочину необхідно оглянути частини тіла людини, які закриті одягом, слідчий пропонує освідчуваній особі роздягнутися повністю або зняти визначені предмети одягу. У випадку відмови освідчуваної особи виконати ці дії слідчий за допомогою працівників органу дізнання проводить освідчування у примусовому порядку [6, с. 50].

Як зазначають М.М. Михеєнко, В.Т. Нор і В.П. Шибіко, освідчування підозрюваних може проводитись як у добровільному, так і в примусовому порядку. Освідчування потерпілого й свідка проводиться за їх згодою. Однак далі автори заперечують собі, вказуючи, що як виняток потерпілого можна освідчувати примусово, але лише тоді, коли підозрюваний заявляє про це клопотання, захищаючись від обвинувачень у вчиненні насильницького злочину, висунутих потерпілим. Свідок може бути підданий освідчуванню і для того, щоб пересвідчитись у тому, що він є очевидцем злочину [7, с. 254].

У процесуальній літературі містяться пропозиції щодо посилення гарантій обґрунтованості примусового освідчування потерпілих та свідків. З цією метою дослідники пропонують передбачити в законі можливість примусового освідчування з санкції прокурора [8, с. 63-64].

У свою чергу, С.М. Стахівський погоджується з науковцями, які вважають, що освідчування за рішенням органу розслідування може бути проведено і в примусовому порядку. Це стосується всіх осіб (включаючи потерпілого). Постанова слідчого про освідчування, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж завдання слідчого – встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди заінтересовані у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідчування можна розуміти як приховану протидію [9, с. 32].

Як визначає М.С. Строгович, потерпілі і свідки не можуть бути піддані освідчуванню проти їх волі, підкреслюючи, що встановлення істини у справі не повинно порушувати законні права та інтереси громадян [10, с. 126].

Натомість І.А. Антонов додає, що освідчування, яке поєднане з примусовим оголенням частин тіла потерпілого і свідка (особливо у справах про статеві злочини), є неприпустимим у будь-яких випадках [4, с. 167].

Заслуговує на увагу пропозиція окремих авторів щодо обов'язкової присутності лікаря при примусовому освідчуванні. До його завдання має входити нагляд за тим, щоб при освідчуванні не застосовувались заходи фізичного впливу, які є небезпечними для здоров'я [11, с. 86]. Присутність понятих у такому випадку має бути обов'язковою, а не на розсуд слідчого за необхідності. Все це має бути відображено в протоколі освідчування [9, с. 32].

Проведене анкетування працівників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що з 237 опитаних слідчих лише 12 запрошували понятих, інші викори-

стовують представлену законом можливість і не запрошують останніх.

Як вказує С.О. Сафронов, коли приймається рішення про освідчування за участю понятих, слід враховувати можливу сором'язливість особи, яка освідчується, внаслідок чого може виникнути конфліктна ситуація [12, с. 14].

На підставі дослідження І.А. Антонов дійшов висновків, що відмова від примусового освідчування не несе суттєвої шкоди принципу публічності кримінального процесу, і це певною мірою відповідає моральним і правовим критеріям кримінально-процесуальної діяльності [4, с. 165].

Анкетування працівників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що під впливом часу кількість осіб, які свідомо ухиляються від проведення освідчування, значно зростає, зокрема: 87 % – підозрюваних, 21 % – потерпілих, 9 % – свідків. Зважаючи на це, ми підтримуємо думку вчених, які вказують на можливість і доцільність освідчування підозрюваних, потерпілих та свідків. Це дозволить вчасно виявляти сліди кримінального правопорушення, перешкоджати знищенню речових доказів, прив'язати конкретних осіб до злочинної події.

Окрім того, в науковій літературі існує думка про те, що за непокору свідка (потерпілого) постанові слідчого про освідчування необхідно встановити адміністративну відповідальність. При такому вирішенні питання примус не доводиться б до ступеня фізичного насильства над особою. Щоправда, адміністративне стягнення також є насильством, оскільки воно приводиться до виконання примусово. Однак воно не пов'язане з діями, які здаються потерпілому або свідку образливими і для уникнення яких він згоден бути підданим покаранню. Таку думку підтримують й інші вчені, зазначаючи, що такий захід – це вид психічного впливу на особу, яка освідчується, свого роду психічний примус. Окрім того, як бути слідчому, коли після накладення адміністративного стягнення свідок, потерпілий знову відмовиться від проведення цієї слідчої дії? Загроза адміністративного стягнення викликає страх, принижує людину, змушує діяти проти своєї волі, розглядається як насильство. У відповідь вона може викликати або пасивну поведінку людини, воля якої пригнічена, або активний опір [5, с. 74].

Висновок. Примусове освідчування за рішенням органу розслідування може бути застосовано до будь-яких учасників процесу. Постанова слідчого про освідчування, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж завдання слідчого – встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди зацікавлені у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідчування можна розуміти як приховану протидію [9, с. 32].

Примусове освідчування може бути застосовано за таких умов: якщо є достатні дані вважати, що на тілі певної особи є сліди кримінального правопорушення або інші ознаки; якщо їх вивчення та закріплення має незамінне доказове значення у кримінальному провадженні; якщо особа відмовилась бути освідчуваною добровільно; дії з примусового освідчування не повинні зашкодити здоров'ю особи, яка освідчується; під час провадження освідчування обов'язковою є присутність лікаря; примусове освідчування має проводитись за вмотивованою постановою слідчого і, як правило, з санкції прокурора, за винятком невідкладних випадків. Отже, освідчування є досить важливою й поширеною слідчою дією, тактичне забезпечення якої сьогодні потребує законодавчого врегулювання.

Бібліографічні посилання

1. Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: метод. рекомендации. М., 2001. 28 с.
2. Виницкий Л.В. Теория и практика освидетельствования на предварительном следствии: учебное пособие. Караганда, 1982. 34 с.
3. Труханова А.А. Проблемы допустимости доказательств в деятельности защитника // Следователь. 1997. № 1. С. 73.

4. Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 236 с.
5. Маринів В. Правові засади освідчування особи // Вісник прокуратури. 2003. № 12 (30). С. 71-76.
6. Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: навч. посібник. Херсон: Видавець Чуєв С.М., 2006. 72 с.
7. Михесенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. К., 1999. 536 с.
8. Пичкалева Г. Нравственный аспект принудительного освидетельствования потерпевших // Соц. законность. 1976. № 3. С. 63-66.
9. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: науково-практ. посібник. К.: Атіка, 2009. 64 с.
10. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968. Т. 2.
11. Винницький Л.В. О процессуальной сущности освидетельствования // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. Ташкент, 1982. С. 77-86.
12. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 1999. 19 с.

Надійшла до редакції 28.05.2018

Mrochko R.M., Chaplynskyu K.O. Problem questions of the use of forced examination of suspects, witnesses and victims. This scientific article is devoted to consideration of actual problems of carrying out of an examination. The author has analysed the opinions available in the legal literature about application of the compulsory methods at examination carrying out of suspects, witnesses and victims.

Forced examination can be applied under the following conditions: if there is sufficient data to believe that there are traces of a criminal offense or other signs on the body of a certain person; if their study and consolidation has an indispensable probative value in the criminal proceedings; if the person refused to be investigated voluntarily; the actions of compulsory education should not harm the health of the person being investigated; during the process of studying the presence of a physician is mandatory; compulsory education should be carried out on the basis of a reasoned decision of the investigator and, as a rule, with the approval of the prosecutor, except in urgent cases.

Keywords: examination, tactical supply, tactis, tactical methods, compulsion.

УДК 349.2

Настюк В.Я.

доктор юридических наук, профессор,
член-корреспондент Национальной
академии правовых наук Украины,
заслуженный деятель науки и техники Украины
(Национальный юридический
университет имени Ярослава Мудрого)

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ РЕЖИМЫ В СФЕРЕ ОБОРОТА НАРКОТИКОВ В СЕКТОРЕ БЕЗОПАСНОСТИ: ТИПОЛОГИЯ И ПРИЗНАКИ

Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в сфері обігу наркотиків в секторі безпеки: типологія та ознаки. Здійснено аналіз наукових підходів представників юридичної науки до розуміння адміністративно-правових режимів. Установлено авторську класифікацію та ознаки адміністративно-правових режимів у сфері обороту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у секторі безпеки України. Сформульовано висновки та пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства щодо типології адміністративно-правових режимів щодо досліджуваних питань.

Ключові слова: адміністративно-правові режими; оборот наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; сектор безпеки; ознаки адміністрацій-трактивно-правових режимів у сфері обороту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у секторі безпеки України; типологія адміністративно-правових режимів.

Постановка проблеми. Проблема определения признаков и типологии административно-правовых режимов в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров в секторе безопасности Украины не является достаточно разработанной теоретически, хотя и занимает ведущее место среди основных элементов их осуществления.

Анализ публикаций, в которых положено начало решению данной проблемы. Отдельным вопросам изучения административно-правовых режимов уделяли внимание украинские и зарубежные ученые: В.Б. Аверьянов, Ю.П. Битяк, В.В. Белевцева, В.В. Ласточкин, Ж. Ведель, В.В. Карелин, С.А. Кузниченко, С.С. Маилян, Т.П. Минка, С.Г. Кисиль, А.М. Шевчук и др.

Целью данного исследования является установление типологии и признаки административно-правовых режимов в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров в секторе безопасности Украины.

Изложение основного материала. Административно-правовые режимы обеспечивают устойчивое нормативное регулирование группы общественных отношений определенной сферы социальной жизни, способствуют оптимальному использованию конкретных объектов таких отношений. Это крайне важно в период экономических, политических и социальных преобразований, осуществляемых сегодня в Украине. Поэтому формирование и развитие сектора безопасности и обороны должно обеспечить адекватное и гибкое реагирование на угрозы, рационально используя возможности и ресурсы, являясь приоритетом политики национальной безопасности [2].

В этом смысле значение административно-правовых режимов оборота наркотиков в секторе безопасности существенно возрастает, поскольку указанное правовое средство способно максимально эффективно влиять на социальную и экономическую жизнь в стране. В соответствии со ст. 3 Конституции Украины человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью. Права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства [1].

Так, с целью достижения основных целей Стратегии национальной безопасности Украины нужно: а) укрепление Украинского государства путем обеспечения поступательного общественно-политического и социально-экономического развития Украины; б) качественно новая государственная политика, направленная на эффективную защиту национальных интересов в экономической, социальной, гуманитарной и других сферах, комплексное реформирование системы обеспечения национальной безопасности и создание эффективного сектора безопасности и обороны Украины; в) новое внешнеполитическое позиционирование Украины в мире в условиях нестабильности глобальной системы безопасности [2].

К отдельным актуальным угрозам национальной безопасности Украины отнесена неэффективность системы обеспечения национальной безопасности и обороны Украины. Кроме того, следует указать, что распространение наркомании создает угрозу национальным интересам и национальной безопасности; также к угрозам относят возможность незаконного ввоза наркотических средств (ст. 7 Закона «Об основах национальной безопасности Украины»). В этом же Законе определено, что угрозы национальной безопасности – это имеющиеся и потенциально возможные явления и факторы, создающие опасность жизненно важным национальным интересам Украины [3].

Отметим, что основными направлениями государственной политики по вопросам национальной безопасности являются создание эффективной системы социальной защиты человека, охраны и восстановления его физического и духо-

вного здоров'я, ліквідації наркоманії (ст. 8). [3]. К окремим пріоритетам національних інтересів відносять: а) забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина; б) розвиток громадянського суспільства, його демократических інститутів; в) розвиток духовності, моральних принципів, інтелектуального потенціала українського народу, зміцнення фізического здоров'я нації, створення умов для розширеного виробництва населення; г) інтеграція України в європейське політичне, економічне, правове простір з метою отримання членства в Європейському Союзі і в євроатлантическому просторі (ст. 6) і т.д. [3]. Крім того, однією з особливо небезпеческих загроз безпеці людини і суспільства є зростання незаконного обороту наркотических засобів, психотропних речовин в Україні [4, с. 357].

Однією з напрямків даного забезпечення можна віднести адміністративно-правові режими обороту наркотиків в секторі безпеки. Раніше в основному адміністративно-правові режими досліджували в контексті «правового регулювання заходів, направлених на подолання ситуацій незвичайного характеру» [5, с. 285], а також розглядали їх генезис скроз призму понять «суспільна безпека», «національна безпека» [6, с. 39], «міжнародно-правовий режим протидії тероризму» [7]. По обороту наркотиків адміністративно-правові режими розглядали як в загальному розумінні [8], так і як адміністративно-правовий режим ліцензування обороту наркотических засобів [9]. Така ситуація обумовлює наявність різних поглядів на поняття і сутність адміністративно-правових режимів.

Слід вказати, що сучасні наукові підходи до поняття адміністративно-правових режимів дають можливість встановити основні властивості цієї категорії, однак наукові погляди по цим питанням свідчать про її певну розмитість, відсутність чітких критеріїв для розмежування з іншими правовими явленнями. Кожній галузі характерен свій специфічний режим регулювання і саме в цьому режимі концентрується її юридическе своєобразие, що дає нам право використовувати поняття «адміністративно-правові режими обороту наркотиків в секторі безпеки і оборони».

Так, адміністративно-правовим режимам, по думці В.В. Ласточкина, характерні сукупність правових установок і необхідних організаційних управлінческих заходів, які забезпечували б порядок реалізації окремими громадянами своїх відповідних прав і обов'язків, а також порядок діяльності державних органів і суспільних організацій, найбільш адекватно відповідаючих інтересам забезпечення безпеки і охорони суспільного порядку на відповідному участку державного управління [10, с. 55]. В свою чергу, Ж. Ведель розглядає такий режим як режим загальної права публічної влади, відноситься до публічно-правового і вважає, що він стосується регламентації діяльності державної адміністрації і її взаємодій з окремими особами [11, с. 65].

Зміст кожного адміністративно-правового режиму обороту наркотических засобів, психотропних речовин і прекурсорів в секторі безпеки як певного поєднання адміністративно-правових засобів розкривається в ряду елементів. Серед учених до основних елементів адміністративно-правового режиму відносять: В.Я. Настюк, В.В. Белєвцева – мета установки; метод правового регулювання; сукупність правил поведінки; спеціальні державні органи, на які покладено завдання досягнення мети адміністративно-правового режиму; відповідальність за порушення «режимних» норм; особі адміністративно-правові засоби установки і форми виникнення прав і обов'язків, способів юридического впливу і т.д. [12, с. 38-39]; С.Г. Кисіль і Р.В. Кисіль – метод правового регулювання; особі адмініст-

ративно-правові засоби встановлення і форми виникнення прав і обов'язностей; принципи, особливість адміністративного законодавства, яке характеризується наявністю великої кількості правових норм, регулюючих значительний обсяг різноманітних соціальних відносин, пов'язаних з державним управлінням; встановлення поряд з загальногалузевим правовим режимом внутрігалузевих правових режимів [13, с. 324]; Т.П. Минка – мета встановлення відповідного адміністративно-правового режиму, імперативний метод правового регулювання, сукупність правил поведінки громадян, юридических осіб, державних органів і їх посадових осіб і реалізацію ними своїх прав, спеціальні державні органи, діяльність яких направлена на реалізацію мети адміністративно правового режиму; виділяє відповідальність за порушення норм адміністративно-правового режиму, визначення просторово-часових меж його діяльності [14, с. 284].

Ітак, в більшості підданих аналізу визначень учених і основних елементів поняття «адміністративно-правовий режим» переважає, в першу чергу, примусовий характер юридических засобів регулювання (за рахунок встановлення заборон, визначення обов'язностей і застосування заходів відповідальності) над юридическими засобами переконання і заохочення; в другу чергу, одним з основних аспектів змісту регульованих правовідносин є компетенційна діяльність суб'єктів цих відносин. Як приклад, до таких суб'єктів в досліджуваній сфері можна віднести СБ України.

Законом України від 15.02.1995 № 60/95-ВР «Про наркотическі засоби, психотропні речовини і прекурсори» визначено, що контроль в системі СБ України покладається на керівників відповідних органів, які за законом виконує Голова СБ України [15]. Законом України від 15.02.1995 №62/95-ВР до суб'єктів протидії незаконній торгівлі наркотическіми засобами, психотропними речовинами і прекурсорами і вживання ними належить СБ України [16]. А в відповідності до п. 45 Порядку виконання діяльності, пов'язаної з торгівлею наркотическіми засобами, психотропними речовинами і прекурсорами, і контролю за їх торгівлею, «контроль за виконанням суб'єктами господарювання вимог законодавства в сфері торгівлі наркотическіми засобами виконується СБ України і іншими органами в межах їх повноважень» [17].

До повноважень Служби безпеки України в сфері протидії незаконній торгівлі наркотиками належать: 1) сприяння освіченню в державних засобах масової інформації; 2) протидія можливості незаконного ввезення наркотических засобів, контрабандної діяльності; 3) заходи по обезврежуванню злочинних наркогрупировок, підпольних нарколабораторій для виробництва наркотических засобів, 4) заходи боротьби з отриманням (легалізацією) доходів, отриманих в результаті незаконного обороту наркотиків; 5) заходи по виявленню в Інтернеті розповсюдників наркотиків і залучення винуватих осіб до відповідальності; 6) участь в формуванні банків даних підприємств, установ і організацій, діяльність яких пов'язана з торгівлею наркотическіми засобами і підлягає ліцензуванню; 7) виконання заходів по активізації міжнародного співробітництва по вивченню і розповсюдженню зарубіжного досвіду протидії наркомафії і боротьби з наркобізнесом і т.п.

В створенні і виконанні адміністративно-правових режимів обороту наркотических засобів, психотропних речовин і прекурсоров в секторі безпеки важливе значення має організаційна підсистема, обслуговуюча діяльність органів виконавчої влади, які повинні забезпечити

вать соблюдение установленных запретов и ограничений и выполнение возложенных на граждан и юридических лиц обязанностей [5, с. 284]. Специфика данных режимов проявляется в особенностях порядка возникновения содержания прав и обязанностей участников административно-правовых отношений и их осуществления в соответствующих санкциях, особых способах их реализации, а также в действии единых принципов и общих положений, распространяющихся на определенную совокупность правовых норм [12, с. 38].

Административно-правовые режимы оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров в секторе безопасности, как и другие отраслевые правовые режимы, основываются на различных способах правового регулирования. Однако особенность данного административно-правового режима заключается в преобладании запретов, предписаний и обязательств. Подсистемами исследуемых административно-правовых режимов является нормативно-правовая, организационная и материально-техническая. Нормативно-правовая база административно-правовых режимов оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров в секторе безопасности и обороны охватывает законы и подзаконные нормативно-правовые акты [5, с. 284]. Основными являются: Единая конвенция 1961 г., Конвенция 1971 г., Конвенция 1988 г. [18], законы Украины «О наркотических средствах, психотропных веществах и прекурсорах» от 15.02.1995 № 60/95-ВР, «О мерах противодействия незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров и злоупотребления ими» от 15.02.1995 №62/95-ВР, а также Стратегии государственной политики в отношении наркотиков на период до 2020 года [19] и т.п.

Выводы. Что касается типологии административно-правовых режимов оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров в секторе безопасности, то можем сделать следующие основные выводы: а) данные режимы мы отнесем к специальным административно-правовым режимам; б) по масштабу свободы граждан и организаций в использовании своих возможностей для реализации субъективных прав этот административно-правовой режим относится к ограничительному режиму, так как им предусмотрены особые правила использования гражданами и организациями своих прав и свобод; в) по глубине изменений в конституционном статусе граждан и организаций он является обычным, поскольку не меняет конституционного статуса граждан и организаций г) по времени действия является постоянным; д) по территории действия является таким, что действует на всей территории Украины; е) в классификации видов административно-правовых режимов (в зависимости от цели их применения), необходимо отнести к группе, объединяющей функциональные административно-правовые режимы, призванные обеспечивать функции государственного управления в этой сфере, и т.п.

Также целесообразно выделить определенные признаки административно-правовых режимов оборота наркотиков в секторе безопасности. Согласно им это: 1) определенное специальными нормами права поведение физических и юридических лиц; 2) детальная регламентация деятельности государственных органов и общественных организаций; 3) введение дополнительных правил или изъятие из общеобязательных правовых норм; 4) установление особого контроля за надлежащим соблюдением правопорядка в сфере действия режима и установления некоторых ограничительных мер; 5) его цель – установление оптимальных отношений в конкретной сфере, которая обеспечивает безопасность личности, общества и государства; 6) субъекты «режимных» правоотношений по своему статусу занимают юридически не равные позиции; 7) структурно состоят из механизма обеспечительных элементов и др.

Предложенный анализ и признаки административно-правовых режимов

в сфері оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров в секторе безопасности Украины могут стать основой для дальнейшего теоретического их исследования, а также совершенствования наркотического законодательства Украины.

Библиографические ссылки

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР // Відом. Верх. Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента від 26.05.2015 № 287/2015 // Офіц. вісник України. 2015. № 43. Ст. 1353.
3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.
4. Настюк В.Я., Шевчук О.М. Корупція у сфері незаконного обігу наркотиків як загроза національній безпеці України // Досудове розслідування: матер. постійно діючого наук.-практ. семінару, 25 жовтня 2013р., м. Харків. Вип. № 5. Харків: ТОВ «Оберіг», 2013. С. 356-363.
5. Адміністративне право України: підруч. / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В.В. Богущкий та ін. Харків: Право, 2010. 624 с.
6. Маилян С.С. Адміністративно-правовые режимы в теории административного права и практике государственного управления правоохранительной деятельностью: монограф. М.: Юнити-Дана, 2003. 214 с.
7. Настюк В.Я. Міжнародно-правовий режим протидії тероризму: монограф. Харків: Право, 2008. 352 с.
8. Шевчук А.М. Особенности административно-правового режима оборота наркотических средств и психотропных веществ // Закон и Жизнь. 2013. № 8/4. С. 264-268.
9. Шевчук О.М. Адміністративно-правовий режим ліцензування обігу наркотичних засобів // Проблеми законності: зб. наук. пр. / відп. ред. В.Я. Тацій. Харків: Нац. ун-т «ЮАУ імені Я. Мудрого», 2013. Вип. 122. С.106-115.
10. Ласточкин В.В. Административно-правовые режимы и охрана Государственной границы. М.: Юнити Дана, 1999. 105 с.
11. Ведель Ж. Административное право Франции. М.: Норма, 1973. 533 с.
12. Настюк В.Я., Белевцева В.В. Адміністративно-правові режими в Україні: монограф. Харків: Право, 2009. 128 с.
13. Кісіль З.Р. Адміністративне право: навч. посібник / З.Р. Кісіль, Р.В. Кісіль. 3-те вид. К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. 696 с.
14. Адміністративне процесуальне право: навч. посібник / за заг. ред. Т.П. Мінки. Харків: Право, 2013. 352 с.
15. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР // Відом. Верх. Ради України. 1995. № 10. Ст. 60.
16. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсоров та зловживання ними: Закон України від 15.02.1995 № 62/95–ВР // Відом. Верх. Ради України. 1995. № 10. Ст. 62.
17. Про затвердження Порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсоров, та контролю за їх обігом: постанова КМ України від 03.06.2009 № 589 // Офіц. вісн. України. 2009. № 44. Ст. 1477.
18. Шевчук О.М. Конвенційні джерела у системі законодавства України з контролю за наркотиками: становлення та розвиток // Підприємство, господарство і право. 2013. № 1 (208) С. 61-64.
19. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р.: розпорядження КМ України від 28.08.2013 № 735-р // Офіц. вісн. України. 2013. № 76. Ст. 2829.
20. Адміністративне право України. Академічний курс: підручн.: у 2 т. / ред. кол.: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Юрид. думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 2004. 584 с.

Надійшла до редакції 16.05.2018

Nastyuk V. Ya. Administrative-legal regimes in the sphere of drug trafficking in security sector: typology and signs. The article defines typologies of administrative and legal regimes of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors in the security sector, then we can draw the following main conclusions: a) these regimes we refer to special administrative and legal regimes; b) on the scale of freedom of citizens and organizations in using their opportunities for the exercise of subjective rights, this administrative and legal regime refers to the restrictive regime, since they stipulate special rules for the use by citizens and organizations of their rights and freedoms; c) the depth of changes in the constitutional status of citizens and organizations is common, since it does not

change the constitutional status of citizens and organizations; d) for the duration of the action is permanent; e) on the territory of action are those that operate throughout the territory of Ukraine; f) in the classification of types of administrative and legal regimes (depending on the purpose of their application), it is necessary to refer to a group combining functional administrative and legal regimes designed to provide the functions of public administration in this field, and so on.

The article identifies certain features of the administrative and legal regimes of drug trafficking in the security sector. According to them, this is: 1) the behavior of individuals and legal entities is determined by special rules of law; 2) detailed regulation of the activities of state bodies and public organizations; 3) introduction of additional rules or exemption from generally binding legal norms; 4) the establishment of special control over the proper observance of the rule of law in the sphere of the regime and the establishment of certain restrictive measures; 5) its purpose is to establish optimal relations in a particular sphere that ensures the security of the individual, society and the state; 6) subjects of "regime" legal relations in their status occupy legally unequal positions; 7) structurally consists of the mechanism of security elements and others.

Keywords: administrative and legal regimes; turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors; security sector; signs of administrative and legal regimes in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors in the security sector of Ukraine; typology of administrative and legal regimes.

УДК 343.98 : 343.131

Пиріг І.В.

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ НАРКОТИКІВ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ ТА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Визначено особливості виявлення наркотичних засобів, що перевозяться залізничним транспортом. Встановлено ознаки, що свідчать про знаходження наркотичних засобів в окремих частинах потягу. Надано рекомендації щодо проведення окремих оперативно-розшукових заходів для встановлення осіб, причетних до перевезення наркотиків.

Ключові слова: наркотичні засоби, оперативно-розшукові заходи, залізничний транспорт, працівники поліції.

Постановка проблеми. Початок досудового розслідування регламентовано ст. 214 КПК України, в якій зазначено, що «слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування ...». Для успішного проведення досудового розслідування, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків, важливою є безпосередньо стадія виявлення предмету злочину та пов'язані з цим приводи і підстави внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування. Зважаючи на особливості виявлення ознак злочину при перевезенні наркотиків залізничним транспортом та різноманітність джерел про обставини злочину, вважаємо за потрібне розглянути цю стадію, виходячи з її значення для подальшого розслідування.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам виявлення наркотичних засобів та початку досудового розслідування приділялась значна увага з боку вчених з криміналістики, кримінального процесу, теорії оперативно-розшукової діяльності. Проблемам криміналістичної

методики розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, приділено увагу у працях В.С. Бурданової, Т.А. Боголюбова, О.А. Вовчанської, Н.М. Косміної, В.О. Коханова, І.І. Курильова, В.М. Лисенка, Г.М. Меретукова, О.В. Одерія, А.Б. Петруніної, А.М. Поляха, О.А. Рівчаченко, А.В. Сивачова, С.В. Сухова, К.А. Толпекіна, В.М. Шевчука та ін., які створили підґрунтя теорії і практики розслідування даних видів злочинів. Однак у зазначених роботах не було розглянуто особливостей початку розслідування перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом.

Метою статті є встановлення особливостей виявлення наркотичних засобів, що перевозяться залізничним транспортом, а також приводів та підстав початку кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Для початку досудового розслідування необхідна наявність приводів і підстав. У літературі вони визначаються як установлені законом джерела, які дають слідчим, прокурорським та судовим органам відомості про злочин і зобов'язують ці органи прийняти рішення про занесення до ЄРДР та початку розслідування. Зі змісту ст. 214 КПК України зрозуміло, що приводами для початку розслідування є заяви та повідомлення громадян або безпосереднє виявлення обставин злочину відповідними органами.

Аналіз слідчої практики, проведений О.А. Вовчанською, свідчить, що первинні матеріали, які є приводом для початку кримінального провадження щодо перевезення наркотиків залізничним транспортом, надходять у правоохоронні органи з різних джерел інформації, якими можуть бути:

- а) заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян (21 %);
- б) повідомлення працівників установ і організацій залізничного транспорту (25 %);
- в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (15 %);
- г) матеріали, отримані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів (34 %) [1, с. 10].

При виявленні ознак кримінального правопорушення необхідно провести ретельний аналіз первинної інформації щодо ознак злочину, відомостей за окремими обставинами розслідуваного факту, а також джерел, з яких отримано цю інформацію. Як наголошує М.П. Яблоков, криміналістична практика боротьби зі злочинністю показує, що «логічно і фактично розкриття злочину починається з пошуку та виявлення факту злочинної події або її ознак. При цьому в одних випадках інформація про злочинне діяння та можливі процесуальні джерела отримання відомостей про нього міститься у даних оперативно-розшукових заходів, здебільшого здійснюваних до початку розслідування або тих, що безпосередньо передують йому. В інших випадках та ж інформація одержується слідчим завдяки проведенню окремих перевірочних дій» [2, с. 40].

Виявлення інформації про перевезення наркотиків здійснюється у більшості випадках оперативними засобами і методами, що дозволяють зібрати достовірну інформацію про можливі причини, мотивацію, учасників перевезення наркотиків, наявність та кількість перевезеної речовини тощо. Оперативно-розшукова діяльність являє собою діяльність спеціально уповноважених державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади й оперативних підрозділів у межах їхньої компетенції з виконання покладених на них обов'язків щодо пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, з метою отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [3, с. 57].

Саме завдяки вжиттю оперативно-розшукових заходів можливо виявити

або людей, які володіють певною інформацією про злочин чи підозрюваних, або безпосередньо ознаки злочину [4, с. 154]. У цих випадках перед правоохоронцями постає потреба у проведенні оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення інформації про злочинця та негайне його затримання. Не виключено, що серед виявлених осіб може бути як зловмисник, так і особа, що діє за його дорученням. Серед заходів, спрямованих на виявлення ознак кримінального правопорушення, що можуть застосовувати працівники поліції у потягах та на вокзалах, є опитування громадян та спостереження за особами, які своєю поведінкою викликають підозру в можливості вчинення злочину.

Такому різновиду отримання інформації, як опитування, практичні працівники приділяють значну увагу. Як зазначає І.Д. Федоров, опитування дає можливість швидко дізнатися про загальну обстановку, характер події, причетних до нього осіб і, головне, отримати відомості для організації переслідування злочинців по гарячих слідах. Необхідність негайного опитування свідків, на думку вченого, диктується також тим, що деякі очевидці, не знаючи, що їх свідчення важливі для розслідування, можуть не прийти до органів поліції [5, с. 10].

Не слід також забувати, що подія висвітлюватиметься більш повно відразу після сприйняття, ніж через певний час. Відповідно, результат застосування усного опитування залежить від того, наскільки швидко працівники поліції зможуть потрапити на місце події після отримання повідомлення про вчинений злочин, оскільки своєчасний виїзд на місце події дозволяє застати там осіб, які можуть дати певні орієнтовні відомості про злочин та можливих злочинців [6, с. 107].

Важливим аспектом проведення спілкування є підтримання візуального контакту. З основних способів отримання інформації стосовно опитуваного при безпосередньому контакті виділяється спостереження за співрозмовником. Застосування цього способу буде ефективним у разі, коли особа погано контролює свої емоції. Найбільшої ефективності цього способу можна досягти, якщо проводити бесіду з опитуваним не одноосібно, а з напарником, який має бути присутнім під час розмови [7, с. 125].

Заслуговує на увагу і визначення категорії опитуваних осіб. Опитуванню підлягають працівники залізниці (провідники вагонів, начальник потягу), підозрювані, свідки, очевидці з числа пасажирів потяга. При цьому свідченням свідків-очевидців надається значна перевага порівняно з поясненнями інших осіб, у першу чергу з причин їх неупередженості, а також значної інформативності даних, що можуть бути від них отримані. До вагомих відомостей слід віднести можливість складання у подальшому мальованого або композиційного портрета злочинця, який якнайшвидше розмножується й використовується для розшуку відповідних осіб. Важливою складовою складання словесного портрета є визначення супутніх ознак, зокрема, прикмет одягу злочинця, що має велике розшукове значення. Насамперед, одяг людини належить до найбільш крупних компонентів його зовнішності, тому сприймається у першу чергу. По-друге, злочинці у перші часи після вчинення злочину, як правило, не змінюють одяг або не мають такої можливості [8, с. 115]. Наведене слід використовувати при організації переслідування та затримання злочинця за гарячими слідами. Відомості про зовнішність – це порівняно невеликий, але характерний для даної особи комплекс ознак. Вони повинні легко сприйматися на відстані та відігравати роль основних ідентифікуючих ознак, що слугують цілям вибірки з певної кількості людей осіб тих, які являють собою певний інтерес для правоохоронних органів (на вулицях, транспорті, вокзалах та інших громадських місцях) [8, с. 115].

При перевезенні наркотиків пасажирями мають значення сліди, що відображаються у поведінці злочинців. Вчинення злочину відрізняється екстремальністю ситуації, що викликає відповідні психофізіологічні реакції у поведінці

злочинця. Залежно від індивідуально-психологічних особливостей злочин зумовлює виникнення емоційної напруги або стресу. Напруга у психології розглядається як психічний стан, зумовлений передбаченням несприятливого для суб'єкта розвитку події [9, с. 46]. Іншим емоційним станом, що може бути викликаний злочинцем, є розгубленість або фрустрація – стан людини, що викликаний об'єктивно нездоланими (або суб'єктивно сприйнятими як такі) труднощами, які виникають на шляху досягнення мети або вирішення завдання [9, с. 47]. Зазначені психологічні стани відображаються у поведінці злочинця порізному залежно від особливостей темпераменту. Частіше за все людина починає хвилюватися, відчуває знервованість, збуджується. Іноді, навпаки, спостерігається приреченість, пригніченість. Усі ці психологічні стани відображаються у міміці, жестикуляції, манері поведінки, змінах тембру голосу, темпу мови тощо. Зважаючи на це, працівникам поліції при виявленні перевізників наркотиків треба звертати увагу саме на такі ознаки у їх поведінці.

Важливе місце у виявленні ознак перевезення наркотиків залізничним транспортом посідає діяльність поліції, пов'язана з використанням службово-розшукових собак. Науково обґрунтовано і доведено, що наркотичні речовини мають специфічний запах. Звичайні матеріали, що використовуються злочинцями для їх упаковки, в більшості випадків пропускають запах наркотиків. Цей запах добре відчувають спеціально підготовлені собаки та виявляють наркотичну речовину в різних схованках, у тому числі й тих, що обладнані в рухомому залізничному транспорті. Собаки виявляють наркотичні речовини і схованки в місцях, куди людина фізично проникнути не може, а інколи не могла б навіть подумати, що у певному місці можуть бути приховані наркотики.

Виявляються наркотичні засоби також під час профілактичних оглядів пасажирських та приміських вагонів, що проводяться працівниками поліції шляхом візуального виявлення ознак, що свідчать про знаходження наркотиків у певному місці. У пасажирських потягах, за даними дослідження О.А. Вовчанської, наркотики можуть приховуватися у таких місцях: обшивки стін та стелі пасажирського купе – 14 %; обшивки стін та стелі вагона – 4 %; особисті речі пасажирів – 41 %; технологічні місця (рундуки для вугілля, міжстельовий простір над вбиральнями та тамбурами вагонів, радіатори опалення, сміттєзбиральники, люки над електрощитами, вентиляційні люки, ніші для котлів опалення) – 7 %; серед майна (постільної білизни, ковдр, подушок тощо) у службовому купе провідників – 5 %; туалеті пасажирського потяга – 5 %; технічних пристроях локомотиву – 14 % [1, с. 8].

Маскування наркотиків у обшивках пасажирських купе обирають найчастіше за все перевізники наркотиків – пасажирів цих самих приміщень при довготривалих поїздках з метою забезпечення безпеки вантажу під час можливих перевірок працівниками поліції на проміжних станціях. Маскування відбувається відразу після посадки на потяг, як правило, в стелю купе або у стінки поряд із місцем для вантажу. Злочинці викручують шурупи, що кріплять обшивку, розміщують вантаж та закручують шурупи на місце. Зазначена процедура залежно від розміру вантажу та навичок злочинця може тривати 10-15 хвилин. Сліди, що можуть залишатися після цих дій, – пошкодження обшивки, дефекти стиковки швів, недокручені шурупи, невідповідність обшивки стелі кріпленням. Також про застосування такого способу маскування може свідчити наявність в особистих речах пасажирів викруток або плоскогубців. Як правило, перевізники наркотиків намагаються перебувати у купе на самоті, тому якщо їх один чи двоє, а білети на інші місця викуплено, це може вказувати на їхні злочинні наміри.

Узагальнення правоохоронної практики дозволяє дійти висновку, що більшість наркотиків (73 %) перевозиться в особистих речах пасажирів. У такому

випадку перевізники наркотиків використовують для перевезення об'ємних наркотиків (макової соломи чи висушених конопель) купейні та плацкартні вагони. Злочинці, які перевозять синтетичні та напівсинтетичні наркотики, що займають небагато місця, можуть обирати спальні та класу «люкс» вагони, якими їздять заможні люди. Перебування осіб з великими сумками у таких вагонах викликає більше підозри, ніж у купейних та плацкартних вагонах. Перевізники наркотиків, як правило, приходять заздалегідь до відправлення, сідають відразу після того, як потяг подають на платформу. Сумки з наркотиками розміщують у купе на верхніх багажних полках у глибині, у плацкартних вагонах – на третій полках. Сумки частіше за все прикривають іншими сумками, ковдрами або верхнім одягом. Слідами, що вказують на наркотики, можуть бути залишки самої наркотичної речовини, яка випадково осипається при упакуванні, її запах, а також інший різкий запах, частіше за все одеколону, яким злочинці намагаються знищити запах наркотиків.

Перевезення наркотиків на пасажирських потягах здійснюється кур'єрами з використанням методу приховування в елементах одягу, на тілі людини. Наприклад, наркотичний засіб, упакований у поліетиленовий пакет, поміщається за пояс штанів, закріплюється скотчем до тіла під одягом. Використовується також так званий внутрішньопорожнинний спосіб. Основним таким прийомом є заготівля пластикових капсул з наркотиками з подальшим прихованням їх у прямій кишці. Останнім часом капсули стали виготовляти з медичних шприців, які не можна побачити при проведенні рентгеноскопії шлунку та кишкового тракту. Даний вид упаковки безпечний для здоров'я кур'єра, при цьому діяльність і час транспортування практично необмежений. У середньому кожний наркокур'єр може провести порядком 85–100 капсул по 10–15 г.

Для укріття перевезення більш крупних партій наркотиків використовують подвійне дно та стінки чемоданів, коробок, дорожні та ручні сумки. Досить часто трапляються випадки приховання партій наркотиків у банках з-під кави або коробках з-під цукерок, соків, шоколаду, сухофруктів, які провозяться в супровідному багажі. Для менших партій наркотиків, особливо синтетичних, в якості камуфляжу використовуються вироби зі шкіри та текстилю. Наркотики можуть бути закладені за підкладку одягу, у шви, пояси, гудзики тощо. Можливо також використання для перевезення наркотиків палітурки книжок і фотоальбомів, жіночої косметики, зубної пасти, флаконів із шампунем. Правоохоронній практиці відомі випадки, коли використовувалися подвійні підошви взуття, елементи електричних приладів, спортінвентар, жіночі перуки, канцелярські товари і т.п. Слідами у даних випадках є порушення цілісності предметів взуття та одягу, упаковок предметів, у які приховано наркотики.

Також наркотики маскують у різні побутові предмети та упаковки з-під них, наприклад, телевізори, відеомагнітофони, комп'ютери, монітори, акустичні системи, міні-холодильники тощо.

Наркотики також маскуються в упаковках з-під предметів харчування, зокрема, консервах, металевих пивних пляшках, ящиках від вина та пива, пластикових упаковках олії тощо. Слідами у даному випадку є візуальні порушення цілісності упаковок, повністю заклеєний етикетками скляний посуд, механічні пошкодження тари.

При виявленні осіб, які причетні до перевезення наркотиків, потрібно оглянути їх речі з метою виявлення наркотиків. Тоді постає питання віднесення виявленої речовини до наркотичної. Особа, що здійснює поверхневу перевірку, повинна мати мінімум необхідних знань щодо зовнішнього вигляду основних наркотичних засобів, розповсюджених на території України. Якщо вона не може самотійно і безпомилково вирішити це питання через відсутність необхідних

для цього знань, потрібно проводити огляд у присутності спеціаліста-хіміка. Слід зазначити, що на озброєнні поліції є спеціальні експрес-тести для проведення експрес-аналізу виявлених речовин на належність їх до наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів, однак їх кількість та ефективність їх застосування обмежена.

Після огляду, який відповідно до ч. 3 ст. 214 може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, та виявлення наркотиків працівники поліції повинні затримати підозрювану особу відповідно до ст. 208 КПК України. За результатами вивчення кримінальних проваджень безпосереднє виявлення ознак злочину чи осіб, які володіють інформацією про злочин, оперативними підрозділами поліції складало 97 % випадків, виявлення слідчим – 3 %. Останнім часом, на жаль, майже не проводиться охорона пасажирських потягів та приміського транспорту працівниками патрульної поліції, відповідно, ними не виявляються наркотичні засоби. Потрібно згадати позитивний досвід транспортної міліції, що тривав до 2008 р., коли функціонували спеціальні підрозділи супроводження пасажирських та приміських потягів. Працівники цих підрозділів у переважній більшості були фахівцями не тільки з охорони громадського порядку, а й з виявлення наркотиків.

Оскільки кожен привід є джерелом інформації про злочин та, відповідно, має бути змістовним, виникає питання щодо форми відображення факту безпосереднього виявлення ознак злочину у відповідних документах. В органах поліції таким документом є рапорт уповноваженої особи: оперуповноваженого, дільничного офіцера поліції, патрульного поліцейського. Відповідно, приводом для порушення кримінального провадження буде інформація про вчинений злочин від органу, що отримав та перевірив повідомлення у вигляді рапорту.

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, що процес виявлення наркотичних засобів під час їх перевезення залізничним транспортом є досить складним з тактичної точки зору та має свої особливості. Від професійних дій працівників поліції, зокрема оперативних підрозділів, на цій стадії залежить кількість виявлених кримінальних правопорушень, правомірність початку кримінального провадження, швидкість, повнота та неупередженість подальшого розслідування.

Бібліографічні посилання

1. Вовчанська О.А. Розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2014. 20 с.
2. Яблоков Н.П. Предмет методики расследования преступлений. Актуальные проблемы советской криминалистики. М., 1980. 104 с.
3. Біленчук П.Д. Криміналістика: підручник. / П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.; за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.
4. Щербаківський С.М. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні незаконного обігу наркотиків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. 237 с.
5. Федоров Ю.Д. Использование специальных знаний при осмотре места происшествия // Пути совершенствования деятельности следственных аппаратов органов внутренних дел: сб. науч. трудов Ташкентской высшей школы МВД СССР. Ташкент, 1987. 118 с.
6. Шатило К.Д. Устный опрос как метод активного розыска // Труды высшей школы МВД СССР. Вып. 2. М., 1960. 332 с.
7. Матвійчук В.В. Розвідувальне опитування та «мова» тіла // Науковий вісник Нац. академії внутр. справ України. 2002. № 1. С. 123-126.
8. Малышев В.Г. Использование информации о внешности скрывшегося преступника в оперативно-розыскных мероприятиях // Актуальные проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: матер. конфер. МВД СССР. М.: ВНИИ МВД СССР, 1977. 252 с.
9. Коновалова В.Е. Основы юридической психологии: учебник. 2-е изд. Харьков: Одиссей, 2006. 352 с.

Надійшла до редакції 24.05.2018

Pyrih I.V. Features of exposure of drugs are on a railway transport and beginning of pre-trial investigation. For successful realization of the pre-trial investigation related to illegal turnover of drugs important is directly the stage of exposure of the article of crime and subjects and grounds of bringing of information are related to it for the Single register of pre-trial investigations and beginning of investigation. Having regard to the features of exposure of signs of crime at transportation of drugs by a railway transport and variety of sources about the circumstances of crime, consider necessary to consider this stage exactly, coming from her value for further investigation.

At the exposure of signs of criminal offence it is necessary to conduct the careful analysis of primary information on the signs of crime, information on the separate circumstances of the investigated fact, and also sources from that this information is got. The exposure of information about transportation of drugs comes true in majority cases by operative facilities and methods, that allow to collect reliable information about possible reasons, motivation, participants of transportation of drugs, presence and amount of the transported substance and others like that. Exactly due to the acceptance of operational search measures it maybe to educe or people that own certain information about a crime or suspected, or directly signs of crime.

Among the events, sent to the exposure of signs of criminal offence, that can apply workers of police during public law enforcement in trains and on train station, there is questioning of citizens and watching persons, that cause suspecting the behavior of possibility of commission of crime. The important aspect of realization of communication is maintenance of visual contact. From the basic methods of receipt of information on polled at a direct contact, watching is distinguished an interlocutor.

At transportation of drugs tracks that is represented in behavior of criminals matter passengers. More often a man begins to worry, crossness feels, becomes excited. Sometimes, opposite, there is a doom, depression. All these psychological states are represented in mimicry, gesticulation, manner of behavior, changes of timbre of voice, rate of language and others like that. Having regard to it, the workers of police at the exposure of ferrymen of drugs are necessary to pay attention to exactly such signs in their behavior.

Narcotic facilities appear also during the prophylactic reviews of passenger and suburban carriages, that is conducted by the employees of police by the visual exposure of signs that testify to being of drugs in the determined location. Signs that testify to being of drugs in dependence on the place of their hiding-place are examined in the article.

Keywords: narcotic facilities, operational search events, railway transport, workers of police.

УДК 343.98

Птушкін Д.А.

здобувач

Чаплинський К.О.

доктор юридичних наук, професор

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто тактичне забезпечення пред'явлення для впізнання. Висвітлено організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми пред'явлення для впізнання підозрюваних в умовах протидії розслідуванню.

Ключові слова: тактичне забезпечення, тактика, пред'явлення для впізнання, слідчі дії.

Постановка проблеми. Одним з основних та складних видів діяльності правоохоронних органів є повне й швидке розкриття і розслідування злочинів та викриття винних у злочинній діяльності. Динамічні зміни у характері злочинно-

сті і умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів та методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії злочинності і необхідність їх істотного оновлення, вдосконалення та розвитку. Спостерігається досить стала тенденція до зміни структури та характеру злочинності. Зросла професійність та жорстокість злочинців.

Особливе місце серед усіх слідчих дій, що спрямовані на отримання інформації зі змішаних джерел, посідає пред'явлення для впізнання. Слідча практика свідчить, що потерпілі і свідки нерідко залишаються наодинці зі злочинцями. Після порушення кримінальної справи на них тиснуть, їх шантажують, погрожують, а інколи – вдаються до фізичної розправи, навіть убивств. Так, узагальнення оперативно-слідчої практики дозволяє дійти висновків, що на досудовому слідстві злочинці найчастіше здійснювали такі заходи впливу: психологічний вплив (залякування, погрози) – 72 %; підкуп – 21 %; шантажування – 19 %; компрометацію – 11 %; нанесення тілесних ушкоджень – 8 %. Це негативно впливає на освічених осіб, спонукає до відмови від показань, які давалися на початковому етапі досудового розслідування. Вказане вимагає удосконалення тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання із урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Загальна тактика пред'явлення для впізнання досить повно висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ пред'явлення для впізнання зробили відомі вчені, зокрема: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Н.Г. Бритвич, М.М. Гапанович, О.Я. Гінзбург, Г.І. Кочаров, В.О. Коновалова, Ю.М. Корухов, В.С. Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, З.Г. Самошина, П.П. Цветков, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько та інші. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча дія досить широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання в умовах протидії досудовому розслідуванню.

Отже, **метою** цієї статті є висвітлення проблемних питань тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання в умовах протидії досудовому розслідуванню.

Вклад основного матеріалу. Під час розслідування різноманітних видів злочинів, зокрема грабіжницьких та розбійницьких нападів, вимагательств, згвалтувань, захоплень заручників, викрадення людей та ін., нерідко виникає необхідність пред'являти особу для впізнання.

Пред'явлення для впізнання є унікальною слідчою дією, яка ніколи не дублюється. Результати пред'явлення для впізнання нерідко мають вирішальне значення у кримінальній справі, особливо якщо слідча дія відбувається в умовах протидії розслідуванню. Так, на підставі проведеного анкетування Д.Б. Санакоев дійшов висновків, що 60 % оперативних працівників та 85,7 % слідчих серед основних способів протидії досудовому розслідуванню відзначають вплив з боку злочинців на стійкі позиції свідків та потерпілих [1, с. 178].

Загалом, пред'явлення для впізнання являє собою слідчу дію, що полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності [2, с. 314]. Сутність даної слідчої дії полягає у тому, що особі пред'являють об'єкти, образи яких вона порівнює з уявними образами об'єктів, які спостерігала раніше, і вони пов'язані з подією злочину. На цій підставі робиться висновок про їх тотожність, подібність або відмінність.

Найчастіше на досудовому слідстві для впізнання пред'являють підозрюва-

них. На підставі проведеного опитування працівників слідчих підрозділів можна дійти висновків, що до найбільш поширених видів впізнання вони відносять:

- впізнання підозрюваних (обвинувачених) в натурі – 58%;
- впізнання злочинців за фотографічним зображенням – 32%;
- впізнання підозрюваних і обвинувачених шляхом позавізуального спостереження – 9 %;
- впізнання за голосом та особливостями мови – 1 %.

Ефективність та доказове значення результатів впізнання значною мірою залежить від якості проведення слідчим організаційно-підготовчих заходів та застосування низки тактичних прийомів проведення слідчої дії. Правильно обрана тактика впізнання обумовлює об'єктивність та якість усієї слідчої дії взагалі.

Загалом, необхідність пред'явлення для впізнання підозрюваних і обвинувачених може виникнути у випадках, коли:

- підозрювані не були раніше відомі потерпілим або свідкам, але спостерігалися ними у зв'язку зі злочинними подіями;
- підозрювані видають себе за інших осіб або не мають документів, що засвідчують їх особистість, чи пред'явили документи, які їм не належать;
- потерпілі або свідки знали раніше пред'явлених підозрюваних, але не можуть повідомити про них будь-яких відомостей або називають їх не правильно;
- впізнаючий знає особу, яку йому пред'являють, та правильно її називає, але остання заперечує факт знайомства.

Під час досудового розслідування злочинів нерідко (37 %) злочинці намагаються зірвати проведення впізнання, чинять протидію досудовому розслідуванню. До основних заходів впливу можна віднести залякування, підкуп впізнаючого, шантаж, компрометацію, погрозу фізичною розправою та ін. Аналіз слідчої практики дозволяє дійти висновку, що неабияку роль у протидії відіграють захисники підозрюваних, які визначають їх лінію поведінки, впливають на свідків.

Отже, якщо у слідчого буде інформація щодо можливого зриву впізнання, він повинен вжити заходів щодо попередження негативних наслідків слідчої дії або відмовитись від проведення впізнання. Важливу роль у запобіганні злочинним проявам відіграє використання оперативно-розшукової інформації [3].

На підставі узагальнення слідчої практики можна дійти висновку, що в умовах протидії досудовому розслідуванню під час проведення пред'явлення для впізнання слідчим доцільно використовувати такі тактичні прийоми:

а) максимальне скорочення часу проведення впізнання. У цьому випадку усі підготовчі дії необхідно проводити таким чином, щоб виключити вірогідність випадкової зустрічі свідків (потерпілих) зі злочинцями та їх адвокатами, а також з понятими та статистами до початку слідчої дії. Слідчу дію необхідно проводити у прискореному темпі, щоб запобігти психологічному впливу на впізнаючих з боку злочинців. Після виконання усіх підготовчих дій у приміщенні, де проводиться впізнання, запрошують свідка (потерпілого), який стисло пояснює, за якими ознаками і у зв'язку з якою подією впізнає особу, після чого його виводять з цього приміщення. Протокол пред'явлення для впізнання складається, коли впізнаючий і підозрювані та їх адвокати знаходяться окремо;

б) спостереження за поведінкою свідків та потерпілих. Трапляються випадки, коли емоційна реакція впізнаючого свідчить про те, що він упізнав злочинця, але заперечує це. Причини такої поведінки можуть бути різними, наприклад побоювання помсти з боку злочинців, які залишилися на волі, або зацікавлених у справі осіб. Тому спостереження слідчого та подальший допит повинні дозволити встановити причини і способи психологічного впливу на суб'єкта впізнання. У тих випадках, коли впізнаючий каже, що не упізнав злочинця, а спостереження за його поведінкою вказує на протилежне, необхідно заспокоїти потерпі-

лого (свідка), дати йому можливість відчувати підтримку та захист з боку правоохоронних органів і запропонувати ще раз спробувати упізнати злочинця. Але дії слідчого у таких випадках не повинні мати навідний характер;

в) спостереження за поведінкою підозрюваних. Внаслідок такого спостереження слідчий може помітити за виразом обличчя, жестами та іншими ознаками, що злочинці та їх адвокати намагаються ускладнити процес впізнання або ж зірвати його взагалі (наприклад, намагаються створити загрозливий вигляд, змінити вираз обличчя, ухилитися від заданої пози). Такі дії з боку злочинців повинні негайно присікатися, оскільки будь-яке зволікання з боку слідчого тягне за собою непередбачувані наслідки. Такою поведінкою злочинці можуть викрити себе, що мають враховувати слідчі і тактично правильно використовувати у подальшому їх допиті;

г) проведення впізнання з кожним підозрюваним окремо. Якщо для впізнання необхідно пред'явити декілька осіб (що проходять за одним кримінальним провадженням) одному суб'єкту впізнання, то кожному з них необхідно пред'являти окремо, серед їм подібних статистів. При цьому статисти, які пред'являлися разом з першим об'єктом, не повинні брати участь у подальших впізнаннях. Не можна пред'являти для впізнання декількох осіб одночасно, оскільки:

- значна кількість осіб перешкоджає зосередженню уваги (так, при одночасному пред'явленні трьох осіб загальна їх кількість разом зі статистами повинна складати не менше дев'яти);

- підвищується ризик помилкового впізнання;

- одночасне перебування в одному місці декількох злочинців може призвести до змови між ними і викликати інші небажані наслідки та ін.

У випадках, коли суб'єктів впізнання декілька, а об'єкт один, то його пред'являють кожному окремо, причому доцільно кожний раз серед нових осіб.

Застосування науково-технічних засобів створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки факт впізнання, але й «психологічний клімат», у якому воно відбувалось, психологічно впливає на підозрюваних та обвинувачених. Відеозапис ускладнює можливість злочинців негативно впливати на свідків та потерпілих;

д) впізнання поза візуальним спостереженням може проводитися для гарантування безпеки потерпілих (свідків), які впізнають підозрюваних, відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». У даному випадку слідчий повинен забезпечити відповідні умови для проведення цієї слідчої дії. До організації впізнання обов'язково залучаються працівники підрозділу, що здійснює заходи безпеки, які також можуть брати участь у його проведенні, про що робиться відповідна відмітка у протоколі [4]. Для участі в проведенні впізнання залучається не менше чотирьох понять, які повинні пересвідчитися у можливості такого впізнання і засвідчити таке впізнання (тобто бути одночасно в двох відокремлених місцях). Таке впізнання необхідно проводити у спеціально обладнаних приміщеннях, поділених надвоє перегородкою зі спеціального скла (прозорого з одного боку), з окремими входами;

е) впізнання за фотознімками або відеозображенням. Фотознімки із зображенням підозрюваних (обвинувачених) можуть бути вилучені за місцем їх проживання, у родичів, друзів або з офіційних документів. Необхідно отримувати такі фотознімки, щоб час їх виготовлення максимально наближався до моменту сприйняття потерпілим або свідком тієї чи іншої особи.

Застосування переліченої низки тактичних прийомів дозволить слідчому більш якісно та ефективно провести впізнання.

Доказове значення результатів пред'явлення для впізнання залежить переважно від використання слідчим оперативно-розшукових даних. За період дослідчої перевірки оперативні підрозділи отримують непроцесуальну інформацію про прикмети підозрюваного, знаряддя злочину, ознаки викраденого майна, предмети і документи, тобто тих об'єктів, які будуть пред'являтися для пізнання в разі їх установлення або відшукування [5, с. 54-55].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що слідчий, проводячи впізнання, повинен завчасно визначитися з обсягом доказової інформації, яка підлягає розголошенню. Під час даної слідчої дії присутня значна кількість сторонніх осіб, яких з тактичних або етичних міркувань ознайомлювати з деякими фактичними даними небажано чи недоцільно. Звідси слідчий повинен вживати заходів щодо запобігання витоку інформації, що має значення для кримінальної справи.

Результати пред'явлення для впізнання є доказом у кримінальному провадженні і, як усі інші види доказів, підлягають оцінці. Слідчий повинен зважено підходити до оцінки результатів даної слідчої дії, висновку про достовірність й об'єктивності впізнання та його доказового значення. Якщо факт впізнання не викликає ніяких сумнівів у вірогідності, але не відповідає або суперечить іншим фактичним даним, що встановлені у справі, то діяльність слідчого повинна бути спрямована на виявлення нових доказів і перевірку наявних у кримінальній справі, з метою усунення протиріч. За неможливості дотримання усіх кримінально-процесуальних й організаційно-тактичних умов пред'явлення для впізнання слідчий повинен відмовитись від нього та провести інші слідчі дії.

Бібліографічні посилання

1. Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. Д., 2009. 256 с.
2. Криміналістика: підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авт.: Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
3. Кореневский Ю.В., Токарева М.Е. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам: методическое пособие. М.: Юрлитинформ, 2000. 152 с.
4. Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483/Кл: Головне слідче управління МВС України; НАВС України. К., 2001. 32 с.
5. Тактика проведення оперативно-розшукових заходів та особливості легалізації оперативно-розшукової інформації: навч.-практ. посіб. / Я.Ю. Кондратьєв, Д.Й. Никифорчук, О.М. Сніцар та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 60 с.

Надійшла до редакції 24.05.2018

Ptushkin D.A., Chaplynsky K.O. Particularities of presentation for an identification of suspects in pretrial investigation. This article deals with consideration of actual problem questions of tactical supply of a presentation for an identification. The author have considered the organizational actions and tactical methods of a presentation for an identification of suspected persons and defendants in conditions of counteraction to pretrial investigation.

Keywords: tactics, tactical supply, tactics, presentation for an identification, investigation actions.

УДК 343.431:343.985

Телійчук В.Г.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Надано характеристику незаконного розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів через мережу Інтернет. Розглянуто способи вчинення наркозлочинів в мережі Інтернет та їх поділ на типи, способи незаконного використання сучасних технологій наркоторговцями. Запропоновано заходи щодо оперативно-розшукової протидії наркозлочинів в мережі Інтернет.

Ключові слова: незаконний обіг, наркотичні засоби і психотропні речовини, протидія незаконному обігу наркотиків та наркоманії, оперативно-розшукова протидія, стратегія протидії наркозлочинності, Інтернет.

Постановка проблеми. Значне погіршення криміногенної ситуації у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин в Україні, суттєве зростання пов'язаної з цим злочинності, підвищення рівня розповсюдження наркоманії та наркобізнесу актуалізували важливість дослідження проблеми удосконалення системи протидії незаконному обігу наркотиків та наркоманії з відображенням концептуального розуміння цієї проблеми, запобігання їй на національному та міжнародному рівнях [1, с.207].

Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року визначає, що одним із основних напрямів діяльності правоохоронних органів є зосередження зусилля на найбільш загрозливих сегментах наркоринку – наркобізнесі та діяльності організованих дилерів, які стимулюють незаконний обіг наркотиків [2].

Загальновідомо, що наркоманія є складною проблемою сучасного суспільства, що має соціальний, економічний, правовий, медичний та інші аспекти. Тому зрозуміло, що ефективна протидія розповсюдженню вживанню наркотиків може забезпечити лише комплексний підхід, в якому має бути поєднано вирішення двох головних проблем: з одного боку – забезпечення належного рівня законодавчого регулювання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (який би захищав інтереси громадян України, які страждають як від наркотичної залежності, так і від таких тяжких хвороб як ВІЛ/СНІД, онкозахворювання та ін.), а з іншого – створення ефективної системи протидії розповсюдження наркоманії [3].

Зловживання наркотиками складає постійну загрозу життю, здоров'ю та гідності мільйонів людей, здатну зруйнувати генофонд націй, підірвати фундаментальні складові суспільства й держави, стати причиною окремих техногенних аварій і катастроф, озброєних конфліктів. Останніми десятиріччями хвороблива тяга до дурман-зілля призвела до швидкого розповсюдження на всіх континентах нашої планети наркозлочинності, яка є одним із проявів організованої злочинності й являє собою суспільну загрозу (О.Г. Косоков) [4, с 302]. У 2013 р. Управління ООН з наркотиків та злочинності обрало Україну серед 24 країн, що

потребують першочергової допомоги через високий рівень вживання ін'єкційних наркотиків та поширеність ВІЛ серед тих, хто вживає такі наркотики. За даними незалежних експертів, кількість наркозалежних в Україні складає 1,5-2 млн. осіб, що в десятки разів перевищує різні офіційні цифри. У 2010 р. МВС констатувало, що кожен із семи тяжких злочинів вчинено у сфері обігу наркотиків [1, с. 207].

Проблема протидії наркозлочинності є однією з найгостріших соціальних і правових проблем України на початку ХХІ століття. За даними кримінальної статистики, питома вага наркозлочинів протягом останніх п'яти років коливається у межах 13,4–15,4% від загальної кількості злочинів. Лише у 2017 році органами протидії наркозлочинності Національної поліції виявлено понад 28000 фактів незаконного обігу наркотиків (у 2016 р. – 22000). Задокументовано 4448 фактів збуту наркотичних засобів та психотропних речовин (у 2016 – 1907). Знешкоджено 588 наркопритонів (у 2016 – 449), 51 міжнародний канал надходження наркотиків (у 2016 – 5) та 113 нарколабораторій (у 2016 – 95). З незаконного обігу вилучено 3,6 т канабісу, 373,4 кг макової соломи, 11,3 кг опію, 16,8 кг амфітаміну, 3,2 кг метадону [5].

Актуальність нашого дослідження обумовлена стрімким розповсюдженням в Україні немедичного вживання наркотичних речовин та їх незаконного обігу через мережу Інтернет і вироблення дієвої системи профілактики й оперативно-розшукової протидії злочинній діяльності в електронних ресурсах Мережі.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів правоохоронними органами розглядалися у працях українських і зарубіжних учених і практиків: Ю. Бауліна, А. Волощука, В. Калиновського, О. Керницького, Г. Кириченко, Є. Лизогубенка, І. Мисловського, О. Михайлецького, Д. Никифорчука, О. Перепелиці, О. Сергеева, О. Столярського, Г. Федорова, О. Федотова, М. Хрупи, Л. Шарая та ін. Окремі аспекти протидії наркозлочинності в мережі Інтернет були предметом досліджень ряду вітчизняних та закордонних вчених, зокрема таких, як Т. Виноградська, В. Голубев, А. Гуров, В. Зимовець, Б. Калачов, В. Кузьмінов, О. Литвак, А. Рокітов, М. Салтевський, І. Смирнова, А. Рокітов, Д. Чуvirін, Я. Ступник та ін.

Виклад основного матеріалу. Знання, що використовуються нами про сучасні комп'ютерні технології, апаратні і програмні засоби, а також їх сучасні можливості, за великим рахунком, залишаються фрагментарними. І це при тому, що проблема, яку ми розглядаємо, вже більше 20 років привертає до себе пильну увагу вчених і практиків, які цікавляться питаннями протидії злочинності [6].

Інтернет повністю змінив світ спілкування та обміну інформацією і є цінним засобом для збору інформації для спілкування з друзями, бізнес-партнерами і цілим світом з метою продажу та купівлі товару. Інтернет зробив революцію у сфері зв'язку і торгівлі.

Продаж наркотиків через Інтернет дуже ускладнює роботу правоохоронних органів, оскільки для отримання інформації за запитом потрібним є кримінальне провадження. За оцінками експертів та результатами соціологічних досліджень, характерна для немедичного використання наркотичних препаратів латентність дозволяє вважати, що реальна кількість споживачів перевищує офіційні дані у 8-10 разів [7].

Ми цілком згодні з С. Албулом, що серед основних завдань, які стоять перед Національною поліцією України та закріплені на законодавчому рівні, протидія злочинності займає особливе місце. Оперативно-розшукова діяльність є одним з найдієвіших засобів у протидії злочинності, яким «озброєна» Національна поліція. Однак сучасна наркозлочинність постійно видозмінюється, вико-

ристовує сучасні технічні засоби маскування та протидії правоохоронним органам [5].

Наші дослідження та результати аналізу матеріалів практичної діяльності свідчать, що слідчі, прокурори і судді ще недостатньо використовують результати оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі доказування. Основною причиною цього є те, що питання використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності для отримання доказів у кримінальному процесі недостатньо врегульовано в законодавстві, розроблено в теоретичній та методичній літературі, а тому закономірно, що для правозастосовної діяльності воно має певні труднощі, особливо це стосується питання використання матеріалів ОРД вербального походження у цьому напрямі кримінального процесу [8].

Практичний досвід свідчить, що в умовах сьогодення найпоширенішим видом матеріалів ОРД вербального походження, які використовуються в інтересах кримінального судочинства, є повідомлення особи, яка перебуває в конфіденційних відносинах з підрозділами, що здійснюють ОРД. Вважається, що у більшості випадків інформація щодо обставин вчинення злочину, якою володіють оперативні джерела, може кардинально вплинути як на процес досудового слідства, так і судового розгляду справи. Зважаючи на це, особливої актуальності набуває питання розробки та нормативного закріплення способів і форм введення такої інформації до кримінального процесу [9].

У сучасному суспільстві Інтернет визначається як комп'ютерна та інформаційна мережа, єдиний інформаційний, віртуальний простір, кіберпростір, у якому відбуваються глобальні процеси соціальних комунікацій. У мережі Інтернет користувачі можуть залишатися анонімними, здійснювати свою інформаційну діяльність із будь-якої точки (пункту) світу, відправляючи й отримуючи будь-яку інформацію. Джерело походження повідомлення може бути прихованим або закодованим. Споживач мережі може мати псевдонім або електронну ідентифікацію особистості, відмінну від його реальної ідентифікації.

Мережа Інтернет являє собою просторову структуру, яка включає ієрархію різних учасників: установ реєстрації доменних імен і безлічі посередників, розподілених асиметричним способом (операторів системи та інших). Усі вони забезпечують кінцевим користувачам можливість доступу до мережних протоколів і веб-серверів [10].

Поширеній у зарубіжній літературі термін «кіберзлочинність» охоплює будь-який злочин, що здійснюється за допомогою комп'ютера, комп'ютерної системи з використанням глобальної мережі Інтернет, або проти комп'ютерної системи чи мережі. Цей термін охоплює такі види діянь, що звичайно визначаються як протиправні або найближчим часом можуть бути віднесені до кримінальних діянь. Специфічна особливість глобальної мережі - відсутність кордонів. Обмін пропозиціями між членами злочинних угруповань можливий через анонімні поштові адреси, які закриваються після успішного завершення операції [11].

У зв'язку з розвитком сучасних комп'ютерних технологій, насамперед всесвітньої електронної мережі Інтернет, в міжнародному законодавстві з'явився новий термін «кіберзлочинність». Комп'ютерні (мережеві) злочини можна поділити на дві групи: 1) злочини, що безпосередньо посягають на безпеку комп'ютерних систем та комп'ютерної інформації; 2) злочини проти особистості, власності, порядку управління та інших об'єктів, але які вчиняються з використанням комп'ютерів, комп'ютерних систем і сучасних мережевих технологій.

Останній тип незаконних дій, власне, і належить до кіберзлочинності. Кіберзлочинність в силу своєї специфіки стала настільки актуальним явищем, що в листопаді 2001 року Радою Європи була прийнята Конвенція про кіберзлочинність (ратифікація від 07.09.2005).

До способів незаконного використання сучасних технологій наркотогровцями МККН відносить такі: поширення за допомогою засобів масової інформації, в тому числі електронних, інформаційних матеріалів, що підбурюють чи спонукають до вживання наркотиків (порушення статті 3 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року); поширення через мережу Інтернет інформації, що містить рекомендації щодо незаконного використання та виготовлення наркотиків.

Новітні технології дозволяють групам наркобізнесу застосовувати такі методи при скоєнні злочинів: приховування електронної інформації про постачання незаконних партій наркотиків шляхом кодування електронних послань, шляхом використання неконтрольованих засобів електронного зв'язку; відмивання доходів від наркобізнесу за допомогою електронних переказів.

Інтернет володіє трьома специфічними властивостями, які можуть сприяти відмиванню грошей вільним доступом, анонімністю відносин між клієнтом та фінансовою установою, високою швидкістю здійснення електронних угод [6].

Майже вся аудіо-, відео- та текстова інформація, яка знаходиться на сторінках сайтів в мережі Інтернет, а так само й імена конкретних Інтернет-сайтів, розшуковуються його користувачами шляхом формування відповідних пошукових запитів в спеціальних пошукових сервісах. За своєю внутрішньою будовою пошукові сервіси можливо поділити на такі складові: відкриту для користувача та закриту від користувача.

У свою чергу, відкриту для користувача частину умовно можливо поділити на такі зокрема складові частини: 1) одне чи декілька доменних імен Інтернет-сайту, через які здійснюється доступ до самого пошукового сервісу; графічна оболонка пошукового сервісу; 2) інструменти для формування пошукових запитів та роботи з ними; блок відображення результатів пошуку інформації за сформованими пошуковими запитами.

Водночас закриту від користувача частину можливо умовно можливо поділити на такі складові частини: пошуковий індекс – перелік доменних імен Інтернет-сайтів та конкретної інформації, яка розміщена в мережі Інтернет, що може вивести пошуковий сервіс в блоці відображення результатів пошуку інформації за сформованими пошуковими запитами; пошукові роботи – це спеціальні програми, які сканують інформаційний простір мережі Інтернет та відносять чи виключають ту чи іншу інформацію до бази даних пошукового сервісу; внутрішні правила, за якими пошукові роботи відносять ту чи іншу інформацію до пошукового індексу пошукової системи; база даних, в якій зберігається аудіо-, відео- та текстова інформація, яку було включено до пошукового індексу пошукового сервісу.

Необхідно зазначити, що різні пошукові сервіси використовують різні внутрішні правила та різних пошукових робіт, через що їх пошукові індекси та бази даних можуть суттєво відрізнятись одна від одної. Саме тому під час пошуку інформації, що становить *тактичний чи оперативний* інтерес, необхідно користуватись різними пошуковими сервісами [12, с. 39-40].

Одна з головних переваг Інтернета у випадку незаконного розповсюдження наркотиків – складність проведення оперативних заходів з виявлення та затримання злочинців та можливість швидко й анонімно діяти у кіберпросторі.

Для правоохоронних органів є нагальною проблемою розробка нових оперативних методів для розслідування нелегальної наркотичної діяльності у кіберпросторі без порушення прав і свобод громадян, наприклад права на недоторканність приватного життя, і дотримання вимог чинного процесуального кодексу. Також під час розробки оперативних заходів необхідно враховувати і технічні аспекти. Новітні технології дозволяють зловмисникам уникнути відсте-

ження їх місця знаходження. Найбільш поширений спосіб уникнути інтернет-спостереження – використовувати комп'ютери із загальним доступом в інтернет-кафе, бібліотеках тощо. Сьогодні найбільш поширеним способом уникнути встановлення місця знаходження є використання анонімайзерів і TOR-мережі. У випадку використання «web проху» через доступ провайдера до серверів, на яких знаходяться web-ресурси, «сліди запитів» залишаються на ISP-сервері і дозволяють відстежити місцезнаходження комп'ютера користувача.

У разі використання Інтернету в протиправній діяльності здебільшого затримати злочинців можливо лише за допомогою оперативних заходів. Так, під час використання TOR-мереж визначити місцезнаходження кінцевого комп'ютера доволі складно, тому з метою профілактики можна розміщувати сайти-ловушки для встановлення осіб, які цікавляться придбанням наркотиків, а також робити контрольні закупівлі. Користувачі наркотиків і дилери тримаються разом, отож оперативна інформація стосовно групи користувачів допомагає в затриманні тих, хто їх розповсюджує. У більшості випадків торговці й самі є наркозалежними. Для досягнення ефективності оперативної роботи в мережі Інтернет правоохоронні органи мають широко взаємодіяти з різними установами, наприклад з інтернет-провайдерами – для обміну конфіденційною інформацією або з фармацевтичними організаціями. Таке співробітництво має бути процесуально закріплене, що сприяло б проведенню ефективної профілактичної роботи правоохоронними органами.

У випадку з розповсюдженням наркотиків через мережу головним є процес доставки товару до споживача. Доставка може бути організована через власного кур'єра або офіційними поштовими операторами. Тому тісне співробітництво з поштою є також необхідним [7].

Всесвітня мережа – це найбільше всесвітнє багатомовне сховище інформації в електронному вигляді, тобто десятки мільйонів пов'язаних між собою документів, що розташовані на комп'ютерах, розміщених на всій земній кулі. Найбільше, проте не єдине. А тому інформація, що становить тактичний чи оперативний інтерес, може бути розміщена також і на FTP-серверах і передаватись за допомогою протоколу передачі даних (англійською мовою – File Transfer Protocol), або FTP. Протокол передачі файлів (FTP) дає можливість абоненту обмінюватися двійковими і текстовими файлами з будь-яким комп'ютером мережі, що підтримує протокол FTP. Установивши зв'язок з віддаленим комп'ютером, користувач може скопіювати файл з віддаленого комп'ютера на свій, або скопіювати файл з свого комп'ютера на віддалений. При розгляді FTP як сервісу Інтернет мають на увазі не просто протокол, а саме сервіс доступ до файлів, які знаходяться у файлових архівах. FTP – це стандартна програма, яка працює за протоколом TCP, що завжди поставляється з операційною системою. Її початкове призначення – це передача файлів між різними комп'ютерами, що працюють у мережах TCP/IP, зокрема: на одному з комп'ютерів працює програма-сервер, на іншому – програма-клієнт, що запущена користувачем і з'єднується з сервером та передає або отримує файли через FTP-сервіс. Все це розглядається з припущенням, що користувач зареєстрований на сервері та використовує логін і пароль на цьому комп'ютері.

Такі технічні характеристики стали причиною того, що програми FTP перетворилися на частину окремого сервісу Інтернету. Річ у тому, що доволі часто сервер FTP налаштовується таким чином, що з'єднатися з ним можна не тільки під своїм ім'ям, але й під умовним іменем, наприклад anonymous (анонім). У такому випадку для користувача стає доступною не вся файлова система комп'ютера, а лише деякий набір файлів на сервері, що складають вміст серверу anonymous FTP, тобто публічного файлового архіву. Отже, якщо користувач хо-

че надати у вільне користування файли з інформацією, програмами і таке інше, то йому достатньо організувати на власному комп'ютері, включеному в Інтернет, сервер анонимного FTP. Створення такого серверу – це процес доволі простий, програми-клієнти FTP вельми розповсюджені, а тому сьогодні публічні файлові архіви організовані в основному як сервери анонимного FTP. Перелік інформації, яка міститься на таких серверах, включає всі аспекти життя: від звичайних текстів до мультимедіа.

FTP-Server – це серверне програмне забезпечення, яке знаходиться у тієї людини, яка має необхідність скачати відповідну інформацію, і за допомогою цього забезпечення стають доступними файли для завантаження за даним протоколом. Наприклад: Cesar FTP Server, Titan FTP Server, ftpd, Serv-U Ftp, XLight Ftp Server. **FTP-Client** – це клієнтська програма, за допомогою якої існує технічна можливість доступитися до якогось FTP-сервера. Наприклад вбудований в операційну систему Windows ftp.exe, Windows Explorer, FTP Voyager, Far manager, Total Commander, Download Master. Якщо в наявності є спеціальні пошукові сервіси, такі як «Google» та «Яндекс», призначення яких здебільшого полягає у пошуку інформації у просторі всесвітньої мережі, то існують також і спеціальні сервіси пошуку інформації на серверах FTP. У країнах СНД найбільш зручними та функціональними з них є «FileSearch» та «МАМОНТ».

Ці пошукові сервіси, призначені для пошуку файлів на FTP-серверах, які доцільно використовувати тоді, коли працівнику відомо, що особою, яка представляє тактичний чи оперативний інтерес, було розміщено інформацію у мережі Інтернет (наприклад, на сторінках Інтернет-сайту, що має електронну адресу виду <http://www.sample.ua>, певний електронний документ чи файл). Наприклад, нею може бути файл, створений офісними чи текстовими програмами – *.doc, *.xls, *.ppt, *.pdf, *.fb2, *.txt та ін. Також це можуть бути мультимедіа-файли: *.avi, *.wmv, *.vob, *.mp4, *.mpeg, *.mkv, *.flv, *.mp3, *.wav, *.wma, *.ogg та інші. Крім цього, це можуть бути фотографії, чи графічні зображення – *.bmp, *.png, *.jpg, *.jpeg, *.gif, *.pcx, *.tif, *.tga, *.iff, *.psd та інші. Наприклад, особою, яка має псевдонім «Stanton» та підозрюється у розміщенні в мережі Інтернет заклику до дій ксенофобного чи расистського характеру, на сторінках Інтернет-сайту <http://www.sample.ua> було розміщено текстовий файл під назвою «як_вбити_негра.txt». В такому випадку слід шукати інформацію про дану особу, використовуючи можливості сервісу та серверів FTP таким чином: необхідно відкрити спеціальний сервіс пошуку інформації на FTP-серверах. В даному випадку скористаємось таким сервісом, як «МАМОНТ» [26]. Для цього необхідно набрати в адресній строчці WEB-браузера, яким ви користуєтесь, адрес <http://mmnt.ru> та натиснути клавішу «ENTER»; у поле вводу пошукового запиту сервісу «МАМОНТ» необхідно ввести ім'я файлу, який треба знайти на FTP-сервері. В даному випадку – це ім'я файлу «як_вбити_негра.txt»; трохи нижче поля вводу пошукового запиту сервісу «МАМОНТ» необхідно обрати режим «Глобальний поиск файлов (ftp://)», натиснувши на відповідну кнопку; після виконання дій, зазначених вище, необхідно натиснути клавішу «ENTER» чи натиснути на кнопку «НАЙТИ», яка розташована правіше від поля вводу пошукового запиту сервісу «МАМОНТ»; після цього сервіс пошуку інформації на FTP-серверах «МАМОНТ» сформує блок відображення результатів пошуку інформації за сформованими пошуковими запитом, якщо буде знайдено якусь інформацію, чи проінформує, що у базах даних сервісу «МАМОНТ» нічого не було знайдено; далі необхідно перевірити FTP-сервери, на яких було знайдено файли зі схожою чи ідентичною назвою. Для цього необхідно скопіювати адрес FTP-сервера, який було відображено у блоці результатів пошуку інформації за сформованими пошуковими запитом сервісу «МАМОНТ». Наприклад, адрес

«ftp://83.166.96.170/ALL/Книги/mybooks/як_вбити_негра.txt»; для роботи з файлами, які знаходяться на FTP-серверах ми рекомендуємо користуватись файловими менеджерами, таким як «Total Commander» чи «FAR», або такою програмою для операційної системи Windows, як «Download Master». Після запуску програми «Download Master» необхідно натиснути клавішу «F7» чи перейти в пункт меню «Інструменты», та вибрати поле «FTP Explorer»; у програмі «FTP Explorer», яка відкрилась, в адресну строку необхідно ввести адрес FTP-сервера, який ми отримали через сервіс пошуку інформації на FTP-серверах «МАМОНТ» та який було скопійовано – «ftp://83.166.96.170/ALL/Книги/mybooks/як_вбити_негра.txt». Після цього необхідно натиснути клавішу «ENTER»; після цього у програмі «FTP Explorer» повинна відобразитись будова директорій (папок) та файлової системи на FTP-сервері, адрес якого було введено. Крім того, буде відображено саме ту директорію (папку), де знаходиться файл, який необхідно було знайти. Тому доцільно вивчити склад даної директорії (папки) та за сприятливих умов (якщо доступ до фалів FTP-серверу не захищений паролем) завантажити усі файли, які знаходяться в ній; проаналізувати інформацію, яка знаходиться у завантаженому файлах, на предмет знаходження в ній даних про особу, яка становить тактичний чи оперативний інтерес. За необхідності – завантажити файли з інших директорій (папок), які також знаходяться на даному FTP-сервері; проаналізувати та перевірити й інші FTP-сервери, адреси яких було відображено у блоці результатів пошуку інформації за сформованими пошуковими запитами сервісу «МАМОНТ» [12, с. 48-52].

Бібліографічні посилання

1. Телійчук В.Г. Міжнародний досвід протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів // Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика (тенденції, проблеми і шляхи їх подолання): матеріали кругл. столу (Дніпропетровськ, 22.04.2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 207-210.
2. Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80>.
3. Харитонов О. Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: проблеми нормативно-правового забезпечення. URL: http://www.ilf-ua.com/ua/publications/articles/obig_narkotychnyh_zasobiv.
4. Телійчук В.Г. Міжнародний досвід нормативно-правового регулювання відносин у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків // Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 22-23 квітня 2016 р.). Кіровоград: КІДМУ КПУ, 2016. С. 302-304.
5. Албул С.В. До питання актуалізації напрямів наукових досліджень оперативно-розшукової протидії наркозлочинності в Україні. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/845/1/Albul-Narko.pdf>.
6. Ступник Я.В., Когут М.Г. Протидія наркозлочинності в мережі Інтернет: виклики сьогодення. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8012/A2%D>.
7. Пінчук І.С. Використання мережі Інтернет у незаконному обігу наркотичних і психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. URL: <https://revolution.allbest.ru/law/d00703405.html>.
8. Назаренко І.В. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності як приводів і підстав для початку досудового розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. URL: <http://forumprava.pp.ua/files/265-270-2017-5-42.pdf>.
9. Погорецький М.А., Черниш Р.Ф. Проблемні аспекти використання інформації, отриманої конфідентів в інтересах кримінального судочинства. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/7392/3/DRAPHV_2012_4_230-234.pdf.
10. Кириченко О.В. Мережа Інтернет як засіб незаконного розповсюдження вогнепальної зброї. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/690595%D.pdf>.
11. Телійчук В.Г. Способи вчинення злочинів у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку та заходи протидії. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_2_8.
12. Максимус Д.О., Юхно О.О. Використання сучасних інформаційних технологій пра-

Надійшла до редакції 11.05.2018

Teliychuk V.G. Operational-search combatting drug crimes in the Internet as a strategy for combatting drug crimes in Ukraine. The article outlines the illegal distribution of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors through the Internet. The ways of committing drug crimes in the Internet and their division into types, ways of illegal use of modern technologies by drug dealers are considered. The measures on operatively-search counteraction of drug crimes in the Internet are offered.

It is noted that the relevance of the study is due to the rapid spread in Ukraine of non-medical use of narcotic drugs and their illicit trafficking through the Internet and the development of an effective system of prevention and operational search for counteracting criminal activities in the electronic resources of the Network. Based on the results of the analysis of practical materials, it is determined that investigators, prosecutors and judges are not yet using the results of operational and investigative activities in the criminal process of proof. The ways of illegal use of modern technologies by drug traffickers are analyzed. It is noted that the main reason for this is that the issue of the use of operational search materials to obtain evidence in the criminal process is not adequately regulated in legislation, developed in theoretical and methodological literature, and therefore it is natural that it has certain difficulties for law enforcement activities, concerns the issue of the use of materials of the UDR of verbal origin in this direction of the criminal process. It is determined that the most widespread type of materials of the ORD of verbal origin used in the interests of criminal proceedings is the communication of a person who is in confidential relations with subdivisions carrying out the ordnance. Attention is drawn to the fact that in most cases information about the circumstances of the crime committed by operational sources can radically affect both the pre-trial investigation process and the trial of the case. Despite this, the issue of development and normative fixing of ways and forms of entering such information into the criminal process becomes especially topical.

Keywords: *illegal traffic, narcotic drugs and psychotropic substances, counteraction to drug trafficking and drug addiction, operational-search counteraction, strategy of drug crime counteraction, Internet.*

УДК 343.123.12 (477)

Ткаченко В. І.

здобувач

Ханькевич А. М.

кандидат юридичних наук

(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ОКРЕМИХ ФАКТОРІВ НА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ПРОТИДІЮ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИКІВ

Зроблено спробу визначити фактори, що впливають на стан оперативно-розшукової протидії в Україні. Виділено основні групи зазначених факторів, наведено їх характеристику. Доведено, що фактори, які впливають на рівень наркоконтрабанди в Україні, мають бути об'єктом постійного моніторингу та прогнозування з боку суб'єктів оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків.

Ключові слова: *оперативно-розшукова протидія, контрабанда наркотиків, наркотики, фактори впливу.*

Постановка проблеми. Боротьба з незаконним обігом наркотиків та їх контрабандою є одним із пріоритетних завдань правоохоронних органів в Україні. Протягом останніх років правоохоронці значно підвищили рівень

протидії контрабанді наркотиків, про що свідчать відповідні статистичні дані, розміщені на офіційному сайті Генеральної прокуратури України. Разом із тим ефективність оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків залежить від сукупності факторів, що певним чином впливають на її стан. Визначення та характеристика зазначених факторів обумовлена необхідністю розроблення суб'єктами оперативно-розшукової діяльності заходів, спрямованих на підвищення рівня протидії контрабанді наркотиків та формування системи корегувальних заходів.

Актуальність питання, порушеного у статті, підтверджується недостатнім ступенем розробленості – сьогодні дослідження різноманітних факторів, що впливають на стан оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків, мають фрагментарний характер та потребують комплексного підходу та систематизації.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження чинників, що впливають на вчинення контрабанди наркотиків, здійснювало багато відомих іноземних та вітчизняних вчених, серед яких О.М. Бандурка, В.А. Жбанков, В. Кушпін, В.А. Тимошенко, О.М. Смирнова, О.М. Гумін, С.О. Сорока, І.Л. Рудницький, С. Якімова, Р.Р. Грень та інші. Разом з тим слід зазначити, що підняті у наукових працях питання були розглянуті фахівцями, насамперед, з позицій чинників, що впливають саме на організацію та вчинення контрабанди наркотиків, а не на стан її протидії.

Таким чином, **метою** статті є виокремлення та характеристика основних факторів, що впливають на стан оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків.

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукова протидія контрабанді наркотиків в Україні, як і в цілому світі, становить собою динамічний процес, який адаптується до нових викликів з боку міжнародної наркозлочинності. Зазначене пов'язане насамперед з тим, що міжнародні наркоділки постійно оновлюють методи, способи та технології контрабандного переміщення наркотиків, що, в свою чергу, ускладнює діяльність правоохоронців. Разом з тим існує ряд чинників, які можуть вплинути на стан протидії контрабанді наркотиків, погіршуючи її результати та ефективність. Зазначені чинники повинні бути об'єктом постійного моніторингу з боку суб'єктів оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків із завданням своєчасного їх встановлювання та відповідного реагування.

Наведемо окремі думки вчених щодо визначення факторів, що можуть впливати негативним чином на стан протидії злочинності, в тому числі контрабанді наркотиків.

Так, О.М. Бандурка акцентує на функціюванні кримінально-синдикалістської економіки зі всіма властивими їй атрибутами у вигляді корупції, слабкої правоохоронної системи тощо; намаганнях представників криміналітету проникнути та закріпитися в органах влади України або в оточенні окремих посадових осіб; високому рівні інтернаціоналізації та глобалізації злочинності, наявності усталених зв'язків її представників зі злочинними елементами в країнах СНД, Східної Європи, Азії, низці країн Заходу, особливо там, де є великі діаспори вихідців з колишнього СРСР (США, Німеччина тощо); набуванні транснаціональною злочинністю значних масштабів; підвищенні злочинними елементами рівня консолідації, мобілізації та інформованості тощо [1, с. 25-29].

До основних характерних рис, які значно погіршують сучасний стан розповсюдження й контрабанди наркотиків, Р.Р. Грень відносить наявність значної наркосировинної бази, і це приваблює не тільки вітчизняних наркоділків, але й мешканців країн близького зарубіжжя, особливо РФ; особливості

геополітичного розташування країни на важливих міжнародних шляхах, зручність використання нових каналів для нелегального транзиту наркотичних засобів до країн Західної Європи; наявність привабливого ринку збуту наркотиків, яким міжнародні наркоділки бачать територію України; використання міжнародними наркоділками наявної в Україні дешевої робочої сили для транспортування наркотичних засобів різноманітними системами комунікації; міждержавний та міжнародний характер організованих злочинних груп; корумпованість наркобізнесу з державними та правоохоронними органами; високу конспіративність вчинення наркозлочинів та їх латентність [2].

У свою чергу, С. Якімова виділяє такі детермінанти глобального характеру у сфері протидії контрабанді наркотиків: геополітичне розташування України; складності в організації митного і контрольо-пропускного режиму; недостатню ефективність взаємодії з правоохоронними органами сусідніх держав у напрямку протидії наркобізнесу; широке втягування громадян нашої держави, передусім працівників транспорту (особливо морського), у незаконні операції з наркотиками за кордоном; інтернаціоналізацію наркобізнесу; використання потенціалу хіміко-фармацевтичної, хімічної промисловості держави для незаконного виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин; відмінність правових систем; неприєднання низки держав до міжнародних угод або невиконання своїх договірних зобов'язань; нездійснення належного національного контролю за наркотичними засобами, ненадання необхідної інформації до міжнародних органів контролю [3].

На думку І.Л. Рудницького, ефективність здійснення пошуку фактичних даних про злочинні групи, що вчиняють контрабанду наркотичних засобів, залежить від знання оперативним працівником закономірностей створення злочинних груп наркоконтрабандистів, форм їх існування; способів учинення контрабанди і приховування (маскування) слідів; видів транспорту, що використовується для перевезення через кордон наркотиків; причин та умов, що сприяють вчиненню контрабанди наркотиків; характеристики місця (конкретного пункту перетину кордону), яке використовується з метою контрабанди наркотиків; характеристики членів групи та його організатора тощо [4].

Також С.О. Сорока виокремлює такі фактори, як посилення негативної тенденції, пов'язаної із втягуванням у контрабандну діяльність посадових осіб, які за своїми службовими обов'язками безпосередньо повинні вести боротьбу з цим негативним явищем, а також постійним вдосконаленням старих та застосуванням новітніх довершених способів її вчинення, накопиченням неабиякого досвіду, використанням найсучасніших досягнень науки і техніки [5].

З урахуванням вищезазначеного, пропонуємо розглянути систему факторів, що, на наш погляд, впливають на стан оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків.

Основним фактором, що впливає на наркоситуацію в Україні та стан оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків, є наявність інтересу до України з боку міжнародних наркоділків та наркоконтрабандистів. Чим більш цікава Україна для зазначеної категорії осіб, тим активніше, агресивніше та масштабніше будуть їхні потуги використовувати державу для здійснення контрабандних акцій. У свою чергу, збільшення спрямувань міжнародних наркоділків до України змусить правоохоронні органи витратити значно більше ресурсів для відбивання наркоекспансії.

Загальновідомо, що інтерес міжнародних наркоділків до України залежить від таких обставин: присутність на території України широкого кола споживачів заборонених до легального обігу наркотиків іноземного походження, які мають фінансові та фізичні можливості придбати ці наркотики на чорному рин-

ку; наявність на території країни осіб, готових проводити незаконні операції (збут, переробку, перевезення, зберігання) на території нашої країни з наркотиками іноземного походження; наявність осіб, готових здійснити контрабандне переміщення наркотиків через митний кордон України та маючих для цього певні можливості; наявність у державі місць, де традиційно масово вживають та збувають заборонені наркотики іноземного походження; виготовлення, вирощування, синтез на території України наркотиків, які користуються значним попитом за межами України; функціонування на території України підприємств-виробників прекурсорів, що використовуються для нелегального виробництва наркотиків за межами держави; територіальне розташування України – Україна межує з країнами, які традиційно входять до сфери інтересів міжнародних наркоділків; географічне положення України, розвиненість зовнішньоекономічної діяльності і міжнародного транспортного сполучення, статус транзитної держави – все це обумовлює її провідне місце в міжнародному наркотрафіку; наявність можливостей перевезення через територію України великих партій наркотиків (функціонування морських торгових портів та інше).

Другим немаловажним фактором, що впливає на наркоситуацію та діяльність правоохоронців, є процеси, що відбуваються в структурі транснаціональної наркозлочинності. Так, В.А. Жбанков виділив такі основні напрямки розвитку сучасної організованої наркозлочинності в країнах колишнього СРСР: 1) експансія транснаціональної організованої злочинності у сфері наркобізнесу і наркоконтрабанди (посилення кримінальної активності у сфері наркобізнесу; монополізація транснаціонального наркобізнесу; посилення транскордонних міграцій капіталів, матеріальних і людських ресурсів, задіяних у наркобізнесі; диверсифікація в плані розподілу інвестованих капіталів між різними об'єктами вкладень і освоєння нових напрямів наркопідприємництва; 2) товарна диверсифікація «чорного наркоринку» (постійне розширення асортименту наркопродукції; реструктуризація товарного сегменту нелегального наркобізнесу; розробка нових методик наркосинтезу і вдосконалення відомих способів виготовлення; впровадження «дизайнерської» наркопродукції); 3) професіоналізація транснаціональної організованої наркозлочинності (становлення кримінальної діяльності злочинців у сфері наркобізнесу як основного професійного заняття); 4) інформатизація транснаціональної наркозлочинності (впровадження прогресивних інформаційно-телекомунікаційних технологій, що реалізуються на базі сучасних апаратно-програмних засобів, у тому числі за допомогою інформаційних та технологічних ресурсів Інтернету); 5) підвищення системності транснаціональної організованої наркозлочинності (домінування у кримінальному наркобізнесі злочинних організацій, які представляють собою досить складні системні утворення з багаторівневою ієрархією, високим ступенем співорганізованості і керованості, функціональною спеціалізацією кримінальних елементів – окремих осіб і груп); 6) взаємопроникнення транснаціональної організованої наркозлочинності та легітимних громадських інститутів, яке втілюється шляхом активізації обміну активами (фінансовими, організаційними, інституційними, кадровими та інформаційними ресурсами) між кримінальними елементами, які діють в сфері наркобізнесу, і економічними агентами, що функціонують на легітимному ринку; за своєю сутністю вони вступили в симбіотичну взаємодію; 7) економізація транснаціональної організованої наркозлочинності (ставлення учасників до своєї злочинної діяльності як до бізнесу; застосування різних економічних моделей та законів); 8) глобалізація транснаціональної організованої наркозлочинності (всесвітня інтеграція та універсалізація, пов'язана з уніфікацією елементів кримінальної діяльності – засобів, способів (методів), об'єктів (продуктів) і суб'єктів, відносин між ними) [6].

Третім фактором, що безумовно впливає на процес виявлення ознак контрабанди наркотиків, є рівень організації та забезпечення митного і прикордонного режиму як на території України, так і на території сусідніх з нею країн. Подібний рівень, на наш погляд, повинен формуватися з таких чинників: удосконаленість технологічної схеми проходження митного та прикордонного контролю, матеріально-технічна оснащеність пунктів пропуску через митний та державний кордон; професійність та матеріально-технічне забезпечення кадрового апарату, що бере участь у проведенні митного та прикордонного контролю, а також забезпечує охорону державного кордону поза межами пунктів пропуску; удосконаленість нормативно-правового регулювання режиму митного та прикордонного контролю; рівень контролю за дисципліною і власною безпекою серед кадрового складу; здатність оперативного реагування на наркозагрози та рівень взаємодії з підрозділами правоохоронних та контролюючих органів України і сусідніх держав.

Проблема наявності корупційного сегменту серед працівників правоохоронних, контролюючих та інших державних органів, діяльність яких пов'язана зі здійсненням митного та прикордонного контролю, протидією контрабанді наркотиків та незаконному обігу наркотиків іноземного походження, заборонених до обігу, здійсненням державного контролю та визнанням речовин як наркотиків, є окремим фактором, що заважає проводити ефективні заходи щодо протидії контрабанді наркотиків.

Вагомим фактором також є рівень нормативно-правового забезпечення оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків. Сьогодні потребує більш ретельного правового регулювання правовий статус осіб, що сприяють правоохоронцям у протидії контрабанді наркотиків; надання органам Національної поліції права здійснення досудового розслідування злочинів за ст. 305 КК України; врегулювання питання проведення оперативно-розшукових заходів за межами України тощо. Також необхідно зазначити, що наразі оперативні підрозділи надають більшу перевагу проведенню протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків у рамках кримінальних проваджень ніж документування злочинної діяльності в рамках оперативно-розшукових справ, що негативно позначається на якості безпосередньо оперативно-розшукової діяльності в цьому напрямку.

Ефективність оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків напряму залежить від рівня її організації. Вважаємо, що критеріями ефективності організації оперативними підрозділами протидії контрабанді наркотиків слід вважати не лише статистичні показники щодо документування контрабанди наркотиків, як зазначає більшість вчених, а наявність розвинутої мережі оперативних джерел, здатних забезпечити процес виявлення, фіксування, документування ознак організації та вчинення контрабанди наркотиків, проведення профілактичних заходів та інших заходів впливу на кримінальне наркосередовище; рівень оперативно-розшукової профілактичної роботи та розбудова актуальної системи оперативного пошуку, своєчасне та точне визначення реальних загроз з боку наркоконтрабандистів та міжнародних наркоділків; вміння прогнозувати потенційні загрози з боку наркоконтрабандистів та міжнародних наркоділків, а також прогнозування розвитку оперативної обстановки.

Також достатньо суттєвим фактором є рівень фінансово-матеріального, організаційного, інформаційного, кадрового, науково-технологічного та методологічного забезпечення правоохоронних органів, що здійснюють протидію контрабанді наркотиків та незаконному обігу наркотиків іноземного походження. Загальновідомо, що сучасні міжнародні злочинні наркоорганізації залучають вчених та висококваліфікованих фахівців різних спеціальностей для розробки

новітніх способів та методик контрабандного переміщення наркотиків та їх зберігання під час проходження митного контролю; способів оплати на всіх етапах організації контрабанди наркотиків; а також для створення ефективної мережі наркокур'єрів, інформаторів та інших категорій осіб, що можуть бути утягнені в процес контрабанди наркотиків.

З урахуванням того, що контрабанда наркотиків відноситься до злочинів, які вчиняються на території декількох держав, важливим фактором, що впливає на виявлення ознак цього злочину, є ефективність механізму своєчасного обміну відповідної оперативної інформації між правоохоронцями України та інших країн.

Слід зазначити, що на стан протидії контрабанді наркотиків в Україні може впливати наявність спеціального правового статусу в деяких громадян України (дипломатичний статус тощо), що обмежує в їх відношенні проведення оперативно-розшукових заходів. Нещодавнє виявлення фактів причасності працівників посольства РФ в Аргентині до контрабанди кокаїну свідчить про необхідність посилення оперативного забезпечення осіб, що мають дипломатичний статус.

Крім цього, за думкою фахівців, до факторів, що впливають на стан оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків, можуть відноситись: рівень толерантності в Україні до осіб, що здійснюють контрабанду наркотиків; рівень сприяння населення правоохоронним органам у виявленні та документуванні контрабанди наркотиків та незаконного обігу наркотиків іноземного походження в Україні; ступінь доступності в Україні наркотиків іноземного походження та інформованості населення про них (можливість замовлення наркотиків за кордоном та отримання їх в Україні, оперативності у визнанні нових психоактивних речовин наркотиками); участь України в міжнародних програмах боротьби з наркобізнесом та контрабандою наркотиків тощо.

Вплив наведених факторів на стан оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків може проявлятися в ускладненні виявлення, фіксування та документування ознак організації та вчинення контрабанди наркотиків; послабленні можливостей суб'єктів оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків своєчасно реагувати на наркозагрози.

Висновок. Фактори, що впливають на стан оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків, – це чинники, присутність або відсутність яких обумовлює певний вплив на процес та результати проведення оперативними підрозділами діяльності з виявлення, фіксування, документування, запобігання та профілактики контрабанди наркотиків. Основними факторами, що можуть впливати на стан оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків, є рівень інтересу до України з боку міжнародних наркоділків та наркоконтрабандистів; статичні та динамічні зміни в структурі транснаціональної наркозлочинності; рівень організації та забезпечення митного та прикордонного режиму як на території України, так і на території сусідніх з нею країн; рівень корумпованості серед працівників правоохоронних, контролюючих та інших державних органів; нормативно-правове регулювання оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків; рівень фінансово-матеріального, організаційного, інформаційного, кадрового, науково-технологічного та методологічного забезпечення правоохоронних органів, що здійснюють протидію контрабанді наркотиків та незаконному обігу наркотиків іноземного походження; рівень обміну оперативної інформації між правоохоронними органами України та іноземних держав. Зазначені фактори повинні бути об'єктом постійного моніторингу оперативним підрозділом, що здійснюють оперативно-розшукову протидію контрабанді наркотиків.

Бібліографічні посилання

1. Бандурка О.М. Кримінологічні фактори впливу на стан злочинності в Україні // Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2016. 634 с.
2. Грень Р.Р. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. 23 с.
3. Якимова С. Детермінація злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2014. № 782. С. 193-198. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_782_38 (дата звернення: 19.04.2018).
4. Рудницький І.Л. Удосконалення правових основ виявлення контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2016. № 850. С. 541–547.
5. Сорока С.О. Фактори, які визначають суспільну небезпечність контрабанди наркотичних засобів // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 377-387.
6. Жбанков В.А., Табаков А.В. Транснациональная организованная наркопреступность и наркоконтрабанда как ее составляющая: современное состояние и основные тренды. М.: РИО Российской таможенной академии, 2017. 180 с.

Надійшла до редакції 28.05.2018

Tkachenko V.I., Khankevych A. M. Characteristics of internal and external factors that affect the operative and search counteraction to drug smuggling. The authors of the article have attempted to determine the main external and internal factors that may affect the effectiveness of conducting operative and search counteraction to drug smuggling, which affect the state of operative and search counteraction in Ukraine. The thoughts of scholars in regard to this topic have been studied. The main groups of these factors have been distinguished; their characteristics have been provided.

It has been proved that the main factors that can significantly affect the state of operative and search counteraction to drug smuggling are as follows: the level of interest to Ukraine by international drug dealers; processes occurring in the structure of transnational crime; the level of the organization and provision of the customs and border regime both on the territory of Ukraine and on the territory of neighboring countries; the presence of a corruption segment among law enforcement, controlling and other state agencies, which activities are related to the implementation of customs and border control, counteraction to drug smuggling and illicit trafficking of drugs of international origin; the level of regulatory provision of operative and search counteraction to drug smuggling; the state of the direct organization of operative and search counteraction to drug smuggling; the level of financial and material, organizational, informational, personnel, scientific and technological, methodological provision of law enforcement agencies, which are engaged in counteraction to drug smuggling and illicit drug trafficking of international origin; the effectiveness of the mechanism for the timely exchange of operative information between law enforcement officers of Ukraine and other countries; the level of tolerance to drug smugglers in Ukraine; the level of assistance to law enforcement agencies by the population in detecting and documenting drug smuggling and illicit drug trafficking of international origin in Ukraine; the degree of availability in Ukraine of drugs of international origin and information content about them, etc.

The authors have suggested to consider these factors as an element of operative and search characteristics of drug smuggling; causes and conditions assisting to the organization and commission of drug smuggling; objects of operative prevention, operative monitoring and forecasting; an element of operative situation; the subject matter of the research by the theory of operative and search activities.

The impact of the above mentioned factors on the state of operative and search counteraction to drug smuggling can be manifested in the difficult detection, recording and documentation of the features of the organization and commission of drug smuggling; the weakened capabilities of the subjects of operative and search counteraction to drug smuggling to respond drug-related threats in a timely manner.

Keywords: *operative and search counteraction, state of counteraction, drug smuggling, narcotic drugs, factors.*

УДК 343.57

Tozova R.
(National Institute of Justice of Bulgaria)

ILLEGAL DRUG TRAFFICKING

Тозова Р. Незаконний обіг наркотиків. Розглянуто проблеми протидії незаконному обігу наркотиків у Болгарії з точки зору обміну позитивним досвідом в галузі правового співробітництва.

Досліджено проблематику питання незаконного обігу наркотиків та наслідки діяльності організованої злочинності, що підривають економіку Болгарії та загрожують стабільності, безпеці та суверенності країни. З'ясовано, що транспортування наркотиків здійснюється традиційними шляхами - повітряним та морським. Це свідчить про те, що організовані злочинні групи зацікавлені у використанні приватних аеропортів та портів у Європі.

Також надано правові характеристики злочинів, пов'язаних із наркотиками, прекурсорами наркотичних засобів та психотропних речовин, обладнанням або матеріалами для виробництва наркотичних речовин, зазначеними в статтях 354a, 354b Кримінального кодексу Болгарії.

Останнім часом до Кримінального кодексу Болгарії внесено зміни щодо деталізації тлумачення поняття «Наркотичні речовини».

Розглянуто низку питань, що стосуються:

- кримінально-правового статусу осіб, обвинувачених у зберіганні, транспортуванні та передачі інкримінованих речовин як суб'єкта злочину;
 - притягнення до кримінальної відповідальності згідно з Кримінальним кодексом відповідно до наявних доказів;
 - необхідності боротьби з міжнародною злочинністю (контрабанда та транскордонна торгівля наркотиками);
 - урегулювання різних правових інструментів, встановлених актами ЄС та міжнародними договорами, що походять від 1959 року (Європейська конвенція про взаємну допомогу в Кримінальних справах);
 - створення правової бази для допомоги у кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу, для полегшення транскордонного розслідування, щодо будь-якої іншої держави-члена.
 - Членство в ЛТ, основні пункти в угодах між членами, діяльність членів. Зазначені методи здійснення слідчих заходів та операцій відповідно до законодавства держави-члена.
- У статті порушено проблемне питання класифікації покарань за такі злочини, як: контрабанда наркотичних речовин, відмивання грошей, незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин та ін. Зазначено, що Республіка Болгарія побудувала всеосяжне, повне та суворе законодавство, спрямоване на протидію наркозлочинності.

Ключові слова: незаконний обіг наркотиків, криміналізація, індивідуалізація кримінальної відповідальності.

The illegal drug trafficking as one of the most dangerous international crimes is subject to continuous expansion and growth all over the world. The illegal drug trafficking and the organized crime lead to the establishment of strong connections and relations that undermine the legitimate economy and pose a real threat to the stability, security and sovereignty of the countries. The illicitly acquired funds allow the criminal organizations to infiltrate the governmental entities and to unite with the legitimate commerce and financial activity at all levels in the governmental and international institutions, by corrupting them. The illegal drug trafficking is immediate source for the laundry of the so-called “dirty money” that serves as funding for the international terrorism.

As with all crimes, committed by cross-border groups, the investigation of drug trafficking cases often gives rise to problems with the jurisdiction. We should mention here the role of Eurojust where decisions can be made in the most efficient manner on how to avoid conflicts of jurisdictions and make effective investigations. Other difficulties that arise from the failure to apply the International Legal Aid

Convention from 2000 can also be resolved under this order.

This discussion forum in the area of combat against the traffic of narcotic substances is a basis for the exchange of good practices in the area of judicial cooperation. These meetings remain an extremely useful instrument for the investigating authorities, the prosecutors and the judges from the EU countries when dealing with cases of cross-border crimes. This is the best instrument to exchange information in joint investigations, plan joint activities, anticipate normative difficulties and their timely resolution; and last, but not least, facilitate the execution of subsequent requests for international legal aid.

1. Specifics of the drug market in Bulgaria

The illegal drug trafficking is a crime that is typical example of the challenges before the authorities charged with the enforcement and the administration of law in our country. The increasing globalization of society led to the globalization of crimes. The illegal drug trafficking keeps expanding and hits more new regions.

During the last year the original destination of heroin continues to be Iran and other countries from the Near east due to the low cost and the vicinity to the location of the production /Afghanistan and Pakistan/. Turkey is also a country of reference for this drug to Europe; while the so-called “northern route” is more often used for the transportation of heroin through the Caspian republics to Ukraine and Western Europe, as well as to the Black Sea and the Mediterranean region. The use of this itinerary by the organized crime groups is due to the increased border control of the land borders of the countries in the region and the possibilities to avoid crossing multiple border checkpoints.

The cocaine traffic continues to be carried out by means of the traditional methods-by air and sea-because of the geographical location of the countries producing this type of narcotic. There is interest by the organized crime groups to using private airports and ports in Europe where the packages control is considerably reduced.

In 2016 was observed active import of precursors and synthetic narcotics /acetic anhydride / from Serbia, Holland and Belgium to Bulgaria and Turkey, including a few attempts for synthetic narcotics trafficking towards Turkey.

The traffic of marihuana from Macedonia and Albania through Bulgaria and Greece towards Turkey gets more intensive with the use of trucks and companies with the participation of Bulgarian and foreign citizens.

According to the data, the production of cannabis in open air becomes more unprofitable due to the increased competition by the Albanian crime groups. Thus the in-doors production continues in small rooms in apartments and houses.

It could be said that there is no uniform market in Bulgaria. After the decline of the major drug bosses of the past, various groups attempt gaining over the market by using their own supply channels and trading the narcotics with their own means. In order to gain a larger market share, those groups distribute good quality drugs.

Similarly to the European drug market, the Bulgarian illegal market offers all traditional narcotics. Cannabis has the lion's market share, followed by the amphetamine and the /pico/methamphetamine. It is observed a decrease in the use of heroine, and the main reason is the fact that the addicted users moved to methadone programs, the low purity of the offered doses and the orientation towards marihuana. The use of cocaine is under the average level of the European Union because of its high price on the Bulgarian drug market. Its use has seasoned character /mainly on the seaside and in winter resorts/. The so-called “ice” cocaine, mixed with other synthetic narcotics /a dose cost is 180-200 leva / is a hit among the wealthy users. The highest market share belongs to the cannabis due to its affordable price and the possibility for a closed production cycle within the country-from the planting to the distribution. The

methadone and amphetamines-laced marihuana is offered more and more often. The new psycho-active substances known as “designer drugs” that are relatively new drugs for Bulgaria create considerable problems. The supply is provided mainly through postal parcels from China, India or through Internet sites.

During the last year the most often confiscated drug in Bulgaria is the marihuana /637 kilograms / with 21 prevented attempts of drug smuggling. At the same time there is 40% increase of the confiscated heroine. There was an interesting case from 5 July 2016 at the Lesovo customs checkpoint where 755 kg heroine were found smuggled in legitimate merchandise with tomato puree cans, in a truck with Iranian registration number. There is another intriguing case from 2015 at the port of Bourgas because of the hiding place of the drug /42 kg heroine / and the itinerary used by the smugglers. After a joint investigation between Bulgaria and Germany and a joint operation between the Bulgarian Customs authorities, Bourgas City customs and Chief directorate for the Fight against Organized Crime a checkup is performed on a tugboat with temporary German registration number that arrived at the Port of Bourgas on the Druzhba ferryboat following the itinerary Bourgas-Batumi-Novorosijsk-Bourgas. The tugboat is driven by a Turkish citizen who had travelled overland through Bulgaria and Turkey to Iran, where most likely the heroine was loaded. Afterwards the vehicle returned to Europe through Georgia with a ferryboat. The heroine in bulk was discovered with the assistance of X-ray in the 10 running tyres. A new trend in the Bulgarian drug smuggling is the traffic of dried leaves of the plant Khat. In Bulgaria, the dry Khat arrives with postal and air cargo-parcels, declared as “tea” from Kenya and Ethiopia. It was intended to reach the drug markets of Belgium and Holland. During the last two years over 40 attempts for smuggling dried leaves of the plant Khat were prevented and 900 kg. of the plant were confiscated.

2. Legal characteristics of the crimes related to drugs-related crimes, analogue drugs, precursors, equipments or materials for the production of narcotic substances or analogues /art. 354a-354b from the Criminal Code/

Pursuant to the international commitments undertaken by the Republic of Bulgaria in compliance with the signed conventions and protocols, the changes in the judicial reform and the combat against organized crime, legislative decrees were adopted to establish specialized criminal court and prosecution office related hereto, charged with the examination of organized crime related-cases.

The Criminal Code lacks legal definition of the term "narcotic substance" and it is used by the legislator in the Narcotic Substances and Precursors Control Act.

“Narcotic substances” mean all anesthetic and psychotropic substances – highly risky and risky, according to the Narcotic Substances and Precursors Control Act. The amendments to the Act also added “any other natural or synthetic substance” that can provoke dependence and exercise a stimulating or depressive effect on the central nervous system, provoke hallucinations or harm the movements, the ability to think, behavior, perceptions and mood, as well as any other harmful impacts on human body. The Law translates the definition of “analogue”, which can be any substance, not included in the Narcotic Substances and Precursors Control Act, but bears similar chemical structure with some narcotic substance and provokes analogical effect in the human body.

Serious issues were raised with the latest amendment of art. 354a Criminal Code /2006/, with which were simultaneously decriminalized certain forms of criminal actions, the quantum of evidence was amended and the level of punishment of all crimes of this type was alleviated. The first group of issues refers to the penal and legal status of persons, accused for the storage, transportation and transfer of incriminated substances as subject to crime perpetration under art. 354a /Criminal

Code/. Its resolution depends on whether the criminal responsibility of such persons is involved only for the performance of one or more of the decriminalized forms of crime perpetration, or, for some of the incriminated ones as well. The transfer of narcotic substances /according to the Act/ is an activity, performed on the territory of the country or through its borders, using vehicles, animal traction, human efforts or parcel. Both forms of crime perpetration and the transfer and transportation as type of transfer, are carried out either via action, or via action and/or lack of action. However, in all the cases, the carrying out of the perpetration is possible only if the perpetrator exercises factual control over the item, subject to the crime, and this completes the meaning of the term “possession”. The most difficult hypothesis to resolve is the one, in which the defendant is under investigation for the distribution of narcotic substances and for some of the other forms of crime perpetration under art. 354a, Criminal Code /repealed/. The difficulty originates from the raising of additional *Mens rea* under art. 1 from the current redaction and from the fact that the Act foresees different boundaries of the crime “acquisition and holding of narcotic substances”, depending on the presence or the lack of the designated statutory goal in art. 354a /1/ and /3/, Criminal Code. The only possible solution in this case would be that the perpetrator is sentenced for the distribution of the incriminated substances pursuant to art. 354a /1/, Criminal Code, while the carrying of the additional non-statutory crime perpetration on them as per the same article, is reported as aggravating circumstances for his responsibility in the process of individualization of his criminal responsibility.

The second group topical issues on the application of art. 354a from the Criminal Code is related to the modification in the quantum of evidence under paragraph 2 of the same article. For the first time it is envisioned that an aggravated criminal responsibility is applied in the case where the object of the perpetration are narcotic substances or their analogues of substantially large amounts, or where the crime was committed by a person, following the instructions or upon a decision by an organize crime group, or by any functionary, during or with regards to the performance of his functions or under the conditions of dangerous recidivism. The acquisition and holding of narcotic substances in a public location has been raised to quantum of evidence only in the presence of special statutory goal.

It is a widely spread hypothesis in which the perpetrator exercises real power over the incriminated substances, placing them in different places in the space and they are gradually determined in the course of the investigation. The practice shows that in these cases a few independent accusations are raised under art. 354a from the Criminal Code, according to the number of places, in which the incriminated substances have been found. It is extremely important here to thoroughly examine the subjective psychological status of the perpetrator with relation to the perpetration and the degree of social danger and its consequences /whether the storage in different places has been made based on a single or multiple decisions/, because in the first case the perpetrator should be held responsible for one uniform crime, while in the other one – for continuous criminal activity, but not for several independent crimes under art. 354a from the Criminal Code. Certain difficulties are also contained in the hypothesis, where the perpetrator has been found in possession of two or more different types of narcotic substances, their analogues, precursors, equipment or materials for the production thereof. In these cases, if the different types of substances, on which the perpetrator influences in a negative way, don't bring differences within the scope of the punishment as envisioned in the law /for example, it refers only to highly risky narcotic substances/, then he should bear responsibility for one uniform crime.

Due to the similarity of the analogue with the narcotic substance, the Criminal Code envisions the possibility that the analogue itself is also is a subject matter of

crime under art. 354a para 1 of the Criminal Code. As a general rule, a large part of the narcotic substances can be created from different types of plants. In the course of the production cycle are used chemical substances, which, when examined by themselves, are not narcotic substances, but a narcotic substance cannot be created without them. The substance that is used for the production of narcotic substance and can be traced in its structure during an examination is called "precursor". Until 2007 the legal definition of precursor in the General Provisions of the Narcotic Substances and Precursors Control Act contained a reference to the Substances Act in a separate attached list of the substances that are precursors. With the amendments from 2007, the precursor is defined as substance, included in the list pursuant to art.2 b "a" from Regulation 273/2004 and art.2 b "a" from regulation 111/2005". /Regulation /European Community/ №273/2004 of the European Parliament and the Council regarding the precursors of narcotic substances, Regulation /European Community/ №111/2005 of the Council regarding the determination of monitoring rules for the commerce between the European Community and third countries in the area of precursors/. Thus, in order to determine whether there is a precursor as an independent possible alternative of the subject matter of the crime under art. 354 a para.1 from the Criminal Code, the designated Regulations shall be applied directly as part of the European Union secondary legislation.

In addition to the criminalized incitement of another person to use narcotics, a new quantum of evidence has been added – assistance in the use of narcotic substances and their analogues. The next quantum of evidence refers to a medical doctor who consciously prescribes to another person narcotic substances, analogues thereof, or medicines containing such substances /art. 354b /5/, Criminal Code/

The amendments made in the legislation from 1975 till now – the latest date from 2010, and the envisioned quantum of evidence in the Criminal Code for the illegal drugs traffic designate the indisputable efforts of Bulgaria to comply with the international conventions for a comprehensive and differentiated regulation of these crimes, for their dangerous character for the society and the international community, and to envision severe punishments for them. Maybe the question should be raised with regards to the punishments, envisioned for these crimes according to the character and the danger of other crimes of similar character, such as qualified smuggling of narcotic substances /art. 242 /2-4/, Criminal Code/ and money laundering under art. 253 from the Criminal Code. In any case, based on the three conventions, /Single Convention on Narcotic Drugs /1961/; Convention on Psychotropic Substances /1971/ and the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances /1988, ratified 1992/, laws and other normative acts, we can state that the Republic of Bulgaria built a comprehensive, complete and severe legal regime with regards to the activities with narcotic substances, the precursors, analogues and patent medicines, including the control over them. In this sense, the statistical data below are more than eloquent:

In 2016, the inspectors from the Drugs Department of the "National Police" State Directorate, the structural units of the Municipal Directorate of Internal Affairs and the Regional Directorate of Internal Affairs conducted a totality of 2978 specialized police actions on the territory of Bulgaria; during which were detained 5201 persons committing crimes, related to narcotic substances. 7609 drug venues, bars and amusement places were cleared out. A totality of 6646 schoolyards was inspected and sanctions were imposed by the National Revenue Agency's inspectors.

In 2016, 3474 files were submitted with the request to initiate pre-trial proceedings against persons, using and/or trading with narcotic substances. The proceedings monitored by a prosecutor for crimes, related to narcotics and smuggling of narcotic substances /under art.354a-354c of the Criminal code and art. 242, para 2-4

and 9 from the Criminal code, are 9141, while the newly instituted ones are 6950. The investigation phase was completed for 6684 pre-trial proceedings. At the end of 2016, 2195 pre-trial proceedings remained unfinished and 3147 were terminated. The specialized prosecution monitored 45 pre-trial proceedings for smuggling of narcotics, related to organized crime, of which 14 were newly instituted. 22 prosecutorial acts were submitted to the court against 78 persons. 38 persons were convicted and the judicial acts entered into force. The prevailing part of the cases in the specialized prosecution under art. 354a and 354c of the Criminal Code are for drug dealing on the territory of the country. The disclosure of organized crime groups, dealing with such crimes, continues to be hindered by their transnational activity.

If you allow me, I would like to conclude with a quote, which became part of the American folklore and reminds us that when we step over a problem, we should not forget the obvious. Legend has it that Whitney Sutton, a famous US bank robber, when asked, “Why do you rob banks?” uttered, “Because that’s where the money is.” Like Sutton, most figures in the world of organized crime sell narcotics, commit bank frauds, develop business with human trafficking, kill and blackmail, because “that’s where the money is”. However, once acquired, the money from illicit activity somehow should be incorporated into the legal financial system, in order to be useful for the criminal. This fact converts the money not only in major stimulus for the organized crime, but also in one of its principal weaknesses.

Let’s take as an example a middle-sized organization for drug trafficking. If it wants to sell heroine amounting to 1 million dollars, it should produce, transport and distribute only 11 kg of heroine. After the sale of the narcotics, however, the trafficking organization should collect 120 kg of banknotes and coins from the clients. This is ten times more than the weight of the drugs sold. In the case of large trafficking organizations the effect is multiplied. The drug dealers, who sell cocaine amounting to 1 billion dollars, should collect 120 000 kg of illegal money. If we make the assumption that the income from the illegal drugs sale for one year equals the “modest” amount of 50 billion dollars, then the “dirty money” from these sales weight approximately 7 million kilograms. This is a huge burden for the organized crime and a great opportunity for the human rights protection authorities.

3. Joint Investigation Teams-General Legal Framework

The need for tackling international crime (drug smuggling and cross-border THB in that matter) has called to life various legal tools, established by acts of the EU and international treaties, dating back as far as 1959 when the *European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters* was introduced by The Council of Europe. What first began as a formal procedure for MLA between sovereign countries later evolved into the possibility for direct gathering and exchange of information and evidence between officials from different states. One of the means through which the latter was made possible is the JIT.

On October 15th and 16th, 1999 The European Council held a special meeting in Tampere, Finland, calling for JITs to be set up “...as a first step, to combat trafficking in drugs and human beings...”. It wasn’t long before *Council Framework Decision* of 13 June 2002 on joint investigation teams (hereinafter referred to as the “**Framework Decision**”) was adopted. After the Framework Decision, on 29 May 2000 *The Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters* between the Member States of the European Union (hereinafter referred to as “**Convention 2000**”) was signed in Brussels and entered into force on 23 August 2005. With the Framework Decision and the signing and entering into force of Convention 2000 (Art. 13, 15 and 16 in particular) Member States have legal basis for easily setting-up JITs as means to ease cross-border THB investigation related to any other Member State.

Although this report focuses on JITs between Member States the former are

not something known only in the EU as ways for combating THB. There are several international treaties establishing the possibility for joint investigations between non-Member States and Member States⁹. JITs can also be set-up pursuant to bilateral agreements between states.

4.) What is a JIT?

The legal definition of a JIT is given in Art. 13, it. 1 of Convention 2000. The latter reads – “*By mutual agreement, the competent authorities of two or more Member States may set up a joint investigation team for a specific purpose and a limited period, which may be extended by mutual consent, to carry out criminal investigations in one or more of the Member States setting up the team. The composition of the team shall be set out in the agreement.*”. Regarding the above, the JIT itself can be defined as a team of judicial and law enforcement officials from two or more Member States which conducts criminal investigation within the borders of one or more of the involved Member States. The team is established by a written agreement between the participating Member States (hereinafter referred to as “**establishing agreement**”) for a limited duration and has a specific purpose – to carry out criminal investigation in a complicated case involving cross-border criminal activity (especially cross-border THB and drug smuggling for sexual exploitation). As a legal tool it enables close coordination between the Member States, direct gathering and exchange of information and evidence, immediate participation of domestic and foreign officials in the process of investigation and other advantages.

5.) When is the JIT an appropriate legal solution?

JITs are used in cross-border criminal cases of legal and factual complexity or as stated in Art. 13, it. 1, letters (a) and (b) of Convention 2000, a JIT may, in particular, be set up where “*a Member State’s investigations into criminal offences require difficult and demanding investigations having links with other Member States*” and where “*a number of Member States are conducting investigations into criminal offences in which the circumstances of the case necessitate coordination, concerted actions in the Member States involved*”. These are usually cases in which the authorities of one Member State face a necessity to gather information and evidence outside of their jurisdiction, resulting in the need for MLA and a number of investigative measures to be undertaken abroad.

Because there are more than one Member States affected by the same criminal activity it is common that parallel investigations are ongoing. The identification of such parallel investigations is good grounds for beginning negotiations and eventually setting-up a JIT. By doing so the parties combine forces in tackling the same crime through joint investigative effort, have a wider view of the whole criminal activity and *ne bis in idem* is respected.

Taking into account the criminal nature of cross-border THB and drug smuggling for sexual exploitation JITs are a convenient way of conducting a thorough and meticulous investigation. The usage of this legal tool is sometimes a necessity due to the fact that this type of crime: 1) is in most cases committed by organized crime groups whose members are highly mobile; 2) there are more than one place where the criminal activity occurs; 3) there is an unknown and constantly changing number of victims involved; 4) the victims are usually moved from one Member State to another in short periods of time; 5) the lucrative nature of this crime provide the perpetrators with good resources; 6) if coordinated and/or simultaneous actions in different

⁹the Agreement on Mutual Legal Assistance between the European Union and the United States of America; the Police Cooperation Convention for South-East Europe; the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Legal Assistance; United Nations Convention against Transnational Organized Crime; United Nations Convention against Corruption; United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, etc.

Member States are not undertaken this could serve as a warning to the rest of the criminal group and thus jeopardizing future investigation against them.

6.) The establishing agreement

As cited above, the general legal frame regulating JITs in the EU is set out in the Framework Decision and Art. 13, 15 and 16 of Convention 2000. They provide the basic conditions under which a JIT is established and operates. However, the specific terms and conditions regarding a JIT are negotiated by Member States for the purposes of a particular case and are laid down in an establishing agreement which is then signed by authorized representatives of the future parties. Since the general legal framework provides broad freedom in regard to the content of the agreement the parties are able to include what they deem appropriate for the current case at hand.

In order to facilitate the creation of JITs a model agreement has been developed by The Network of National Experts on Join Investigation Teams. It is a non-binding baseline which can be tailor-fit to each individual case. The model agreement includes clauses which are somewhat standard for any legal agreement – parties, duration, entry into force, the possibility for amendment and supplementation, it also contains special arrangements arising from the nature of the JIT – purpose of the JIT, criminal activity subject to investigation, place where the JIT will operate, JIT members, participation of Eurojust, gathering and access to information and evidence, exchange of evidence gathered prior to setting up the JIT, communication with the media, coordination and execution of certain investigative measures. The specific arrangements can also cover issues reaching beyond the process of investigation, for example the parties can negotiate a trial venue, determining the Member State which will hold the future defendants accountable for their crimes. All this provides the necessary flexibility for adapting the JIT to each particular case of cross-border THB and drug smuggling.

The establishing agreement, as any other voluntarily concluded agreement, can be amended and/or supplemented according to the situation, making the JIT a preferable legal solution to problems that may occur during the process of investigation. Changes can refer to various aspects of the JIT – extension of its duration, composition of the JIT, adding or removing a Member State as a party, etc.

It is also worth noting that clauses of the establishing agreement should not violate or bypass national law of the party Member States. If otherwise, those clauses shall be deemed overruled by the national legislation. For example, in Bulgaria when search and seizure is conducted two controlling members of the public should be present. If the establishing agreement states that during such investigative activities only members of JIT can be present and the search and seizure is conducted in Bulgaria without the presence of two controlling members of the public evidence would be gathered in violation of Bulgarian law and therefore will be inadmissible before the court.

7.) Identification, assessment and negotiation

The negotiations and signing of the establishing agreement are preceded by a stage in which the future parties identify a common interest to cooperate through a JIT. This usually happens when law enforcement authorities of the Member States exchange information or by direct contact between judicial authorities. Let's say, for example, A. is being investigated in a Member State and in the course of the investigation information leading to ties with crimes committed by B. (in another Member State) are discovered. The first Member State would then turn to Europol, Eurojust or directly to the second Member State and ask if there are any criminal records or procedures on her territory regarding A. and B. If the answer is positive, both Member States could be leading parallel investigations regarding the same criminal offences. It is also possible, A. and B.'s doings could be part of a larger

international criminal operation. In both scenarios, a common interest for joining forces against A. and B. could be identified by the two Member States.

Once the common interest has been identified Art. 13, it. 2 of Convention 2000 states that a formal request¹⁰ for cooperating through a JIT should be addressed from one Member State to another. This procedure is not always mandatory due to the fact that some national legislations do not require such formal request.

The next step for setting-up a JIT includes a series of meetings between the competent authorities of each Member State concerned (often with the help of Eurojust). During these meetings the future parties decide whether using the JIT is an adequate measure in view of the circumstances. In order to proceed with the setting-up the future parties have to evaluate the legal and factual complexity of the criminal activities subject to investigation, the degree of relation between the criminal activities in the Member States, the stages on which the national investigation are in (if such investigations exist), the legal provisions of each Member State's domestic law, the advantages which the JIT will have over the standard MLA in the current case and other questions. For example, even though a common interest for using a JIT has been found, if the timeframe for concluding an investigation provided by national law of one Member States is about to expire, the setting-up of the JIT will be undesirable. Or in another scenario, the cross-border criminal activity could be of no factual and legal complexity and standard MLA is therefore deemed more efficient for the case.

The negotiations on the establishing agreement include questions regarding the future work of the JIT – from place of operation, members and leaders, participation of Eurojust or other bodies to questions regarding simultaneous execution of investigative measure and common approach when contacting with the media, as well as other questions, as per item 4 from this Chapter.

After a decision for using a JIT has been adopted and all relevant issues have been resolved the future parties proceed with the drafting and signing of the establishing agreement.

8.) Members of the JIT

One of the main items in the establishing agreement regards the members of the JIT. The general provisions set out in Art. 13 of Convention 2000 state that a JIT consists of representatives of the Member State where the JIT operates and representatives of the other participating Member States (hereinafter referred to as “**seconded members**”, as per Art. 13, it. 4 from Convention 2000).

Each JIT has a leader which is a representative of the competent authorities participating in criminal investigations from the Member State in which the JIT operates. If there is more than one states of operation, for example two, then two JIT leaders should be designated. The leader of the JIT acts within the limits of his/her competence under national law and is in charge of leading the investigation and supervising the other JIT members' activities. For example, the role of a JIT leader in Bulgaria can be performed by the prosecutor supervising the pre-trial proceedings.

The other members of the JIT perform the investigative measures and “...*shall carry out their tasks under the leadership...*” of the JIT leader. They are usually members of law-enforcement bodies or investigating magistrates.

Besides the representatives of the party Member States, the JIT may include other “*participants*” (as per the model agreement). These persons can, for example, be members of bodies of the EU, Eurojust members, Europol members, OLAF staff, members of non-government organizations.

9.) Activities of the JIT members

Once established the JIT operates within the borders of a Member State. All

¹⁰ The request contains information provided in Art. 14 of the European Mutual Assistance Convention and Art. 37 of the Benelux Treaty, as well as a “...*proposal for the composition of the team.*”

investigative measures and operations are carried out in accordance with the law of the Member State of operation, as stated in Art. 13, it. 3 of Convention 2000. This means that JIT members from the Member State of operation conduct investigative measures in a legal manner no different that they usually do. As for the seconded members – if not otherwise decided by the JIT leader, they are entitled to be present during the investigative measures. This allows them to get an immediate impression of all facts and have a more complete view of the case. It is not mandatory for seconded members to be present during the investigation. It is an opportunity, a right, not an obligation. Furthermore, if a seconded member is not present during investigative measures this does not in any way affect the validity of the latter or the legitimacy of the evidence gathered. Seconded members can also be entrusted by the JIT leader to undertake investigative measures within the limits foreseen by the legislation of the Member State where the JIT operates where this has been negotiated in the establishing agreement.

The presence of seconded members can add value to the investigation. They can provide additional assistance to the members of the JIT entrusted with the execution of the investigative measures – for example provided expertise, share good practices, help with translation and communication with witnesses, share knowledge of certain facts, etc. By allowing seconded members to take an active role in the investigation the JIT provides them with the opportunity to personally gather evidence in a way most suitable for the needs of their domestic investigation and future trial. This is especially useful when interrogating witnesses because an answer given to a question by a witness can lead to a new question which can then be immediately asked by the seconded member. Such a situation would be hard to imagine if the interrogation was conducted through traditional MLA.

Convention 2000 covers two other important issues related to the work of the JIT – the criminal and civil liability of seconded members. In accordance with Art. 15, the latter “...shall be regarded as officials of the Member State of operation with respect of offences committed against them or by them.” – for example, if seconded member A. commits murder in Bulgaria he/she will be liable for aggravated murder. In regard to the civil liability of seconded members Art. 16 states that where “officials of a Member State are operating in another Member State, the first Member State shall be liable for any damage caused by them during their operations, in accordance with the law of the Member State in whose territory they are operating.”, meaning that Member State A. shall be liable for the actions of seconded member A. on the territory of Member State B in accordance with the law of the latter. As for participants in a JIT which are not Member State officials, they are not granted the rights under Art. 13 of Convention 2000 to be present during or execute investigative measures (as explicitly stated in Art. 13, it. 12, sentence last of Convention 2000). They usually add value to the JIT by facilitating coordination between its members and expertise.

10.) Evidence and information

As an international legal tool for cooperation the JIT enables direct gathering and exchange of information and evidence. Evidence gathered in accordance with the law of the Member State of operation can be directly used in future criminal trials in any of the party Member States without the need for additional legalization or other MLA, as per Art. 13, it. 10, letter “a)” of Convention 2000. For example, if evidence has been obtained through a legally executed search and seizure in Member State A. these evidence can be directly used in a criminal trial held in Member State B.

Evidence gathered within ongoing parallel investigations prior to the setting up of the JIT can be used by party Members States in a criminal trial if an explicit clause for doing so is incorporated in the establishing agreement.

If a necessity for conducting investigative measures outside of the Member State of operation occurs, the JIT has several options. If the measures should be undertaken in a Member State participating in the JIT, members seconded to the JIT by that Member State may request their own competent authorities to undertake those measures, as per Art. 13, it. 7 of Convention 2000. Evidence gathered by these national authorities is deemed gathered by the JIT and the above applies to them as well. If the investigative measures should be undertaken in a third state then members of the JIT have to use the standard procedures for MLA, as per Art. 13, it. 8 of Convention 2000. In the latter case the establishing agreement should state that evidence gathered through MLA by one party Member State can be used by the other party Member States.

Another important issue concerning evidence is their disclosure. Different national laws prescribe different disclosure regulations which should be taken into account when preparing a common investigation strategy.

Надійшла до редакції 30.05.2018

Tozova R. Illegal drug trafficking. The problems of combating illicit drug trafficking in Bulgaria from the point of view of exchange of positive experience in the field of legal cooperation are considered.

Keywords: drug trafficking, criminalization, individualization of criminal responsibility.

УДК 343.14:351.745.7:343.974

Трофименко Р.В.

(Служба безпеки України)

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВНОЇ ПОБУДОВИ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ОРГЗЛОЧИННОСТІ

Обґрунтовано пропозицію з наповнення національного правового поля комплексною, превентивно-репресивною ідеологією протидії організованій злочинності, котра, в свою чергу, має бути реалізована в удосконаленій конструкції загальнодержавної системи протидії організованій злочинності. Незаконний обіг наркотиків розглядається у статті як форма організованої злочинності, що створює загрозу для стабільності, безпеки і суверенітету держави.

Ключові слова: організована злочинність, злочинні організації, незаконний обіг наркотиків, координація, взаємодія.

Постановка проблеми. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин [1] встановлює комплексний превентивно-репресивний підхід до діяльності з нейтралізації цієї загрози людству, визначаючи необхідність здійснення широкого спектру заходів із запобігання незаконному обігу наркотиків (ст. 10, 12-14, 17-19, 24 Конвенції). При цьому зазначена Конвенція відносить незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин до форм організованої злочинності, що підривають законну економіку і створюють загрозу для стабільності, безпеки і суверенітету держав. У преамбулі вказаної Конвенції також зазначається, що незаконний обіг забезпечує великі прибутки і фінансові кошти, що дає змогу транснаціональним злочинним організаціям проникати в урядові механізми, законну торговельну і фінансову діяльність і суспільство на всіх його рівнях, роз-

кладати і підривати їх.

Тож, за змістом розглянутих вище положень Конвенції, боротьба проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин має бути складовою діяльності державних інституцій, у т.ч. спецслужб, з протидії організованій злочинності, зокрема транснаціональній.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [2] визначає як свою мету (стаття 1) сприяння співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею. Згідно з цією метою та змістом Конвенції країни-учасники (Конвенції) мають забезпечувати баланс превентивної та репресивної ідеологій у сфері протидії організованій злочинності. Так, поряд з питаннями криміналізації відповідних діянь та забезпечення кримінального переслідування членів злочинних угруповань акцент в Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності зроблено на запровадженні оптимальних практик і політики, спрямованих на попередження організованої злочинності (ст. 31), зокрема за допомогою вжиття належних законодавчих, адміністративних заходів, зміцнення співробітництва правоохоронних органів з приватними організаціями різних секторів економіки, аналізу тенденцій в галузі організованої злочинності, поліпшення умов, що визначають уразливість груп населення, які знаходяться у несприятливому соціальному становищі, тощо.

Разом з тим на даний час в національному правовому полі України в сфері протидії організованій злочинності репресивна ідеологія залишається домінуючою. У базовому для цієї сфери Законі «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» норми, що регламентують функціонування репресивної складової протидії організованій злочинності, превалують над нормами забезпечення превенції (зокрема, щодо впливу на фактори та чинники, які породжують й сприяють поширенню зазначеного негативного явища). При цьому на стан протидії організованій злочинності в Україні сьогодні негативно впливає низька ефективність існуючих механізмів координації та взаємодії як між суб'єктами боротьби з організованою злочинністю (котрі виконують переважно репресивну функцію), так і між цими суб'єктами та іншими органами державної влади, що можуть забезпечити належний вплив на фактори поширення організованої злочинності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У наукових працях О.М. Юрченка, С.А. Шепітька, М.В. Гребенюка та інших учених йдеться про стан поширення організованої злочинності, існуючі механізми боротьби з нею [3-5]. Розглядаються недоліки та досліджуються проблеми правового, інституційного забезпечення протидії вказаній загрози національній безпеці, зокрема в контексті реформування правоохоронної системи, запровадження ефективної державної політики у відповідній сфері. Пропонуються окремі рішення для вказаних проблем.

Виклад основного матеріалу. На думку автора, вирішенню окреслених у цій статті проблем та, відповідно, підвищенню рівня ефективності заходів з нейтралізації загроз організованої злочинності сприятиме наповнення національного правового поля комплексною, превентивно-репресивною ідеологією протидії організованій злочинності, котра, в свою чергу, має бути реалізована в удосконаленій конструкції загальнодержавної системи протидії організованій злочинності.

Тож пропонується така структурна побудова перспективної моделі загальнодержавної системи протидії організованій злочинності:

А. Підсистема правового забезпечення сфери протидії організованій злочинності, складовими якої, зокрема, є: нормативно-правова база (комплекс нор-

мативно-правових актів), внаслідок застосування якої забезпечується ефективна протидія організованій злочинності, а уповноважені на таку діяльність суб'єкти наділяються необхідними правовими інструментами; механізми співпраці між суб'єктами законодавчої ініціативи / суб'єктами видання підзаконних актів та уповноваженими на протидію організованій злочинності суб'єктами, що забезпечують створення ефективної нормативно-правової бази у вказаній сфері та її своєчасну актуалізацію.

Б. Підсистема інституційного забезпечення протидії (боротьби та запобігання) організованій злочинності, що, в свою чергу, складається з:

Б.1. Сегмента інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю:

Б.1.1. Державні органи, основною функцією яких є боротьба з організованою злочинністю:

- спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю Служби безпеки України;
- підрозділи інших відомств (у разі визначення таких в процесі реформування системи правоохоронних органів);

Б.1.2. Державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій:

- органи/підрозділи Національної поліції і Служби безпеки України, крім зазначених у пункті Б.1.1;

- органи прокуратури України (до завершення дворічного терміну, відлік якого починається після початку діяльності Державного бюро розслідувань);

- органи доходів і зборів та органи державного фінансового контролю;

- органи Державної прикордонної служби України;

- органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори;

- розвідувальні органи України (згідно зі ст. 4 Закону України "Про розвідувальні органи України" до основних завдань розвідувальних органів України відносно, зокрема, участь у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів);

- Національне антикорупційне бюро України;

- Державне бюро розслідувань;

- Національна гвардія України (згідно зі статтею 1 Закону України "Про Національну гвардію України" Нацгвардія є військовим формуванням, що призначено у т.ч. для припинення у взаємодії з правоохоронними органами діяльності організованих груп та злочинних організацій);

- Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

В підрозділах окремих державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій, можуть створюватися структурні ланки, що спеціалізуються на боротьбі з організованими формами злочинності відповідно до компетенції відомства. Зокрема, в підрозділах Національної поліції України можуть бути утворені структурні ланки, що спеціалізуються на боротьбі з організованими формами злочинності у відповідних сферах (залежно від функціональності підрозділу Нацполіції, наприклад протидія наркозлочинності), в структурі апарату Національної поліції України – Департамент з функцією координації діяльності підрозділів Нацполіції з боротьби зі злочинами, вчиненими в організованих формах.

У державних органах, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій, можуть також передбачатися посади осіб, до функціональних обов'язків яких входить організація відомчої та міжвідомчої взаємодії в питаннях боротьби з орга-

нізованою злочинністю. Стан та результати взаємодії є основним критерієм ефективності службової діяльності таких працівників;

Б.1.3. Державні органи, які мають обов'язки зі сприяння боротьбі з організованою злочинністю (ст. 18 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю"): Національний банк України; Антимонопольний комітет України; Фонд державного майна України; Державна служба фінансового моніторингу; інші державні органи, що мають право контролю за дотриманням організаціями і громадянами законодавства України;

Б.1.4. Судді, визначені у судах для розгляду судових справ з питань, пов'язаних з боротьбою з організованою злочинністю (згідно з пунктом 5 ст. 22 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю").

Б.2. Сегмента інституційного забезпечення превенції організованої злочинності (превентивний сегмент), що включає як органи сегмента інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю, так і всі інші державні органи, а також інститути громадянського суспільства та бізнес-середовище.

Основний принцип дії превентивного сегмента: правоохоронні органи забезпечують координаційний орган (Б.4.) інформацією, завдяки якій (та іншим даним) останнім у ході моніторингу криміногенної ситуації та її оцінки формується висновки та рекомендації для державних органів та інших елементів превентивного сегмента щодо позитивного впливу на фактори криміналізації та чинники, що сприяють поширенню організованої злочинності.

Б.3. Сегмента інституційного забезпечення наукової роботи у сфері протидії організованій злочинності (МНДЦ при РНБОУ, науково-дослідні установи системи МВС, Служби безпеки, Мінюсту та ін.).

Б.4. Координаційного органу, який здійснює організаційне забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії організованій злочинності, відповідає за ефективне функціонування механізмів координації та взаємодії у цій сфері, у тому числі за координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі з організованою злочинністю, надання до превентивного сегмента (Б.2) висновків та рекомендацій щодо позитивного впливу на фактори криміналізації та чинники, що сприяють поширенню організованої злочинності, а також запровадження та подальше організаційне забезпечення реалізації механізму стратегічних комунікацій у сфері протидії організованій злочинності.

Слід зазначити, що під час заходів з розробки проекту нової Концепції протидії організованій злочинності, що здійснювалися у 2017 році на базі МНДЦ при РНБОУ за участі автора, опрацьовувалася практика європейських країн зі створення такого органу. Зокрема, розглядалася діяльність Координаційного центру боротьби з організованою злочинністю (Угорщина), що розпочав роботу з березня 2001 року згідно з прийнятим в Угорщині законом "Про Координаційний центр по боротьбі з організованою злочинністю". Необхідність створення зазначеного Центру (самостійного центрального координаційного відомства) була викликана великою кількістю угорських спецслужб і наявністю дублювання функцій та завдань в їх діяльності. Основними завданнями Центру було визначено накопичення та аналіз інформації з проблем організованої злочинності; надання на основі аналізу пропозицій, необхідних для прийняття стратегічних рішень; інформаційне забезпечення взаємодіючих органів в рамках визначеного законодавством кола завдань; контроль за відсутністю дублювання завдань в діяльності зацікавлених правоохоронних органів та спеціальних служб; надання допомоги спецслужбам у виявленні та припиненні діяльності організованих злочинних угруповань.

При цьому, на думку автора, існуючі до останнього часу в Україні меха-

нізми координації в правоохоронній сфері не довели свою ефективність на практиці. Так, міжвідомчі наради керівників правоохоронних органів перетворилися на формальні заходи, результатом яких, як правило, було лише видання постанови за результатами відповідної наради, до якої вносяться планові організаційні та практичні заходи, що і без цього будуть здійснюватися відповідно до завдань правоохоронних органів у буденному режимі. А в подальшому відбувається звітування за результатами поточної роботи, що підганяються під тематику відповідної координаційної наради.

Тож вбачається, що застосування існуючих форм координації не має суттєвого позитивного впливу на налагодження системної роботи з об'єднання зусиль правоохоронних та інших державних органів з протидії загрозам організованої злочинності.

В. Механізми координації та взаємодії у сфері протидії організованій злочинності (комплекс типових процедур, алгоритмів та форм координації і взаємодії державних інституцій між собою та з громадськістю/бізнес-середовищем, що забезпечує найбільш ефективну реалізацію завдань протидії організованій злочинності).

Г. Підсистема наукового забезпечення протидії організованій злочинності, в рамках функціонування якої відбувається, зокрема, взаємодія науководослідних установ та відомств, що здійснюють правозастосовну діяльність у вказаній сфері, наукове опрацювання матеріалів останніх та підготовка науковообґрунтованих проектів управлінських рішень, методичних рекомендацій та НПА у сфері протидії організованій злочинності.

Д. Підсистема інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності з такими базовими інструментами як:

– єдина інформаційна (захищена) система правоохоронних органів України для інформаційно-аналітичного забезпечення боротьби з організованою злочинністю та відомчі бази даних;

– система моніторингу та управління ризиками організованої злочинності (серед основних її завдань – визначення факторів криміналізації, які потребують першочергового впливу на них з боку органів державної влади для корегування/поліпшення як окремих показників, значення яких є критичним, так і стану організованої злочинності в цілому);

– побудована за принципом розумної достатності система звітності у сфері протидії організованій злочинності, функціонування якої не створює умов для: визначення пріоритетом у роботі (уповноважених на протидію організованої злочинності суб'єктів) високих кількісних статистичних показників; як наслідок, фальсифікації останніх; “суперництва” заради та через зазначені показники між різними державними інституціями.

Е. Підсистема забезпечення міжнародного співробітництва у питаннях протидії організованій злочинності, в рамках функціонування якої застосовується комплекс ефективних процедур, механізмів та організаційних форм співробітництва.

Є. Підсистема контролю у сфері протидії організованій злочинності, що складається із сегментів: парламентського контролю; громадського контролю і зовнішнього (недержавного) оцінювання ефективності загальнодержавної системи протидії організованій злочинності та її складових.

Ж. Підсистема фінансового та матеріально-технічного забезпечення протидії організованій злочинності, що створює необхідну матеріальну основу для ефективного функціонування уповноважених на діяльність у вказаній сфері інституцій.

Висновок. Вбачається, що використання на практиці запропонованої структурної побудови перспективної моделі загальнодержавної системи протидії

організованій злочинності сприятиме підвищенню рівня ефективності заходів з нейтралізації відповідних загроз національній безпеці, імплементації у національне правове поле принципів та положень базових документів Організації Об'єднаних Націй щодо протидії організованій злочинності, зокрема в сфері незаконного обігу наркотиків. З урахуванням цього автором пропонується використати вказану модель під час розробки та реалізації концептуальних документів щодо забезпечення національної безпеки, у т.ч. Стратегії (Концепції) протидії організованій злочинності, та змін до профільних законів у вказаній сфері.

Бібліографічні посилання

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/995_096.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності // Офіційний вісник України. 2006. № 14.
3. Юрченко О.М. Проблемні питання протидії організованій злочинності у сфері державної безпеки // Науково-практичний журнал МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБОУ "Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). Київ, 2015. № 1 (34). С. 39-44.
4. Шепетько С.А. Сучасні соціально-економічні детермінанти організованої злочинності // Науково-практичний журнал МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБОУ "Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). Київ, 2015. № 1 (34). С. 35-38.
5. Гребенюк М.В. Деякі питання реформування правоохоронної системи України (щодо посилення спроможностей національної поліції України у сфері боротьби з організованою злочинністю // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р. Одеса: ОДУВС, 2018. С. 33-35.

Надійшла до редакції 15.05.2018

Trofymenko R.V. On the prospective construction of the generalized system of contingency organized crime. The article substantiates the proposal to fill the national legal field with a comprehensive, preventive and repressive ideology of counteraction to organized crime, which, in turn, should be implemented in the improved design of the national system for counteraction to organized crime.

The author proposes such an updated model and notes that its implementation will contribute to improving the effectiveness of measures to neutralize the threats of organized crime, the implementation in the national legal framework of the United Nations basic documents on counteraction to organized crime, in particular in the area of illicit drug trafficking. The author suggests using this model during the development of conceptual documents on ensuring national security, including Strategies for combating organized crime. Illicit drug trafficking is considered in the article as a form of organized crime, which poses a threat to the stability, security and sovereignty of the state.

Keywords: *organized crime, criminal organizations, drug trafficking, coordination, interaction.*

УДК 343.14:351.745.7:343.974

Фальченко С.Л.

кандидат юридичних наук, доцент

Шептуховський С.Є.

кандидат юридичних наук

(Служба безпеки України)

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВИЯВЛЕННЯ АКТИВІВ, ОДЕРЖАНИХ ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

У контексті правового забезпечення правоохоронної діяльності досліджено зміст законодавчих вимог про надання банками, фінансовими установами, податковими органами інформації стосовно громадян України, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та фінансування такої діяльності. Показано відмінність цієї інформації від даних, які надаються підрозділам фінансової розвідки. Запропоновано розроблення механізму практичної реалізації інформаційних повноважень правоохоронців.

Ключові слова: незаконний обіг, повноваження, банківська таємниця, боротьба.

Постановка проблеми. Боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (далі – незаконний обіг) включає знищення фінансового підґрунтя та позбавлення економічної доцільності такого виду протиправної діяльності. Цей обов'язок не може бути повною мірою виконаний державними органами без його належного забезпечення відповідними правовими засобами. Створенню і належному функціонуванню останніх приділено значну увагу як з боку міжнародної спільноти, так і законодавчою владою країн цивілізованого світу. Попри постійні нормотворчі, політичні, організаційні та правоохоронні зусилля, жодній країні світу не вдалося повністю придушити наркобізнес. Динаміка захворюваності на наркоманію в окремих державах, включно з Україною, демонструє прикру тенденцію до збільшення чисельності хворих. Загострюється проблема поширення наркотичної залежності серед студентів. Відбувається збільшення обсягів виробництва та контрабанди наркотиків [1]. Пояснень для цього можна знайти чимало: недостатня кількість чи фахова підготовка сил, які ведуть боротьбу з незаконним обігом; толерування чи навіть популяризація у продуктах масової культури немедичного вживання наркотиків; відсутність швидких, доступних та ефективних програм лікування наркотичної залежності тощо. Однак очевидним є і те, що надані, зокрема правоохоронцям, засоби не забезпечують своєчасного попередження та повного розкриття злочинів у сфері незаконного обігу. Вказане змушує переглянути наявні правові засоби на предмет визначення перепон їх повноцінного застосування. В Україні до їх числа, серед іншого, належить право вимагати та одержувати інформацію фінансового характеру стосовно громадян, імовірно причетних до незаконного обігу. Однак реалізація цього права фактично не здійснюється.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В Україні питанням ефективності правових засобів протидії незаконному обігу та імплементації відповідних норм міжнародного права присвячено роботи чималої кількості дослідників, серед яких варто згадати

М.А. Погорецького, Р.Ф. Черниша, В.А. Тимошенка, І.І. Башту, О.Г. Косогова.

Мета статті полягає у розгляді змісту повноважень, які надають правоохоронцям можливість виявляти кошти, одержані від незаконного обігу та (або) використовуються для його фінансування.

Конвенцією ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (далі – Конвенція проти незаконного обігу) ще у 1988 році констатовано, що незаконний обіг забезпечує великі прибутки і фінансові кошти, дає змогу транснаціональним злочинним організаціям проникати в урядові механізми, законну торговельну і фінансову діяльність та суспільство на всіх його рівнях, розкладати і підривати їх. Слід зазначити, що час прийняття Конвенції проти незаконного обігу припав на пік боротьби правоохоронців кількох країн із Медельїнським наркокартелем, чому передувала узурпація очільниками цієї “кокаїнової імперії” частини політичної влади в окремих країнах Латинської Америки. Сторони Конвенції проти незаконного обігу під час встановлення взаємних міжнародно-правових зобов’язань були сповнені рішучості позбавити осіб, які займаються незаконним обігом, доходів, одержуваних від злочинної діяльності, і тим самим усунути головний мотив, який спонукав їх до цього. Серйозну увагу приділено впровадженню механізмів виявлення та вилучення у злочинців фінансових активів. Так, учасники Конвенції проти незаконного обігу домовилися не лише про визнання кримінальними злочинами діянь з фінансування незаконного обігу, придбання, володіння або використання власності, отриманої внаслідок такого обігу, конверсії цієї власності, переведення з метою приховування або утаювання її незаконного джерела (пп. V пп. “а”, пп. I, II пп. “b”, пп. I пп. “с” ч. 1 ст. 3) [2]. Вони також взяли курс на вжиття заходів, необхідних для конфіскації доходів, одержаних в результаті незаконного обігу або власності, яка відповідає таким доходам (пп. “а” ч. 1 ст. 5), надання компетентним органам можливості визначення, виявлення, замороження або арешту доходів, власності з метою подальшої конфіскації (ч. 2 ст. 5), уповноваження судів на видання постанов про надання або арешт банківських або комерційних документів (ч. 3 ст. 5), взаємної юридичної допомоги (в т.ч. з метою: надання документів і матеріалів, включаючи банківські, фінансові, фірмові або комерційні; визначення або виявлення доходів, власності тощо для доказових цілей (пп. “f”, “g” ч. 2 ст. 7). Очевидним є те, що питанням виявлення і спостереження за рухом незаконними доходів і власності, одержаних внаслідок незаконного обігу наркотиків і психотропних речовин, міжнародна спільнота приділила істотну увагу, вважаючи реалізацію таких заходів складовою системи протидії незаконному обігу.

Надання законодавчим органом України згоди на обов’язковість зазначеного міжнародного договору забезпечило відчутний поштовх для розвитку національного законодавства у сфері протидії як безпосередньо незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин і прекурсорів, так і фінансуванню цієї сфери злочинної діяльності. Окрім кримінального права (у контексті порушеної проблематики слід згадати насамперед ст. 198, 209, 209-1, 306 КК України), правові засоби виявлення та припинення незаконного обігу та використання здобутих внаслідок такого обігу коштів чи майна включають приписи Закону України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” (далі – Закон № 62/95-ВР) та деяких інших законодавчих актів.

Так, Законом № 62/95-ВР визначено коло державних органів, які здійснюють протидію незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. Серед інших це Генеральна прокуратура України та деякі правоохоронні

органи, а саме – Адміністрація Державної прикордонної служби, Державна фіскальна служба, Національна поліція, Служба безпеки України (ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону України). Істотно доповнено повноваження правоохоронних органів, визначені іншими актами законодавства України. Деякі з повноважень визначено у бланкетний спосіб: право на контрольовану поставку (ст. 4), оперативну закупку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (ст. 5), конфіскацію останніх та обладнання, що використовується для їх незаконного виготовлення (ст. 6), повноваження з адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі (ст. 11), здійснення медичного огляду (ст. 13), примусового лікування (ст. 16). Інші запроваджують систему виявлення правопорушень у сфері незаконного обігу, яка включає встановлення обов'язку органів виконавчої влади, які мають повноваження зі здійснення контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів надсилати відповідним правоохоронним органам інформацію або подавати матеріали в разі наявності в діях осіб ознак адміністративного чи кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 3) та повідомлення про осіб, які здійснюють незаконне вживання наркотичних засобів, психотропні речовини, перебувають у наркотичному сп'янінні (ст. 12), а також забезпечує представникам окремих правоохоронних органів (СБУ та Національної поліції) права перевіряти інформацію компетентних органів, заяви та повідомлення про правопорушення, пов'язані із незаконним обігом, шляхом огляду транспортних засобів, вантажу, особистих речей водія і пасажирів (ст. 8 Закону № 62/95-ВР).

Окреме місце посідає група норм, покликана забезпечити виявлення ознак фінансових операцій, пов'язаних із незаконним обігом. У світовій практиці протидії транснаціональному незаконному обігу добре зарекомендував себе підхід, умовно сформульований фразою “відстежуй кошти”, або “іди за грошима”. За результатами припинення діяльності наркосиндикатів та інших структур у сфері наркобізнесу встановлено, що фінансування незаконного обігу здійснює або безпосередньо очільник організованого злочинного угруповання, або особа з його довіреного оточення. Статтею 7 Закону № 62/95-ВР визначено право підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, вимагати інформацію про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди юридичних осіб та громадян, стосовно яких наявні матеріали, що свідчать про їх причетність до незаконного обігу (ч. 1 ст. 7) та обов'язок банків, органів доходів і зборів, а також кредитних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій повідомляти відповідні правоохоронні органи про громадян, одноразові грошові вклади і перекази яких перевищують тисячу мінімальних розмірів заробітної плати (тобто, з 01.01.2018, 3.723 млн. грн.). Правоохоронні інституції визначено у неоднаковий спосіб – якщо правом вимоги наділено “державні органи (підрозділи), які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність”, то отримувачами повідомлень про одноразові грошові вклади та перекази є “відповідні правоохоронні органи”. Видається, що відповідними у даному випадку є правоохоронні органи, на які покладено здійснення протидії незаконному обігу, тобто перелічені вище органи Національної поліції, СБУ, АДПСУ, ДФС України. В свою чергу, отримувати інформацію про операції, рахунки, вклади, економічні угоди може будь-який оперативний підрозділ, включно із підрозділами розвідувальних органів. Це є слушним, адже останні беруть участь у боротьбі із незаконним обігом наркотичних засобів (абз. 5 ст. 4 Закону України “Про розвідувальні органи України” від 22.03.2001 № 2331-III).

Слід зазначити, що вимоги ст. 7 Закону № 62/95-ВР покликані не лише задовольнити потребу оперативних підрозділів та уповноважених правоохоронних органів України в інформації, а й мають також забезпечити виконання п. 4

ст. 5 Конвенції проти незаконного обігу у разі надходження з іншої країни – учасниці цього міжнародного договору запиту про конфіскацію.

Обидва закріплені у ст. 7 Закону № 62/95-ВР повноваження є специфічними, вони не дублюються із жодним з прав, визначених спеціальними законами (про діяльність правоохоронних інституцій, КПК України, зовнішньоекономічну, банківську, оперативно-розшукову діяльність, “антилегалізаційним” законодавством тощо).

Так, Законом України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 № 2121-III (далі – Закон про банки) визначено поняття *банківської таємниці* (ст. 60) та унормовано питання її розкриття (ст. 62). Банківською таємницею є, серед іншого, відомості про банківські рахунки клієнтів, операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди; фінансово-економічний стан клієнтів, відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів (пп. 1, 2, 3, 6 ч. 2 ст. 60 Закону про банки). Отже, вимогою оперативних підрозділів в порядку ч. 1 ст. 7 Закону № 62/95-ВР може охоплюватися інформація, яка містить банківську таємницю. Остання розкривається органам прокуратури України, Служби безпеки України, Державному бюро розслідувань, Національній поліції, Національному антикорупційному бюро України, Антимонопольного комітету України – на їх письмову вимогу стосовно операцій за *рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності* за конкретний проміжок часу (п. 3 ч. 1 ст. 62 Закону про банки). Порівняння із ч. 1 ст. 7 Закону № 62/95-ВР свідчить, що останнім встановлено більш широкі повноваження, якими охоплено відомості не тільки про юридичних осіб, але також про *громадян*, повноваженням з надання вимоги наділено як державний орган, так і *підрозділ*, який здійснює оперативно-розшукову діяльність (тоді як за ч. 2 ст. 62 Закону про банки вимога має бути надана за підписом керівника державного органу чи його заступника).

Сукупність відомостей про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки отримані під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи становлять зміст *нотаріальної таємниці* (ст. 8 Закону України “Про нотаріат” від 02.09.1993 № 3425-XII, далі – Закон про нотаріат). Реквізити та підстави письмової вимоги, зокрема “органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність”, та строк надання інформації (у виді “Довідок про вчинені нотаріальні дії та інших документів) теж відрізняються від зазначених у ст. 7 Закону № 62/95-ВР (на відміну від *тридобового* строку надаються нотаріусом протягом *десяти робочих днів*, вимога має бути пов'язана із кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення тощо – ч. 7 ст. 8 Закону про нотаріат).

І Закон про банки, і Закон про нотаріат містять виняток, який забезпечує можливість направлення відомостей до Держфінмоніторингу. Відповідні винятки внесені до вказаних законодавчих актів згідно з “антилегалізаційним” за своїм характером Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 14.10.2014 № 1702-VII (далі – Закон про запобігання відмиванню доходів).

Законодавство у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, історично виникло та розвинулося після прийняття Конвенції. Таке виникнення забезпечує логічний розвиток правових засобів виявлення, арешту та вилучення коштів, одержаних як від незаконного обігу, так і від широкого кола інших суспільно небезпечних діянь. Здавалося б, з огляду на наявність Закону про запобігання відмиванню доходів та зважаючи на інституційний розви-

ток національної системи фінансового моніторингу, потреба у застосуванні ст. 7 Закону № 62/95-ВР відпала, оскільки “антилегалізаційні” стандарти є більш суворими. Так, на відміну від сукупності приписів Закону про запобігання відмиванню доходів, ч. 2 ст. 7 Закону № 62/95-ВР покладає на банки, фінансові установи та інші підприємства обов’язок повідомляти відповідні правоохоронні органи не про всіх клієнтів, а лише про *громадян*; не про всі операції та рахунки, а лише про *одноразові* грошові вклади і перекази. Зрештою, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 15 Закону України про запобігання відмиванню доходів, зокрема, фінансова операція з внесення чи переказу готівки підлягає обов’язковому моніторингу у разі, якщо вона дорівнює чи перевищує 150 тис. грн. В свою чергу, для ч. 2 ст. 7 Закону № 62/95-ВР “пороговий” розмір визначається не чіткою сумою, а пов’язується із мінімальним розміром заробітної плати, і є значно вищим (з 01.01.2018 одна тисяча мінімальних розмірів заробітної плати, що дорівнює сумі у 3.723 млн. грн.).

Водночас Держфінмоніторинг не здійснює оперативно-розшукову діяльність і не є правоохоронним органом, який протидіє незаконному обігу, не належить і до числа органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю (ст. 5 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”). Достатні підстави підозрювати, що фінансова операція або клієнт пов’язані зі вчиненням суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України як злочин, виникають за результатами здійснення Держфінмоніторингом аналітичної роботи за власними алгоритмами. Проведення такої роботи не включає застосування автоматизованих інформаційних систем оперативних підрозділів, зокрема органів СБУ та Національної поліції як органів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю (і в силу цього збирають, накопичують і зберігають інформацію про події і факти, що свідчать про організовану злочинну діяльність, її причини та умови, про осіб, які беруть участь в організованій злочинній діяльності – ст. 19 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”).

Таким чином, оцінка фінансової операції здійснюється органом, який не спеціалізується на виявленні та припиненні правопорушень, пов’язаних із незаконним обігом. Вказане зі значною долею ймовірності призводить до невключення до узагальнених матеріалів, що надсилаються Держфінмоніторингом до розвідувальних та правоохоронних органів відомостей, які дозволяють виявити громадян, причетних до фінансування незаконного обігу або є бенефіціарами цієї протиправної діяльності.

Слід зауважити і на очевидних перевагах системи фінансового моніторингу порівняно з механізмом, спробу запровадити який було зроблено шляхом закріплення у ч. 2 ст. 7 Закону № 62/95-ВР вимоги щодо повідомлення про вклади та перекази громадянами грошових коштів. За критерієм суб’єкта використовується категорія “клієнт”, що є більш широким, ніж “громадянин”, насамперед тому що включає і юридичних осіб. Також при звуженому тлумаченні категорія “громадянин” може не охоплювати фізичних осіб-підприємців (фігурують в Законі про банки як окрема категорія) або не включати іноземних громадян чи підданих або осіб без громадянства. За ознакою суми фінансовий моніторинг дозволяє викривати послідовні транзакції, тоді як Закон № 62/95-ВР застосовує критерій одноразовості, який можна легко обійти шляхом подрібнення платежу; крім того, доцільно знизити порогове значення суми, оскільки з часів прийняття Закону № 62/95-ВР розмір мінімальної заробітної плати значно збільшився, тому розрахунки за окремі великі партії можуть і не досягати визначеної межі. Відсутній критерій одноразовості внеску чи переказу.

Отже, норми Закону про запобігання відмиванню не замінюють ч. 2 ст. 7

Закону № 62/95-ВР і як такі не можуть вважатися правовим засобом протидії незаконному обігу та його фінансуванню. В цілому теза про те, що визначені ст. 7 Закону № 62/95-ВР повноваження правоохоронців та розвідників виконують самостійне значення, видається достатньо обґрунтованою. Попри таке велими цілеспрямоване та чітке функціональне навантаження, їх застосування фактично не здійснюється. Підзаконний механізм реалізації цих норм відсутній. Тривале незастосування інструментів виявлення фінансування незаконного обігу безумовно обмежило можливості правоохоронної спільноти та негативно позначилося на способах виконання завдань боротьби із незаконним обігом. Так, за висновками кримінологічного дослідження аспектів структури злочинності у сфері незаконного обігу за період з 2011 по 2015 роки, проведеного громадською організацією “Євразійський інститут наркополітики”, “кримінальне переслідування сьогодні фактично направлене не на дилерів та організаторів наркобізнесу, а на наркозалежних осіб, що призводить до розширення масштабів нелегального ринку наркотиків” [3, с. 1-3].

У цьому контексті слід звернути увагу на позицію, сформовану Національним банком України [4]. Вирішуючи питання про коло органів, які мають стати адресатами повідомлень за ч. 2 ст. 7 Закону № 62/95-ВР, НБУ звертається до інституту підслідності. Такий підхід змушує адресатів роз’яснень вдаватися до кримінально-правової оцінки діянь, що очевидно виходить за межі можливостей та повноважень зокрема банківських установ. Аналізуючи питання про обсяг інформації, яка підлягає наданню правоохоронним органам, Національний банк підкреслив, що норма Закону № 62/95-ВР передбачає інформування лише про громадян як про фізичних осіб, які здійснили такі операції, а також дійшов висновку про те, що така інформація не є банківською таємницею, а приписи Закону про банки є спеціальними щодо положень Закону № 62/95-ВР. Крім того, центральний банк України наголосив, що до його повноважень не входить контроль за додержанням банками приписів Закону № 62/95-ВР. Така позиція сформована в умовах чинності попередньої редакції Закону про банки і наразі не є повною мірою коректною. Видається, що обидві частини ст. 7 Закону № 62/95-ВР стосуються надання інформації, яка є банківською таємницею. Розроблений Національним банком України за погодженням із Держфінмоніторингом порядок розкриття банківської таємниці [5] не приділяє жодної уваги питанням виконання вимог ст. 7 Закону № 62/95-ВР.

Попри надані центральним банком України роз’яснення, виконання вимоги ст. 7 Закону № 62/95-ВР здійснюється не на належному рівні. На це вказує визначена Урядом України у [6], абз. 3 Розділу 3, необхідність встановлення відповідальності посадових осіб фінансових та інших установ, підприємств та організацій за неналежне виконання вимог ст. 7 зазначеного Закону України. Таку відповідальність не встановлено і дотепер.

Висновок. Законами України сформовано систему повноважень правоохоронних та розвідувальних органів, в якій окреме місце посідають спеціальні засоби виявлення та перевірки фактів здійснення фінансових операцій громадянами, можливо причетними до незаконного обігу. Ці засоби доповнюють повноваження підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, оскільки передбачають можливість одержання у короткий термін відомостей, які становлять банківську, нотаріальну таємницю, конфіденційну інформацію податкових органів, надання якої стосовно громадян не передбачено нормами спеціальних законодавчих актів. Водночас, внаслідок відсутності підзаконного механізму, ці повноваження залишаються нереалізованими. Принцип, відповідно до якого банківські та фінансові установи, підприємства та організації тощо зобов’язані повідомляти спеціально уповноважені органи про великі операції, запозичено “ан-

тилегалізаційним” законодавством. Однак розвиток останнього, з одного боку, супроводжувався встановленням більш жорстких вимог як до операцій, що підлягають аналізу, так і до відповідальності надавачів інформації, з іншого – відсунув правоохоронні органи на другий рівень отримувачів інформації про підозрілі дії із коштами. З огляду на це вважається за доцільне на рівні Уряду України як органу, який здійснює забезпечення боротьби зі злочинністю, напрацювати законопроектні ініціативи з удосконалення спеціальних вимог ст. 7 Закону № 62/95-ВР у напрямку їх наближення до правил, чинних у сфері фінансового моніторингу та одночасно розробити механізм їх практичного застосування.

Бібліографічні посилання

1. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: схвалено розпорядженням від 28 серпня 2013 р. № 735-р / Кабінет Міністрів України // Офіційний Вісник України. 2013. № 76 2013. Ст. 2829.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988: Ратифікована Постановою Верховної Ради УРСР від 25.04.1991 № 1000-XII // Законодавство у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: зб. нормат. актів. У 2-х ч. Ч. 1. Київ: Київський національний ун-т внутрішніх справ, 2006. С. 191-231.

3. Гуманізація державної політики щодо людей, які вживають наркотики: результати дослідження кримінологічних та морально-етичних аспектів боротьби з незаконним обігом наркотиків в Україні та її наслідків / Громадська організація “Євразійський інститут наркополітики”; Міжнародний фонд “Відродження”. URL: <http://www.irf.ua/content/files/drugpolicy.pdf>.

4. Стосовно виконання комерційними банками вимог статті 7 Закону України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними”: Лист від 10.01.2001 № 28-311/150-187 / Департамент валютного контролю та ліцензування Національного банку України.

5. Правила зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці: Затверджено Постановою Правління Національного банку України від 14.07.2006 № 267 // Офіційний вісник України. 2006. № 32. Ст. 2330.

6. Концепція реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2002-2010 роки: схвалено Розпорядженням від 24.01.2002 № 26-р / Кабінет Міністрів України // Офіційний Вісник України. 2002. № 5. Ст. 197.

Надійшла до редакції 18.05.2018

Falchenko S.L., Sheptukhovskiy S., Ye. Difficulties of regulation of the recovery of assets, obtained from illicit drugs trafficking. The article deals with some aspects of application of the law, according to which banks, financial institutions and tax bodies are obliged to provide law-enforcement agencies with an information about Ukrainian citizens, involved in illicit trafficking of drugs, psychoactive substances or financing of such unlawful activities.

The authors has shown a difference between that information and data, given within financial monitoring. Some approaches are proposed in order to improve the way of practical use of informational powers of the law-enforcement officials.

Keywords: *illicit trafficking, powers, banks secrets, fighting.*

УДК 343.97

Філіппов С.О.

кандидат психологічних наук, доцент
(Національна академія Державної
прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького)

ПРОТИДІЯ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИКІВ У США

Визначено загальні тенденції контрабанди наркотиків, проаналізовано особливості системи протидії наркоконтрабанді в США та розкрито ті її основні риси, що можуть мати значення для України.

Ключові слова: транскордонні злочини, контрабанда наркотиків, державний (митний) кордон, транзит, засоби протидії.

Постановка проблеми. Наркозлочини як окрема категорія за розповсюдженням у США статистично обліковуються на другому місці у загальній масі злочинів [1]. Серед них особливою специфікою виділяються такі транскордонні злочини, які в Україні кваліфікуються як контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (далі – наркоконтрабанда). Для України досвід США, поза сумнівом є цікавим та цілком може бути застосований принаймні в системі охорони державного кордону з огляду на динаміку криміногенної обстановки та нові риси кримінологічної характеристики наркоконтрабанди.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Протидія наркоконтрабанді плідно досліджувалася багатьма вченими, серед яких О.П. Горох, М.Г. Вербеньський, А.А. Музика, Н.М. Орловська, А.М. Притула, С.О. Сорока, О.Д. Щербаков та ін. Особливою інформативністю вирізняються розгорнуті звіти досліджень, що проводяться Управлінням ООН з наркотиків та злочинності – UNODC, Європолем та спеціалізованими підрозділами інших міжнародних організацій. Результати цих та інших досліджень дозволяють впритул наблизитися до розуміння окресленої проблеми.

Контрабанда наркотичних засобів визначена у Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 р. серед викликів, на подолання яких спрямовано інтегроване управління державним кордоном [2]. Тому наше дослідження стосується, перш за все, кримінологічного значення сучасних зарубіжних моделей протидії наркоконтрабанді, безпосередньо пов'язаних з системою охорони державного кордону.

Важливою теоретико-прикладною метою у зв'язку з цим є визначення загальносвітових тенденцій наркоконтрабанди, узагальнення особливостей системи протидії наркоконтрабанді в США та розкриття тих основних її рис, що можуть мати значення для України.

Вклад основного матеріалу. Специфіка транскордонних наркозлочинів. По-перше, контрабанда наркотиків є одним з найпотужніших чинників зростання обсягів їх споживання. Наркозлочинність працює за економічними законами, постійно балансує на співвідношенні попиту та пропозиції та здійснює вплив на це співвідношення з метою збільшення попиту. В історії є приклади буквально насичення контрабандного «ринку» наркотиків, як це відбувалося у Китаї, наслідком чого стало виникнення опіумної епідемії, заборона обігу опіуму у 1796 р. та, зрештою, опіумні війни західних держав проти імперії Цин у

середині XIX ст.

По-друге, легалізація за кордоном коштів, отриманих за збут наркотиків, значно знижує можливості ефективної боротьби з цим явищем. «Відмиті» за кордоном кошти інвестуються в легальні галузі економіки, що робить малореальним з'ясування їх походження.

По-третє, застосування наркобізнесом нових технологічних можливостей у злочинних схемах всередині держави створює значні перешкоди для протидії злочинності. Навпаки, фізичне переміщення наркотиків через кордон має той елемент уразливості злочинної діяльності, який правоохоронній системі слід застосовувати для протидії наркозлочинності. Водночас, модель протидії наркоконтрабанді у США є досить ефективною, оскільки враховує різноманітність криміногенних ризиків та загроз.

Загальносвітові тенденції наркоконтрабанди. Беззаперечним є той факт, що інтернаціоналізація злочинності з її типовою для багатьох країн структурою та динамікою обумовлює важливість врахування чинників, що є спільними для багатьох країн, та критичною оцінкою досвіду різних країн щодо практики впливу на криміногенні фактори.

Поза всяким сумнівом, висновки щодо тенденцій наркозлочинності слід робити на основі суворого контекстуального аналізу, який базується на регіональному та часовому вимірі у поєднанні з комплексом відповідних детермінуючих чинників. Водночас, відповідно до аналітичних даних Управління ООН з наркотиків та злочинності (зосереджених у Всесвітній доповіді про наркотики 2014-2017 рр.) [3] та ряду інших джерел [4-5] ми можемо сформулювати основні загальні тенденції, що характеризують наркоконтрабанду у 2014-2018 рр.

1. Ступінь організованості груп, що спеціалізуються на наркоконтрабанді, є вищим порівняно зі злочинною спеціалізацією при вчиненні інших транскордонних злочинів (наприклад, такими як незаконне ввезення мігрантів та торгівля людьми). Водночас зменшується чисельність таких груп, що спеціалізуються виключно на одному виді діяльності, сфери їхньої активності диверсифікуються.

2. Хоча поширеними є злочинні організації, що спеціалізуються на наркоконтрабанді та побудовані за ієрархічною схемою, є свідчення того, що поступово горизонтальні мережеві структури переважатимуть вертикальні через їх економічну доцільність.

3. Одна з основних нових проблем, що зменшує можливості протидії наркозлочинам, полягає у мінімізації особистих контактів між членами горизонтальної мережі (постачальниками, кур'єрами) та покупцями. Пошук та пропозиція наркотичних речовин та пов'язаних з ними послуг здійснюється через «тіньову мережу» «DarkNet», зв'язок здійснюється через месенджери з малою вірогідністю зовнішнього контролю (наприклад, «Telegram»), а купівля може здійснюватися з використанням криптовалют. Наркозлочинність у цій формі є найбільш мобільною, швидко змінюваною в плані врахування запиту споживача та працює за законами маркетингу. Зокрема, для того, щоб залучити нових «клієнтів», зберегти існуючих, заохотити постійних, застосовуються певні маркетингові прийоми (знижки, безкоштовна доставка «пробних» зразків тощо). По суті, за винятком того, що саме є предметом цієї діяльності, її організація нічим не відрізняється від підприємництва.

4. Транскордонний характер наркозлочинності виявляється ще і тоді, коли прибутки, одержані від продажу наркотиків, легалізуються за кордоном. Частка прибутків, що відмиваються за кордоном, поступово збільшується на глобальному рівні. За результатами дослідження, проведеного ОЕСР, залучення легалізованих коштів від прибутків наркозлочинності до інвестицій у господар-

ську діяльність в середній та довгостроковій перспективі призводить до гальмування економічного зростання в країні. Цей негативний ефект опосередковано посилюється впливом корупції в тих випадках, коли вона супроджує етапи злочинної діяльності з транскордонного наркотрафіку.

5. Значна частка прибутків терористичних організацій, діяльність яких розповсюджується на декілька країн (таких як «Taliban», «IS», «Boko Haram»), обумовлена їх прямою участю у транскордонному наркотрафіку.

6. Серйозною проблемою в більшості країн є поширення синтетичних наркотиків, «спайсів», «солей» та ін., хімічний склад яких постійно змінюється, що тягне необхідність внесення змін до відповідних переліків наркотичних засобів або їх похідних. Наприклад, у США в 2012 р. внесено зміни до Акту про контрольовані речовини, де ряд речовин та їхніх derivatives класифіковано як «синтетичні наркотики». З іншого боку, все більш актуальною стає проблема споживання дозволених для обігу лікарських препаратів, що містять психоактивні речовини та субстанції, які мають високий потенціал формування залежності та шкодять здоров'ю. Окрема тенденція – предметом наркоконтрабанди все частіше є наркотичні засоби, наркотична дія яких є більш тривалою, ніж у кокаїна, а собівартість яких є надзвичайно низькою. З одного боку, це гарантує попит, а з іншого – дозволяє з мінімальним фінансовим ризиком для постачальника залучати у ролі кур'єрів абсолютно випадкових людей. До таких речовин, наприклад, належить метамфетамін (відомий в Україні як «лід/айс», «тік», «фен», «меф», «фен», «скорость»).

7. Досить серйозною перешкодою ефективній синхронізованій протидії транскордонній наркозлочинності є диспропорції у диференціації кримінальної відповідальності за контрабанду наркотиків у країнах, що мають спільний кордон або навіть перебувають міждержавних союзах.

8. Транзитний статус країни на каналі наркоконтрабанди сприяє збільшенню споживання наркотиків у цій країні. Це обумовлено різноманітними чинниками, головним серед яких є те, що частка послуг з переміщення наркотиків може сплачуватися не грошима, а «товаром». У свою чергу, «транзитер» може його реалізовувати самостійно, що є додатковим стимулюючим для нього фактором.

Отже, модель протидії наркоконтрабанді складається з кримінально-правових, інституційних та інструментальних засобів протидії. Розглянемо ці засоби на прикладі США.

Кримінально-правові засоби. Підвищена небезпека незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин у міжнародному масштабі визначила позицію ООН щодо боротьби з транскордонним поширенням наркотиків. Ця позиція знайшла відображення в ряді нормативних правових документів, основним серед яких слід визнати Конвенцію ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, прийняту в 1988 р. на Конференції 106 держав [6]. Відповідно до Конвенції 1988 р., яка набрала чинності 11 листопада 1990 р., кожна сторона повинна вжити необхідних заходів для визнання певних дій з наркотиками злочинами. Цілком природно, що кримінально-правові засоби протидії наркоторгівлі в різних країнах відрізняються, про що свідчить аналіз відповідних норм кримінального законодавства цих країн. Очевидно, ці засоби визначаються і рівнем економічного розвитку, а також історичними традиціями, особливостями правових систем і релігійними поглядами, що домінують у конкретній країні. У більшості країн вид та міра покарання за наркоконтрабанду залежать від виду наркотиків. Усі країни можна досить умовно класифікувати за критерієм суворості кримінально-правових норм, спрямованих на боротьбу з поширенням наркотичних засобів.

Наприклад, в таких країнах, як Нідерланди, Іспанія, на законодавчому рівні закріплено досить ліберальний підхід до осіб, які вчиняють наркозлочини. Це проявляється в легалізації "легких" наркотиків і в відносній м'якості санкцій кримінально-правових заборон.

У таких країнах, як Малайзія, Іран, Пакистан, Туреччина, Китай, Таїланд, Нігерія, культивується надзвичайно жорсткий підхід до встановлення кримінальної відповідальності за розповсюдження, контрабанду, навіть споживання наркотиків. Наприклад, в КНР встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду наркотиків (ст. 347 УК КНР) незалежно від їх кількості. За наявності певних кваліфікуючих обставин покарання може бути у виді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років, довічного позбавлення волі із конфіскацією майна або смертної кари. Прикладом серйозності застосування цього підходу є те, що лише в одному адміністративному центрі КНР протягом місяця було розстріляно 32 наркоконтрабандисти [7].

У Сполучених Штатах Америки, де разом із федеральними законами діють і кримінальні кодекси окремих штатів, відповідальність за найбільш небезпечні злочини, в тому числі наркоконтрабанду, є компетенцією федерального рівня. Відповідальність за інші діяння регламентована Кримінальними кодексами штатів. Характерними є дві особливості. З одного боку, канабіоїди частково легалізовані в окремих штатах. З іншого боку, традиційно суворими є норми про відповідальність за поширення наркотиків і значно менш суворі – за зберігання.

Основні антинаркотичні норми законодавства федерального рівня, що передбачають кримінальну відповідальність, зосереджені у част. 1-2 глави 13 книги 21 Зводу Законів США (Chapter 13 Title 21 USC), основна частина – у розділах частини 1 з літерами «А»-«F», які містять § 801-904 [8].

Окрему групу складають злочини, пов'язані з незаконним переміщенням наркотиків через кордон: § 865 – контрабанда метамфетаміну в США; § 960 – незаконний експорт і імпорт наркотиків; 18 USC § 545 – контрабанда товарів на територію США; 18 USC § 546 – контрабанда товарів в інші країни.

Відповідно до § 865 є незаконними будь-які дії особи, яка зареєстрована резидентом особливої прикордонної зони або використовує для в'їзду на територію США спеціальні режими і програми, в результаті яких на територію США були незаконно ввезені метамфетамін, а також будь-які хімічні речовини, включені в спеціальні списки хімічних речовин під номерами I і II. Також визнаються незаконними будь-які дії, що здійснюються винною особою-нерезидентом на користь резидентів таких зон або користуються правом участі у спеціальних програмах. Норма передбачає позбавлення волі до 15 років.

§ 960 (незаконне ввезення контрольованих речовин) відсилає до таких норм, які передбачають:

- порушення правил пакування і маркування при легальному обороті контрольованих речовин (§ 825),
- порушення правил і обмежень ввезення окремих контрольованих речовин (§ 952),
- порушення правил і обмежень вивезення окремих контрольованих речовин (§ 953),
- незаконне взяття на борт і володіння на борту транспортних засобів, включно із суднами, авіаційними та автомобільними засобами пересування, які прибувають або вибувають з території США (§ 955),
- порушення положень про обов'язкову реєстрацію для осіб, які ввозять в США хімічні речовини, що входять до спеціального списку I (§ 957),
- володіння, виробництво і розповсюдження наркотичних речовин, що входять до списків I-II, флунітразепаму або хімічних речовин, включених в спе-

ціальні списки I-II, з метою незаконного ввезення на територію США або вчинення зазначених дій в 12 мильній зоні від прибережної лінії США) (§ 959).

Окремо встановлено відповідальність за «Наркотероризм» (§ 960a) тобто «дії, спрямовані на організацію, готування або приховування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, якщо вони вчинені особами, які займаються терористичною діяльністю або тероризмом» [9, с. 200-202].

Інституційні засоби протидії. Характерна риса системи правоохоронних органів в США – децентралізація. Федеральна влада в рамках своєї специфічної юрисдикції займається розслідуванням порушень федерального законодавства. На федеральному рівні діє близько 65 різних органів розслідування. Кожен з 50 суверенних штатів має власну законодавчу базу і кримінальний кодекс згідно з конституцією штату. Органи поліції в більшості федеральних штатів представлені на всіх рівнях – державному, окружному і власне рівні штату [10].

Координація діяльності правоохоронних органів, у тому числі тих, що функціонують у сфері прикордонної безпеки, покладена на Міністерство внутрішньої безпеки (Department of Homeland Security, DHS). За прикордонну безпеку відповідають три агентства. Зокрема, охорона кордону покладається на Прикордонний патруль (United States Border Patrol, USBP), митний контроль забезпечує митно-прикордонна служба (U.S. Customs and Border Protection, CBP,) за охорону морського кордону відповідає Берегова охорона (US Coast Guard). На рівні Адміністрації Президента США створено виконавчий орган – Управління національної політики в області контролю над наркотиками (The Office of National Drug Control Policy, ONDCP). Питання протидії злочинності мігрантів покладені на Іміграційну та митну поліцію США (US Immigration and Customs Enforcement, ICE).

Протидія наркоконтрабанді є одним із пріоритетів національної безпеки для Сполучених Штатів. Приблизно 90% кокаїну, призначеного для ринків США, проходить транзитним коридором Центральна Америка -Мексика. Мексика є основним іноземним джерелом марихуани і метамфетаміну призначеного для ринків США, а також джерелом і транзитною країною для героїну. Транснаціональні злочинні організації, що базуються в Мексиці, домінують в торгівлі наркотиками в США, і не тільки в прикордонних районах, а на більшій частині держави. Ці організації також контролюють обіг пов'язаних з наркотиками готівкової грошової маси і зброї [11, с. 1].

Тому можна вважати, що головний напрямок зусиль правоохоронної системи США у сфері протидії контрабанді наркотиків зосереджено на кордоні з Мексикою. Ця ділянка кордону має протяжність 3200 км та вважається кордоном з найбільш динамічним рухом (350 млн. осіб, 5 млн. транспортних засобів на рік).

Інструментальні засоби протидії. З метою суттєвого зменшення контрабанди наркотиків у 2011 р. ONDCP була ухвалена Національна стратегія боротьби з наркотиками в Південно-західній прикордонній зоні (National Southwest Border Counternarcotics Strategy) [11].

Відповідно до цього документа цілями Стратегії є

- розвідка та обмін інформацією про процеси на кордоні;
- припинення контрабанди наркотиків та насильства, пов'язаного з нею, в пунктах пропуску; на «зеленій» ділянці кордону; на морському та повітряному кордоні;
- ліквідація злочинних організацій, що спеціалізуються на наркоконтрабанді;
- припинення виведення незаконно отриманих доходів та зброї до Мексики;
- забезпечення розслідування наркоконтрабанди;
- розвиток інститутів суспільства, які протистоять злочинній діяльності і сприяють здоровому способу життя;

– посилення міжнародного співробітництва США і Мексики у сфері боротьби з наркотиками.

Інструменти виконання цих завдань є надзвичайно різноманітними та містять: програму зменшення попиту на наркотики, алгоритм протидії спорудженню нелегальних тунелів на кордоні, систему патрулювання кордону безпілотними літальними апаратами Predator, застосування засобів технічного контролю та перевірки пасажирів, транспорту та вантажів (наприклад на основі спектрометрії іонної рухливості), боді-сканерів, технічних комплексів автоматичного сканування та вимірювання параметрів транспортних засобів та вантажів тощо, збільшення кількісного складу ICE та BP, операції на кордоні з тимчасовим залученням Національної гвардії, збільшення кількості спеціальних службових собак, аналіз ризиків на основі попередньої інформації від суміжної сторони, інтеграція баз даних різних відомств, підвищення значення біометричної верифікації та ідентифікації та подальший розвиток її застосування у прикордонному контролі, співробітництво з торговельним співтовариством з розробки мінімальних стандартів безпеки вантажів [11].

Слід також особливо вказати на законодавчі механізми, що спрямовані на додатковий антикримінальний ефект притягнення до відповідальності за наркоконтрабанду. Наприклад, вчинення злочину особою, яка зареєстрована резидентом особливої прикордонної зони або використовує для в'їзду на територію США спеціальні режими і програми, тягне довічне позбавлення її права користуватися цим статусом, пільговими програмами та режимами. А за вчинення окремих наркозлочинів – можливим є «позбавлення прав», тобто позбавлення засудженого після відбування покарання права на отримання федеральної допомоги, тобто грантів, кредитів, спеціальних ліцензій, що видаються федеральними органами влади і фінансуються за рахунок коштів федерального бюджету.

Також ще у 1930 р. для боротьби з контрабандою наркотиків було ухвалено Акт про інформаторів (Informers Act), який передбачив можливість виплачувати з сум конфіскаційного фонду винагороду для осіб, що поінформували про випадки контрабанди наркотиків і які сприяють в припиненні зазначеної діяльності [9, с. 159]. Зазначені виплати могли здійснюватися як на користь громадян США, так і іноземців, які надали таке сприяння.

Висновок. Модель протидії наркоконтрабанді складається з кримінально-правових, інституційних та інструментальних засобів протидії. У чинній системі кримінально-правових норм щодо протидії наркозлочинності основний упор робиться на попередження випадків поширення, ввезення та збуту наркотиків в США. Сила кримінально-правової репресії в США в сфері протидії наркоконтрабанді обумовлена не тільки санкцією, а й правовими наслідками що полягають у можливих наступних обмеженнях. Характерною рисою інституційних засобів протидії є інтегрована система управління діями різноманітних за призначенням системи органів на федеральному рівні, три з яких забезпечують прикордонну безпеку. Інструментальні засоби протидії передбачають широке застосування різноманітних технічних засобів, а також організаційні заходи.

Перспективним напрямком досліджень є формулювання прикладних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності охорони кордону як елемента механізму протидії злочинності, з урахуванням досвіду зарубіжних країн, у т.ч. США, по кожній з груп кримінальних загроз, виходячи з їх динаміки і географічних особливостей.

Бібліографічні посилання

1. 2015 Sourcebook of Federal Sentencing Statistics. URL: <http://www.ussc.gov/research-and-publications/annual-reports-sourcebooks/2015>.
2. Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020

- року. Схвалено розпорядженням КМУ від 15.11.2017 № 1023-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80/print1520522428840429>.
3. World Drug Report 2017. URL: <http://www.unodc.org/wdr2017>; World Drug Report 2016. URL: <http://www.unodc.org/wdr2016>; World Drug Report 2015. URL: <http://www.unodc.org/wdr2015>; World Drug Report 2014. URL: <http://www.unodc.org/wdr2014>.
4. Mary Layne; Mykola S. Khruppa; Anatoly A. Muzyka. Growing Importance of Ukraine as a Transit Country for Heroin Trafficking. Trends in Organized Crime Vol.:6 Issue:3/4 Dated:Spring/Summer. 2001 P. 77-93.
5. US-Mexico Bi-National Drug Threat Assessment. 1997. 98 p. URL: <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/165813NCJRS.pdf>.
6. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988 / The International Drug Control Conventions. United Nations, New York. URL: https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/Int_Drug_Control_Conventions/Ebook/The_International_Drug_Control_Conventions_E.pdf.
7. Кромова А.Я. Контрабанда наркотиков (статья 229.1 УК РФ): монограф. / под ред. С.М. Кочои. М.: Проспект, 2014. 136 с.
8. Chapter 13 Title 21 USC. URL: <http://uscode.house.gov/browse/prelim@title21/chapter13/subchapter1&edition=prelim>.
9. Щербаков А.Д. Уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотиков в России и США: сравнительно-правовое исследование: дисс. ... к.ю.н. 12.00.08. М. 2016. 285 с.
10. Country Profiles of Participating and Partner States. URL: http://polis-cr.osce.org/countries/details?item_id=69&lang=ru.
11. National Southwest Border Counternarcotics Strategy, 2011. Office of National Drug Control Policy US Executive Office of the President United States of America. <https://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=256846>

Надійшла до редакції 24.05.2018

Filippov S.O. Combating drugs smuggling in the USA. The article outlines drug smuggling trends, analyzes the peculiarities of American drug counteraction system and reveals its main features that may be relevant for Ukraine.

The main trends of drug smuggling in 2014-2018 are:

1. Organizational capacity of the groups specializing in drug smuggling is higher compared to that of the criminal groups involved in committing other trans-border crimes (e.g. migrants' smuggling or human trafficking).
2. Gradually, horizontal criminal network structures are prevailing over the vertical ones because of the economic feasibility of the former.
3. One of the main emerging problems that reduces the possibility of countering drug-related crimes lies in minimization of personal contact between the members of horizontal network (suppliers, couriers) and buyers. The search for and supply of narcotic substances and related services is carried out through DarkNet "shadow network"; communication is organized through messengers with a low probability of external control (e.g. Telegram); purchase can be made using crypto currency. This form of drug-related crime is functioning by the marketing laws, being highly mobile and rapidly changing in terms of adjusting to consumers' demands.
4. Transboundary character of drug-related criminality is also revealed when the profits gained from the sale of drugs are legalized abroad. The share of the profits laundered abroad is gradually increasing in global scale.
5. A significant share of the profit gained by trans-border terrorist organizations (such as "Taliban", "Daesh", "Boko Haram") is directly related to their active involvement in cross-border drug smuggling.
6. An urgent problem for most countries is the spread of narcotic substances, which have a longer narcotic action than cocaine and the cost of which is extremely low (for example, methamphetamine). On the one hand, it guarantees the demand, and on the other hand it allows to attract absolutely inexperienced people as couriers with minimum financial risk for the dealer.
7. The transit status of a country located on the drug smuggling route contributes to the increase in drug use in that particular country.

Drug smuggling combating model is considered as a combination of criminal, legal and instrumental countermeasures. These tools are considered by the example of the USA. Functioning of the institutional system for drug smuggling counteraction has been scrutinized. Coordination of the activities of law enforcement agencies, including those operating in the field of border security, is assigned to the Department of Homeland Security. In particular, border protection is enforced by the US Border Patrol; customs control is provided by the US Customs and Border Protection; the US Coast Guard is responsible for maritime border protection. The Office of National Drug Control Policy is the executive body operating at the Presidential Administration level. The issues of migrants' crime counteracting are

assigned to the US Immigration and Customs Enforcement.

The system of instrumental countermeasures has been evaluated. It includes the following: drug demand reduction program; the algorithm preventing construction of illegal tunnels across the border; the border monitoring system relying on the wide use of unmanned aerial vehicles; use of technical control means; passenger, transport and goods inspection equipment (for example, those which are based on ion mobility spectrometry), body scanners, technical systems of automatic scanning and measuring of vehicles' and goods' parameters, etc.; increase in the strength of ICE and BP; joint border operations with deployment of the National Guard on the temporary basis; risk analysis based on preliminary information received from the adjacent party; different agencies' databases integration; increased importance of biometric verification and identification and further development of their application in border control; cooperation with the trade community on the development of minimum safety standards for goods.

Keywords: *cross-border crimes, drug smuggling, state (customs) border, transit, means of counteraction.*

УДК 343.57

Фоменко А.Є.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЧИННИКИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ, ТА ДЕЯКІ НАПРЯМИ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Визначено чинники, які сприяють наркозлочинності в умовах сьогодення, та окреслено деякі напрями превентивної діяльності правоохоронних органів щодо протидії цьому виду злочинності. Зазначено, що причини та умови злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, у тому числі незаконний збут цих предметів, є похідними від загальних причин і умов злочинності у нашій країні та взаємопов'язані з економічними, політичними, ідеологічними, морально-психологічними, демографічними процесами у державі.

Ключові слова: *правоохоронні органи, наркозлочинність, превентивні заходи, профілактика, обіг, збут.*

Постановка проблеми. Державна політика у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів спрямовується на визначення основних принципів та напрямів державного регулювання відносин у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; встановлення державного контролю за обігом в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та додержанням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори; запобігання відтоку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів із законного (легального) обігу; зменшення шкоди від наслідків незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин; встановлення єдиного порядку ліцензування видів діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; зменшення кількості правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; обмеження реклами наркотичних засобів і психотропних тощо.

Разом з тим останнім часом в Україні наркотизація населення набуває нових, украй серйозних масштабів, що створює безпосередню загрозу національній безпеці. Існуванню наркоманії у суспільстві сприяє наркобізнес, тобто діяльність, що здійснюється як наркопромисел та у великих масштабах. Наркобізнес все

більше бере під контроль ринки споживачів наркотиків вітчизняного виробництва (переважно ацетилованого та екстрагованого опію, гашишу, марихуани), формує ринки збуту наркотиків, що надходять із-за кордону (героїн, кокаїн, ефедрин, первітин, «екстазі» тощо). Тому на сьогодні одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів слід визнати протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Існування незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, як і будь-якого іншого явища, має певні причини та умови. Вивчення цих факторів має важливе значення для превенції цих злочинів.

Отже, метою статті є визначення чинників, які сприяють наркозлочинності в умовах сьогодення, та окреслення деяких напрямів превентивної діяльності правоохоронних органів щодо протидії цьому виду злочинності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питаннями протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів досліджували М. М. Андрєєв, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. А. Бублейник, В. В. Василевич, М. Г. Вербеньський, О. П. Горох, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, Л. В. Дорош, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, Є. М. Карпенко, О. В. Кириченко, А. А. Музика, Д. Й. Никифорчук, Ю. Г. Пономаренко, М. Л. Прохорова, В. Г. Пшеничний, Л. В. Раєцька, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. М. Смітєнко, О. М. Стрільців, В. А. Тимошенко, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк, М. С. Хру́па, В. В. Черней та ін.

Разом з тим питання щодо чинників, які сприяють наркозлочинності, та визначення напрямів превентивної діяльності правоохоронних органів щодо протидії цьому виду злочинності потребує постійного вивчення, оскільки тенденції розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів динамічно змінюються, а також цей вид злочинної діяльності постійно трансформується.

Виклад основного матеріалу. Наркозлочинність в Україні охоплює сукупність злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Відповідно до ст. 1 Закону України від 15.02.1995 № 62/95-ВР «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори [1].

Пленум Верховного Суду України у постанові від 26.04.2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [2] надав роз'яснення щодо тлумачення змісту форм незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, зокрема: незаконне виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин; незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин; виготовлення прекурсорів; незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; незаконний збут наркотичних засобів, психо-

тропних речовин або їх аналогів, а також прекурсорів.

Слід зазначити, що причини та умови злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, у тому числі незаконний збут цих предметів, є похідними від загальних причин і умов злочинності у нашій країні та взаємопов'язані з економічними, політичними, ідеологічними, морально-психологічними, демографічним процесами у державі.

За результатами власного дослідження проблем боротьби правоохоронних органів із незаконним наркообігом Ю.Г. Пономаренко умовно поділяє усі наявні фактори скоєння наркозлочинів на дві великі групи: об'єктивні і суб'єктивні. Групу зовнішніх (об'єктивних) факторів складають умови, в яких існує особа, й обставини, що часто від неї не залежать. Це несприятливі економічні та соціальні умови існування, нестабільність у взаєминах між підлітком та його оточенням, недоліки виховання, доступність наркотичних засобів і психотропних речовин тощо. До групи суб'єктивних факторів можна віднести такі причини, мотиви й умови скоєння злочинів у сфері незаконного наркообігу: мрія про високу економічну забезпеченість, спілкування з наркозалежними особами, позитивне ставлення до алкоголю та наркотиків з боку батьків і найближчого оточення. Основною умовою є психофізіологічні якості особистості. Автор робить висновок про те, що криміногенні явища і процеси, які детермінують наркозлочини, пов'язані з низкою факторів, які можна розподілити таким чином: 1) соціально-політичні; 2) соціально-економічні; 3) духовно-моральні; 4) інформативні; 5) медичні фактори. Є й інші фактори, які породжують наркозлочини [3, с. 10-11].

Не зупиняючись на загальних чинниках детермінації наркозлочинності, слід зазначити, що серед мікросоціальних чинників, які сприяють поширенню наркоманії та незаконному обігу наркотиків, є: труднощі особистого характеру в орієнтації у сучасному бюрократизованому й індустріально розвиненому суспільстві, пов'язані з психічними навантаженнями; протест проти прийнятих у суспільстві цінностей і норм, що може замішатися використанням визначених стримуючих засобів (наприклад, незаконне вживання наркотиків); труднощі у соціальній адаптації чи нездатність приймати й асимілювати загальноприйняті установки і традиції; невизначена перспектива і страх перед майбутнім, насамперед у галузі освіти та трудовій діяльності; суспільні зміни при зміні поколінь і пов'язані з ним конфлікти між поколіннями; труднощі, зумовлені сімейними проблемами і почуттям незахищеності; масове вживання наркотиків завдяки відповідним прикладам у рекламі та через ЗМІ; ефект «групи однолітків» – уперше наркотик вживають, як правило, не ізольовано, а в групі однолітків; помилки у вихованні (наприклад, надмірна строгість, вседозволеність, зайва опіка, сильні протиріччя між школою і сім'єю) [4, с. 75].

На індивідуальному рівні причини трансформуються через корисливу мотивацію особистості, її матеріальні потреби, особистісні ознаки, безвідповідальне ставлення до оточення, ігнорування правових норм, що, у свою чергу, зумовлює вчинення незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Умовами виступають різноманітні недоліки в управлінській та організаційній сфері діяльності різних галузей господарства й державного управління. Слід зазначити, що найбільш загальними, на наш погляд, умовами, які сприяють учиненню злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, є: 1) підвищення рівню попиту на наркотичні засоби; 2) недосконалість правового регулювання протидії організованій злочинності; 3) негативний вплив інформаційних джерел (засобів масової інформації, Інтернету, телебачення) та ін. Іноді за допомогою зазначених інформаційних джерел пропагується культ «успішних злочинців»; 4) неефективна

протидія організованій злочинності з боку правоохоронних органів та корупційності в органах державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органах тощо.

Як зазначив В.А. Тимошенко, повнота злочинно-функціональної спорідненості корупції та наркобізнесу розкривається при аналізі тактики взаємодії наркобаронів та правлячої державної еліти. Саме високі надприбутки від наркобізнесу надають можливість його представникам підкуповувати державних чиновників найвищого рангу. Мета – створення легального «даху» для найбільш злочинної нелегальної діяльності з виробництва, транспортування та збуту наркотиків. Автор переконливо доводить, що корупційна стратегія наркоділків в Україні здійснюється у двох магістральних напрямках: по-перше, у формі безпосереднього підкупу представників вищого ешелону влади та правоохоронних структур; по-друге, особливо активно практикується наркоділками «особиста унія», коли суб'єкти наркобізнесу стають одночасно можновладцями [5, с.12-13];

У зв'язку з цим виникає необхідність активізації превентивної діяльності з боку правоохоронних органів, і в першу чергу щодо профілактики цих злочинів.

У профілактиці незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів значне місце відведено організаційно-управлінським заходам. До них належать оздоровлення криміногенної обстановки в тих мікрорайонах і на тих об'єктах, де «процвітає збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»; залучення громадськості до протидії поширенню наркоманії та розповсюдженню цих засобів і речовин; підвищення рівня нетерпимості громадян та службових осіб до фактів збуту; підвищення рівня індивідуальної профілактики з наркоманами та з особами, схильними до вчинення цих видів злочинів.

Проводячи профілактичну роботу, необхідно акцентувати основну увагу на перешкоджанні потраплянню наркотиків на споживчий ринок шляхом проведення таких заходів: покращення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо виявлення та запобігання цим фактам; активізація участі населення у профілактиці наркоманії, систематичного проведення рейдів щодо виявлення та запобігання фактам незаконного збуту наркотиків, підвищення ролі освітніх закладів, сім'ї у проведенні антинаркотичної роботи серед молоді; перевірка установ, підприємств, організацій, діяльність яких пов'язана з виробництвом або використанням наркотичних засобів; розробка заходів, що перешкоджають кримінальній діяльності організованих груп та корумпованих посадових осіб на підприємствах з виробництва наркотичних засобів; своєчасне виявлення контрабанди цих заборонених предметів.

Особливу увагу слід зосереджувати й на індивідуальній профілактичній роботі, що включає в себе проведення низки заходів, зокрема: виявлення та постановка на облік осіб, з боку яких через їх антисуспільні погляди й поведінку можна очікувати вчинення, у тому числі й у складі організованих груп, незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; організація спостереження за поведінкою осіб, які можуть займатися активною злочинною діяльністю у цій сфері, та профілактичний вплив на них.

Висновок. Таким чином, наведений перелік превентивних заходів щодо недопущення незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, не є вичерпним та потребує постійного вдосконалення.

Бібліографічні посилання

1. Закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 10. Ст. 62 (із змінами та доповненнями).
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 4 «Про судову

практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» // Вісник Верховного Суду України. 2002. № 4. С.10-21.

3. Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Ю. Г. Пономаренко. Харків, 2004. – 19 с.

4. Черней В. В. Антинаркотична профілактика : навч. посіб. / В. В. Черней, О. М. Стрільців, Е. В. Расюк та ін. ; за ред. В. В. Чернея. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 180 с.

5. Тимошенко В. А. Формування системи національної та міжнародної протидії сучасному наркобізнесу: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / В. А. Тимошенко. Харків, 2006. – 36 с.

Надійшла до редакції 21.05.2018

Fomenko A.Ye. Factors contributing to drug crimes, and some of the sources of preventive action by law-enforcement agencies. The factors contributing to drug crimes in the present conditions have been determined, and some directions of preventive activity of law enforcement bodies in relation to counteraction to this type of crime are outlined. The author has noted that the causes and conditions of the crimes connected with the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, including the illegal sale of these objects, are derived from the general causes and conditions of crime in our country and are interrelated with economic ones, political, ideological, moral-psychological, demographic processes in the country.

The list of preventive measures to prevent illicit trafficking in drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors is not exhaustive and needs constant improvement in the article.

Keywords: law-enforcement agencies, drug crimes, preventive measures, prevention, circulation, sales.

УДК 343.98

Христов О.Л.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДОПОМОГИ ГРОМАДСЬКОСТІ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ

Досліджено особливості використання допомоги громадськості під час виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків.

Автор доходить висновку, що ефективна боротьба із злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачає широке залучення громадськості до їх запобігання, виявлення, припинення та розслідування. Участь громадськості у розкритті та розслідуванні злочинів сприяє швидкому виявленню наркозлочинів ще на ранніх стадіях формування кримінально активних груп. Поряд з цим рівень залучення громадськості до оперативного-розшукового та кримінального провадження у протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є досить низьким. Це, насамперед, пов'язано з тим, що окремі громадяни не є зацікавленими у результативності роботи працівників правоохоронних органів. Залучення громадськості до співпраці буде якісним та ефективним лише за умов дотримання певних умов, серед яких: неухильне дотримання вимог Кримінального процесуального законодавства України, використання допомоги окремих громадян або громадських формувань лише на добровільній основі та за умови неухильного забезпечення безпеки громадян, які залучаються до правоохоронної функції.

Ключові слова: виявлення, громадськість, кримінальне провадження, обіг наркотиків, оперативно-розшукове провадження, розслідування.

Постановка проблеми. Необхідною гарантією демократичного розвитку держави є утвердження громадянського суспільства шляхом створення умов для забезпечення широкого представництва інтересів громадян в органах влади та місцевого самоврядування (як загальнодержавного, так і місцевого значення) [1]. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави є основною засадою внутрішньої політики у сфері формування інститутів громадянського суспільства [2]. До найбільш важливих і значимих питань у внутрішній сфері є забезпечення безпеки, законності й правопорядку, охорона та захист прав і свобод людини та громадянина, протидія правопорушенням, тобто реалізація правоохоронної функції держави в межах, передбачених відповідними нормативно-правовими актами.

В умовах сьогодення досить важливим є питання використання громадськості працівниками правоохоронних органів під час досудового розслідування, проте рівень такої взаємодії, яка значною мірою може позитивно позначитися на ефективності протидії злочинності взагалі, виявленні й розслідуванні окремих видів злочинів зокрема, у тому числі пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. Проте сьогодні рівень такої взаємодії між громадськістю та правоохоронними органами є досить низьким.

У зв'язку з цим у сучасних умовах формування тенденції до зростання організованої та професійної злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків правоохоронним органам для досягнення вагомих результатів необхідна більш ефективна робота з виявлення і усунення злочинних проявів та швидке, повне й всебічне їх розслідування, а це передбачає і більш високий рівень взаємодії слідчих та оперативних підрозділів з громадськістю.

Остання обставина свідчить про своєчасність та необхідність здійснення наукового пошуку у даному напрямку та визначає актуальність обраної теми.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вивчення та узагальнення наукових досягнень вчених стосовно використання громадськості під час виявлення розслідування злочинів, якими займалися О.М. Бандурка, О.І. Безпалова, О.Л. Булейко, В.В. Голіна, М.Г. Колодяжний, В.Т. Маляренко, Є.Н. Губіна, А.А. Котова, Р.А. Халілев, С.С. Шрамко та інші, дають змогу дати оцінку недостатньої розробленості цієї тематики, у тому числі й особливостей використання громадськості під час виявлення розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків.

Метою даної статті є спроба автора визначити особливості використання допомоги громадськості під час виявлення розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків.

Виклад основного матеріалу. Зміни основних векторів розвитку громадянського суспільства, зростання його ролі в різноманітних сферах – від просування реформ на державному і місцевому рівнях, європейської інтеграції та розвитку електронного урядування до надання волонтерської допомоги, зокрема правоохоронним органам, передбачених Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 [3], у концепті трансформаційних процесів, передбачених Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року [4] – сьогодні набуває особливого значення.

Свідоме та відповідальне ставлення громадян нашої держави неодноразово демонструвалося під час активної допомоги працівникам правоохоронних органів у здійсненні, наприклад, пошукових заходів з метою встановлення місця перебування безвісти зниклих осіб, проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових

заходів для виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, участі у забезпеченні відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також заходів загальної та спеціальної профілактики.

Проте така практика є непостійною і вибірковою. За результатами аналізу О.Л. Булейком опитування працівників правоохоронних органів відомо, що 96% респондентів відповіли, що в їхній практиці мають місце факти відмови понятих від участі у СРД, при цьому 63% вказали, що такі випадки трапляються часто. Крім того, стало відомо, що найбільш поширеними мотивами такої відмови є: зайнятість; відсутність вільного часу; небажання піддатися можливому в подальшому допиту; стурбованість щодо можливого ускладнення в стосунках з сусідами, в житлі яких проводиться обшук, накладення арешту на майно; небезпека щодо можливої помсти; небажання надавати допомогу правоохоронним органам [5, с. 133].

Варто також зауважити, що однією із частих причин відмови окремих громадян від участі в процесуальних діях у ролі, наприклад, понятого чи статиста є відсутність зацікавленості. Адже в ряді випадків особа за постійним місцем роботи змушена бути відсутньою на робочому місці в робочий час, будучи залученою до СРД, втративши внаслідок цього заробіток. Таким чином, особу необхідно зацікавити не лише необхідністю виконання громадського обов'язку, але і матеріально.

Тому необхідним є перегляд існуючої практики залучення громадськості до виконання завдань правоохоронної діяльності, що потребує переосмислення теоретичних напрацювань науковців, які займались проблемами місця та ролі громадськості в оперативно-розшуковому та кримінальному провадженні, вироблення нових стратегічних напрямків у цій сфері та інноваційних змін стосовно тактичних підходів щодо проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів за участю представників громадськості.

Обґрунтуванням цього твердження є і висновки провідних вчених, які займались загальнотеоретичними проблемами оперативно-розшукової діяльності. Так, О.М. Бандурка зазначає, що поняття оперативно-розшукової діяльності полягає в осмисленні ознак цього виду державної діяльності, її основних форм, сил, методів та засобів, направлених на досягнення поставленої мети – отримання інформації та встановлення істини через її використання у визначеному законом процесуальному порядку [6].

Як зазначає Р.А. Халілев, у процесі реформування оперативних підрозділів правоохоронних органів, що здійснюють протидію злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей, мають бути вирішені основні завдання, одним із яких є підвищення ефективності використання конфіденційної допомоги громадян та використання інноваційних технологій отримання оперативно-розшукової інформації [7].

Однак наразі змістовне розуміння поняття «громадськості» знаходиться поза полем зору теоретиків ОРД та криміналістів.

Як зазначає С.С. Шрамко, зазначаючи актуальність проблем залучення громадськості до участі в запобіжній діяльності та пропонуючи розуміння цієї діяльності, потрібно визначити природу та сутність указанного феномену, а також суб'єктів, що охоплюються цим поняттям. Сьогодні не існує правового визначення громадськості, тому постає питання, про яку громадськість має йтися – про всіх громадян країни чи про тих, кого дійсно хвилює напружена криміногенна обстановка та високий рівень криміналізації суспільства. Таким чином, методологічним завданням цього дослідження є визначення тієї частини суспільства, яка охоплювалася б поняттям «громадськість» [8].

Його наповнення, на наш погляд, повинно враховувати ступінь участі

осіб в оперативно-розшуковому чи кримінальному провадженні, соціальний і правовий статус, пов'язаний із їх участю в цьому процесі.

Найбільш гнучкою у контексті категоріального визначення місця і ролі громадськості в ОРД, на наш погляд, є точка зору авторів підручника «Оперативно-розшукова діяльність» (2004 р.), які участь в оперативно-розшуковому провадженні інших осіб, що не є суб'єктами ОРД (до таких автори відносять оперативні підрозділи, яким Законом надано право здійснювати ОРД) розглядають крізь призму можливості здійснення ними дій, що будуть сприяти досягненню позитивного результату.

Таку діяльність автори підручника називають «сприяння громадян оперативним підрозділам». Разом з цим, науковці зазначають, що, виходячи із сутності і видів сприяння громадян оперативним підрозділам, можна сформулювати саме поняття особи, що сприяє оперативним підрозділам. Такою особою є будь-який дієздатна людина, залучена до підготовки або проведення ОРЗ, тобто яка надає інформацію оперативним підрозділам (оперативнику) або іншим чином бере участь у вирішенні конкретних завдань ОРД і в зв'язку з цим наділена відповідними повноваженнями та підлягає соціальному і правовому захисту, а також відповідальності в разі порушення взятих зобов'язань [9].

Сам же термін «залучення» вчені розуміють як спонукання особи взяти участь у здійсненні ОРЗ. Звідси випливає, по-перше, що пропозиція про співпрацю повинна виходити, як правило, від оперативних підрозділів і, по-друге (найістотніше), те, що остаточне рішення про можливість використання особи в ОРЗ приймають тільки оперативні підрозділи (в особі своїх посадовців), але не залучена особа [9].

Значний розвиток наукової думки стосовно участі громадськості у правоохоронній діяльності склався у суміжних юридичних науках (кримінологія, адміністративне право, конституційне право та ін.) [8; 10].

Так, С.С. Шрамко зазначає, що основними ознаками громадськості як суб'єкта запобігання злочинності є: соціальна активність; зацікавленість в участі у заходах щодо запобігання злочинності; спрямованість на захист громадян від злочинних посягань та представництво їх інтересів; здійснення своєї діяльності в межах суворого дотримання чинного законодавства та засад моралі; визначена організація та співпраця з іншими суб'єктами запобігання.

Таким чином, під громадськістю, яка бере участь у запобіганні злочинності, дослідниця розуміє соціально активну частину суспільства (окремі громадяни та їх об'єднання), заінтересовану в участі у заходах щодо запобігання злочинності як умови подальшого сталого розвитку суспільства, яка спрямовує свою діяльність на захист будь-якого члена спільноти від злочинних посягань та інших правопорушень та діє в межах суворого дотримання законодавства та засад моралі [8].

Аналіз основних пріоритетів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні дає змогу виокремити ті з них, які мають безпосереднє відношення до реалізації правоохоронної функції держави інституціями громадянського суспільства, а саме:

1) запровадження дієвого механізму контролю з боку інституцій громадянського суспільства за діяльністю спеціальних суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави – правоохоронних органів, а також органів місцевого самоврядування (недержавних суб'єктів реалізації зазначеної функції);

2) сприяння волонтерської діяльності та інших форм громадянської активності (значення цього пріоритету державної політики не викликає жодних сумнівів, оскільки з грудня 2013 року волонтерські організації та індивідуальні волонтери виконують специфічні завдання, які не були передбачені в Законі

Україні «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236) [1].

Аналіз попереднього опитування практичних працівників показав, що позитивні результати у діяльності правоохоронних органів здебільшого досягаються шляхом використання другої із наведених вище форм участі громадськості.

Поряд з цим, відповідно до ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI волонтерська діяльність може здійснюватись за такими напрямками:

– надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

- надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції;

- сприяння уповноваженому органу з питань пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи;

- надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством та ін. [11].

Слід зазначити, що участь громадськості може носити як одноразовий характер, так і продовжуватися в ході розслідування окремого злочину чи відбуватися на постійній основі (наприклад, взаємодія із правозахисними організаціями). В одних випадках слідчий або оперативний працівник сам залучає громадськість до сприяння в розслідуванні, в інших використовує ініціативну допомогу окремих громадян чи громадських організацій, які можуть здійснювати сприяння у таких перспективних напрямках:

– повідомлення про вчинені або підготовлювані злочинні посягання, латентні злочини;

– повідомлення про місця перебування підозрюваних, розшукуваних, викраденого майна, осіб, які стали свідками і очевидцями вчинення кримінального правопорушення;

– здійснення пошуку і вивезення із зони АТО останків трупів бійців, що зникли безвісти;

– участь як понятих для засвідчення ходу і результатів проведення СРД, НСРД, ОРЗ тощо;

– сприяння в пошуку організацій, установ тощо, які проводять нерозповсюджені судові експертизи, а також матеріально-фінансовій підтримці з приводу їх проведення;

– сприяння в пошуку і забезпеченні у часті перекладачів, психологів та інших учасників кримінального провадження;

– безпосереднє виявленні та припиненні злочинів;

– сприянні в розшуку і затриманні злочинців;

– участь в підготовці і проведенні СРД, НСРД, ОРЗ;

– участь у превентивній діяльності правоохоронних органів;

– сприяння у взаємодії з іншими правоохоронними органами, державними органами та недержавними підприємствами, установами й організаціями;

– сприяння у здійсненні міжнародної співпраці (взаємодії, співробітництві);

– з'ясування причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів.

Так, наприклад, взаємодія слідчого та громадськості у підготовці та проведенні огляду місця події за фактами незаконного обігу наркотиків може реалізуватися у формі сприяння в охороні місця події, пошуку слідів злочину та ін.

Дієву допомогу громадськість може надати як у з'ясуванні причин і умов, що спонукали до вчинення злочинів, так і в реалізації намічених слідчим заходів щодо їх усунення. Позитивну роль тут відіграють різні громадські комісії, які розкривають і недоліки в організації роботи і допущені зловживання, і породили їх причини [12], у тому числі й щодо незаконного обігу наркотиків.

Умовно, форми участі громадськості в розкритті та розслідуванні злочинів можна поділити на дві групи: 1) не пов'язані з провадженням слідчих дій; 2) пов'язані з підготовкою та провадженням слідчих дій [13, с. 50]. Форми, не пов'язані з провадженням слідчих дій, базуються на власній ініціативі громадян, які можуть припиняти злочинні діяння та повідомляти до правоохоронних органів про вчинення суб'єктом злочину. Також можливе створення громадських формувань, які матимуть змогу допомагати слідчому у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Форми використання громадськості, пов'язані з підготовкою та провадженням слідчих дій й оперативних заходів, є такими: використання громадськості під час відтворення або реконструкції обстановки для ефективного провадження окремих слідчих дій; використання осіб та громадських формувань з метою виявлення джерел інформації стосовно дій, що розслідуються; використання громадськості для охорони слідчих дій, які проводяться (наприклад, огляду); використання громадськості для виконання окремих технічних прийомів, необхідних для проведення слідчої дії, пошукових дій для виявлення та вилучення речових джерел; використання громадськості для виконання окремих організаційних заходів, профілактики [13, с. 50].

Такі форми використання громадськості дадуть можливість слідчим підрозділам ефективно провести слідчі (розшукові) дії та отримати більшу кількість інформації про факти незаконного обігу наркотиків, місця їх вживання й осіб, причетних до вчинення таких злочинів. Також представники громадських формувань зможуть проводити заходи профілактики та недопущення вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, здійснювати громадський контроль.

Слід зазначити, що кількість виявлених окремих видів злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів не є однаковою у різних регіонах України (рівень контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів – ст. 305 КК, незаконне перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – ст. 307 КК – знижується у напрямку з південного сходу до заходу України). В той же час у центральних та західних областях переважають незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту – ст. 309 КК України, посів або вирощування снотворного маку чи конопель – ст. 310 КК України та ін.

У цьому контексті доцільно використовувати допомогу волонтерських організацій, ефективність діяльності яких яскраво відображується у період введення особливих станів у державі, зокрема АТО з 2014 р.

До таких організацій, зокрема, можна віднести: «Армію SOS» «Громадську варту Харкова», благодійний фонд «Мир і порядок», Всеукраїнське об'єднання «Українські рубезі», благодійний фонд «Благодійна організація «Благодійний фонд Крила Фенікса», «Волонтери без кордонів», фонд «Підтримай армію України», «Союз Народна Пам'ять», громадську організацію «Патріот», групу «МАМО», Медичну службу «Хоттабич», «Волонтерську медичну службу», «Аеророзвідку» та ін. Вони разом з працівниками поліції виконують ряд завдань, до яких відносяться: патрулювання житлових масивів і селищ; розшук зниклих безвісти; встановлення розшук та затримання підозрюваних у ско-

енні злочинів, утому числі у сфері незаконного обігу наркотиків; проведення профілактичних, просвітницьких і виховних заходів серед населення молоді щодо злоякісного впливу наркотичних засобів, психотропних речовин на організм людини; соціалізація підлітків «групи ризику», безпритульних та ін., які стали жертвами втягнення у злочинну діяльність пов'язану із наркотиками тощо.

Як **висновок** можна зазначити, що ефективна боротьба із злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачає широке залучення громадськості до їх запобігання, виявлення, припинення та розслідування. Участь громадськості у розкритті та розслідуванні злочинів сприяє швидкому виявленню наркозлочинів ще на ранніх стадіях формування кримінально активних груп. Поряд з цим рівень залучення громадськості до оперативно-розшукового та кримінального провадження у протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є досить низьким. Це насамперед пов'язано з тим, що окремі громадяни не є зацікавленими у результативності роботи працівників правоохоронних органів. Залучення громадськості до співпраці буде якісним та ефективним лише за умови дотримання певних умов, серед яких: неухильне дотримання вимог кримінального процесуального законодавства України, використання допомоги окремих громадян або громадських формувань лише на добровільній основі та за умови неухильного забезпечення безпеки громадян, які залучаються до правоохоронної функції.

Бібліографічні посилання

1. Беспалова О.І. Особливості реалізації правоохоронної функції держави інституціями громадянського суспільства // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 4-7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_20_3.
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI // Офіційний сайт ВРУ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
3. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки: Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.
4. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 р.: Розпорядження КМУ від 15.11.2017 № 1023-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-р>.
5. Булейко О.Л. Участь понятих у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук / Ольга Леонідівна Булейко. Київ, 2009. 196 с.
6. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: підруч. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
7. Халілев Р.А. Проблеми діяльності сил оперативно-розшукової діяльності ОВС у сфері протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2010. № 3. С. 77-86.
8. Шрамко С.С. Громадськість як суб'єкт запобігання злочинності: сучасне розуміння // Право і Безпека. 2012. № 2. С. 133-138. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2178/%D1>.
9. Оперативно-розшуковий діяльність: учебник. 2-е изд., доп. и перераб. / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова. М.: ИНФРА-М, 2004. 848 с.
10. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монограф. / В.В. Голіна, М.Г. Колодяжний, С.С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни, М.Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.
11. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI // Офіційний сайт ВРУ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
12. Сидоров В.Є. Початковий етап розслідування: організація, взаємодія, тактика. М., 1992.
13. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічов Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

Надійшла до редакції 25.05.2018

Khrystov O.L. Features of using public assistance in detecting and investigating drug related crimes. The article explores the peculiarities of the use of public assistance in detecting the investigation of crimes related to illicit drug trafficking.

The author concludes that an effective fight against crimes in the sphere of drugs, psychotropic

substances, their analogues or precursors involves wide involvement of the public in their prevention, detection, suppression and investigation. Public participation in the disclosure and investigation of crimes promotes the rapid detection of drug crimes in the early stages of the formation of criminal groups. At the same time, the level of public involvement in operational search and criminal proceedings against counteracting the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors is quite low. This, above all, is due to the fact that individual citizens are not interested in the effectiveness of the work of law enforcement officials. Attracting the public to cooperation will be qualitative and effective only subject to certain conditions, including strict compliance with the requirements of the Criminal Procedural Law of Ukraine, the use of the assistance of individual citizens or public formations only on a voluntary basis and under the condition of rigorous security of the citizens involved in the law enforcement function.

Keywords: *detection, public, drug trafficking, operational-search proceedings, investigation, criminal proceedings.*

УДК 343.98

Цибенко О. С.
військовий прокурор
Південного регіону
Генеральної прокуратури України

Чаплинський К.О.
доктор юридичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СУЧАСНИЙ СТАН ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досліджено актуальні проблемні питання тактичного забезпечення досудового розслідування. Здійснено аналіз наукового стану забезпечення розслідування злочинів.

Проблема вдосконалення розкриття і розслідування злочинів є багатоаспектною. Її вирішення пов'язане з розмежуванням функцій суб'єктів, які її здійснюють, компетенцію цих суб'єктів при застосуванні засобів тактичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів.

Ключові слова: *тактика, тактичне забезпечення, досудове розслідування.*

Постановка проблеми. В умовах становлення правової і незалежної держави та реформування економічної й політичної систем суспільства в Україні, проведення Операції об'єднаних сил (ООС) усе більшої актуальності набуває протидія злочинності, особливо організованої, яка завдає значної шкоди державі, дестабілізує фінансово-кредитну систему, негативно впливає на стан економіки, ускладнює криміногенну ситуацію. Нині вона стала одним із факторів, що загрожує національній безпеці держави. Концентрація значних матеріальних цінностей в руках керівників злочинних угруповань обумовлює зростаючий інтерес до їх безпосередньої участі у політичних процесах держави. Останнім часом злочинність набула міжнародного характеру. Організовані злочинні угруповання все активніше долають кордони, утворюючи аналоги транснаціональних компаній, які займаються злочинним бізнесом. Простежується тенденція включення і організованої злочинності України у транснаціональні кримінальні структури.

Докорінні зміни економічного життя суспільства в умовах не завжди послідовного реформування законодавства зумовили низку деформацій у ринкових відносинах, унаслідок чого спричинили різке зростання тіньового сектору та поширення економічної злочинності. Масштаби криміналізації та корумповано-

сті українського суспільства сягають критичної межі, за якою настає втрата важелів керування державою з боку легітимної влади, що становить загрозу національним інтересам і національній безпеці країни [1, с. 3].

Така ситуація вимагає прийняття неординарних і кардинальних рішень, невідкладних законодавчих та організаційно-управлінських заходів щодо удосконалення тактики протидії злочинним проявам.

Протидія злочинності є важливим напрямом діяльності держави і потребує подальшого удосконалення як законодавства, так і практики правоохоронних органів з його реалізації. У зв'язку з цим важливе значення має розробка програм реалізації науково-технічних досягнень, тактичного забезпечення протидії злочинності, розширення можливостей їх використання при розкритті, розслідуванні та запобіганні злочинів [2, с. 6].

Одним із основних завдань, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямі, є актуалізація наукового та методичного забезпечення боротьби зі злочинністю, підвищення її результативності шляхом впровадження у діяльність органів внутрішніх справ найновіших і апробованих наукових досліджень, розробок та передового досвіду.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Окремі аспекти цієї проблеми у галузево-предметному плані висвітлювали вчені – юристи України, зокрема Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, К.В. Антонов, М.І. Бажанов, В.Д. Басай, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, В.К. Весельський, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, О.Ф. Долженков, А.Я. Дубинський, В.А. Журавель, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, О.А. Кириченко, Н.І. Клименко, І.П. Козаченко, М.В. Корнієнко, В.К. Лисиченко, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, Є.І. Макаренко, М.І. Мельник, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, О.В. Негодченко, В.Т. Нор, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, О.П. Снігер'юв, В.В. Тіщенко, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, країн СНД Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, А.К. Гаврилов, Г.І. Грамович, Л.М. Карнеєва, О.М. Ларін, І.М. Лузгін, П.А. Лупинська, І.Л. Петрухін, М.С. Полевой, М.І. Порубов, О.Р. Ратинов, М.С. Строгович, М.А. Чельцов, С.А. Шейфер, В.Є. Емінов, М.П. Яблоков та інші.

Разом з тим проблема вдосконалення розкриття і розслідування злочинів є багатоаспектною. Вирішення її пов'язане з розмежуванням функцій суб'єктів, які її здійснюють, компетенцію цих суб'єктів при застосуванні засобів тактичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів. В законодавстві і юридичній літературі не сформувався єдиного підходу до визначення системи засобів тактичного забезпечення та їх класифікації, не врегульовані питання взаємодії суб'єктів, на яких покладаються різні функції з розкриття і розслідування злочинів, практика потребує розробки і законодавчого закріплення засобів тактичного забезпечення адекватних характеру сучасної злочинності.

Отже, **метою** цієї статті є висвітлення сучасного стану і актуальних проблем тактичного забезпечення досудового розслідування із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-політичні зміни, які відбулися впродовж останніх років в країнах СНД, у тому числі і в Україні, безпосередньо вплинули на міжнародний характер злочинності. Сьогодні Україна як центральноєвропейська держава, що займає важливе геополітичне становище, знаходиться в епіцентрі інтересів міжнародних злочинних угруповань, які намагаються розширити сфери впливу за рахунок проникнення до нашої країни шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних коштів, ультрасучасного технічного забезпечення, апробування нових способів учинення

злочинів і захисту своєї злочинної діяльності, що посилює негативні тенденції у розвитку злочинності. Зважаючи на це, криміногенну ситуацію в країні характеризують вкрай негативно. Спостерігається досить стала тенденція до зміни структури та характеру злочинності. Зросла професійність та жорстокість злочинців, посилюється корумпованість у суспільстві [3, с. 12].

Наразі організована злочинність має тенденцію до зростання, про що свідчать статистичні дані Державного комітету статистики України. Незважаючи на зменшення виявлених організованих груп та злочинних організацій, зокрема 2010 р. – 770 організованих груп та злочинних організацій, 2011 р. – 722, 2012 р. – 634, 2013 р. – 695, 2014 р. – 551, 2015 р. – 572, 2016 р. – 559, 2017 р. – 548, спостерігається неухильне зростання вчинюваних ними злочинів, відповідно, 2008 р. – 6703 злочини, 2009 р. – 6467, 2010 р. – 6159, 2011 р. – 5582, 2012 р. – 7741, 2013 р. – 7358, 2014 р. – 7689, 2015 р. – 7701, 2016 р. – 7621, 2017 р. – 7598. Також необхідно вказати і на зростання вчинюваних організованими злочинними групами тяжких та особливо тяжких злочинів, зокрема, 2008 р. – 3970 злочинів, 2009 р. – 4743, 2010 р. – 4792, 2011 р. – 4639, 2012 р. – 6734, 2013 р. – 6608, 2014 р. – 6742, 2015 р. – 6831, 2016 р. – 6901, 2017 р. – 6898. Суттєво збільшилася і кількість злочинних угруповань із корумпованими зв'язками.

Крім того, за даними МВС України, в організації роботи окремих слідчих апаратів ще залишається низка серйозних недоліків. Так, сьогодні не розкрито 1,6 тис. контрольних злочинів, у тому числі 237 умисних убивств, 138 умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, та 395 розбійницьких нападів. Найбільший їх масив відмічався у Донецькій, Львівській та Харківській областях.

Значно збільшилась кількість кримінальних справ, розслідування яких тривало понад встановлені процесуальні строки. За деякими областями зменшилась кількість закінчених проваджень кримінальних справ. Вищою за середньодержавний показник (в Україні – 4,7 %) є питома вага повернутих на додаткове розслідування кримінальних справ у Київській (8,4 %), Херсонській (6,9 %) областях та у м. Києві (7,8 %).

Суттєво зростає кількість надзвичайних подій за участю працівників поліції. Так, на 14 % (328) збільшилась кількість кримінальних проваджень, порушених щодо працівників поліції, у тому числі за фактами зловживання і перевищення влади (134) та хабарництва (45).

Динамічні зміни у характері злочинності і умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів та методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії злочинності, а також необхідність їх істотного оновлення, вдосконалення та розвитку. В цьому зв'язку назріла проблема реформування і оновлення, згідно з вимогами Конституції України, кримінального судочинства, діяльності правоохоронних органів, зокрема встановлення такого порядку провадження досудового слідства і його тактичного забезпечення, який би відповідав принципам демократичних країн світу і спирався на історичні особливості і національні традиції українського народу. Важливу роль у вирішенні цих завдань щодо подолання сучасної злочинності має чіткий розподіл основних державних функцій в галузі протидії злочинності (кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової) та, відповідно, суб'єктів, які їх реалізують.

Для вітчизняної правової науки розробка правових, організаційних та тактичних основ забезпечення досудового розслідування в умовах сьогодення є значною мірою новим напрямом наукового пошуку.

Окремим напрямом тактичного забезпечення досудового розслідування приділяється постійна увага науковців. На дисертаційному рівні досліджувалися: теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки і психоло-

гії) (В.О. Коновалова, 1966 р.); проблеми вивчення і вдосконалення слідчої практики (В.П. Бахін, 1991 р.); основи теорії професійного спілкування слідчого (В.Г. Лукашевич, 1993 р.); організаційні, процесуальні та криміналістичні проблеми захисту адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (Т.В. Варфоломеєва, 1994 р.); слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми і засоби здійснення (В.С. Кузьмічов, 1996 р.); теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці (В.Ю. Шепітько, 1996 р.); правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності за матеріалами органів внутрішніх справ України (В.І. Галаган, 2003 р.); інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і техніко-криміналістичні аспекти) (Є.Д. Лук'янчиков, 2005 р.); теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого (В.М. Стратонов, 2010 р.); гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі (В.М. Тертишник, 2010 р.).

Вказані дослідження є досить ґрунтовними, отримані висновки та рекомендації зробили істотний вклад у слідчо-оперативну практику, розвиток теорії криміналістики, створили міцну основу для подальших наукових розробок. Разом з тим правоохоронна практика потребує комплексної розробки основ тактичного забезпечення досудового розслідування із урахуванням умов сьогодення.

Так, слідчим управлінням ГУНП в Дніпропетровській області проаналізовано якість підготовки фахівців та визначено основні недоліки у підготовці слідчих. До основних таких недоліків можна віднести:

- невміння кваліфіковано визначатись з наявністю або відсутністю складу злочину при вивченні матеріалів дослідчої перевірки;
- невміння застосовувати на практиці здобуті теоретичні знання, що відображається при складанні процесуальних документів та під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій;
- невміння встановлювати із допитуваними психологічний контакт;
- неволодіння тактичними прийомами проведення процесуальних дій.

Взагалі, усім випускникам спеціалізованих навчальних закладів притаманний недостатній рівень знань тактики проведення слідчих (розшукових) дій та тактики розслідування окремих видів злочинів, як наслідок – невміння надати належну правову оцінку наявним доказам, спланувати подальше розслідування та прийняти законне рішення у справі. Найчастіше молоді слідчі не розуміють кінцеву мету розслідування злочинів, необхідний обсяг доказів для притягнення злочинця до кримінальної відповідальності або закінчення розслідування у справі [4].

Окрім того, проведене опитування працівників слідчих підрозділів поліції дозволяє дійти висновків, що:

- 13 % опитаних слідчих працівників зазначають відсутність будь-яких криміналістичних рекомендацій за місцем роботи;
- 69 % вказують на необхідність суттєвого оновлення тактичних рекомендацій з проведення окремих слідчих (розшукових) дій та розслідування в цілому.

Варто додати, що (за даними опитування) значна кількість слідчих (16 %) закінчила цивільні вищі навчальні заклади. Ця категорія слідчих (14 %) зазначає, що отримала недостатній обсяг спеціальних знань для якісного розкриття і розслідування злочинів.

Вказане суттєво впливає на якість досудового розслідування в цілому та ефективність проведення окремих слідчих зокрема.

Висновок. Підсумовуючи, слід констатувати, що глибокого вивчення проблема тактичного забезпечення досудового розслідування в Україні з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики у вітчизняній криміналістич-

ній науці не отримала. Незважаючи на те, що дана проблема достатньо глибоко досліджувалася в теорії кримінального процесу (доказування) і теорії оперативно-розшукової діяльності (документування), вона є невичерпною, потребує постійного удосконалення та розвитку відповідно до тих змін, які відбуваються в сучасній злочинності.

Можна підтримати думку Є.Д. Лук'янчикова, що потреба комплексного наукового дослідження проблеми тактичного забезпечення розслідування злочинів для наукового обґрунтування існуючих і розробки нових засобів такої діяльності – на часі [1, с. 8]. Це дозволить повно та всебічно дослідити проблеми тактичного забезпечення розслідування (кримінально-процесуальні та оперативно-розшукові), розробити науково обґрунтовану концепцію удосконалення засобів такої діяльності, що сприятиме підвищенню рівня її ефективності. У свою чергу, це буде слугувати забезпеченню гарантованих Конституцією прав і свобод людини.

Бібліографічні посилання

1. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. К.: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
2. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
3. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.
4. Лист заступника начальника Головного управління МВС України в Дніпропетровській області – начальника слідчого управління Гризи О.В. від 06 вересня 2010 року № 8/7034.

Надійшла до редакції 25.05.2108

Tsybenko O.C., Caplinskiy K.O. Modern condition of tactical supply of a pretrial investigation. This article deals with consideration of actual problem questions of tactical supply of a pretrial investigation. The author has analysed the scientific supply of an investigation of crimes.

The problem of improving detection and investigation of crimes is multifaceted. Its decision is connected with the differentiation of entities' functions which they carry out, the competence of these entities when using tactical means of detection and investigation of crimes.

The in-depth study of the problem of tactical provision of pre-trial investigation in Ukraine, taking into account the current needs of law enforcement practice in domestic forensic science, has not been received. Despite the fact that this problem was deeply studied in the theory of criminal procedure (proof) and the theory of operational-search activity (documenting), it is inexhaustible, needs constant improvement and development in accordance with the changes that take place in contemporary crime.

Keywords: tactics, tactical supply, pretrial investigation.

УДК 343.57

**Chikhladze K.
Svianadze G.**

*(Faculty of Law and International Relations
of The Technical University of Georgia)*

DRUG-RELATED CRIME IN GEORGIA

Чихладзе К., Свіанадзе Г. Наркозлочинність у Грузії. Зловживання наркотиками та пов'язані з ними злочини – найболючіше питання не лише для Грузії, а й для всього світу. Останніми роками наркозлочинність розглядається як явище, що загрожує не лише здоров'ю населення, але й становить одну із серйозних загроз національній безпеці. Викладено сучасне бачення на поліпшення ситуації з наркоманією: 1) вироблення та проведення сучасної антинаркотичної політики та розбудова антинаркотичного законодавства; 2) сучасна система лікування та реабілітації наркозалежних осіб, в т.ч. безоплатна; 3) спрямування зусиль Міністерства освіти на виховання антинаркотичної психології в підлітків та юнаків; 4) налагодження постійної та активної співпраці Грузії з міжнародними організаціями; 5) застосування альтернативних форм покарань щодо осіб, які виявили волю позбутися від наркозалежності; 6) пониження доступу та необхідності споживання наркотиків завдяки на співпраці заінтересованих органів на основі спеціально розроблених довготривалих програм.

Ключові слова: наркоманія, наркозлочинність, лікування, покарання, виховання.

Drug addiction and related crimes are one of the most painful issues not only in Georgia, but throughout the world. In recent years, drug addiction is considered to be a phenomenon that threatens not only the health of the population, but also represents one of the most important issues for national security.

The number of problematic drug users in Georgia is growing. According to data of 2014, there were about 49,700 problematic (injecting) users in Georgia, while in 2012 this figure equalled about 45,000. The percentage indicator of drugs consumed by adult population (2.02% 22) is about 3 times higher than the average European rate. There are also non-problematic and irregular drugs users in the country, whose number is unknown.

The study of the use of psychoactive substances in Georgia in 2015 shows that almost every tenth adult in Georgia has received psychotropic medicines at least once without a doctor's prescription.

In order to improve drug-related situation in Georgia at this stage, we consider the following to be urgent tasks:

Drug policy is a global problem in the present reality. We present our vision of what measures the state should take to eliminate the above-mentioned crime.

Firstly, fighting against drug addiction is one of the major national tasks due to drug-related situation created in Georgia. In such case, what kind of drug policy and drug legislation should be established in the country needs to be decided by Georgian population using plebiscite and not one interested group, no matter whether it is state or not. It should be noted that in the US in the last presidential election, several states have simultaneously held a referendum to legalize marijuana, while Italy solved this issue still in 1993 through a referendum too.

Initially, it is necessary to carry out a sociological survey regarding drug policy and drug legislation in all regions of Georgia (in large cities) in the language as understandable and simple for people as possible. The law, which defines the rules of conduct, along with everything should be moral and it is impossible to deal with any

law without studying the will of the population, especially in relation to drug legislation.

Secondly, there is a poor condition in terms of treating drug addicts. The state can not provide proper treatment to people with drug-related problems in Georgia. Private clinics are mainly concerned with this issue and the treatment there costs quite expensive. People who are strongly dependent on drugs prefer to buy drugs again with this money. Therefore, the government should make a decision and consider it as an urgent necessity to create anti-drug treatment and rehabilitation system in Georgia. Such treatment centers should be deployed (as the world practice shows in the regions most affected with drugging). Treatment in such institutions, despite the fact that their functioning and keeping is an expensive service, should be free as a rule. The state should find funds and create such largely trusted long-term medical treatment and rehabilitation centers for which various funds should also get involved.

Third - lightmotive of the Ministry of Education and Higher Education should be bringing up and educating teenagers and young generation with anti-drug psychology. Such work and antidrug special training should be organized and systematic in pre-school institutions, schools and higher education for which anti-drug education should become a part of their curriculum.

Fourth - Since Georgia has already been strictly established as an integral part of the international transit area of drugs, it is necessary to have permanent and active cooperation with international organizations fighting these problems, and to form bilateral and multilateral co-operation agreements with drug producers and its transit states.

Fifth - if we look through the international practice on the use of drugs without doctors' prescription or for personal consumption, which is so relevant for Georgia, so-called alternative forms of the punishment can be used, which involve the use of a complex medical and psycho-social measure towards the people who have voluntarily expressed the wish for treatment. For example, according to Belgian legislation, it is possible to determine a conditional sentence for the first offense or even deferment the sentence, and also during the following instances of breaking the law if the drug user gives a consent to be treated. The Turkish legislation is also very interesting, the main essence of which, is that if drug users voluntarily give consent for treatment, they are acquitted from criminal responsibility.

Sixth - drug addiction – is a social, predominantly health problem. In general, there are two main aspects of reduction in the tendency of drug addiction. First, the reduction of drug access, which is a prerogative of the administrative organs and second, reductions in the need for drugs, which is a rather hard and complex issue and requires relevant bodies and ministries to collaborate on joint short-term and long-term perspective of elaborating and implementing various event programs.

Instead of conclusion – In addition, it is necessary to note that in the previous years it was initiated several times, including elaborating such program under National Security Council of Georgia, but unfortunately the government did not have a political will for that. Together with political will, the state program is capable of ensuring that funds should be considered for its financial provision in the state budget. Only in this case the fight against drug abuse can be regarded as a constituent part of Georgia's permanent national interests.

Надійшла до редакції 25.05.2018

Chikhladze K., Svanadze G. Drug-related crime in Georgia. Drug abuse and related crimes are the most painful issue not only for Georgia but also for the whole world. In recent years, drug crime has been seen as a phenomenon that threatens not only public health but also represents one of the major threats to national security. A modern vision for improving the situation with drug addiction is outlined: 1) development and implementation of modern anti-drug policy and development of anti-drug legislation;

2) the modern system of treatment and rehabilitation of drug addicts, including free of charge; 3) direction of the efforts of the Ministry of Education to educate anti-drug psychology in adolescents and young people; 4) establishment of permanent and active cooperation of Georgia with international organizations; 5) application of alternative forms of punishment to persons who have revealed the will to get rid of drug addiction; 6) reducing access and the need for drug use through collaborating with bodies on the basis of long-term programs.

Keywords: drug addiction, narcoconality, treatment, punishment, upbringing.

УДК 343.98

Чіпець О.І.

(ГУНП в Дніпропетровській області)

Мельниченко С.П.

суддя Жовтневого району м. Дніпра

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Досліджено актуальні проблемні питання криміналістичного забезпечення проведення допиту підозрюваних. Проаналізовано наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновано організаційні заходи проведення слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: допит, організаційне забезпечення, організація, слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Розкриття і розслідування злочинів обґрунтовано належить до одного зі специфічних та складних видів правоохоронної діяльності. В умовах високого рівня злочинності, і в першу чергу найбільш суспільно небезпечних форм її прояву, перед ученими-юристами та працівниками правоохоронних органів постає завдання розробки нових технологій і застосування новітніх наукових досягнень під час розслідування взагалі і провадження окремих слідчих (розшукових) дій зокрема. Особливе місце серед слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання доказової інформації з особистісних джерел, належить допиту. Значення допиту під час досудового розслідування важко переоцінити. Вказана слідча (розшукова) дія дозволяє слідчому безпосередньо з'ясувати обставини події, що мають значення для справи; скласти уявлення про механізм злочину та особу злочинця; встановити причини та умови, що сприяли вчиненню злочину; висунути слідчі версії та правильно визначити подальші напрями досудового розслідування. Від своєчасності та якості проведення допитів підозрюваних у багатьох випадках залежить успіх у розкритті та розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Криміналістичні основи допиту підозрюваних досить повно висвітлені вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення допиту зробили відомі вчені, зокрема М.В. Бахарев, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, Ф.В. Глазирін, А.В. Дулов, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, О.В. Соловійов, С.М. Стахівський, О.Р. Ратінов, В.Г. Уваров, В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько та інші. Значущість проведених досліджень зумовлюється створенням ґрунтовної бази для подальших наукових пошуків удосконалення тактики провадження цієї слідчої (розшукової) дії.

Актуальність проблеми. Наразі відсутня комплексна розробка з організаційно-тактичного забезпечення проведення допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї. Неповною мірою досліджено чинники, що впливають на ефективність проведення даної слідчої (розшукової) дії, а існуючі публікації не вичерпують цю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження.

Метою роботи є висвітлення проблемних питань організаційного забезпечення допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, з урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Допит є найбільш розповсюдженою та ефективною слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої збирається інформація про злочин і злочинну діяльність певних осіб. Це обумовлюється високими інформативними можливостями допиту та надійністю, простотою і швидкістю отримання результату. У той же час допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій. З одного боку, складність допиту визначається тим, що слідчий не володіє до моменту допиту вичерпними даними про особу злочинця і певною сукупністю доказів, що можна використати під час слідчої (розшукової) дії. З іншого боку, злочинці не завжди зацікавлені у повному й всебічному розкритті та розслідуванні злочину, що не може не впливати на правдивість їх показань. Окрім того, на потерпілих і свідків здійснюється негативний вплив з боку злочинців, що нерідко спричиняє зміну їхніх показань. Зважаючи на це, успішне проведення допиту і отримання позитивних його результатів залежить від якості володіння слідчими знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми, що розроблені у криміналістиці. Узагальнення слідчої практики свідчить, що 72 % працівників слідчих підрозділів Національної поліції України вказують на необхідність оновлення організаційно-тактичного забезпечення проведення допиту підозрюваних з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики [1].

Зважаючи на це, питання організаційного забезпечення проведення допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, сьогодні має низку невирішених організаційно-тактичних проблем.

Важливе місце в тактиці допиту займають організаційно-підготовчі заходи до його проведення. Своєчасна, ретельна і всебічна підготовка до допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, є необхідною умовою отримання найбільш повних та об'єктивних показань у кримінальному провадженні. Це суттєво сприяє досягненню тактичної мети слідчої (розшукової) дії. Відсутність планування призводить до поверховості та безрезультатності його проведення. У науковій літературі вчені по-різному підходять до підготовчих заходів з проведення допиту підозрюваних.

Так, на думку однієї групи вчених (С.Ю. Якушин, С.С. Чернявський) підготовка до допиту повинна складатися з таких заходів:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- підготовка спеціальних запитань;
- вивчення особи допитуваного;
- складання плану проведення допиту [2, с. 80; 3, с. 532; 1].

Друга група вчених (Р.С. Белкін, В.П. Лавров, І.М. Лузгін) вважає, що підготовка до проведення допиту підозрюваних повинна вміщувати такі підготовчі заходи:

- збирання вихідних даних, що стосуються предмета допиту підозрюваних;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- підготовка місця допиту;
- запрошення до участі у слідчій дії третіх осіб;

- визначення науково-технічного забезпечення допиту;
- вивчення особи допитуваного;
- встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення;
- складання плану проведення слідчої (розшукової) дії [4, с. 99].

На думку А.В. Хірсіна, до підготовчих заходів доцільно віднести такі організаційно-підготовчі заходи щодо підготовки до допиту підозрюваних:

- ретельна підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії;
- виявлення спроб протидіяти досудовому слідству і негайна їхня нейтралізація;
- недопущення інформаційних контактів між затриманими особами;
- проведення розвідувальної бесіди перед допитом;
- проведення негайних допитів на місці затримання злочинців;
- диференціація допитуваних залежно від наявної у слідчого доказової бази на кожного з учасників злочинної групи;
- використання конфліктів між учасниками організованої злочинної групи [5, с. 11].

На підставі наукових розробок К.О. Чаплинського, який узагальнив сучасний стан слідчої діяльності підрозділів Національної поліції України, можна дійти висновків, що під час підготовки до проведення допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, слідчий поліції повинен здійснювати такий комплекс організаційно-підготовчих заходів:

1) повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження. Вивчення слідчим матеріалів кримінального провадження є необхідною передумовою успішного проведення допиту підозрюваних. Аналізу підлягають дані, які містяться як у протоколах слідчих (розшукових) дій, так і в інших матеріалах провадження. Це дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності й суперечності між учасниками процесу та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. В іншому випадку деякі обставини можуть залишитися невстановленими, що не може не вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність розслідування і тягне за собою, як правило, необхідність проведення додаткових або повторних допитів та «очних ставок».

Вивчення матеріалів кримінального провадження дозволяє встановити коло осіб, які підлягають допиту, визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, обрати низку тактичних прийомів (комбінацій), які будуть використовуватися під час допиту підозрюваних;

2) визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації, що виникла на певному етапі досудового розслідування. Визначення предмета допиту підозрюваних полягає у встановленні обставин, які можуть бути відомі допитуваному. З усього обсягу зібраних відомостей потрібно відібрати ті, що відносяться до предмета допиту при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї. Їх необхідно слідчому правильно оцінити та найбільш повно використати під час допиту підозрюваних. На підставі визначеного предмета допиту слідчий поліції формулює запитання для допитуваного та обирає систему тактичних прийомів (їхніх комбінацій);

3) визначення кола осіб, які підлягають допиту. Такий організаційний захід залежить від низки факторів, у тому числі й від обсягу наявної доказової інформації. Вказівки на конкретних осіб, яким відомі певні обставини кримінального провадження, можуть міститися в його матеріалах, а також виявлятися під час проведення деяких оперативно-розшукових заходів;

4) визначення послідовності проведення допитів підозрюваних. При підготовці до допиту слідчий повинен вирішити питання щодо послідовності його проведення і з яких саме епізодів злочинної діяльності потрібно розпочати. Пос-

лідовність допитів підозрюваних обирає слідчий, виходячи з особливостей кримінального провадження та особи допитуваного [1].

Рішення слідчого поліції про послідовність допитів підозрюваних повинно ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

- особи злочинця, його віку, психічних властивостей, наявності злочинного (життєвого) досвіду, судимості, становища в структурі злочинної групи та ролі у вчинених злочинах (наприклад, неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати невідкладно);

- наявності доказів про злочинну діяльність щодо кожного допитуваного та їх зацікавленості у кінцевому результаті досудового розслідування;

- ступеня участі кожного допитуваного у спільній злочинній діяльності групи;

- стану емоційного збудження допитуваного – є найбільш сприятливим моментом для початку допиту, оскільки після вчинення злочину та безпосереднього затримання злочинці знаходяться у стані напруженості (сильно хвилюються) і не здатні повною мірою протидіяти розслідуванню (наприклад, швидко продумати досить переконливий захист, створити неправдиве алібі);

- характеристики відносин між членами злочинної групи (наявність розбіжностей, конфліктів та протиріч) та ін.

Невідкладному першочерговому допиту підлягають особи, які:

- найбільш поінформовані про обставини справи, неповною мірою зацікавлені у тому, щоб злочин залишився не розкритим, та можуть повно й об'єктивно викласти інформацію, що має значення для кримінального провадження;

- безпосередньо пов'язані між собою епізодами злочинної діяльності, що дозволяє у разі необхідності провести «очні ставки» між ними;

- виконували другорядні функції під час учинення злочинів (зокрема, після викриття злочинної групи вони можуть претендувати на роль свідків чи пособників, а ніяк не співвиконавців);

- мають незначний злочинний досвід, не притягувалися до кримінальної відповідальності, піддаються психологічному впливу, схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідчого або мають у групі статус «опозиціонерів» і конфліктують з лідером й іншими членами групи та ін. [1].

Отже, допит кількох підозрюваних за часом повинен максимально наближатися до їх затримання, що дозволяє використовувати фактор раптовості та створювати напругу. Тобто допитувати злочинців необхідно одночасно відразу ж після їх затримання, не даючи можливості обміркувати своє становище, обрати загальну лінію поведінки, проаналізувати обсяг доказової інформації, що має слідчий, та протидіяти досудовому розслідуванню;

5) вивчення особи допитуваного. Вивчення особи допитуваного є найважливішою тактичною вимогою підготовки до будь-якого допиту, оскільки від її повноти та всебічності, а також встановлених особливостей психіки залежить успіх та результативність допиту. Такий захід дозволяє слідчому в найкоротший проміжок часу встановити з ним психологічний контакт, обрати найбільш доцільні та ефективні прийоми і способи впливу для отримання правдивих показань, правильно оцінити показання, прогнозувати можливі способи протидії та діагностувати можливу поведінку у тій чи іншій ситуації, що склалася під час допиту;

б) збирання оперативної інформації про допитувану особу та вчинені нею злочини. Використання оперативної інформації дозволяє визначати лінію поведінки злочинців на досудовому слідстві, мотиви й способи вчинення злочинів, відношення до тих чи інших доказів та запобігати домовленостям між собою та

свідками. Окрім того, таку інформацію можна використовувати для висунення слідчих версій або вибору низки тактичних прийомів допиту. Вона повинна бути законспірована та захищена від витоку. Планування у цьому випадку запобігає випадковому розголошенню джерела, отриманої інформації, непродуманим питанням або пред'явленню доказів, наявність яких у слідчого на певному етапі розслідування дозволяє злочинцям здогадатися про джерело їх отримання [1];

7) визначення часу проведення допиту. Приймаючи рішення про час проведення допиту, слідчий повинен виходити з конкретної слідчої ситуації, що склалася під час розслідування. Допити підозрюваних, особливо після їх затримання, необхідно проводити негайно. Це дозволить запобігти змові між ними, визначенню лідером загальної лінії поведінки на досудовому слідстві і впливу на допитуваних з боку злочинної групи та інших зацікавлених осіб. Будь-яке невинуватене зволікання з проведенням допитів тягне за собою приховання доказової інформації, яка необхідна для розкриття та розслідування злочинів, отримання неправдивих показань або взагалі відмови від їх дачі;

8) визначення місця проведення допиту. Готуючись до допиту, слідчий обирає місце проведення слідчої (розшукової) дії. Вирішення питання про місце допиту залежить від конкретної слідчої ситуації. Недоцільно проводити допит за місцем проживання злочинців (квартира, дача) або роботи (офіс, ресторан). Це обумовлюється тим, що дії слідчого можна записати на відеокамеру або диктофон, створивши для цього спеціальні умови, з метою подальшої компрометації або шантажування, а також перебивати у найкритичніший момент та взагалі невідомі обстановка приміщення та інші труднощі, з якими він може зустрітись;

9) підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному. Вказаний захід дозволяє слідчому проводити допит наступально та використовувати низку тактичних прийомів, зокрема «пред'явлення доказів», «створення уявлення про інформованість слідчого», «використання раптовості» та ін.;

10) визначення технічних засобів фіксації допиту (їх підготовка) та учасників проведення допиту.

Готуючись до допиту, слідчий визначає коло учасників слідчої (розшукової) дії, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася; предмета допиту; особи злочинця та інших обставин, що стосуються майбутнього допиту. Загалом, до учасників допиту можна віднести прокурора, захисника, спеціаліста, експерта, законного представника, педагога, лікаря, перекладача, особу, яка розуміє знаки глухих або німих, а також працівників правоохоронних органів та ін.

Так, залучені до проведення допиту спеціалісти сприяють слідчому у виявленні та фіксації доказів. Працівників оперативних підрозділів Національної поліції України до участі у допитах доцільно залучати у таких випадках:

– для безперервного спостереження за поведінкою допитуваного та його емоційними реакціями;

– при застосуванні швидкого темпу допиту;

– коли необхідна допомога у тактично правильному використанні оперативної інформації;

– коли можуть бути отримані відомості, які підлягають негайній перевірці;

– якщо оперативний працівник у неофіційній бесіді встановив з допитуваним психологічний контакт та отримав достовірні відомості без їх процесуального закріплення та ін. [1];

11) використання оперативно-розшукової інформації. Істотну допомогу в підготовці до допиту надає вивчення матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Саме завдяки оперативній інформації слідчий може отримати відомості, що характеризують учасників кримінально-процесуальної діяльності. Особливого значення мають відомості про особу злочинця;

12) планування допиту. Планування допиту є заключним етапом до його підготовки. План є динамічною системою, тому під час допиту він суттєво корегується: окремі положення замінюються, уточнюються чи доповнюються. План носить орієнтовний і динамічний характер, оскільки у ньому неможливо передбачити усі особливості допиту, тому він повинен визначати лише головні моменти: час та місце допиту, його учасників, спосіб виклику допитуваного, технічні засоби фіксації, використання доказів, перелік питань допитуваному, тактичні прийоми та ін. [1].

Безплановість проведення допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, тягне за собою неповноту постановки запитань, безсистемність використання тактичних прийомів і комбінацій, що в цілому негативно може відбитись на загальних результатах допиту.

Отже, узагальнюючи викладене, необхідно зазначити, що до основних організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту підозрюваних у незаконному використанні вогнепальної зброї можна віднести:

- повне та всебічне вивчення (узагальнення) матеріалів кримінального провадження;
- аналіз слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування;
- визначення предмета допиту підозрюваних;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- визначення послідовності проведення допитів;
- вивчення особи злочинців;
- збирання оперативної інформації про допитувану особу та вчинені нею злочини;
- визначення місця проведення допиту;
- визначення часу проведення допиту;
- визначення способу виклику на допит;
- підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- визначення науково-технічних засобів фіксації допиту підозрюваних та їх підготовка;
- визначення додаткових учасників проведення слідчої (розшукової) дії (у разі необхідності);
- забезпечення сприятливих умов проведення допиту;
- ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, що володіють спеціальними знаннями;
- використання оперативно-розшукової інформації;
- визначення низки тактичних прийомів і комбінацій, що будуть застосовуватися під час допиту підозрюваних;
- планування допиту підозрюваних.

Висновок. Показання підозрюваних у незаконному використанні вогнепальної зброї є найбільш змістовним джерелом інформації у кримінальному провадженні. Вони особисто зацікавлені у результатах справи. До початку вчинення злочинів дана категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до методичного заперечення своєї вини. В деяких випадках з перших допитів злочинці погоджуються на діалог зі слідчими поліції, намагаючись таким завуальованим способом отримати інформацію про зміст показань допитаних раніше свідків, потерпілих або співучасників та заходи, що приймаються слідчим. Загальна поведінка цієї категорії осіб спрямована на зменшення своєї ролі у вчинених злочинах, приховання минулої злочинної діяльності. Вони впливають на стійкі позиції потерпілих та свідків,

зволікають терміни досудового слідства, створюють перешкоди розслідуванню, тому допит вказаних осіб та проведення між ними «очних ставок» є найвідповідальнішою слідчою (розшуковою) дією. Звідси, проведення допитів підозрюваних з такою категорією осіб багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими поліції тактичними прийомами (їхніми комбінаціями) і застосування їх у практиці [1].

Бібліографічні посилання

1. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 496 с.
2. Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: монография. Казань, 1983. 102 с.
3. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: м монографія. К.: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
4. Криміналістика. Том 2 / под ред. профессорів Р.С. Белкіна, В.П. Лаврова, И.М. Лузіна / Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. М., 1988. 454 с.
5. Хірсін А.В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза / Хірсін Андрій Васильович / Академія адвокатури України. К., 2006. 18 с.

Надійшла до редакції 24.05.2018

Chipets O.I., Melnychenko S.P. Forensic support of conducting interrogation of suspects in criminal proceedings. This article deals with actual problem questions of tactical supply of a pretrial investigation. The authors have analysed the scientific supply of an investigation of crimes.

The main organizational and preparatory measures for the interrogation of suspects are: full and comprehensive study (synthesis) of criminal proceedings; analysis of the investigative situation prevailing at a certain stage of pre-trial investigation; determining the subject of questioning the suspects; determining the range of persons to be questioned; determining the sequence of interrogation; studying the identity of criminals; collection of operational information about the interrogated person and the crimes committed by him / her; determination of the place of interrogation; determining the time of interrogation; determining the method of calling for questioning; selection of material evidence and other materials for presentation to the interrogator; definition of scientific and technical means of fixing the questioning of suspects and their preparation; determination of additional participants in conducting an investigative (wanted) action (if necessary); Providing favorable conditions for interrogation; acquaintance with special literature or use of the help of persons with special knowledge; use of operational intelligence information; definition of a number of tactical techniques and combinations to be used during questioning of suspects; planning of interrogation of suspects.

Keywords: tactics, tactical supply, pretrial investigation.

УДК 349.2

Шевчук О.М.
доктор юридичних наук
(Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого)

ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

Здійснено аналіз наукових підходів представників юридичної науки до класифікації державного контролю, з'ясування їх критеріїв. Встановлено види та авторські критерії класифікації державного контролю за законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства стосовно видів і класифікації державного контролю із досліджуваних питань.

Ключові слова: державний контроль; обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; види державного контролю за законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; критерії класифікації державного контролю за законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Постановка проблеми. Проблема визначення видів державного контролю та встановлення критеріїв його класифікації не є достатньо розробленою на теоретичному рівні, хоча й посідає чільне місце серед основних елементів здійснення державного контролю за законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Класифікація є не лише теоретичним відображенням різноманітності й різноплановості контролю, а й практичним результатом виокремлення важливих сфер суспільного життя, що перебувають під контролем держави [1, с. 351]. Сьогодні у вітчизняній юридичній науці єдиної класифікації державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів не існує.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремим питанням вивчення критеріїв класифікації державного контролю приділяли увагу українські та зарубіжні вчені, зокрема: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В.М. Горшенев, М.С. Студенікін, І.Б. Шахов та ін.

Формування цілей статті. Метою даного дослідження є встановлення критеріїв класифікації державного контролю за законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Оскільки одностайної диференціації державного контролю в юридичних наукових джерелах немає, спостерігається отожднювання його видів, форм і методів [2, с. 100-103; 3, с. 51]. Є сенс навести погляди вчених-правознавців на виділення критеріїв поділу контролю в юридичній літературі. Так, О.В. Шоріна вказує на поділ його за: (а) природою суб'єктів контролю, (б) завданнями, поставленими перед контролюючими органами, (в) змістом їх контрольної діяльності, (г) характером контрольних повноважень, (д) характером взаємовідносин контролюючого суб'єкта з підконтрольною структурою, (е) стадією управління, на якій здійснюється контроль, і (є) його юридичними наслідками [4, с. 48]. У свою чергу, В.К. Колпаков і О.В. Кузьменко як на критерії класифікації контролю вказують на (а) суб'єктів, які його здійснюють, (б) належність цих суб'єктів до державних або громадських структур,

(в) адміністративно-правову компетенцію контролюючого суб'єкта, (г) управлінські стадії, на яких здійснюється контроль, (д) спрямованість останнього і (е) його призначення [5, с. 525]. Натомість О.Ф. Андрійко різні види контролю у сфері виконавчої влади диференціює за: (а) суб'єктами, які провадять контроль, (б) характером останнього, (в) обсягом контрольних повноважень, (г) сферами контролю; (д) характером відносин контролюючого суб'єкта з підконтрольним об'єктом [1, с. 77]. На думку О.В. Бондар, класифікувати державний контроль щодо організації і здійснення господарської діяльності можна залежно від [2, с.101]: (1) часу здійснення заходів контролю, за яким виділяють (а) контроль попередній, (б) поточний і (в) подальший; (2) предмета контролю щодо здійснення господарської діяльності – (а) контроль за дотриманням законодавства фінансового, (б) податкового, (в) господарського, (г) трудового, (д) екологічного, (е) ліцензійного, (є) митного, (ж) земельного, (з) з питань соціального захисту фізичних осіб, (и) з обмеження недобросовісної конкуренції, (і) із захисту прав споживачів, (ї) з охорони й безпеки праці відповідно до вимог держстандартів і норм; (3) відкритості – (а) контроль відкритий, за якого об'єкт знає про проведення контрольних заходів і, можливо, бере у них участь, і (б) прихований, коли контролююча особа не повідомляє підконтрольний об'єкт про свої дії (наприклад, під час проведення камеральної перевірки, здійснення контрольної закупки тощо); (4) джерел контролю – (а) документальний, здійснюваний на підставі аналізу документів, що відображають показники контрольованого об'єкта, і (б) фактичний, здійснюваний на підставі фактичного аналізу контрольованого об'єкта або діяльності контрольованих суб'єктів; (5) підстав проведення перевірки – (а) контроль плановий, передбачений планом проведення перевірок контролюючого органу, і (б) позаплановий, що провадиться для підтвердження відомостей іншого суб'єкта господарювання за наявності скарги чи за заявою самого об'єкта контролю або з інших передбачених законодавством підстав; (6) місця здійснення – (а) контроль виїзний, що здійснюється за місцем знаходження підконтрольного об'єкта або його органів, майна, структурних підрозділів тощо, й (б) невиїзний, що провадиться за місцем розташування контролюючого органу; (7) ставлення контролюючого органу до об'єкту контролю, як до структурної одиниці, – (а) контроль внутрішній і (б) зовнішній; (8) обсягу проведення контролю – (а) комплексний, за якого провадиться оцінювання всіх дій об'єкта контролю за певною тематикою, і (б) вибіркового (цільовий), коли оцінюється одна операція чи група операцій (дій) підконтрольного об'єкта; (9) залежно від того, яким органом провадиться держконтроль за його суб'єктом, тобто (а) з боку органів державної податкової служби, (б) державної митної служби, (в) контрольно-ревізійного управління, (г) підрозділів захисту прав споживачів, (д) санітарно-епідеміологічної служби та ін.; 10) сфери контрольних відносин – контроль щодо (а) збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку і звітності, (б) фінансових, кредитних, податкових відносин та валютного регулювання – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою, розрахункової дисципліни і вимог валютного законодавства й податкової дисципліни; (в) цін і ціноутворення – з питань дотримання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію й послуги; (г) монополізму й конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства; (д) земельних відносин – за використанням та охороною земель; (е) водних відносин і лісового господарства – за використанням, відтворенням і охороною вод й лісів; (є) виробництва і праці – за безпекою виробництва й праці, додержанням законодавства про працю; (ж) за пожежною, екологічною й санітарно-гігієнічною безпекою; (з) за дотриманням стандартів, норм і правил, якими вста-

новлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності; (и) споживання – за якістю й безпечністю продукції і послуг; (і) зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної й соціальної безпеки; (11) суб'єкта ініціативи проведення контролю: (а) за ініціативою суб'єкта господарювання; (б) за ініціативою контролюючого органу; (в) на підставі скарги (звернення) особи про порушення її прав чи інтересів, іншого порушення чинного законодавства; (12) належності контрольних повноважень – (а) контроль власний і (б) делегований; (13) повноважень контролюючого суб'єкта та його положення в системі державного управління: (а) загальний контроль з боку загальнодержавних органів, (б) загальний контроль за здійсненням господарської діяльності, (в) спеціальний контроль за її здійсненням; (14) залежно від того, в який спосіб суб'єкт контролю провадить свої дії – (а) шляхом перевірок, (б) аудиту, (в) огляду, (г) ревізії та (д) в інші способи, передбачені законодавчими актами.

Як видно, найпоширенішими є такі критерії класифікації державного контролю, як його суб'єкт, зв'язок із підконтрольним об'єктом, завдання, предмет, форми, методи та етапи (стадії) цього контролю, зміст контрольної діяльності, характер взаємовідносин контролюючого суб'єкта з підконтрольною структурою, стадії управління, на яких має місце такий контроль, його спрямованість, юридичні наслідки тощо. Кожен із зазначених критеріїв, на наше переконання, має право на існування, оскільки дозволяє детальніше проаналізувати особливості здійснення державного контролю за законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів і запропонувати його класифікацію.

Проаналізуємо основні з них. На нашу думку, досліджуваний контроль можна класифікувати за нижче наведеними основними критеріями, а саме:

1) стосовно об'єкта як структурної одиниці – (а) контроль зовнішній і (б) внутрішній;

2) за предметом заходів контролю, передбачених у ст. 6 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [6], – контроль: (а) за відпуском фізичній особі наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; (б) за дотриманням умов ліцензування відповідних видів діяльності з їх обігу; (в) за додержанням дозвільних документів у цій сфері; (г) за встановленими квотами (виробництво, виготовлення, зберігання, ввезення на територію України й вивезення з її території наркотичних засобів і психотропних речовин); (д) за зберіганням розглядуваних засобів, речовин і прекурсорів, охороною складських приміщень та обмеженням доступу до них сторонніх осіб; (е) за перевезенням і знищенням наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; (є) за звітною, обліковою і статистичною їх документацією з боку суб'єктів господарювання про діяльність, пов'язану з обігом цих засобів, речовин і прекурсорів; (ж) за інформуванням компетентних органів інших держав про вивезення з території України або транзит через її територію таких засобів, речовин і прекурсорів; (з) за використанням інструментів та обладнання, приміщень і об'єктів, призначених для здійснення діяльності у цій сфері [7; 8], а також транспортних засобів при перевезенні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України; (и) за відповідністю освіти, кваліфікації й наявності спеціальної підготовки фахівців, допущених до роботи у розглядуваній сфері тощо;

3) за суб'єктом ініціативи проведення заходів державного контролю у досліджуваний сфері можна виділити контроль (зауважимо, що елементи цієї класифікації містяться у ст. 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V) [9]: (а) за ініціативою підконтрольного суб'єкта господарювання у сфері обігу

наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (зокрема, з метою отримання ліцензії, дозволу для здійснення певного виду діяльності, а також за певних обставин, коли проведення перевірки є обов'язковим етапом, наприклад при припиненні діяльності суб'єкта господарювання); (б) з ініціативи контролюючого органу (проведення планових заходів, виявлення і підтвердження недостовірних даних, заявлених у документах обов'язкової звітності); (в) перевірка виконання підконтрольним суб'єктом (об'єктом) приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів; (г) неподання у встановлений строк підконтрольним суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності без поважних причин, а також пояснень про причини, які перешкождали їх поданню; д) на підставі скарги (звернення) особи про порушення її прав чи інтересів, іншого порушення чинного законодавства у сфері контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

4) залежно від повноважень суб'єкта державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наприклад, О.В. Бондар залежно від повноважень контролюючих суб'єктів і їх правового положення в державному управлінні у сфері господарської діяльності держконтроль поділяє на декілька рівнів [2, с. 102], а саме: (а) загальний з боку загальнодержавних органів, що включає контроль парламентський, президентський, прокурорський контроль (нагляд), тобто такі, що здійснюються щодо будь-якого суб'єкта на території України незалежно від того, чи є він суб'єктом господарювання; (б) загальний за провадженням господарської діяльності, що здійснюється щодо всіх суб'єктів господарювання (або їх переважної більшості), зокрема, контроль з боку податкових органів, Антимонопольного комітету України та його структурних підрозділів; (в) спеціальний за здійсненням господарської діяльності, що має місце щодо суб'єктів господарювання, які здійснюють певні види діяльності, потребуючі додаткового регулювання й перевірки. При цьому кожен із зазначених рівнів має свої методи, прийоми, способи й заходи державного контролю;

5) залежно від обсягу й компетенції державного органу розрізняють контроль [10, с. 541]: (а) управлінський – становить собою процес спостереження й регулювання діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування та їх матеріальних додатків з метою полегшення виконання організаційних завдань; (б) бюджетний – провадиться у формі різного роду перевірок для виявлення відповідності здійснюваних видатків попередньо затвердженим кошторисам.

Перейдемо до диференціації контролюючих суб'єктів. Так, В.В. Добровольська пропонує класифікацію суб'єктів державного контролю саме за їх контрольними повноваженнями [10, с. 540]. Це: (а) органи загальної компетенції, яким притаманні конституційні контрольні повноваження (Верховна Рада України, Президент і КМ України); (б) органи спеціальної (галузевої) компетенції, які здійснюють державне регулювання й контроль щодо окремих галузей народного господарства; (в) органи міжгалузевої компетенції, діяльність яких має міжгалузевий характер (чим можна пояснити існування таких видів державного контролю, як загальний, галузевий і міжгалузевий).

Висловлюємо солідарність із цією думкою і вважаємо, що контролюючих суб'єктів за обсягом їх контрольних повноважень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів можна об'єднати у групи. Перша – органи загальної компетенції (мають контрольні повноваження, притаманні Верховній Раді України, Президенту й КМ України, судам і прокуратурі); друга – органи спеціальної (галузевої) компетенції (Держлікслужба України, Департамент протидії наркозлочинності Нацполіції України та ін.); третя – органи міжга-

лузевої компетенції (МВС України і МОЗ України, органи Нацполіції України, органи доходів і зборів, СБ України, місцеві державні адміністрації тощо);

б) залежно від структурної побудови органів виконавчої влади можна розрізнити контроль: (а) з боку вищого органу в системі органів виконавчої влади – КМ України; (б) з боку міністерств – МОЗ України, МВС України та ін.; (в) з боку державних служб – Держлікслужби України; (г) з боку державних інспекцій тощо;

7) залежно від мети використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у сфері законного їх обігу варто виділити напрямки контролю [6]: (а) за діяльністю з культивування та (або) використання рослин, включених до Списку № 3 Таблиці I Переліку, що містять невеликі кількості наркотичних речовин для промислових цілей (ст. 15); (б) за розробленням нових наркотичних засобів або психотропних речовин у медичній практиці чи для науково-дослідної роботи (ст. 16); (в) за використанням наркотичних засобів і психотропних речовин: у експертній і оперативно-розшуковій діяльності (ст. 19); у наукових та навчальних цілях (ст. 20); у медичній практиці для лікування хворих (ст. 21) та транзитних пасажирів (ст. 22); у ветеринарній медицині (ст. 23); (г) за придбанням та використанням прекурсорів, включених до Таблиці IV Переліку, юридичними особами для власного виробництва (ст. 29), а також за придбанням фізичною особою за медичними показаннями;

8) залежно від того, який режим контролю застосовується щодо наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів можна вирізнити три категорії заходів контролю [11]: (а) особливі (обіг яких заборонено); (б) загальні; (в) щодо яких допускаються винятки деяких контрольних заходів;

9) за дотриманням квот, в межах яких здійснюється діяльність з: (а) культивування рослин, що містять наркотичні засоби і психотропні речовини; (б) виробництва; (в) виготовлення; (г) зберігання; (д) ввезення на територію України та (е) вивезення з її території наркотичних засобів та психотропних речовин;

10) за підставами проведення перевірки існують такі види державного контролю: (а) плановий, передбачений планом проведення перевірок контролюючого органу; (б) позаплановий, що здійснюється з метою підтвердження відомостей іншого суб'єкта господарювання за наявності скарги, за заявою самого об'єкта контролю чи з інших передбачених законодавством підстав. Така класифікація видів контролю застосовується в указі Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» від 23.07.1998 №817/98 [12];

11) залежно від контрольованих відносин здійснення господарської діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, можна виокремити проведення контролю у відповідних сферах діяльності. Так, згідно зі ст. 19 Господарського кодексу України держава контролює господарську діяльність суб'єктів господарювання у таких сферах [13]: (а) збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку і звітності; (б) фінансових, кредитних і податкових відносин, валютного регулювання – за додержанням цими суб'єктами кредитних зобов'язань перед державою, розрахункової дисципліни, вимог валютного законодавства, податкової дисципліни; (в) цін і ціноутворення – з питань дотримання ними державних цін на продукцію і послуги; (г) споживання – за якістю й безпечністю продукції й послуг тощо;

12) за можливістю фіксувати процес здійснення державного контролю за обігом наркотичних засобів та психотропних речовин і прекурсорів засобами аудіо- й відеотехніки можна виокремити такі його види, як (а) автоматизований і (б) неавтоматизований. У п. 8 ст. 4 Закону «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V за-

значено, що контролюючі органи й підконтрольні суб'єкти (об'єкти) мають право фіксувати процес здійснення контролю засобами аудіо- й відеотехніки [9];

13) за кількісним складом суб'єктів держконтролю за обігом названих засобів, речовин і прекурсорів контроль може бути: (а) звичайний і (б) комплексний. Подібний поділ можна знайти у законодавстві: зазначений вище Закон визнає контроль комплексний, що може здійснюватися кількома органами держконтролю, якщо їх повноваження на проведення чи участь у комплексних заходах передбачені законом (п. 2 ст. 4), і звичайний, що здійснюється одним органом [9].

Висновок. Зважаючи на те, що вичерпний перелік критеріїв класифікації державного контролю визначити складно, оскільки однозначного підходу до їх поділу серед науковців не існує, з нашої точки зору, державний контроль за законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів диференціюється залежно від: змісту контролю, його сфери, контролюючих суб'єктів, обсягу повноважень контрольного органу, характеру відносин суб'єкта контролю з підконтрольним об'єктом. Підставами його розподілу на види є: за об'єктом і предметом контролюючих заходів; за суб'єктом ініціативи їх проведення; за обсягом повноважень суб'єктів державного контролю; за структурною побудовою органів виконавчої влади; за метою використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у сфері законного їх обігу; за режимом контролю, який застосовується до зазначених засобів, речовин і прекурсорів; за дотриманням квот, в межах яких здійснюється діяльність юридичних осіб; за підставами проведення перевірки; за джерелами отримання даних щодо проведення контролю; за кількісним складом суб'єктів державного контролю; за можливістю фіксувати процес здійснення контролю засобами аудіо- й відеотехніки; за сферою відносин щодо здійснення господарської діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Запропонований аналіз видів та критеріїв класифікації державного контролю за законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів може стати підґрунтям для подальшого теоретичного дослідження державного контролю в цій сфері, а також у подальшому удосконаленні антинаркотичного законодавства України.

Бібліографічні посилання

1. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 / Андрійко Ольга Федорівна. Київ, 1999. 390 с.
2. Бондар А.В. Класифікація державного контролю за організацією та здійсненням господарської діяльності // Часоп. Київ. ун-ту права. 2012. № 2. С. 100–103.
3. Касьяненко Л.М. Правові основи здійснення фінансового контролю органами державної податкової служби України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Касьяненко Любов Михайлівна. Ірпінь, 2004. 228 с.
4. Шорина Е.В. Контроль за деятельностью органов государственного управления в СССР: моногр. М.: Наука, 1981. 301 с.
5. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
6. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 № 60/95 – ВР // Відом. Верхов. Ради України. 1995. № 10. Ст. 60.
7. Про затвердження Вимог до об'єктів і приміщень, призначених для здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зберігання вилучених з незаконного обігу таких засобів і речовин: наказ МВС України від 15.05.2009 № 216 // Офіц. вісн. України. 2009. № 63. Ст. 2237.
8. Про затвердження Правил проведення операцій з обладнанням для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, яке підлягає контролю: пост. КМ України від 19.03.2008 № 211 // Офіц. вісн. країни. 2008. № 18. Ст. 497.
9. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V // Відом. Верхов. Ради України. 2007. № 29. Ст. 389.

10. Добровольська В.В. Щодо диференціації суб'єктів державного контролю у сфері господарювання // Актуальні проблеми держави і права. 2011. С. 541-545.

11. Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: пост. КМ України від 06.05.2000 № 770 // Офіц. вісн. України. 2000. № 19. Ст. 789.

12. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності: указ Президента України від 23.07.1998 № 817/98 // Офіц. вісн. України. 1998. № 30. Ст. 1119.

13. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

Надійшла до редакції 15.05.2018

Shevchuk O M Types and classification of state control over the legal traffic of narcotic drugs of psychotropic substances and precursors. The article defines that the state control over the legal turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors is differentiated depending on: the content of control, its scope, controlling entities, the scope of powers of the control body, the nature of the subject's relationship with the controlled entity. The list of grounds for its division into species by: object and subject of control measures is established; on the subject of the initiative for their conduct; by the scope of powers of subjects of state control; structural construction of executive bodies; the purpose of using narcotic drugs, psychotropic substances and precursors in the sphere of their legal circulation; control regime, is applied to specified means, substances and precursors; the observance of quotas within which the activities of legal entities are carried out; on the grounds of the inspection; by sources of receipt of data on control; on the quantitative composition of subjects of state control; if possible, record the process of control by means of audio and video equipment; on the sphere of relations for the implementation of economic activities related to the circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors.

Keywords: state control; turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors; types of state control over the legal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors; criteria for the classification of state control over the legal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors.

УДК 343.57

Шинкаренко І.Р.

кандидат юридичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

Визначено теоретико-прикладні проблеми та наукове забезпечення державної політики у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на теренах України. Досліджено теоретичне підґрунтя та криміногенну ситуацію у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні. Вивчено прогалини теоретичних досліджень здійснених в останні роки. Наголошено, що ефективність діяльності держави у цій сфері повинна підвищитись насамперед за рахунок формування системи наукового забезпечення спрямованої на виявлення ознак злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та формування ефективного оперативно-розшукового, криміналістичного та експертного забезпечення досудового та судового розслідування. Виокремлено основні риси криміногенної ситуації у сфері протидії наркотичної злочинності та структурні елементи наукового забезпечення діяльності державних інституцій. Визначено основні завдання наукового забезпечення державної політики у сфері підвищення ефективності боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Ключові слова: державна політика, наркобізнес, наркотичні засоби, моніторинг наркотичної ситуації, наукове забезпечення, протидія наркотичній злочинності, канали транзиту наркотиків.

«Незаконні наркотики ... поступово стають основним видом діяльності та джерелом прибутку для організованих злочинних угруповань. Усе це диктує потребу переходу від окремих кампаній та акцій у сфері боротьби з наркотиками до науково зваженої, єдиної державної політики, спрямованої на подолання одного з найнебезпечніших загрозливих викликів сучасності»

(Тимошенко В.А., Яценко В.А.)

Постановка проблеми. «Сучасна вітчизняна злочинність є особливим різновидом злочинності – це злочинність кризового типу. Що це означає? З одного боку, вона – породження соціальної кризи в Україні, а з другого, створює благодатне підґрунтя для поглиблення кризи. Вивести країну з соціальної кризи можна лише розірвавши це зачароване коло» [1].

Означене повною мірою відноситься і до наркотичної злочинності. Остання у своїх транснаціональних формах створює загрозу національній безпеці України. У Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року вказано, що чинниками ускладнення ситуації у цій сфері є: збільшення обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди; об'єднання наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності. Окрім того наголошується, що ефективність правоохоронної діяльності у цій сфері повинна підвищитись насамперед за рахунок формування системи наукового забезпечення, спрямованої на виявлення ознак злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та формування ефективного оперативно-розшукового, криміналістичного та експертного забезпечення досудового та судового розслідування.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В останні роки активно здійснюються в країнах близького та дальнього зарубіжжя наукові дослідження в галузі організації протидії наркозлочинності та забезпечення контролю над наркоманією.

В Україні в різні часи здійснювалася розробка проблем боротьби за такими напрямками:

– розробка правових, організаційних та кримінологічних основ попередження та протидії злочинності взагалі та наркозлочинності зокрема (Л.М. Анісімов, А.Ю. Бабій, О.М. Бандурка, С.А. Буткевич, А.А. Венедіктов, В.В. Голіна, І.М. Гриненко, О.М. Джужа, І.О. Доброрез, В.О. Коновалова, О.М. Литвак, А.А. Музика, О.В. Одерій, В.М. Смитієнко, Ю.М. Юбко та ін.;

– розробка проблем оперативно-розшукового забезпечення аспектів протидії наркозлочинності (Б.І. Бараненко, Г.М. Бірюков, Е.О. Дидоренко, О.Ф. Долженков, І.П. Козаченко, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, М.О. Сергатий та ін.

За період після 2010 р. проведено низку досліджень на здобуття наукового ступеня доктора кандидата юридичних наук з прикладних проблем протидії наркозлочинності (А.М. Волощук, І.І. Башта, А.Л. Василюк, Г.В. Кириченко, А.М. Копилов, А.М. Кротюк, О.М. Мельник, О.М. Міщанинець, І.Й. Мисловський, В.В. Недільський, Д.О. Ноздрін, А.В. Окушко, І.О. Папуша, С.Д. Резников, М.О. Сергатий, О.М. Стрільців, Р.В. Тарасенко) [2-14]. Однак їхні праці стосувалися загальних основ державної політики протидії незаконному обігу наркотичних засобів та оперативної роботи щодо документування злочинної діяльності в цій сфері. Комплексні проблемами наукового забезпечення державної полі-

тики протидії наркозлочинності в умовах формування проактивної моделі правоохоронної діяльності не знайшли відображення в їх працях.

Метою статті є визначення теоретичних та організаційних проблем створення системи наукового забезпечення державної політики у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на теренах України.

Виклад основного матеріалу. Як показує досвід правоохоронних органів світу, ефективні методи боротьби з розповсюдженням наркоманії та наркобізнесом можливі за умови консолідації зусиль всіх країн та формування теоретико-методологічної бази діяльності їхніх правоохоронних органів. З цією метою Україна приєдналась до багатьох міжнародних правових актів (наприклад, Конвенції ООН "Про боротьбу проти незаконного збуту наркотичних засобів та психотропних речовин" 1988 р.) та на їх підставі прийняла важливі закони і програми, які враховують національні особливості розвитку. Аналіз криміногенної ситуації свідчить, що наркотизація суспільства проходить дуже швидкими темпами. На цій хвилі посилюється корупція. Вона проникає в усі формальні та неформальні структури. Тому боротьба з наркоманією є прямим обов'язком держави в особі правоохоронних органів, особливо це стосується контрабанди наркотиків, викриття системних зв'язків наркобізнесу з владними структурами, припинення корупційних схем, пов'язаних з наркозлочинністю.

Моніторинг наркотичної ситуації за останні п'ять років показує, що найбільш небезпечними є такі причини та тенденції у сфері незаконного обігу наркотиків:

- 1) використання території України, її портової інфраструктури для транзиту наркотиків до Західної Європи;
- 2) контрабанда кокаїну за різними схемами з країн Латинської Америки в Україну як для споживання на внутрішньому ринку, так і з метою транзиту до інших країн;
- 3) розширення кількості видів та контрабандних поставок синтетичних наркотиків з Нідерландів, Польщі, Литви, Китаю, зокрема стимуляторів амфетамінового ряду та аналогів психотропних речовин;
- 4) намагання організованих злочинних груп налагоджувати канали контрабандного переміщення метадону з Росії та Республіки Білорусь;
- 5) контрабандне постачання з Угорщини до України екстракційного опію з метою його подальшого збуту;
- 6) внутрішнє виробництво наркотиків рослинного походження (вирощування маку та конопель), а також налагодження виробництва синтетичних наркотиків та психотропних речовин в лабораторних умовах з метою подальшої реалізації на території України та контрабандного переміщення до суміжних країн;
- 7) поширення незаконних операцій з сильнодіючими лікарськими засобами та контрабанда фальсифікованих лікарських засобів з Китаю та Індії до України;
- 8) насичення ринку різноманітними лікарськими засобами іноземного виробництва, що містять речовини наркотичної дії, зокрема паратралм, терофун, субітекс, кетамін, колдак, трайфед тощо;
- 9) використання Інтернет-мережі для розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин та сумішей для паління [15].

Враховуючи геополітичне розташування України, вона є суб'єктом постійного моніторингу з боку міжнародних органів у сфері протидії нелегальному обігу наркотиків та з боку злочинних транснаціональних організацій. Остання діяльність може сприяти тому, що Україна як країна-транзитер неминуче перет-

вориться на країну – споживача наркотиків. На сучасному етапі йде зміна традиційних каналів транзиту територію України кокаїну з країн Латинської Америки та Європи, героїну – з країн Азії, психоактивних сполук – з Китаю, метадону – з Білорусії та Росії та інше. Так, територією України проходять канали контрабанди героїну афганського походження до країн Центральної та Західної Європи (т.зв. «Балканський північний шлях») за маршрутом: Афганістан, Пакистан – Іран – Азербайджан – Грузія – Україна – країни Західної Європи (новітній маршрут) або: Афганістан, Пакистан – Іран – Туреччина (Грузія) – Україна – країни Західної Європи (традиційний маршрут) та т.зв. «Шовковий шлях» за маршрутом: Афганістан, Пакистан, Іран – Азербайджан, Росія, Білорусь – країни ЄС або Афганістан, Пакистан, Іран – середньоазіатські країни СНД, Росія, Україна, Білорусь – країни Західної Європи [16, с. 124].

Окрім транзиту наркотичних засобів Південна Україна є традиційним місцем природного культивування нарковмісних рослин, що задовольняє внутрішній ринок нелегального обігу наркотичних засобів.

В той же час, починаючи з 2016 року, спостерігається активізація, у середньому на 30% щорічно, незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Найбільш активно здійснюється переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів на кордоні з Російською Федерацією, з Молдовою, з Республікою Білорусь, з Угорщиною, з Польщею. Менша кількість каналів нелегального постачання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів виявляється на кордоні, з Румунією та з Словаччиною [17, с. 58-64].

Окрім наркотиків природного походження постійно зростає ринок споживання синтетичних наркотиків і психотропних речовин, постійно виявляються лабораторії з їх виготовлення. Означеному сприяє використання наркодилерами можливостей всесвітньої мережі Інтернет. Сьогодні практично не існує ніяких перешкод як для отримання формули виготовлення психотропних речовин, так і їх розповсюдження дистанційним способом. Усього за причетність до утримання нарколабораторій до кримінальної відповідальності притягнуто 70 осіб. В 2016 р. Департаментом протидії наркозлочинності Національної поліції України вилучено 2167000 г психоактивних речовин [16, с. 124].

Як вбачається, оперативна обстановка у сфері протидії наркобізнесу є складною та має тенденції до зміни традиційних видів і каналів нелегального постачання наркотичних засобів. Для виокремлення проблем наукового забезпечення державної політики протидії незаконному обігу наркотичних засобів їх аналогів та прекурсорів необхідно виходити з теоретичного розуміння поняття протидія наркобізнесу. У кримінологічній науці склалося стале уявлення, що *протидія наркобізнесу* – це комплекс заходів та видів діяльності, які здійснюються широким колом уповноважених на те органів, мета та зміст яких спрямовані на вдосконалення суспільних відносин шляхом усунення дії детермінант, які сприяють виникненню та розвитку наркобізнесу, та окремих її проявів, причин та умов шляхом їх послаблення, нейтралізації та усунення [18, с. 72].

Таким чином, формування системи протидії полягає в утворенні:

- відповідних суб'єктів, наділених владними повноваженнями у сфері протидії наркобізнесу з чітким розподілом їх функцій-завдань;
- системної модернізації діяльності інституцій, що здійснюють протидію наркобізнесу на загальнодержавному, відомчому та регіональному рівні;
- моделі діяльності виявлення детермінант та чинників наркобізнесу з метою їх нейтралізації.

Аналіз сучасного стану діяльності суб'єктів правоохоронної діяльності показав, що протидія наркобізнесу повинна бути заснована на системі концептуально нових наукових підходів, які обумовлюють:

- корінні зміни організаційно-правових основ функціонування правоохоронних органів (постійно з 2015 р. зміна структури та моделі функціонування спеціалізованих підрозділів Національної поліції);
- побудови стосунків між поліцією і громадянами на основах партнерства та формування відповідно до світових стандартів системи громадського контролю;
- чітке визначення компетенції працівників поліції та інших інституцій Держави у сфері забезпечення реалізації світових стандартів прав людини, удосконалення форм, методів і засобів протидії наркобізнесу.

Вищевикладене зумовило необхідність розробки державної стратегії протидії наркозлочинності в Україні та країнах СНД, яке неможливе без дослідження історичних передумов протидії наркозлочинності.

Державна стратегія України щодо протидії наркозлочинності передбачає:

- розробку комплексних заходів, що здійснюються правоохоронними органами для протидії незаконному обігу наркотиків: запобігання ввезенню наркотиків через державний кордон, перевезенню до цільових точок постачання, їх вирощуванню, виробництву, масовому незаконному розповсюдженню;
- посилення оперативного контролю за торгівлею обладнанням, хімічними речовинами, що використовуються у процесі виробництва наркотиків;
- впровадження новітніх технологій отримання інформації про факти незаконного обігу наркотиків, зокрема їх продаж через Інтернет, способи контрабандного перевезення, маскуванню, виробництва і створення нових видів психоактивних речовин та їх комбінацій [19].

Як свідчить світова практика, вирішення наведених завдань не можливо без створення гнучкої загальнодержавної системи наукового забезпечення всіх суб'єктів протидії наркозлочинності. При цьому слід враховувати, що чинниками необхідності формування системи наукового забезпечення протидії злочинам у сфері обігу наркотиків є:

- протидія наркозлочинності в Україні має ненауковий, волонтаристський характер як наслідок прогалин антинаркотичної політики [20];
- наявність економічної інфраструктури наркозлочинності, що інтегрується у сферу легальної та нелегальної економіки України [21];
- поширення наркотичної субкультури в молодіжному середовищі, неефективність здійснюваних заходів протидії, що носять, як правило, реактивний характер;
- якісно новий характер наркозлочинності, що створює серйозну загрозу для національної безпеки України;
- сьогодні в Україні законодавчо не врегульовано механізм блокування чи обмеження доступу до Інтернет ресурсів, через які вчиняються кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Створення ефективної системи координації і взаємодії правоохоронних органів України і країн СНД неможливе без проведення комплексних наукових досліджень і уніфікації підготовки кадрів для антинаркотичних підрозділів.

Важливим завданням наукового забезпечення протидії наркозлочинності виступає розробка теоретичних, методологічних і науково-прикладних основ організації діяльності органів Національної поліції України з розкриття злочинів, пов'язаних з наркобізнесом, експертних установ МВС та Міністерства юстиції України. Вона включає формування цілісної системи наукових поглядів на діяльність правоохоронних органів України в цій сфері, і напрацювання пропо-

зицій організаційно-правового характеру, формування принципово нових підходів, моделей і технологій раціоналізації і вдосконалення правоохоронної та експертної діяльності, які забезпечують практичне використання отриманих наукових результатів.

Окрім цього, важливим є і завдання з розробки концепції правової політики, зорієнтованої на безумовне викорінювання поширення наркотизма, конструювання механізмів забезпечення і реалізації цієї політики на практиці у взаємовідносинах правоохоронних органів і громадян, особливо в умовах удосконалення правових засобів протидії незаконному обігу наркотиків.

Проте приведений нами аналіз криміногенної ситуації показує, що сьогодні йдеться про загрозу "наркотизації суспільства" і відповідний ріст вимог до діяльності правоохоронних органів у боротьбі з негативними явищами, пов'язаними з наркоманією. Це вимагає істотного удосконалення нормативно-правової бази, подальшого удосконалення кримінального законодавства в цій сфері з метою максимального наближення його до вимог практики, проведення постійного моніторингу стану наркозлочинності, реформування механізму міжвідомчої співпраці, раціоналізації системи заходів превентивного характеру, проведення наукових досліджень у сфері протидії наркотогівлі і поширення наркоманії. Результатами наукових розробок повинні виступити напрацювання методики проведення антинаркотичної профілактичної роботи, створення цілісної системи взаємодії державних органів, установ і організацій з протидії наркоманії, впровадження спеціалізованих науково-технічних розробок в практичну діяльність правоохоронних органів та експертних установ.

Враховуючи ситуацію, що склалася, а також думки учених і практиків, наукове забезпечення і впровадження в практичну діяльність правоохоронних органів та експертних установ сучасних вітчизняних і світових напрацювань у сфері протидії наркобізнесу і наркозлочинності доцільно проводити за такими напрямками:

- розробка науково обґрунтованої методики проведення широкомасштабного соціологічного дослідження латентності наркоманії та наркозлочинності в Україні [15, с. 201];
- розробка інноваційних підходів до наркообліку;
- методики залучення та координації діяльності благодійних фондів, громадських організацій, релігійних осередків до участі в протидії незаконному обігу наркотиків;
- розробка технологічних засад попередження, виявлення та припинення фактів витоку наркотиків в незаконний обіг з об'єктів підприємницької діяльності, яким надана ліцензія на таку діяльність;
- внесення науково обґрунтованих пропозицій в законодавчі акти щодо зміни й удосконалення порядку обігу наркотичних засобів, розробки відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів в цій сфері;
- проведення моніторингів різних аспектів незаконного поширення наркотичних засобів;
- здійснення комплексних досліджень криміналістичних і кримінально-процесуальних аспектів виявлення і розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин;
- формування регіональних медико-соціальних програм і нормативно-правових актів, спрямованих на протидію незаконному обігу наркотичних засобів;
- залучення недержавних благодійних і громадських організацій до проведення профілактичних заходів у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів;

- напрацювання методик і методологій антинаркотичного профілактичного навчання серед молоді і дітей і підготовки відповідних посібників, дослідження науково обґрунтованих принципів профілактики наркозалежності серед дітей, підлітків і молоді, що вчиться, сприяння і безпосередня участь в наданні консультаційної, психолого-педагогічної допомоги населенню, створення консультаційних центрів;

- внесення змін до учбових програм з підготовки правознавців і підготовка відповідного методичного забезпечення;

- напрацювання сучасних методик профілактики, лікування, реабілітації осіб, хворих на наркоманію, створення освітніх фільмів з проблем наркоманії;

- організація ефективних заходів міжнародної співпраці у сфері боротьби з наркозлочинністю, навчання і підвищення кваліфікації працівників ОВД.

Висновок. Така організація наукових досліджень забезпечить ефективну протидію наркозлочинності і стабілізує криміногенну ситуацію в цій сфері. Однак для оптимізації наукового забезпечення державної політики необхідно виходити з того, що поняття «наукове забезпечення» може розглядатися як:

- система фундаментальних та прикладних юридичних наук, що є підґрунтям формування сучасної теорії та практики протидії наркозлочинності;

- організаційна система науково-педагогічних та науково-дослідних підрозділів ВНЗ: «загальнодержавні» – «відомчі – міжвідомчі» науково-дослідні (експертні) підрозділи регіонального – центрального підпорядкування, що займаються моніторингом існуючих проблем теорії та практики протидії наркозлочинності, розробкою пропозицій з нейтралізації загроз з боку злочинності на ґрунті впровадження сучасних досягнень у різних галузях науки і техніки з визначенням методик попередження, виявлення та припинення злочинної діяльності у сфері обігу наркотиків, а також оптимізації діяльності структурних підрозділів та служб суб'єктів протидії злочинності;

- вид діяльності: діяльність науково-педагогічних та науково-дослідних підрозділів ВНЗ України, науково-дослідних (експертних) підрозділів регіонального – центрального підпорядкування, спрямована на створення наукового підґрунтя оптимізації теорії та практики протидії наркозлочинності;

- наукові категорії: відповідність фундаментальних, теоретико-прикладних знань об'єктивній реальності та викликам практики у сфері протидії наркозлочинності.

Відповідно до означеної структури наукового забезпечення державної політики у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів необхідно оцінювати його стан у відповідні етапи розвитку правоохоронної системи.

Стосовно наукового забезпечення як організації наукового забезпечення правоохоронної діяльності взагалі та протидії наркозлочинності зокрема, основним недоліком є відсутність відповідної науково-дослідної структури з координації діяльності всіх науково-дослідних та експертних установ, як це здійснено у деяких країнах Європи на основі принципу спеціалізації – диференціації на територіально-об'єктовому рівні (кафедри та науково-дослідні підрозділи ВНЗ, окремі спеціалізовані НДІ та групи, науково-експертні установи) та інтеграції на регіонально-центральному рівні (підрозділи наукового моніторингу проблем практики протидії наркозлочинності).

Відносно наукового забезпечення як виду діяльності науково-педагогічних та науково-дослідних підрозділів ВНЗ України, науково-дослідних (експертних) підрозділів регіонального – центрального підпорядкування, спрямованої на створення наукового підґрунтя оптимізації теорії та практики протидії наркозлочинності, слід визначити наукову діяльність основним показником діяльності

експертних підрозділів як установ, що повинні впроваджувати інноваційні технології, засновані на фундаментальних, теоретико-прикладних знаннях та ви-кликах практики у сфері протидії наркозлочинності під час експертної діяльності.

Таким чином, головними завданнями наукового забезпечення державної політики у сфері підвищення ефективності боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів є такі:

по-перше, розробка належного навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у сфері правоохоронної діяльності з питань протидії наркоманії і наркобізнесу (підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій, методичних рекомендацій та інших видів інтелектуальної власності);

по-друге, надання теоретичної і науково-методичної допомоги підрозділам правоохоронних органів по впровадженню новітніх технологій і передового досвіду (в т.ч. міжнародного) по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів;

по-третє, облік проблем практики при розробці нових нормативно-правових актів і вдосконалення чинного законодавства в цій сфері;

по-четверте, вивчення, накопичення і поширення передового досвіду по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів;

по-п'яте, розробка новітніх методик здійснення судової експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів

Означені пропозиції та рекомендації не вирішують усіх проблем наукового забезпечення, особливо щодо використання досягнень фундаментальних та прикладних юридичних наук у сфері протидії наркозлочинності. Ми запрошуємо до дискусії, що сприяє формуванню сучасної системи наукового забезпечення протидії наркозлочинності.

Бібліографічні посилання

1. Костенко О. Концепція «активної юстиції» URL: https://dt.ua/LAW/nauka_proti_zlochinnosti_kontseptsiya_aktivnoyi_yustitsiyi.html
2. Волощук А.М. Державно-правова політика протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (адміністративно-правовий аспект): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / НАВС. Київ, 2011. 42 с.
3. Башта І.І. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності в процесі виявлення і розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 20 с.
4. Василюк А.М. Організація і тактика протидії спецпідрозділами «К» СБ України незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ: НАСБУ, 2016. 20 с.
5. Кириченко Г.В. Кримінологічні засади запобігання контрабанди наркотичних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. 20 с.
6. Копилов А.М. Організація і тактика контрольованої поставки наркотичних засобів (за матеріалами Служби безпеки України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ: НАВС, 2015. 19 с.
7. Кротюк А.М. Запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у великому місті (за матеріалами МВС України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС, 2015. 20 с.
8. Лузогубенко Є.В. Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при розкритті злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ: НАВС, 2011. 19 с.
9. Мельник О.М. Протидія наркотизму серед неповнолітніх оперативно-розшуковими силами, засобами та методами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний

процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 20 с.

10. Міщанинець О.М. Кримінологічні та кримінально-правові засоби протидії незаконно-го збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованими групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків: ХНУВС, 2015. 20 с.

11. Недільський В.В. Оперативно-розшукове забезпечення пошуку наркотичних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ: НАВС, 2012. 20 с.

12. Ноздрін Д.О. Організація і тактика протидії органів внутрішніх справ злочинам у сфері незаконного обігу синтетичних наркотичних засобів (за матеріалами підрозділів карного розшуку): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 20 с.

13. Окушко А.В. Виявлення та розслідування підрозділами національної поліції порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ: НАВС, 2018. 19 с.

14. Папуша І.О. Процесуальна діяльність прокурора у протидії незаконному обігу наркотиків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса: ОДУВС, 2015. 20 с.

15. Україна: огляд наркоситуації в країні (на даних 2016 року). URL: file:///F:/FilesСпадок/Доктор2014/не напеч /2018/Наркот/Анотований звіт_2017.pdf

16. Національний звіт за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2016 року). Поглиблений огляд наркоситуації в Україні. Київ: Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності, 2017. 175 с.

17. Шинкаренко І.Р. Протидія наркозлочинності як основа забезпечення національної безпеки України. *Кримський юридичний вісник*. 2008. № 1(2). С. 58-64.

18. Раєцька Л.В. Організована злочинність і наркобізнес // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 24. С. 71–74.

19. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-D180>

20. Тимошенко В.А., Яценко В.А. Державна політика у сфері контролю за наркотиками: стан та проблеми (аналітичний огляд). *Вісник асоціації психіатрів України*. №1. 2012. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/30988>

21. Шутка В. Протидія наркобізнесу в Україні: теоретичний та практичний аспект. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2017/протидія-наркобізнесу-в-україні-теор/>.

Надійшла до редакції 21.05.2018

Shynkarenko I.R. Problems of scientific support of the national policy in the area of combating the illicit circulation of drugs, psychotropic substances and precursors. The article deals with determination of the problems and scientific providing of public policy in the field of counteraction to the illegal appeal of drug on the walks of life of Ukraine.

It is investigational theoretical soil and crime situation in the field of counteraction to the illegal appeal of narcotic facilities in Ukraine. The blanks of theoretical researches of carried out are studied in recent year.

Certainly, that efficiency of activity of the state in this sphere must rise first of all due to forming of the system of the scientific providing of sent to the exposure of signs of criminal activity in the field of illegal appeal of drug and forming of the effective under cower work, criminalities and expert providing of pre-trial and judicial investigation.

The basic lines of criminogenic situation in the field of counteraction to drugs criminality and structural elements of the scientific providing of activity of state institutes are distinguished.

The basic tasks of the scientific providing of public policy are certain in the field of increase of efficiency of fight against the illegal appeal of drug.

Keywords: public policy, of drugs dealing, narcotic facilities, monitoring of drugs situation, scientific providing, counteraction of narcotic criminality, channels of transit of drugs.

УДК 343.575:351.761.3

Шуміло О.О.

кандидат юридичних наук

Ярошенко М.І.

Студентка

(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ НАРКОТИЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗА УМОВ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

Розглянуто правові та кримінологічні аспекти запобігання нелегальному обігу наркотичних речовин у кримінально-виконавчих установах. Сформульовано пропозиції щодо сучасних методів протидії наркотичній злочинності в місцях позбавлення волі з урахуванням концепції динамічної безпеки.

Ключові слова: відбування покарання, наркотична злочинність, динамічна безпека, запобігання злочинності, пенітенціарна система.

Постановка проблеми. Кримінально-виконавчі установи в Україні здавна мають негативний “ореол” відтворення кримінальної субкультури, безкарного фізичного насильства та поширення тяжких інфекційних хвороб. Ресоціалізація засуджених у більшості випадків ускладнена високим рівнем соціальної закладності, алкоголізмом та наркоманією. Масштаби останньої мають загрозливий, епідемічний характер: за оцінками експертів, на одного зареєстрованого споживача наркотиків в Україні припадає 50 незареєстрованих [1, с. 130]. За статистичними даними, абсолютні показники вживання наркотичних засобів в установах пенітенціарної системи мають помірну позитивну динаміку [2, с. 209]. Особливої актуальності наркотична залежність в’язнів набуває через тяжкі медико-соціальні наслідки цієї хвороби (агресивна поведінка, недоумство) та ускладнений доступ до контролю за діяльністю з припинення нелегального обігу психотропних і наркотичних речовин у місцях несвободи. Також, на думку дослідників, вживання, придбання або збут наркотичних засобів засудженими виступає одним із чинників формування організованих злочинних угруповань у виправних установах.

Виклад основного матеріалу. Механізм поширення серед засуджених наркоманії характеризується високим ступенем організації злочинної діяльності, що полягає в сукупності незаконних дій з доставки, придбання, зберігання, виготовлення, збуту, споживання наркотичних засобів. Однак виникає питання, яким саме чином наркотичні засоби, що входять до списку заборонених предметів, проникають в місця позбавлення волі? Логічно, що у власне процесі проникнення різних видів заборонених предметів на територію місць виконання покарань беруть участь два суб’єкти – особа або група, що надає “послугу” з доставки таких речовин, і особа або група споживачів.

Мотивація осіб, що доставляють наркотики, має різну спрямованість. Цими особами найчастіше є батьки засудженого, мотивація яких виражається у співчутті своїй дитині; друзі, знайомі засудженого – зазвичай, це члени різних злочинних або маргінальних угруповань, які бажають поліпшити умови утри-

мання друга або охочі заробити таким чином; а також засуджені, яким дозволено пересування без конвою і супроводу, що мають на меті здобути авторитет перед іншими засудженими та отримати з їхнього боку підтримку. Із 2016 року Північно-Східне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України регулярно розміщує на своїй офіційній сторінці у Facebook інформацію про спроби засуджених та їх родичів чи друзів доставити на територію установи виконання покарань заборонені речовини наркотичного походження. У цьому правопорушники виявляють неабияку винахідливість: сховати пакетик з “товаром” у гігієнічний дезодорант чи вшити марлю, яка просякнута наркотичною рідиною, у резинки штанів.

Окрім того, існує думка, що самі співробітники кримінально-виконавчої системи за винагороду проносять наркотики в тюрми, колонії, СІЗО. Дійсно, корупцію в цих органах виключати не можна, як і не можна виключати того, що саме від ефективності роботи даних співробітників буде залежати можливість проникнення наркотичних засобів у місця позбавлення волі за допомогою сторонніх осіб. Безперечно, існують шляхи надходження наркотичних засобів у місця позбавлення волі, які співробітники виправних установ не контролюють, на що їм, а також відповідним правоохоронним органам треба звернути пильну увагу.

Серед детермінаційних чинників наркозлочинності експерти, зокрема, називають такі:

- технічні недоліки охоронно-тривожної сигналізації, інженерно-технічного обладнання, протибросових пристроїв, системи цілодобового спостереження за засудженими, відсутність відповідної апаратури для перевірки вмісту посилок і передач, проведення як особистих обшуків, так і відповідних обшуків і оглядів у житлових та виробничих зонах місць позбавлення волі тощо;
- спільне перебування в установах виконання покарань засуджених, до яких застосовані статті 314–317 КК України;
- обмежені видатки на реалізацію вітчизняних профілактичних та реабілітаційних програм;
- відсутність організаційного зв'язку у нагляді за хворими, які звільняються з місць позбавлення волі, особливо хворих на алкогольну та наркотичну залежності, між закладами охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України та МОЗ України.

Істотним недоліком у діяльності оперативних апаратів виправних установ також є неповнота або формальний характер вивчення ступеня і характеристик криміногенності середовища засуджених. Це обумовлює відсутність у оперативних працівників інформації, що має значення не тільки для запобігання надходженню до засуджених заборонених предметів, а й кримінальних наслідків, що мають місце через невідомі криміногенні явища і процеси серед засуджених.

Однак, на нашу думку, визначальним фактором відтворення та поширення наркозлочинності в місцях відбування покарань є сукупність недоліків національної пенітенціарної системи, що створює умови та мотивацію для співробітників Державної кримінально-виконавчої служби порушувати кримінальний закон і сприяти нелегальному збуту наркотичних речовин (власноруч або через самоусунення від нагляду за засудженими). Відповідно до Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, за 2017 рік працівниками Державної кримінально-виконавчої служби було вчинено 30 кримінальних правопорушень, пов'язаних із виконанням покладених на них службових обов'язків, характерною рисою яких було отримання матеріальної вигоди за вчинення певних дій, зокрема за ст. 307 КК України. Утім, з урахуванням того,

що кримінально-правова статистика в Україні відбиває здебільшого “злочини, вчинені в умовах очевидності”, про реальну кількість таких правопорушень, що вчиняються в ізольованому просторі, контрольованому самим відомством, залишається тільки здогадуватися. Видається, що й винних тут набагато більше, ніж може здаватися на перший погляд: очікувати на бездоганне дотримання посадових обов’язків працівниками, ізольованими від зовнішнього контролю із мінімальним рівнем матеріального забезпечення, щонайменше наївно.

Незважаючи на впевнені спроби демілітаризувати пострадянську пенітенціарну систему України і запровадити європейські стандарти процесу виконання-відбування покарання, “неформальні” принципи діяльності її залишаються незмінними з радянських часів, побудованими на ідеях так званої “статичної безпеки” [3, с. 115].

Що ж, власне, становить “статична безпека” і чи існують альтернативи для неї? Зазвичай, під такою системою розуміють максимальний контроль, відеоспостереження та інші способи механічного контролю за поведінкою замість розвитку позитивних стосунків між співробітниками пенітенціарних установ та особами, що у них утримуються. На противагу цій застарілій, та, судячи з невтішної вітчизняної статистики ресоціалізації колишніх в’язнів, неефективній, системі існує більше прогресивна концепція “динамічної безпеки”, яка впроваджена багатьма країнами ліберальної демократії.

Термін «динамічна безпека» (dynamic security) було введено в обіг у 1985 р. (унаслідок масових заворушень 70–80-х років) Яном Дунбаром, колишнім директором тюремної адміністрації Сполученого Королівства, який став відомим завдяки впровадженню прогресивних ідей в роботу підпорядкованої йому служби. З його точки зору, динамічна безпека – це ситуації, коли «відносини і індивідуалізм поєднуються в запланованій (і корисній) діяльності, коли в установі як максимального, так і мінімального рівня безпеки результат полягає у гнучкому і кращому порядку у в’язниці». Підкреслювалося, що основна увага має бути приділена ставленню до співробітників і засуджених як до індивідів, формуванню справедливих і ввічливих відносин «персонал – засуджений» [4, с. 233]. Однак А.О. Галай зазначає, що, незважаючи на важливість цього питання, чіткої системи вимог до персоналу установ виконання покарання ще не вироблено [5, с. 7]. В переважній більшості сучасних джерел підходять до вирішення такої проблеми частково, фрагментарно, формуючи лише деякі групи вимог: до особистості працівника установ виконання покарання, до керівників, до повсякденної діяльності персоналу.

Серед вимог до поведінки інспекторів з ув’язненими, що містяться у відомчих інструкціях та положеннях, можна виділити таке. Працівники пенітенціарної установи вимагають від засуджених точного виконання тюремних правил, повної покорності, поважного до себе ставлення і, водночас, піклуються про їхнє моральне виправлення та привчання до порядку й праці. У поведінці із засудженими тюремні службовці зберігають безпристрасність, спокій та стриманість і не вступають з ними в незаконні угоди чи зносини. Такі формулювання вже вказують на те, що застосування основних принципів динамічної безпеки здійснюється в нашій державі досі крізь призму все тієї ж статичної. Відносини між персоналом та засудженими засновані на чіткому розумінні свого ієрархічного положення, залякуванні та застосуванні насильницьких дій. Отже, при виконанні роботи працівниками місць позбавлення волі основний наголос робиться на дотримання законодавства, що регулює виконання покарання, та підтримання дисципліни в установах виконання покарань, а також найефективнішого використання засобів покарання та взаємодії персоналу установ виконання покарань із засудженими.

Динамічна безпека передбачає налагодження персоналом місця позбавлення волі позитивних стосунків із засудженими, оскільки ознайомленість із засудженими та належна робота з ними дає можливість персоналу передбачити та краще підготуватися до ефективного реагування на будь-які інциденти, що можуть становити загрозу безпеці в'язниці, персоналу та засуджених.

Ключовим моментом тут є особистість працівника. Засуджені будуть значно менше порушувати дисципліну, якщо вони визнають офіцера справедливим, розумним та добре обізнаним, а його вимоги – суто законними. Службовці повинні підтримувати свій авторитет, працювати над своїм освітнім рівнем, суворо слідувати приписам закону та дотримуватися дистанції у стосунках з утримуваними особами. Якщо контакт між засудженим та офіцером стане надто близьким, працівник стає вразливим і може допустити порушення закону на прохання засудженого, а самі стосунки набувають характеру неприйнятних. Персонал має бути дружнім до засуджених, але не другом засуджених.

Основою запровадження динамічної безпеки є зміна у ході пенітенціарної реформи моделі ставлення керівництва і персоналу тюрем до своїх обов'язків, а суть цієї моделі має полягати в таких ключових позиціях:

1) пенітенціарні системи перестають бути статичними ієрархічними організаціями, а стають динамічними інститутами, які постійно змінюються і розвиваються;

2) до співробітників усіх рівнів висувається вимога бути направляючою і рушійною силою таких змін, що мають охопити всю організаційну структуру тюрем і пенітенціарної системи;

3) старша ланка керівництва повинна навчитися довіряти молодшому персоналу, який бажає взяти на себе відповідальність за власні дії і там, де це доцільно, використовувати ініціативу [6, с. 210].

Застосування описаної концепції під час запобігання незаконному обігу наркотичних засобів в установах виконання покарань, на наше переконання, було б сприятливим саме завдяки довірчим відносинам між персоналом установи та засудженими, що допомагають усунути або принаймні применшити атмосферу недовіри, фрустрації та “спортивного азарту” у розробці все нових і нових способів отримати бажану дозу. Як би абсурдно це не звучало, проте, якщо присутній певний рівень поваги до конкретної людини, то діяти проти її інтересів вже не так легко, як здавалося на перший погляд.

Наступним рівнем запобігання наркозлочинності має бути незалежне розслідування злочинів, що їх вчиняють у пенітенціарних установах, відокремленим від Державної кримінально-виконавчої служби органом або підрозділом (наприклад, новоствореним Державним бюро розслідувань). Нагадаємо, що станом на сьогодні такими функціями не наділено жодний орган, окрім власне ДКВС України. Двадцять четвертого квітня 2018 р. Конституційний суд України ухвалив рішення, відповідно до якого положення Кримінального процесуального кодексу щодо утворення у структурі Мін'юсту слідчих підрозділів для розслідування злочинів, вчинених у пенітенціарних установах, визнано неконституційним. Тобто усі правопорушення, що їх вчинюють засуджені або працівники колоній, розслідують люди, що працюють у тій самій системі, на порушення рекомендацій Європейського комітету з питань запобігання катуванням.

Висновки. Підсумовуючи усе викладене вище, можна сказати, що Україна лише починає ставати на шлях реформування системи виконання покарань, змінювати підхід до основ її функціонування. Важливо почати приділяти особливу увагу не побудові захисних споруд чи застосуванню наднової охоронної системи слідкування за засудженими, а більш стійкому інтерперсональному зв'язку. Можливо, саме такий підхід зміг би вирішити проблему поширення та

розповсюдження кримінальної субкультури та нелегального обігу наркотичних речовин, що вже не перше десятиліття не може бути викорінений у місцях позбавлення волі. Утім, слід пам'ятати, що навіть найкращі зарубіжні стандарти мають бути пристосовані до української правової системи, а не бездумно кальковані. Лише професійна та системна діяльність у цьому напрямі забезпечить якісний результат.

Бібліографічні посилання

1. Белецкая А.А. Медицинские и социальные последствия наркомании и токсикомании. *Проблеми законності*. 2013. № 124. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/meditsinskie-i-sotsialnye-posledstviya-narkomanii-i-toksikomanii>.
2. Градецький А.В. Запобігання наркотизму в установах виконання покарань України. *Форум права*. 2012. № 4. С. 261–266. URL: <http://arhive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12gavvpu.pdf>
3. Дотримання прав людини у пенітенціарній системі України / К.А. Автухов, А.П. Гель, М.В. Романов, В.О. Човган, І.С. Яковець; за заг. ред. М.В. Романова. Харків: ТОВ «Вид-во Права людини», 2015. 480 с.
4. Dynamic Security: The Democratic Therapeutic Community in Prison. Edited by Michael Parker. London: Jessica Kingsley Publishers, 2006. P. 233–234.
5. Галай А.О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарань: автореф. дис. ... к.ю.н.: спец.: 12.00.08. Київ: 2003. 23 с.
6. Стоматов Е.Г. Запобігання наркотизму серед засуджених як чинник формування груп негативної спрямованості в місцях позбавлення волі. *Науковий вісник Дніпропетровськ. держ. ун-ту внутр. справ*. Спец. випуск. 2006. № 2 (31). С. 208–213.

Надійшла до редакції 17.05.2018

Shumilo O.O., Yaroshenko M.I. Problems of drug crime prevention in prisons under the current national penitentiary system reforms. Criminal enforcement agencies in Ukraine have long been negatively affected by the stereotypes of criminal subculture, impunity for physical violence and the spread of serious infectious diseases. Resocialization of convicts in most cases is complicated by high levels of social neglect, alcoholism, and drug addiction. Of particular relevance, drug dependence of prisoners is due to the serious medical and social consequences of this disease and complicated access to control over activities to stop the illicit trafficking of psychotropic and narcotic substances in places of non-freedom.

The mechanism of distribution among convicted drug addicts is characterized by a high degree of organization of criminal activity, consisting of a combination of illegal activities for the delivery. The motivation of drug delivery persons has a different orientation. These people most often have: the parents of the convicted person, whose motivation is expressed in the sympathy of his child; Friends – who want to improve the conditions of keeping a friend or wanting to earn in this way; as well as convicts, who are allowed to travel without convoy and escort, with the aim of gaining authority over other convicts.

However, in our opinion, the determining factor in the reproduction and spread of drug law in places of detention is a set of shortcomings of the national penitentiary system.

Typically, the static security system is understood to mean maximum control, video surveillance and other methods of mechanical control of behavior, instead of developing positive relationships between prison staff and their detained persons. In contrast, dynamic security involves the staffing of the place of deprivation the will of the positive relations with the convicts, since familiarity with the convicted persons and their proper work with them and better prepared to respond effectively to any incidents. According to our belief, the use of the described concept in preventing illicit drug trafficking in penal institutions would be beneficial, precisely because of trust in the relationship between the staff of the institution and the convicts who help to eliminate or at least mitigate the atmosphere of distrust, frustration and «sporty excitement» in developing more and more ways to get the desired dose.

Summing up all of the above, one can say that Ukraine is only beginning to embark on a reform process the system of punishment, and to change the approach to the basics of its functioning.

Keywords: *servicing the sentence, drug crime, dynamic safety, crime prevention, penitentiary system.*

УДК 343.982

Юнацький О.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Запорізький національний
технічний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ

Розглянуто організаційні і тактичні особливості підготовки до проведення судових експертиз наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Сформульовано криміналістичні рекомендації з їх підготовки, а також з виявлення, вилучення та збереження наркотиковмісних речовин рослинного походження. Визначено комплекс питань, що вирішуються експертизою наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Ключові слова: злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, судова експертиза, предмет, об'єкти, стадії призначення експертизи.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день світове поширення незаконного обігу наркотиків, штучне втягування мільйонів осіб до немедичного їх вживання стало підґрунтям виникнення індустрії міжнародного наркобізнесу, що приносить багатомільярдні прибутки злочинцям. Ця проблема не втрачає своєї актуальності, має глобальний характер і гостро заявляє про себе практично усім державам, оскільки для неї не існує територіальних, національних, релігійних, класових, статевих та інших меж.

У зв'язку з тим, що поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей, важливого значення набувають форми і методи ефективної протидії, що застосовуються правоохоронними органами України.

Аналіз слідчої практики доводить, що практично кожне кримінальне провадження даної категорії злочинів потребує проведення комплексу експертних досліджень. Тому розгляд питань проведення судових експертиз, як одного із дійових засобів підвищення ефективності розкриття, розслідування та запобігання цим злочинам, є актуальним завданням, а технологічні, методичні та організаційні особливості їх проведення у кримінальних провадженнях зазначеної категорії потребують подальшої розробки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

У юридичній літературі окремі питання розслідування злочинів, що вчиняються у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, досліджували вітчизняні та іноземні науковці, зокрема: О.Ф. Аубакіров, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, В.В. Коваленко, Н.М. Косміна, Л.М. Костіна, Д.Я. Мирський, І.Я. Моїсеєнко, Г.М. Надгорний, О.В. Одерій, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський, О.Р. Шляхов та ін.

Незважаючи на теоретичну і практичну значущість наукових досягнень, комплексне вирішення проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також визначення шляхів підвищення їх ефективності на досудовому слідстві ще не завершено. Відсутність у сучасній науковій, на-

вчальній і службовій літературі відповідної інформації про форми, можливості та особливості використання спеціальних знань при розслідуванні даної категорії злочинів, є причиною того, що практичні працівники не повною мірою їх застосовують.

Мета статті полягає у визначенні загального методологічного підходу до експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що в процесі доказування спеціальні знання відіграють суттєве значення під час збирання та дослідження доказів, що є загальною підставою їх використання у будь-якій формі. Судова експертиза є найбільш розповсюдженою формою використання спеціальних знань, вона значно розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду, дозволяючи використовувати під час кримінального провадження увесь арсенал наукових можливостей. Це положення є основним у питанні призначення судової експертизи та впливає на особливості її провадження [1, с. 437].

Згідно з кримінальним процесуальним законом, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи, згідно з вимогами статті 245 КПК України, вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом [2].

Крім того, у постанові Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України № 16 від 18.12.2009) зазначено, оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсора, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань [3].

Результати експертизи отримуються дослідним шляхом за допомогою спеціального інструментарію – експертної методики, що входить до Реєстру методик проведення судових експертиз [4]. Вона посідає найважливіше місце в методології експертного дослідження та визначає алгоритм використання комплексу методів, прийомів і технічних засобів, що застосовується у певній послідовності для вирішення експертних завдань

Окрім методики дослідження наркотичних засобів викладено у методичних рекомендаціях лабораторії UNDCP при ООН. Вони передбачають таку послідовність дослідження:

1. Зовнішній огляд і вивчення морфологічних ознак речовин за допомогою оптичної мікроскопії.
2. Хімічний аналіз з метою встановлення наявності наркотиків.
3. Тонкошарова хроматографія – для розділення компонентів і визначення якісного складу наркотиків.
4. Дослідження за допомогою інструментальних методів аналізу: спектрофотометрії (в інфрачервоній та ультрафіолетовій зонах спектра), газорідинної хроматографії, хромато-маспектрометрії. Інколи, при вирішенні питань по

встановленню джерела походження наркотиків, застосовується спектральний емісійний та рентгено-флуоресцентний аналіз [5, с. 300-301].

Як правило, процес підготовки до проведення будь-якої судової експертизи містить такі стадії: визначення предмета експертизи; підготовка матеріалів для дослідження; отримання зразків для експертизи; вибір моменту призначення експертизи; формулювання запитань експерту; вибір експертної установи або експерта. Охарактеризуємо окремі з них.

Спочатку зазначимо, що відповідно до п. 1.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом МЮ України № 53/5 від 08.10.1998 року, судова експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (далі – наркотичних засобів) належить до криміналістичних експертиз, що досліджують матеріали, речовини та вироби (криміналістичних матеріалознавчих експертиз) [6]. Тому у методичній і науковій літературі вона іноді має назву "криміналістична експертиза наркотичних засобів".

Предметом експертизи наркотичних засобів є фактичні дані, встановлені шляхом виконання класифікаційних, діагностичних й ідентифікаційних завдань, що включають ототожнення наркотиків, конкретного джерела їх походження, визначення класифікаційної належності, особливостей виготовлення, існування (зберігання, транспортування) [7, с. 7].

Проте деякі із завдань експертизи наркотичних засобів можуть збігатися із завданнями, що вирішуються в межах інших видів судових експертиз: технологічних, криміналістичних біологічних, фармакологічних. Так, наприклад, біологічними дослідженнями вивчаються біологічні (рослинні) об'єкти, а її завданням є встановлення біологічного класу цих об'єктів, однак, при цьому не встановлюється наявність і кількість наркотично активних компонентів. Об'єктами фармакологічної (фармацевтичної) експертизи є виготовлені на підприємствах фармацевтичної промисловості лікарські препарати, що використовуються для лікування, і в її межах можуть досліджуватися лікарські наркотичні засоби.

Що стосується завдань експертизи наркотичних засобів, то на сучасному етапі її функціонування та розвитку найчастіше вирішуються завдання класифікаційного та діагностичного характеру: визначення способу виготовлення наркотичних засобів, виду наркотичної сировини, технології застосовуваних реактивів, пристосувань та ін.; встановлення виду рослинних наркотичних засобів кустарного виготовлення за згорілими залишками; виявлення слідів наркотичних засобів на предметах-носіях і т.ін. Переважна кількість запитань, що виносяться на експертизу, пов'язана із встановленням природи об'єктів, віднесенням їх до наркотичних засобів.

У випадку проведення ідентифікаційних досліджень для ототожнення об'єктів, як правило, ставляться питання щодо конкретного джерела походження наркотику. В якості джерела походження можуть виступати місце виготовлення (добування), зберігання, знаходження, експлуатації об'єктів. Також під джерелом походження може бути місце вирощування наркотиковмісних рослин (коноплі, маку), підприємство-виробник наркотичних препаратів.

Слід зазначити, що встановлення джерела походження за місцем вирощування наркотиковмісних рослин ґрунтується на глибокому, складному зв'язку між рослиною і середовищем. Особливістю ідентифікації ділянки місцевості є те, що її властивості вивчаються опосередковано, через властивості рослин, що виростили на ній. Залежно від ґрунту, клімату, біологічного оточення, дії хімікатів та інших чинників формуються властивості рослин. Це зумовлює особливі ви-

моги до відбору зразків порівняльного дослідження. У випадках, коли джерело походження не є обставиною, яку необхідно встановити, воно може бути використано для встановлення спільної групової належності об'єктів порівняння, що відповідає завданню визначення спільного джерела походження. Спільне джерело походження наркотичних засобів може бути встановлене за виявленою сировиною, технологією виготовлення, місцем і умовами зберігання.

Суттєвим етапом підготовки до проведення експертизи є вилучення, відбір, зберігання і упакування речових доказів – наркотичних засобів. Якщо вилучена велика кількість (більше 1 кг) наркотичних засобів, що становить однорідну масу (порошкоподібну, рослинну), немає необхідності всю її направляти на експертизу. Достатньо зафіксувати початкову вагу, а експерту направити середню пробу. Для сипучих форм гашишу, макової соломки – це 4–5 зразків масою 10–20 грамів, що відбираються з різних частин однорідної маси. Для рідких форм (настоянки, екстракти) – зразок середньої проби такої самої ваги, що отримана після ретельного перемішування вихідної маси [8, с. 17].

Іноколи у постанові (ухвалі) про призначення експертизи вага речових доказів може різко відрізнятись від ваги, яка встановлюється експертом перед початком дослідження. Причиною цього може бути використання неточних ваг, а також різниця у вологості об'єктів у момент вилучення оперативним працівником чи слідчим і під час дослідження експертом. Щоб уникнути цього, слід оперативно направляти вилучену речовину на експертизу, а якщо такої можливості немає, то просушити рослинні об'єкти перед їх зберіганням.

Особливу складність становить підготовка зразків для ідентифікаційного дослідження. Порівняльні зразки можуть бути носіями властивостей сировини ще до умов існування конкретної окремої маси. Тому основна вимога, що висувається до порівняльних зразків – повне відображення властивостей об'єкта, що буде ототожнюватися.

Так, для вирішення питання про конкретну ділянку вирощування наркотико- або психотроповмісних рослин зразки для порівняльного дослідження відбираються з ділянки, яку потрібно перевірити, відразу після вилучення речових доказів у підозрюваного. Це пояснюється внутрішніми змінами рослин залежно від фази вегетації, особливо у весняно-літній період. Тому зразки, що відібрані у пізнішу фазу розвитку для порівняння з експертними об'єктами, можуть бути непридатними для дослідження. Необхідно зробити проби по 5–10 рослин з різних місць поля (ділянки). Одночасно відбирають проби ґрунту з місця зростання рослин на глибині 15–20 см, вагою 100–150 грамів [8, с. 18]. Окрім порівняльних зразків на експертизу ще направляються схеми місць їх відбору і способи вилучення. Представлені експерту схеми будуть використовуватися на етапі порівняльного дослідження, коли необхідно оцінити спільні та відмінні ознаки у властивостях рослинних об'єктів.

Для вирішення питання про конкретне місце виготовлення наркотичних засобів разом із зразками речовин, що досліджуються, необхідно направляти предмети, знаряддя, засоби, які могли бути використані під час їх виготовлення: прес-форми, сита, ножі, ваги і т.ін.

Основна вимога до упаковки речових доказів при будь-яких видах дослідження – поміщення їх у окрему тару (флакон, пакет тощо), яка унеможливила б пошкодження й зміну властивостей об'єктів. Тара повинна відповідати розмірам, обсягові об'єктів, що направляються на експертизу, герметично закупорюватися, бути міцно перев'язаною.

Всі упаковки повинні мати пояснювальні написи та бути опечатаними. При направленні на дослідження будь-яких наркотичних засобів необхідно вра-

ховувати їх специфічні особливості, в тому числі здатність змінювати склад під час зберігання [8, с. 19].

Судова практика свідчить, що ефективність використання у доказуванні результатів експертиз наркотичних засобів багато в чому залежить від знань органів досудового розслідування про сучасні можливості цього виду досліджень. Однак практичні працівники майже не звертають увагу на розшукові можливості експертизи наркотичних засобів, результати якої можуть сприяти висуненню найбільш вірогідних версій, допомогти обмежити коло підозрюваних осіб тощо.

Слід також зазначити, що в процесі призначення експертиз певні труднощі у практичних працівників виникають під час формулювання запитань і постановки завдань для експертного дослідження.

Треба пам'ятати, що питання експерту повинні відповідати таким основним вимогам: не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру; бути визначеними, конкретними та за можливістю короткими; мати логічну послідовність; характеризуватися повнотою та мати комплексний характер.

Крім того, від чіткої постановки питань залежить як напрямок і обсяг експертного дослідження, так і його швидкість, тому слідчому в деяких ситуаціях необхідно попередньо проконсультуватися з експертом щодо переліку питань і щодо їхнього змісту.

Звичайно, завдання судової експертизи в кожному конкретному випадку залежать від обставин кримінального провадження. Тому перш ніж ставити конкретні завдання експерту, необхідно чітко уявляти можливості того чи іншого виду дослідження.

Виділяють такі типові завдання, які може вирішити експертиза наркотичних засобів: виявлення – встановлення наявності або відсутності певної хімічної речовини; діагностика – встановлення природи, назви, призначення та походження; ототожнення – встановлення однаковості, подібності речовин, які мають подібні ідентифікаційні характеристики, або могли бути сировиною (прекурсором) для їх виготовлення (виробництва).

При вирішенні діагностичних завдань (встановлення природи), направлених на визначення індивідуального об'єкта, використовуються дані про ботанічні, хімічні, фізико-хімічні та інші ознаки.

До одного й того самого об'єкта (відповідно до мети експертизи) можуть бути поставлені питання визначення, діагностики або ототожнення, наприклад: чи є наданий на дослідження об'єкт наркотичним засобом, психотропною речовиною або прекурсором, якщо так, то яким і яка його маса; чи містить наданий на дослідження об'єкт наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори, якщо так, то які і яка їх маса; чи є на наданих на дослідження об'єктах нашарування наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, якщо так, то яких і яка їх маса; чи належать надані на дослідження рослини до рослин виду мак снотворний або до рослин роду коноплі.

При ототожненні можуть бути поставлені такі питання: чи мають надані на дослідження речовини спільну родову, групову належність, єдине джерело походження; чи склали надані на дослідження речовини єдину масу; чи виготовлені надані на дослідження речовини з використанням одного методу (одних і тих самих прекурсорів, технології, схеми синтезу тощо) [9, с. 66].

При проведенні комплексної судово-медичної і судово-психіатричної експертизи можуть бути поставлені такі питання: чи має дана особа ознаки нещодавнього вживання наркотику, якщо так, то якого; як давно виникла наркотична залежність у даної особи; чи перебувала ця особа у момент скоєння злочину у стані неосудності (гострий наркопсихоз, патологічний афект) [10, с. 150].

Наведений перелік є орієнтовним і не може охопити весь спектр питань, які можуть виникнути у процесі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Разом із тим при виникненні ситуацій щодо специфіки формулювання питань, їх доцільно узгоджувати з фахівцями експертних установ.

Висновок. Таким чином, предметом експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є фактичні дані, встановлені шляхом виконання класифікаційних, діагностичних й ідентифікаційних завдань, що включають ототожнення наркотиків, конкретного джерела їх походження, визначення класифікаційної належності, особливостей виготовлення, існування (зберігання, транспортування).

Визначення предмета експертизи наркотичних засобів має значення для:

- необхідності її відмежування від інших видів судових експертиз, у яких досліджуються лікарські препарати та об'єкти рослинного походження;
- формулювання та уточнення кола завдань, що вирішуються нею;
- визначення компетенції суб'єкта експертизи, тобто обсягу спеціальних знань, яким повинен володіти експерт, що проводить експертизу наркотичних засобів;
- правильної організації та проведення відповідного судово-експертного дослідження в експертній установі.

Бібліографічні посилання

1. Юнацький О.В. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів. *Науковий вісник ДДУВС: збірник наукових праць*. 2015. № 1. С. 437-443.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page10>.
7. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 4. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.
8. Реєстр методик проведення судових експертиз: Міністерство юстиції України. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/55>.
9. Експертизи у судовій практиці. За заг. ред. В.Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 386 с.
10. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
11. Косміна Н.М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза". Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2010. 19 с.
12. Криминалистическое исследование наркотических веществ кустарного изготовления: методическое пособие для экспертов. Под ред. А.Ф. Аубакирова, Ю.М. Воронкова, В.К. Даурских, Ю.К. Орлова. Москва: ВНИИСЭ, 1982. 121 с.
13. Давидюк П.П., Варгузов В.В., Замошець О.П. та ін. Міжвідомча методика дослідження наркотичних засобів з рослин конопель та маку снотворного: наук.-практ. посіб. Київ, 2009. 78 с.
14. Одерій О.В., Лисенко В.М. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: наук.-практ. посіб. Харків: Золоті сторінки, 2004. 164 с.

Надійшла до редакції 17.05.2018

Yunatskiy O. Peculiarities of preparation for forensic examination of narcotic drugs, psychotropic substance, their equivalents and precursors. Today illegal drug traffic all over the world, artificial involvement of millions of people in its use beyond medical purposes causes the development of international narcobusiness industry, which helps criminals to make a multibillion profit. The problem is urgent as it has a global character and exists in all countries of the world; it is not limited by territory, nation, religion, class or gender.

According to the analysis of the investigation practice nearly all criminal procedures of this category of crimes require a complex expert research. That is why it remains topical to study the main aspects of forensic expertise, which is one of the most effective means of detection, investigation and

prevention of these offences. Thus, the techniques, methods and organization of criminal procedure in such cases are supposed to be improved.

Although the existing scholastic works in this sphere are practically and theoretically significant, further complex research of the special knowledge use in detecting and investigating crime in the sphere of drug traffic, psychotropic substance, their equivalents and precursors is required.

Modern research, academic and professional literature lacks information on forms, possibilities and peculiarities of special knowledge use when investigating these offences. Therefore practitioners and investigators do not use it to the full extent.

The subject of expertise of the narcotic drugs, psychotropic substance, their equivalents and precursors is actual data, specified through systematic, diagnostic and identifying tasks, which include authentication of drugs, their specific source of origin, classification, specific features of production, preservation and transporting.

Determining the subject of narcotic drugs expertise is important, because it needs to be differentiated from other kinds of forensic expertise, which study medical supplies and objects of vegetable origin. Specific aims and goals of narcotic drugs expertise should be also specified together with jurisdiction and special knowledge that an expert needs. It is also important to correctly organize and conduct the correspondent forensic research in a specialized legal organization.

Keywords: crimes in the sphere of forensic examination of narcotic drugs, psychotropic substance, their equivalents and precursors, forensic expertise, subject, objects, stages of expertise.

УДК 343.57

Ярема Т.І.

здобувач

(Науково-дослідний інститут публічного права)

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОМУ СХИЛЯННЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ВЖИВАННЯ ТОКСИКОМАНІЧНИХ РЕЧОВИН У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Досліджено історичний досвід протидії цілеспрямованому схилянню неповнолітніх до вживання токсикоманічних засобів. Проаналізовано положення радянського і чинного національного кримінального законодавства у царині боротьби з цим негативним явищем. Визначено юридично-кримінологічні, соціально-економічні, соціально-психологічні наслідки поширення токсикоманії серед неповнолітніх осіб.

Ключові слова: токсикоманія, одурманюючі речовини, неповнолітні особи, об'єктивна сторона злочину, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Проведення аналізу настання кримінальної відповідальності за дії, спрямовані на примус неповнолітніх осіб до вживання токсикоманічних речовин, з урахуванням історичного досвіду зумовлено необхідністю визначення і застосування досягнень кримінально-правової науки в означеній сфері, виявлення законодавчих помилок і уникнення їх у майбутньому, вивчення тенденцій розвитку законодавчої бази сучасної української держави. Дослідження історії кримінального законодавства, безумовно, сприятиме подальшому його вдосконаленню, розширенню практики його застосування.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання соціальної зумовленості досліджуваної нами проблеми найдоцільніше розглянути на рівні аналізу принципів криміналізації подібних діянь, глибинному дослідженню яких присвячені роботи П. Дагеля, М. Ковальова, В. Мальцева, П. Таболкіна, Є. Стрельцова, А. Яковлева та ін. Серед сучасних науковців, які переймалися проблемою цілеспрямованого схилянню неповнолітніх до токсикоманії, слід відзначити праці таких авторів, як С. Лосич, П. Зеленьак, О. Плужнік, М. Корнієнко та ін. [1-4]. Проте у більшості випадків їх автори розглядали окремо історичний досвід протидії цілеспрямованому схилянню неповнолітніх до

вживання токсикоманічних засобів та відповідні норми сучасного кримінального законодавства України.

З огляду на це **метою статті** є спроба з'ясування ступеня впливу історичного досвіду протидії цілеспрямованому схилянню неповнолітніх до вживання токсикоманічних засобів на сучасний стан відповідних норм у чинному вітчизняному кримінальному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Вживання одурманюючих речовин розпочалося ще з далекого минулого. Про це свідчать археологічні знахідки доби середнього палеоліту, тобто часу, коли людина тільки-но опанувала для себе вогонь. Під час розпалення вогнища та його горіння виділявся оксид вуглецю, який вдихали печерні люди. Стан, близький до токсикоманічного сп'яніння, досягався й шляхом вдихання диму, що виділявся внаслідок горіння певних рослин, зокрема маку, конопель, тютюну. Історик Еллади Геродот (V століття до н. е.), вивчаючи побут кочових племен масагетів, що мешкали в Середній Азії в районі Каспійського моря, писав: «Вони сідали довкола дерева, кидали у вогнище якісь плоди і одурманювалися димом від цих плодів, як елліни одурманювалися вином» [5, с. 6].

Існували й інші способи вживання одурманюючих засобів, зокрема споживання або жування рослин, наділених наркотичними і одурманювальними властивостями. Цей феномен фіксувався в пам'яті, пізніше поширюючись серед одноплемінників. Вже за часів первісного суспільства людям були відомі рослини, які поліпшували сон, позбавляли болю, підвищували настрої.

Найбільш відомим одурманюючим засобом (який сьогодні прийнято вважати галюциногеном), що застосовували індіанці Америки за часів ацтеків, був «пейот» (кактус лофофора) [6, с. 90].

У багатьох народів, у числі їх і мешканці Сибіру, в минулому існував культ отруйних грибів, настій яких вживали як збуджувальний засіб. Недарма у давнину скандинавські воїни перед боєм споживали гриби, внаслідок чого доходили до шаленства і, збожеволівши, кидалися на своїх ворогів [7, с. 42-43].

Досвід предків накопичувався, підсумовувався і передавався від поколінь до поколінь. Із тих далеких часів люди вдавалися до різних засобів для посилення приємних відчуттів, усунення психічного й фізичного дискомфорту.

Якщо ми звернемося до історії розвитку різних релігій світу, то й там зможемо знайти чимало прецедентів використання речовин, що справляли одурманюючий ефект. Шамани, жерці, волхви та інші представники різноманітних релігійних культів під час здійснення ритуальних дій нерідко зверталися до використання засобів, які безпосередньо впливали на психо-фізіологічний стан як власне служителів культу, так і присутніх. У переважній більшості випадків їх метою було досягнення особливого збудження, певного екзальтованого стану, що, як правило, супроводжувалося деформацією свідомості, неможливістю оточуючих об'єктивно оцінювати ситуацію, в якій вони перебували. Склад одурманюючих речовин був таємницею, яку служителі культів ревно оберігали та передавали з покоління у покоління своїм нащадкам.

Зі стародавньої історії відомо, що служителі культу в Малій Азії пили змішане з мускатним вином різне одурманююче зілля, стверджуючи пізніше, що читають у запаху і клубах диму «знаки часу». Грецький філософ Порфірій (233-304 рр.), учень Платона, зазначав, що магичні прийоми вдихання одурманювальних пахоців «сильно впливають на уяву» [5, с. 7].

Правителі й віщуни старовини застосовували одурманюючі засоби не лише під час релігійних ритуалів, але і з метою лікування. У той період широко розповсюдженою була тауматургія – медицина, заснована на магії [8, с. 299].

І навіть у наш час у священних обрядах і культових ритуалах племен і на-

родностей віддалених районів Африки, Австралії та Океанії інколи застосовують одурманюючі засоби.

Слід зауважити, що давні джерела кримінального законодавства, такі як «Руська Правда», «Укладення про покарання кримінальні та виправні 1845 року» не містили норм, які б передбачали відповідальність за дії, пов'язані з одурманюючими засобами.

У другій половині минулого століття токсикоманія почала стрімко поширюватися. Про це свідчать й дані з медичних архівів, де були зафіксовані непоодинокі випадки вживання речовин, що мали одурманюючу дію. Наприклад, у справі, датованій 1947 роком, описувався випадок немедичного використання ефіру. На початку 1960-х рр. американська преса писала про цілу низку трагічних смертей молодих людей через інтоксикацію хлороформом, який вони вживали заради отримання наркотичного ефекту [9, с. 61].

Як виявилось, подібні випадки були лише «першими ластівками» справжнього буму токсикоманії у США та країнах Західної Європи протягом 1960-х років. Окрім хлороформу ЗМІ писали про випадки вдихання бензину та його похідних. Серед токсикоманів набули «популярності» такі речовини, як хлоралгідрат, трихлоретилен, ацетон тощо [10, с. 44]. Принагідно зауважимо, що дедалі більше серед жертв токсикоманії було саме неповнолітніх. Це явище набуло настільки великих масштабів, що вже до середини десятиліття аналітики отримали підстави стверджувати про наявність справжньої епідемії токсикоманії серед молоді та неповнолітніх.

Що ж до СРСР, то тут перші зафіксовані випадки токсикоманії датуються кінцем 1960-х років. У ролі інгальянтів використовували різні речовини, до більшості з яких не було ніяких обмежень у доступі, вони вільно продавалися у магазинах господарських товарів. Йдеться про різноманітні плямовивідники, бензин, клей, ацетон, лаки, фарби та їх розчинники [11, с. 25].

Симптоматичним є те, що досить часто перші кроки до вживання таких речовин неповнолітні робили не самотійно, а під впливом знайомих, друзів, дорослих. Найбільш небезпечними в цьому випадку було визнано дії дорослих – тим більш небезпечними, коли вони були свідомими. До визнання цього факту дійшла і держава.

Відтак, із набуттям чинності Кримінальним кодексом РРФСР 1960 року суттєво посилилася санкційна частина за злочинні дії, пов'язані з втягненням неповнолітніх осіб у протиправну діяльність. Так, наприклад, ст. 210 передбачала кримінальну відповідальність «за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, пияцтво, в заняття проституцією, жебрацтвом, азартними іграми, або схиляння неповнолітніх до вживання наркотичних речовин, використання неповнолітніх з метою паразитичного існування» [6, с. 47-48].

Привертає до себе увагу, що лише у 1987 році КК було доповнено статтею 210.2 КК РРФСР. Вона містила норми щодо настання кримінальної відповідальності за схиляння неповнолітніх осіб до вживання лікарських та інших засобів, що мають одурманюючий ефект, у немедичних цілях [12]. Вочевидь, поява статті саме у роки перебудови, а не раніше була зумовлена тим, що у 1960-1980-х роках випадки вживання неповнолітніми засобів, які мали наркотичну чи одурманюючу дію, мали поодинокий характер і тому не становили серйозної проблеми для суспільства. Це пояснюється комплексом причин об'єктивного характеру, зокрема: відсутністю у вільному доступі інформації щодо можливих наслідків вживання подібних речовин, різким несприйняттям подібної форми поведінки суспільством, їх високою вартістю, постійною пропагандою на державному рівні занять фізкультурою та спортом, підтримання здорового способу життя тощо.

Подальший розвиток кримінального законодавства в означеному напрямку набув утілення в Кримінальному кодексі, прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 року. Ця подія ознаменувала собою новий етап розвитку досліджуваної нами норми. Так, статтею 324 КК України було передбачено окрему відповідальність за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів [13].

Основна відмінність чинного на той час Кримінального кодексу від попереднього полягала в тому, що в ході розроблення закону були враховані не тільки досвід попередньої нормотворчості, але і результати наукових досліджень, рекомендації вчених, засновані на узагальненні судової та слідчої практики [14, с. 817-820]. Відтак, стаття 324 КК України 2001 року містить комплекс принципово нових положень, порівняно зі статтею 210.2 КК РРФСР 1960 року, в частині кримінальної відповідальності за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Зазначимо основні з них:

1) предметом злочину ст. 210.2 КК РРФСР могли бути лікарські та інші засоби, що не були наркотичними та викликали одурманення, а це дозволяє виводити, що психотропні речовини чи їх аналоги, які викликали одурманення, теж могли бути визнані предметом означеного злочину.

У ст. 324 КК України предмет злочину був скорегований та чітко вказаний – це одурманюючі речовини, які не є наркотичними чи психотропними або їх аналогами;

2) об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 210.2 КК РРФСР, полягала в різних способах втягнення неповнолітнього в немедичне вживання лікарських та решти речовин, що мають наркотичний характер. На той час не існувало судового тлумачення чи роз'яснення, яким чином слід розуміти «втягнення» неповнолітніх у немедичне вживання одурманюючих засобів. Якщо дотримуватися п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 1 листопада 1985 року «Про практику застосування судами законодавства, спрямованого на посилення боротьби з пияцтвом», то стосовно ст. 210 КК «втягнення» неповнолітніх в пияцтво становлять дії дорослої особи, що полягають у неодноразовому спільному вживанні з неповнолітнім спиртних напоїв, придбанні для нього спиртних напоїв тощо. Також важливо, щоб відбувалося саме немедичне вживання цих засобів, тобто без призначення лікарем або з порушенням лікарського рецепту (наприклад, у дозах, значно вищих за призначені лікарем, чи завершення строків застосування, призначених лікарем).

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 324 КК України, полягає у схиленні неповнолітніх до вживання одурманюючих речовин. Згідно з п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ) від 27 лютого 2004 року за № 2, схилення варто трактувати як будь-які цілеспрямовані ненасильницькі дії винного, спрямовані на збудження в іншій особи бажання вжити ці засоби хоча би один раз;

3) санкцією ст. 210.2 КК РРФСР передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років, тоді як ст. 324 КК України передбачає менш суворе покарання, що полягає в обмеженні волі на строк до 3 років або позбавленні волі на той самий строк.

Сучасне суспільство потребує не тільки підтримки здоров'я, безперервного підвищення рівня фізичного і духовного потенціалу громадян, умов для здорового способу життя як сучасного, так і прийдешнього покоління, але й того, щоб соціальні потреби нормативного регулювання базувалися на науково обґрунтованих і достовірних даних, що відображають якісні зміни економічного, політичного, соціально-психологічного характеру.

У зазначеному ракурсі необхідно дотримуватися такого наукового напрямку,

як соціологія права, що дозволяє вивчати проблеми соціальної зумовленості юридичних законів у їх історико-генетичному, структурно-логічному, функціональному аспектах, але рамки нашого дисертаційного дослідження не дозволяють надміру зосереджуватися на працях науковців-правників щодо актуальних питань соціальної природи й сутності права, генезису норми та виникнення закону.

У найзагальнішому вигляді висновки науковців стосовно зазначеної проблеми зводяться до такого: норми права як наслідок правотворчої діяльності мають об'єктивні причини виникнення – щоб зрозуміти їх, необхідно пізнати загальні соціальні процеси й закономірності, які перебувають в основі суспільних відносин, зумовлюючи цілі й завдання такого роду діяльності.

У теорії кримінального права загальновизнаним є положення, за яким суспільна небезпека – це об'єктивна категорія, пізнати і усвідомити сутність якої можна в ході аналізу ознак, наявних у реальній дійсності. Суспільна небезпека, як наголошує М. Ковальов, – це матеріальна, але не юридична ознака злочину. Та чи інша дія людини є суспільно небезпечною не тому, що вона заборонена законом. Навпаки, вона заборонена законом, оскільки визнана суспільно небезпечною. Отже, якість суспільно небезпечної повинна бути притаманна дії чи бездіяльності суб'єкта до того, як законодавець оголосить діяння злочинним. Щоб надати діям форми кримінально-правової протиправності, він повинен переконатися, що це суспільно небезпечно, і в жодному разі не раніше, ніж її соціальну шкідливість буде усвідомлено суспільством [15, с. 54].

Висновок. Проаналізувавши певний історичний досвід, можна дійти висновку, що розв'язання питання щодо необхідності й доцільності встановлення кримінальної відповідальності за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів відбувається в результаті оцінки юридично-кримінологічних, соціально-економічних, соціально-психологічних чинників. Основним критерієм у питанні криміналізації розглянутих діянь слугували: ступінь суспільної небезпечності, їх поширеність і динаміка.

Суспільна небезпечність того чи іншого діяння характеризує, насамперед, об'єкт посягання. Чим вищою є соціальна цінність, із приводу якої складаються суспільні відносини, що забезпечують нормальне існування їх носіїв, тим небезпечнішим є посягання на них. Саме суспільні відносини, їх ціннісний аспект, в основі якого лежать потреби та інтереси суспільства, а також шкода або загроза настання такої шкоди, зрештою, і визначають ступінь суспільної небезпечності діяння, а отже і спосіб правового впливу.

Бібліографічні посилання

1. Лосич С. Проблемні питання визначення предмета злочину, передбаченого ст. 324 КК України. *Право і суспільство*. 2016. № 1. Ч. 2. С. 131-135.
2. Лосич С. Особливості суб'єкта злочину за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. *Форум права*. 2012. № 1. С. 583-587.
3. Зеленьак П. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2017. № 29. Т. 2. С. 97-99.
4. Плужнік О., Корнієнко М. Класифікація злочинів проти дітей у кримінальному законодавстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 139-143.
5. Юнак В. Наркоманія – дорога в бездну: учебник. Киев: Здоров'я, 2001. 186 с.
6. Пудовочкин Ю. Ответственность за преступления против несовершеннолетних по российскому уголовному праву: монография. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 293 с.
7. Сванидзе А. Дохристианские верования в средневековой Скандинавии. М.: Наука, 2007. 424 с.
8. Михель Д. Социальная история медицины: становление и проблематика. *Журнал исследований социальной политики*. 2009. Т. 7. № 3. С. 295-312.
9. Неровня Л. Психологическое изучение микрогрупп несовершеннолетних правонарушителей. Киев: Дніпро, 1980. 167 с.

10. Дмитриев М. Современные тенденции профилактики наркомании и токсикомании за рубежом. *Фельдшер и акушерка*. 1989. № 8. С. 42-46.
11. Яковлев А. Индивидуальная профилактика преступного поведения. Горький: ВШ МВД СССР, 1977. 231 с.
12. Уголовный кодекс РСФСР (утв. ВС РСФСР 27.10.1960) (ред. от 30.07.1996). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2950/
13. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. станом на 01.05.2016 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. Джужі, А. Савченка, В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2017. 1064 с.
15. Ковалёв М. Понятие преступления в советском уголовном праве. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. 206 с.

Yarema T.I. Historical experience of counteracting deliberate persuasion of minors to use substance abuse in the context of modern criminal law. The article examines the historical experience of counteracting the deliberate persuasion of minors to use intoxicants. The provisions of the Soviet and existing national criminal legislation in the field of combating this negative phenomenon are analyzed.

Having examined a certain historical experience, the author came to the conclusion that the solution to the need and expediency of criminalizing the incentive of minors to use drugs is the result of assessing a set of legal, criminological, socio-economic, socio-psychological factors. The main criterion in the criminalization of the considered actions is the degree of public danger, their prevalence and dynamics.

The social danger of this or that act is characterized, first of all, by the object of assault. The higher the social value, regarding which social relations are formed that ensure the normal existence of their carriers, the more dangerous is an attack on them. It is public relations, their value aspect, as well as harm or the threat of such harm that largely determine the degree of social danger of the act, and therefore the way of legal influence.

Keywords: *substance abuse, intoxicating substances, minors, objective side of the crime, criminal liability.*

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Бабенко Андрій Миколайович – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент.

Батиргарєєва Владислава Сергіївна – заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник.

Бідняк Ганна Сергіївна – старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

Буковський Юрій Дмитрович – заступник начальника Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України – начальник Управління організаційно-аналітичної роботи.

Бобій Андрій Володимирович – заступник начальника Управління організаційно-аналітичної роботи Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України.

Вергун Тетяна Ігорівна – завідувач сектору дослідження наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України.

Данилевська Юлія Олександрівна – завідувач аспірантури Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник.

Кириченко Олег Вікторович – завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент.

Коцюба Сергій Анатолійович – військовий прокурор прокуратури Дніпропетровського гарнізону Південного регіону Генеральної прокуратури України.

Кузьменко Анатолій Сергійович – керівник Дніпропетровської місцевої прокуратури № 3 Дніпропетровської області.

Лігун Олег Олегович – аспірант кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Луценко Юрій Васильович – співробітник Служби безпеки України, кандидат юридичних наук.

Марчук Василь Васильович – директор державного закладу «Науково-практичний центр проблем зміцнення законності та правопорядку Генеральної прокуратури Республіки Білорусь», кандидат юридичних наук, доцент.

Мельниченко Сергій Петрович – суддя Жовтневого району м. Дніпра.

Міщанинець Олександр Миколайович – начальник відділу розслідування особливо тяжких злочинів (служба детективів) Слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області, кандидат юридичних наук.

Мрочко Роман Миколайович – заступник військового прокурора Одеського регіону Генеральної прокуратури України

Настюк Василь Якович – завідувач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.

Пиріг Ігор Володимирович – професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент.

Полторацький Олександр Борисович – співробітник Служби безпеки України, кандидат юридичних наук.

Птушкін Дмитро Анатолійович – здобувач кафедри криміналістики, судової

медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Свіанадзе Георгій – (факультет права та міжнародних відносин Технічного університету Грузії)

Тарасюк Анатолій Васильович – співробітник Служби безпеки України, кандидат юридичних наук.

Телійчук Віталій Григорович – доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент.

Ткаченко В.І. – аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів Харківського національного університету внутрішніх справ.

Тозова Руміана – (Національний інститут юстиції Болгарії).

Трофименко Роман Володимирович – офіцер з особливих доручень управління Головного управління СБ України.

Фальченко Сергій Леонідович – співробітник Служби безпеки України, кандидат юридичних наук, доцент.

Філіппов Станіслав Олександрович – докторант Національної академії Державної прикордонної служби України, кандидат психологічних наук, доцент.

Фоменко Андрій Євгенович – ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

Ханькевич Андрій Миколайович – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

Христов Олександр Леонідович – доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

Цибенко Олександр Сергійович – Військовий прокурор Південного регіону Генеральної прокуратури України

Чаплинський Костянтин Олександрович – завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Чихладзе Коба – (факультет права та міжнародних відносин Технічного університету Грузії)

Чіпець Олександр Іванович – начальник Новомосковського ВП ГУНП в Дніпропетровській області

Шевчук Олександр Михайлович – доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук.

Шептуховський Станіслав Євгенович – співробітник Служби безпеки України, кандидат юридичних наук.

Шинкаренко Ігор Ростиславович – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор.

Шуміло Ольга Олексіївна – асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук.

Юнацький Олександр Володимирович – доцент кафедри приватної охоронної діяльності Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент.

Ярошенко Майя Ігорівна – студентка 5 курсу Господарсько-правового факультету

Ярема Тарас Ігорович – здобувач кафедри кримінального права Науково-дослідного інституту публічного права

TABLE OF CONTENTS

<i>Introduction by A.Ye. Fomenko – the rector of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs</i>	6
<i>Introduction by V. Ya. Tatsiy – the rector of the Yaroslav the Wise National Law University, the Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine</i>	8
<i>Greetings by O.V. Petryshyn – the President of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine</i>	12
<i>Introduction by A.O. Kichtenko – the chief of the Department for Combating Drug Crimes of the National Police of Ukraine</i>	13
Babenko A.M. Current state and trends of drug-related crime, homicides and suicides in urban and rural areas of Ukraine: criminological measurement and prevention	16
Batyrgareyeva V.S. Impact of drug addiction on crime and substitution therapy as a measure to limit the further spread of drug addiction	27
Bidnyak A. S., Vergun T.I. Research of cannabinoids in chocolate products	35
Bukovskyy Yu.D., Bobiy A.V. The state of operational-service activities of bodies and units of the National police of Ukraine in the field of drug crimes for 2017	41
Danylevska Y.O. Release from criminal liability for adulteration of medicinal products	46
Kyrychenko O.V., Mishchanynets O.M. Criminal legal means of counteracting the illegal sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, committed by organized groups and criminal organizations	52
Kotsyuba S.A., Chaplynsky K.O. Features of the use of special knowledge in criminal proceedings	57
Kuzmenko A.S. Scientific approaches to definition of forensic description of apartment thefts made by earlier convicted persons	62
Litun O.O. Peculiarities of carrying out urgent investigative measures concerning missing children involved in criminal activities related to illegal drug trafficking	67
Lutsenko Yu. V., Poltoratsky O. B., Tarasyuk A .V. Subject of drugs smuggling in the theory of criminal law of Ukraine	73
Marchuk V.V. Practice of prosecutorial supervision over the qualification of crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their precursors and analogues	82
Mrochko R.M., Chaplynsky K.O. Problem questions of the use of forced examination of suspects, witnesses and victims ...	94
Nastyuk V. Ya. Administrative-legal regimes in the sphere of drug trafficking in security sector: typology and signs	98
Pyrih I.V. Features of exposure of drugs are on a railway transport and beginning of pre-trial investigation	104

Ptushkin D.A., Chaplynskyi K.O. Particularities of presentation for an identification of suspects in pretrial investigation ...	110
Teliychuk V.G. Operational-search combatting drug crimes in the Internet as a strategy for combatting drug crimes in Ukraine	115
Tkachenko V.I., Khankevych A. M. Characteristics of internal and external factors that affect the operative and search counteraction to drug smuggling	122
Tozova R. Illegal drug trafficking	129
Trofymenko R.V. On the prospective construction of the generalized system of contingency organized crime	139
Falchenko S.L., Sheptukhovskiy S., Ye. Difficulties of regulation of the recovery of assets, obtained from illicit drugs trafficking	145
Filippov S.O. Combating drugs smuggling in the USA	152
Fomenko A.Ye. Factors contributing to drug crimes, and some of the sources of preventive action by law-enforcement agencies	159
Khrystov O.L. Features of using public assistance in detecting and investigating drug related crimes	163
Tsybenko O.C., Caplinskiy K.O. Modern condition of tactical supply of a pretrial investigation	170
Chikhladze K., Svianadze G. Drug-related crime in Georgia	175
Chipets O.I., Melnychenko S.P. Forensic support of conducting interrogation of suspects in criminal proceedings	177
Shevchuk O.M. Types and classification of state control over the legal traffic of narcotic drugs of psychotropic substances and precursors	184
Shynkarenko I.R. Problems of scientific support of the national policy in the area of combating the illicit circulation of drugs, psychotropic substances and precursors	190
Shumilo O.O., Yaroshenko M.I. Problems of drug crime prevention in prisons under the current national penitentiary system reforms	199
Yunatskiy O. Peculiarities of preparation for forensic examination of narcotic drugs, psychotropic substance, their equivalents and precursors	204
Yarema T.I. Historical experience of counteracting deliberate persuasion of minors to use substance abuse in the context of modern criminal law	210
<i>Authors</i>	216

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ**

Науковий журнал

2018

Спеціальний випуск № 1 (91)

**«ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ»**

Українською, російською та англійською мовами

Редактор, оригінал-макет –
А.В. Самотуга

Редактори: *Н.Ю. Веріго, Л.В. Омельченко*

Підп. до друку 14.06.2018 р. Формат 70x100/16. Друк цифровий, трафаретний (RISO).
Папір офісний. Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 17,50. Обл.-вид. арк. 18,00.
Зам. № 06/18-зб. Тираж – 100 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018 р. '